KARL WARBURG

ANNA MARIA LENNGREN

ANDRA OMARBETADE UPPLAGAN

UTGIVEN TILL HUNDRAÅRSDAGEN AV HENNES DÖD

STOCKHOLM - ALBERT BONNIERS FÖRLAG

KARL WARBURG

ANNA MARIA LENNGREN

Anna Maria Lenngren

Efter gravyr av A. U. Berndes 1801.

ANNA MARIA LENNGREN

AV

KARL WARBURG

ANDRA OMARBETADE UPPLAGAN

UTGIVEN TILL HUNDRAÅRSDAGEN AV HENNES DÖD

STOCKHOLM. ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM. ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1917

TILL

HENRIK SCHÜCK,

KAMRATEN OCH MÄSTAREN.

Minns du, hur ödet oss förde tillhopa
adertonhundra och — sjuttiotre?

Förord.

Tre årtionden hava i år förflutit sedan första upplagan av min monografi över Anna Maria Lenngren utkom.

Den har länge varit utgången ur bokhandeln.

Två omständigheter hava manat mig att just nu omarbeta den och utgiva den i en ny, mera populär upplaga.

Den ena är den mera tillfälliga att hundraårsdagen av hennes död infaller den 8 mars 1917 och att jag gärna velat i min mån bidraga att hugfästa dagen.

Den andra är att en ny kritisk upplaga av hennes samtliga kända skrifter under redaktion av lektor Theodor Hjelmqvist och undertecknad börjat utkomma såsom länk i de av Svenska vitterhetssamfundet ombesörjda upplagorna av våra klassiska författares verk. I denna komma då även att ingå de förut okända alster av hennes penna, som meddelades i mitt arbete år 1887 och som icke voro upptagna i de äldre upplagorna av Skaldeförsöken, varigenom monografien i detta avseende blev ett slags supplement till dessa äldre upplagor.

Dessa diktinlägg tyngde emellertid i icke ringa mån den fortlöpande framställningen av hennes liv och verksamhet — helst även olika texter meddelades — och då dikterna nu

fullständigt komma att ingå i den stora upplagan, ha de kunnat utskiljas ur monografien och endast mera karaktäristiska stycken och ställen anföras eller refereras. Härigenom har arbetet mer än förut fått karaktären av en levnadsbild jämte skildring av skaldinnans författarskap och dess utvecklingsgång och de fullmogna och värdefullaste alstren av hennes lyra hava därvid bättre kunnat komma till sin rätt.

Det är mitt hopp att härigenom den nya upplagan må bliva lättare tillgänglig för vännerna av fru Lenngrens skaldskap.

Undertecknad har att erkänna vänligt tillmötesgående av bokförläggaren Isidor Adolf Bonnier, som låtit mig begagna de i hans ägo befintliga Lenngrenska handskrifterna, universitetsbibliotekarien Claës Annerstedt, lektor Theodor Hjelmqvist, docenterna Martin Lamm och Sverker Ek och läroverksadjunkten Gustaf Lindstén, som benäget meddelat upplysningar, samt överdirektören Vilhelm Flach, i vars autografsamling jag fått taga del av ett viktigt brev från fru Lenngren.

Även för detta arbete har jag åtnjutit förmånen av bibliotekarien Carl Grönblads lika insiktsfulla som intresserade medverkan vid granskning av korrekturen.

Stockholm i februari 1917.

Karl Warburg.

I.

Föräldrahemmet och ungdomstiden.

Den hydda, där jag fostrad blivit,
mitt hjärtas forna helgedom,
nyss såg jag ödegjord och tom,
dess vägg var fälld, dess tak man rivit
i följd av nye ägarns dom.
En tår föll mig så het på kinden,
förödelsen jag kring mig såg:
den hulda ålderstigna linden
på gården fälld för yxan låg.
Vid denna åsyn, full av smärta,
vad tusen minnen för mitt hjärta!
Vad år, som sorgligt flutit fram,
se'n sista glada syskondansen
vid fröjden av midsommarkransen
på denna fordom höjda stam!

— — — — — — — — — — —

Allting min dystra saknad ökte.
Kring tomten förde jag min blick —
allt bar förgänglighetens skick,
försvunnet var det hem jag sökte:
jag endast på dess spillror gick.

Vid tankan av förflutna tider,
av barndomsårens blomsterked
mitt öga grät, mitt hjärta sved,
som blott ett känsligt hjärta svider,
då man till fädrens boning förd,
se'n många längtans år, omsider
den finner härjad och förstörd.

Så sjöng mot slutet av sitt liv Anna Maria Lenngren i dikten »Saknaden», befintlig bland hennes efterlämnade papper. I spillror låg då hennes barndomshem — den bostad, som sett henne födas och växa upp.

Men i trakten av universitetshuset i Uppsala, strax väster nedanför kullen, ligger ännu i dag en gammal byggnad, Gropgränd n:r 3, som sedan universitetets jubelfest 1877 bär en minnestavla med inskriften:

Här föddes Anna Maria Lenngren
den 18 Juni 1754.

Huru förklara denna motsägelse? Vem talar sanning, skaldinnan själv i »Saknaden» eller minnestavlan i Gropgränd?

Dylika inskrifter på födelsehus äga just icke alltid den bästa hemul. Det så kallade Molièreska födelsehuset vid Rue Pont-Neuf i Paris, som t. o. m. visar skaldens byst, är ju i det fallet ett varnande exempel. Vid närmare undersökning finner man också, att lika litet som Jean Baptiste Pocquelin är född vid Rue Pont-Neuf n:r 31, lika litet är Anna Maria Malmstedt född i Gropgränd n:r 3.

Riktigheten av minnestavlans uppgift om födelseåret, vilken var den i litteraturhistorien och äldre biografier vanliga, har likaledes satts i fråga, och på grund av uppgifter i gamla handlingar, härrörande från skaldinnan själv eller hennes närmaste, antog jag i detta arbetes första upplaga, att det

rätta födelseåret var 1755, vilket sedan ingått i andra litterärhistoriska verk. Emellertid måste detta ändras.

Uppsala *domkyrkoförsamlings* dopböcker lämna inga upplysningar om vår skaldinna. Husförhörsböckerna uppgiva bland de personer, som bodde i »Kornhus n:r 8», vilket hus är detsamma som nuvarande Gropgränd n:r 3 och som då (1778) utgjorde bostad för adjunkten M. B. Malmstedts familj: Mademoiselle Anna Maria, litterata, född i Uppsala 19 juni 1755. I amarantordens matrikel har vidare Anna Maria Lenngren egenhändigt inskrivit 1755 såsom sitt födelseår (jmfr Wieselgren: Delagardieska archivet XVII: 127) och i kammarkollegiets arkiv finner man bland mantalsförteckningarna för år 1815: »Commercerådet C. Lenngren. *Dess Fru* (Pension) *1755 Juni 18.*»

Genom anteckningar från tre olika tidpunkter av hennes liv angavs alltså året *1755* såsom hennes födelseår.

Det oaktat har det vid förnyade undersökningar, som företagits i numera tillgängliga papper i Uppsala landsarkiv, framgått att den äldre uppgiften *1754* måste anses vara den riktiga.

Det gällde nämligen att söka uppspåra födelseorten, som jag vid mina förra undersökningar måste lämna oavgjord, eftersom Anna Maria Malmstedt varken förekom i Uppsala domkyrkoförsamlings eller i andra församlingars dopböcker, som då undersöktes och vilka antogos kunna komma i fråga.

Nu har hon emellertid befunnits upptagen i dopboken för *Heliga Trefaldighetsförsamling i Uppsala län.* Här finnes nämligen antecknat för år 1754:

''*Barnets namn:* Födt den 18 Junii, döpt 19 Junii *Anna Maria.*
Föräldrarnas namn: Herr magister Birger (!)[1] *Malmstedt,* fru Märta Johanna Florin. Herr mag. Sparrman förrättade dopet.

[1] Namnet skrives dels Birger, dels Brynolf, dels Bryngel.

Faddrarnes namn: Högv. Herr doct. Lars Benzelstierna. Herr mag. Niclas Risell. Fru doctorinnan Asp. J(ungfru) Eva Ulrica Ekerman."

Hennes syskon äro likaledes döpta i samma församling åren 1749, 1752, 1757, 1760.

Nu är att märka — enligt vad som blivit mig meddelat — att Trefaldighetsförsamlingen på den tiden sträckte sig *inom* den nuvarande stadens gränser, men den omfattade dock *icke* hennes s. k. »födelsehus» i Gropgränd, som är upptaget i domkyrkoförsamlingens husförhörslängd.

Familjen Malmstedt återfinnes under tiden 1749—1770 emellertid icke i Trefaldighetsförsamlingens husförhörslängd, lika litet som i dess mantals- eller taxeringslängd, utan får sökas i akademiens längder, som likväl icke innehålla upplysningar om däri upptagna personers bostad, endast om dessas ålder och kön.[1] Icke heller upptages Malmstedts bostad för något av åren 1750—1766 bland de akademiske lärarnes bostäder (enligt vad förre universitetsbibliotekarien Annerstedts anteckningar ur consistorii acta giva vid handen).

Likvisst kunna vi få ledning i frågan var familjen bodde av ett yttrande som förekommer i en religionsprocess mot hennes far på 1750-talet. Då yttrade nämligen juris professor Fick att han var *Malmstedts granne.* Men Fick hade, enligt universitetsbibliotekarien Annerstedts anteckningar, av Loccenius' arvingar köpt en tomt i Fjärdingen i kvarteret Ånäbben, hörnet av nuvarande Skol- och Sysslomansgatorna, där han 1743 begynt bygga och där han bodde till sin död 1760. Denna gård låg visserligen i domkyrkoförsamlingen men vid

[1] I mantalsförteckningen för 1759 upptagas: »Herr Magn. Malmstedt Docens. Sjelf 36. Hustru 39. Moder 80. Sonen Joh. Magn. 9. And. Bryn. 7. Dott. Anna Maria 4. Martha Helena 1.» Åldersuppgifterna äro något nyckfulla. Malmstedt påträffas endast i två års mantalslängder, men icke i bakugns- eller taxeringslängder.

dess yttersta gräns. Malmstedt, som var granne till Fick och som icke är skriven på hans tomt, har uppenbart bott på andra sidan Skolgatan (d. v. Ladugatan) i Trefaldighetsförsamlingen (vid Luthagens begynnelse), antingen där nuvarande rektorsbostället ligger eller å det nuvarande s. k. Rappska husets tomt, Skolgatan 6, Sysslomansgatan 15.

Här var alltså otvivelaktigt Anna Maria Malmstedts så vackert besjungna barndomshem beläget; här »den hydda, där hon fostrad blivit».

Hoffstedts karta över Uppsala, liksom Bussers karta, slutar för övrigt just vid Ladugatan; sedan tog landsbygden vid.[1]

I det antagna »födelsehuset» vid Gropgränd är hon i varje fall icke född. År 1755 är gården antecknad i mantalslängden såsom delvis »öde» och Malmstedtska familjen flyttade först dit på 1770-talet.

Våren 1778 köpte hennes far gården och sedan förblev den i sextiotre år i släktens ägo, välkänd i Uppsala under namnet »Malmstedtska gården».[2]

I denna gård — vid Gropgränd — bodde alltså Anna Maria Malmstedt mot slutet av sin flicktid.

Hennes fader, magister docens Magnus Malmstedt, var en i många avseenden märklig, begåvad och ursprunglig

[1] Undersökningarna i landsarkivet äro företagna av fröken Ella Heckscher.

[2] Bland Malmstedts efterlämnade papper (upptagna i bouppteckningen) förekom ett, varav framgår, att han i januari 1778, alltså kort innan han köpte gården i Gropgränd, bodde där såsom hyresman (borgmästare Yckenbergs betyg av den 16 januari 1778, »att herr adjunkten Malmstedt blivit ålagd att såsom hyresman av snickaren Bergs gård innehålla hyran, till Berg fullgjort den å gården nödig befunna reparation»). Malmstedt köpte gården för 283 rdr 6 skillingar species. Malmstedts sonhustru och hennes barn bodde kvar i gården flere årtionden efter hans död. J. H. Schröder omtalar i brev till Fleming 1831 att »fru Lenngrens mor och syster» (skall vara svägerska och brorsdöttrar) äga »en nedrutten gård». År 1841 såldes gården av Malmstedts sondotter till snickaren O. Rolinder.

personlighet, vars levnadsöden och karaktär voro av högst egendomlig art.

Atterbom lämnar i »Siare och skalder» en mäkta idyllisk bild av honom. Han skriver:

''Hjärtligen älskad av den studerande ungdomen, vars outtröttlige undervisare i Roms tungomål och vitterhet han var, högaktades fadern såsom en man av mycken kunskap och flerfaldig förtjänst; men syntes (i världens ögon) glömd av Lyckan, som hade nekat honom alla sina föräringar, med undantag av de tvenne enda, vilka han själv fann vara de största: ett muntert sinnelag och en älskad maka. Ännu vid den tidpunkt, då jag blev student, hörde man i Uppsala berättas månget drag av denne mans ovanliga förmåga att se allt i ljus och rosenfärg; bland annat, huru han, förtjust i sin husliga sällhet, oaktat all därmed förknippad fattigdom, hade för sed att tillråda var och en student, som kom till honom bekymrad för sina omständigheter och utsikter: 'gift er, gift er, gubbe lilla!' — Kort sagt: han hade funnit hemligheten, att med de mest inskränkta tillgångar uppföda sina fem barn, göra även många främmande till föremål för välgärningar, och låta varken armod, eller trägna, i följd av armodet mångdubblade mödor, förstämma sin glädtighet.''

Så fridsam tedde sig alltså i traditionen Magnus Brynolf Malmstedts bild, men för att få fram porträttets verkliga drag torde några skuggor få inläggas. Gamla handlingar visa oss honom ingalunda såsom den eftergivne och stillsamme vetenskapsman och idylliske familjefader, som Atterbom skildrat. Tvärtom företer hans levnadshistoria blad, vilka teckna honom såsom en kraftig, käck personlighet, en »sekterist» och bråkmakare, som ej var rädd att ha sin egen mening och ej heller lätt förmåddes att låta udda vara jämnt, och även en del personliga skuggor.

En utförligare skildring av hans levnadsöde har jag på sin tid lämnat i Nordisk Tidskrift 1887; här må huvuddragen fasthållas, fullständigade med resultaten av senare forskningar.

Han var son av en bland Magnus Stenbocks män, Bryngel

Månsson Wahlström, som efter att ha stridit under Karl XII:s tid vid Gadebusch och tillfångatagits vid Tönningen slagit sig ner i sin hemort på Dal å soldattorpet Malmerud under Åsäter i Högsäters socken, Valbo härad. I hans äktenskap med Märta Andersdotter Dahlin, en begåvad och kunnig kvinna, traktens byskollärarinna, föddes 1724 sonen Magnus (Måns) Brynolf. Sin första handledning fick han av modern och förkovrades så att han snart kunde bliva hennes hjälpreda vid undervisning av andra barn.

Välvilligt folk, däribland ock stiftets biskop, uppmuntrade honom att fortsätta studierna. Familjen flyttade då med den fjortonårige pojken och hans syster — sedermera gift med magister Bäcklund — till Karlstad, där modern med sitt arbete försörjde sig och de sina; fadern var såsom sjuk och bräcklig avskedad från krigstjänsten. Emellertid kunde sonen snart själv genom informationer lämna sitt bidrag till familjens bärgning. I skolan utbytte han namnet Wahlström, som innehades av en präst i stiftet, mot Malmstedt, vilket var taget antingen — som han själv uppgiver i sin handskrivna självbiografi »En spegel av Guds försyn»[1] — från en malmgruva i hemorten, eller, vilket synes mig väl så sannolikt, från soldattorpet, helst soldaten å detta så långt man kunnat minnas jämte sitt släktnamn hetat Malm.[2]

Vid 21 års ålder, 1745, kom han till Uppsala, där han studerade under Ihre, disputerade om »sambandet mellan förståndets odlande och viljans förbättring»; utbytte detta lärosäte 1747 mot Lund, där han under Lagerbring disputerade om »den gudomliga försynens återspegling i vårt fäderneslands historia», och promoverades i juni 1748 till magister.

[1] Denna, som tillhörde hans sonson, framlidne läroverksadjunkten A. M. Malmstedt, var mig tillgänglig vid författandet av arbetets första upplaga.

[2] Meddelande till förf. av kyrkoherde Grund i Dalby.

Året därefter — den 24 januari 1749 — ingick han giftermål med Märta Johanna Florin, dotter till hans gamle gynnare komministern Johan Florin i Ransäter, och bosatte sig därefter i eller vid Uppsala; i oktober s. å. föddes sonen Johan Magnus.

Förhållandena i hans hem voro torftiga; genom enskild undervisning skaffade han ett magert bröd åt sig och de sina, men även detta skulle snart äventyras. Efter att 1749 ha presiderat vid en avhandling om historiens bruk i moralfilosofien hade han 1751, på förslag av Johan Ihre, som han bistod med excerpter för dennes ordbok, blivit antagen till »docens i eloqventian», d. v. s. i latinska språket.

Men kort därefter timade hans stora motgång, om vilken han själv yttrar i sin handskrivna levnadsteckning:

»År 1753 om våren blev han genom misshällighet i värmländska nationen angiven i domkapitlet såsom villfarande i religionen och herrnhutiska tänkesätt tillgiven, varför han strax befalldes avhålla sig från ungdomens undervisning. Men som man sedermera icke en gång försökte att övertyga honom om någon villfarelse, fick han 1755 om hösten åter offentligen återtaga sin läraresyssla.»

Bakom dessa få rader gömmer sig emellertid ett helt litet martyrium.

Herrnhutismen var som bekant en religiös sekt som på 1720-talet bildats under Zinzendorfs och andras ledning såsom en art pietistisk sammanslutning av Guds barn, men hade från den luterska ortodoxien upptagit läran om rättfärdiggörelsen allenast genom tron och under påverkan från mysticismen särskilt i sin psalmdiktning betonat »Kristi blod och sår».

Redan omkring 1730 hade herrnhutismen hitförts genom bergsmannen Grundelstierna, och Zinzendorf hade själv besökt

Sverige 1735. Bland den tidigare herrnhutismens främste representanter voro docenten i Uppsala Arvid Gradin och den utmärkte stockholmspredikanten Thore Odhelius.

Av nyare svenske kyrkohistoriker (N. Jacobsson, H. Holmquist) kännetecknas den tidigare herrnhutismen såsom en sund reaktion emot den urartade pietismens och mysticismens »lagiskhet» eller svärmeri, som återförde skaror av separatister till svenska kyrkan och gav en fast sammanhållning åt de troende, de där förenades till ett innerligt samliv. Den sågs också till en början med glädje av ortodoxiens målsmän, ehuru senare förhållandet blev ett annat; med pietismens främste män (såsom Tolstadius) inträdde en skarp söndring, vilket, såsom Jacobsson anmärkt, berodde icke blott på att herrnhutismen betonade försoningen och rättfärdiggörelsen genom tron allena lika ivrigt som pietismen helgelsen och reningen från synden utan ock därpå att herrnhutismens känslosamhet alltmera urartade och »de ljuva känslorna av frälsarens kärlek och Lammets försoningsblod blevo de viktigaste kännemärkena på att man var en benådad syndare». Det var under 1740-talet som dessa ensidigheter och överdrifter togo överhand i den tyska herrnhutismen, rörelsen snedvreds och en osund mellanperiod i dess utveckling vidtog, som betecknats såsom »sållningstiden»; man dyrkade »sidohålet i Jesu kropp», berusade sig i »den söte Jesus' blod», odlade känslolivet ensidigt på viljelivets bekostnad. Omkring 1745 indrogs den svenska herrnhutismen i denna urartade riktning och till dess målsmän hörde magister Peter Werving, den bekante stockholmsprästen A. C. Rutström, som gav församlingen »Zions nya sånger», samt Magnus Malmstedt.[1]

[1] Jmfr Nils Jacobsson: Den svenska herrnhutismens uppkomst (1908) och Hj. Holmquist: Herrnhutare, i Nordisk familjebok.

Det dröjde icke länge innan Malmstedts kätterska åskådning framkallade åtgärder mot honom från renlärighetsivrarne. I december 1752 innehåller Värmlands nations protokoll att nationen beskylles vara smittad av herrnhutiska villfarelsen, över vilken beskyllning nationen »enhälligt jämrade sig», uppdragande åt kurator, docenten Malmstedt att lugna vederbörande. Men detta var att sätta bocken till trädgårdsmästare. Ty det var just Malmstedt som åsyftades med beskyllningarna för kätteri. Kort därefter blev han också utsatt för ett formligt åtal inför Uppsala domkapitel. Angivare var tydligen en pastorsadjunkt, Anders Levin, med vilken han hade brevväxlat och som funnit honom vara den herrnhutiska sekten tillgiven, varjämte det var känt, att han haft konversation med personer, som voro »noterade för herrnhutism» (det var bl. a. Odhelius och Rutström det gällde), hade nyttjat misstänkta böcker och hade yttrat att »Zinzendorf ändå inte vore så galen som han hölles för».

Malmstedt ville emellertid icke på villkor medgiva, att han vore den herrnhutiska sektens medlem eller någon avfälling från den rena evangeliska läran; han svarade undvikande på de frågor, som ärkebiskopen Henrik Benzelius ställde på honom.[1] Konsistorium fann emellertid, att de ordalag, uttryck och meningar, som han i sina brev nyttjat (såsom »lamb», »blod», »sår», »försoningsbarn», »bröder i Jesu» o. s. v.), gjorde honom misstänkt att vara en älskare av den Zinzendorfska sekten, allra helst han tillstått, att han plägat sällskap och umgänge med herrnhutarne i Stockholm. Det vore dessutom bekant, att renlärige präster i Karlstads stift »nödgats råda de studerande att draga sig ifrån Uppsala

[1] Henrik Benzelius betecknas av Jacobsson i dennes arbete »Den svenska herrnhutismens uppkomst» såsom »en hänsynslös, trångbröstad ortodox ivrare» i sin kamp mot den äldre herrnhutismen (inledningen sid. V).

akademi, på det att de ej av honom såsom sin landsman måtte inficieras».

Domkapitlet befarade alltså, att han, oaktat sina klara ords förtydningar, ville fortfara i villfarelsen och utbreda gift bland ungdomen, vadan det beslöt anmäla saken hos akademiska konsistoriet, på det att detta genast måtte förbjuda honom att docera, isynnerhet som han, ehuru endast docent i latinsk vältalighet, utan tillstånd hållit teologiska övningar.

Hans avstängning från docenturen skedde hastigt. Domkapitlets beslut fattades den 9 maj 1753. Tre dagar senare fråntog filosofiska fakulteten honom »venia docendi», och fyra dagar därefter förmåddes han att avgå från kuratelet i Värmlands nation, varjämte inspektor domprosten Celsius varnade landsmännen för att betjäna sig av hans undervisning.

Så var han då berövad tillfället att skaffa bröd åt sig och de sina och utpekad som en farlig person. Religiösa dikter från hans hand, dagtecknade från denna tid, visa att han i sin sorgliga belägenhet sökte och fann tröst i sin tro. Han »gömde sitt hjärta i Jesu djupa sår» och »vilade tryggt i hans förvar». Ordalagen tillhöra den herrnhutiska »sållningstidens» stil.

Han var också allt annat än krossad. Tvärtom visar han sig gentemot domkapitlet ganska styvsint; gång på gång inkallas han under de närmast följande åren inför konsistoriet, dels för protokollsjustering, dels för att »medelst trogna undervisningar» bli talad till rätta, men han skyller sig undan och förklarar sig icke vara lagligen tilltalad, då han icke fått veta sin angivare.

Och han bekymrar sig så litet om förbudet mot att undervisa att han vid höstterminens början 1753 genom anslag inbjuder ungdomen till privata föreläsningar, något som vållar ny inkallelse inför fakulteten.

Han tredskas och först i oktober 1754 utbeder han sig att enskilt få övertyga någon domkapitlets ledamot om sin renhet i läran, vilket konsistoriet medgav (»eftersom han vore av melankoliskt och ömt sinnelag»). Orsaken till hans nu ådagalagda plötsliga mjukhet var uppenbart nöden, något som bl. a. framgår av slutet av hans anförande, däri han anhåller att »*i anseende till det stora trångmål, vari han lever med sitt stora hushåll, honom måtte efterlåtas att docera vid akademien såsom tillförene och därmed förtjäna bröd för sig och de sina*».

Konsistorium lät honom förstå, att detta endast kunde ske genom en avbön, varigenom den akademiska societeten försäkrades om att han ändrat tankar i religionen.

Man får för övrigt en ganska klar bild av de tryckta förhållanden, under vilka Malmstedt levde vid denna tid — alltså några månader efter Anna Marias födelse —, genom ett brev till honom av studenten Baltzar Lund, senare präst i Stockholm, som tillhörde hans lärjungar. Lund skriver i oktober 1754 från Stockholm:

''Bland annat har Herren givit mig tillfälle att glädja de andra Guds barnen därmed, att du och Syster under Edra yttre tryckande omständigheter ändock icke sakna Evangelii fulla salighet. Herren har ock genom sin starka kärlek böjt deras hjärtan att komma ditt hus till något understöd, genom ett litet sammanskott, som jag dessa dagar upphämtat, under det jag besökt våra vänner. Nu tänker jag med det jag samlat att upphandla allt tillbehör till en rock åt dig: ty mer lär det intet hinna till, dock skall jag finnas angelägen att även få så mycket som till framstycken på en väst, då du av din gamla rock kan taga till bakstycken och ärmar på västen. Jag hoppas du är nöjd med denna min enfaldiga anstalt. Om du så vill, så kan du även taga märke av dig till rocken hos någon skräddare i Uppsala och skicka det hitöver till bror Nils, så skall han draga försorg om, att rocken kan här bliva färdiggjord, och sedan till dig överskickad.''

Även ur ett annat brev — två månader senare — framgår, att bland likatänkande i huvudstaden det föranstaltades insamlingar till Malmstedt:

''Här medföljer'' — heter det — ''en sedel på 6 daler från en magister som heter Faxe och är huspräst hos hans excellens riksrådet Bonde. — — — När jag i går talade med honom om dina omständigheter och ditt nöjda sinne i Jesu, blev han därav så rörd att han i dag kom till mig med sedeln. — — — Då jag i förrgår var hos magister Odhelius sade han att han destinerat dig 18 daler. — — — Bror Lenngren som sitter här hälsar hjärtligt och ber att du ej ville glömma bort Poenitentia.''[1]

Konsistorium hade, som sagt, gått Malmstedt till mötes och låtit den av honom själv utpekade konsistorialen teol. d:r Lars Benzelstierna — densamme som kort förut stått fadder åt hans dotter — enskilt tala med honom och efter en månads tid, i november 1754, meddelade Benzelstierna, att Malmstedt »vore på god väg att rätta sig och nog skulle lägga prov i dagen som skulle övertyga allmänheten om hans renlärighet».

Detta oaktat dröjde Malmstedts avbön ytterligare nära ett år. Trots den nöd och de bekymmer, som avbönen skulle avhjälpa, synes den ha varit honom alltför påkostande. Men där hemma sutto hans maka, hans moder, hans båda söner, hans lilla dotter. De skulle alla ha bröd. Nu föll Malmstedt i någon mån till föga. Men helt var ej hans motståndskraft bruten. Hans avbön — i oktober 1755 — var mycket villkorlig, försedd med många om och men; ja, det kan sättas i fråga om det var någon avbön alls. Den var i varje fall icke tydligare än att det krävdes särskilt god vilja hos konsistorium att taga den för god, och domkapitlet ursäktar sig också senare

[1] Lenngren var präst i Västerljung i Strängnäs stift och far till Malmstedts blivande måg.

hos Riksens Ständer »därför att det låtit sig nöja med en så generell deklaration, som icke tycktes svara emot det, som i denna sak tillförene förelupit, och som var emot ändamålet av hans förekallande», men konsistoriet säger, att det då icke strax ville göra åtal därå, »på det icke hans sinne genom nya föreställningar skulle oroas».

Han återfick nu emellertid, efter en varning mot »irriga» tänke- och lärosätt, sin undervisningsrätt, men hans akademiska bana hade hämmats, han ryckte aldrig upp bland de ordinarie professorerna, lika litet som han fick prästerlig befordran.[1]

Snart sattes för övrigt återigen hans religiösa oförvitlighet i fråga och gav anledning till en ordentlig process inför akademiska konsistoriet. Redan mot slutet av 1756 förspordes det, att han hölle i sitt hus hemliga sammankomster (konventiklar), och han fick enskilt en skrapa härför. Men då han ej därmed ville upphöra, åtalades han av stadsfiskalen Elg för brott emot 1726 års konventikelplakat, »emedan han i sitt hus själv skall ha hållit samt ävenledes hos andra bevistat sådana sammankomster, som emot kgl. förordningen varit anställda till andakts övande flere personer emellan i privata hus, varmed han fortfarit och trots flere förmaningar icke avstå velat».

Malmstedt medgav, att han både hållit och bevistat samt tänkte, så länge han levde, hålla sådana sammankomster, i vilka andaktsövningar företogos, men nekade, att dessa stredo mot kgl. förordningen.

Processen pågick länge nog, med ganska hårda ord från

[1] I Kyrkohistorisk årsskrift 1915 meddelas »en episod ur herrnhutismens historia i Sverige» om ett förhör i Strängnäs 1756 med den ovan nämnde studenten Baltzar Lund, i anledning av ett brev från denne till Malmstedt som ansågs yppa herrnhutiska villfarelser. Lund var då hjälppredikant åt Lenngren i Västerljung, som var hans gynnare.

åklagarens sida mot Malmstedt och hans »band» och med ej ringa advokatorisk skicklighet i vittnens jävande och i förklaring av sammankomsternas lovliga karaktär från Malmstedts. Någon starkare bevisning emot honom åstadkoms just icke.[1] Dock syntes ett av de åberopade vittnesmålen så pass kraftigt, att av de sju ledamöter av akademiska konsistoriet, som slutligen skulle döma i saken (domkapitlets och mindre konsistoriets ledamöter hade av olika skäl förklarat sig jäviga), ville två döma Malmstedt till värjemålsed; de övriga (bland dem Linné) *frikände* — dock i mycket reserverade ordalag.

Flertalet uttalar bl. a. i sitt votum:

''Något var av oss, men isynnerhet professor Fick såsom granne, känner honom väl och vet, att han i sin stora fattigdom förer ett sedigt, stilla och förnöjt leverne, samt tyckes han i ett rent och oskyldigt allvare frukta Gud, varföre vi skulle räkna för samvetsömt att hindra honom eller någon annan (!) i sin husandakt, och att i kraft av den kristliga skyldigheten uppmuntra och undervisa sin nästa.''

Flertalet ansåg sig sålunda icke på obevista misstankar och halva skäl kunna ådöma Malmstedt en för allmänheten honom verkligen misstänkt görande edgång, men »som man icke allenast bör fly det, som verkligen ondt är, utan också det, som så synes och kan giva tillfälle till missbruk i längden, alltså prövas nyttigt, helst här vid akademien, där Riksens ungdom uppfostras, att förbjuda Malmstedt sig med några sammankomster till andakts utövande i närvaro av främmande folk att befatta, så kärt honom vore att vid sina akademiska privilegier varda bibehållen». Mindretalet ansåg honom miss-

[1] Det ena av de båda ojäviga vittnena visste blott att berätta, att han »flere gånger sett Malmstedt gå till garvaren Svanström och tryckarejungfrurna Trecow och Wetterström, hos vilka vittnet en gång, en vardagsafton kl. 5, vid förbigående hört, att det sjungits med någon vacker, dock ovanlig ton, men om magister Malmstedt då varit närvarande visste vittnet icke».

tänkt att ha brutit mot konventikelplakatet och dömde honom till värjemålsed.

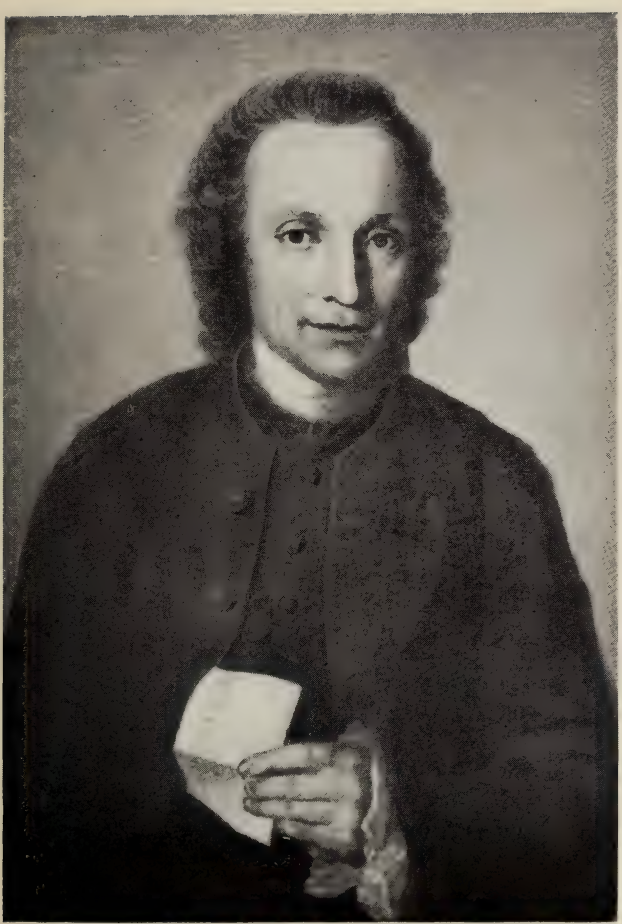
Mellan raderna i domen läser man tydligen, att man å ena sidan ville hindra Malmstedt från konventiklars anordnande för framtiden, på samma gång man å andra sidan ville skydda honom från allt straff för vad som redan passerat och se detta i så mild dager som möjligt.

Denna sak gav anledning till åtskilligt tal vid riksdagen 1761, varjämte den bidrog till att hindra Malmstedt från att bliva predikant vid ett regemente i Stockholm, vartill han kallats.

Det kan f. ö. nämnas att hans åskådning även av den herrnhutiskt färgade Gjörwell ansågs »betänklig». Denne omtalar nämligen i sina »Anteckningar 1731—1757» (meddelade av M. Weibull i »Samlingar utgivna för de skånska landskapens histor. förening» III) från sitt besök i Uppsala 1756:

''Här vid akademien är ock en docens Magnus Brynolph Malmstedt från Värmland, som har ett kvickt huvud, har skäligen studerat och för några år sedan kommit på åtanka om vår religions praxis. Jag har blivit med honom bekant först i Stockholm och sedan för hans lidelser (!) av consistorium theologicum i Uppsala, som suspenderade honom, haft för honom mycken kärlek, men han har sedermera låtit sin filosofi förvilla sig från enfaldigheten i Christo Jesu, så att han nu redan hade förfallit på allehanda skadeliga nyheter som endast tjänt att uppväcka split och skingring vänner emellan i Stockholm, dit han ofta om året, more apostolorum till fots peregrinerade, varför jag nödgats att med honom ej mera stå i vår förra förbindelse.''[1]

[1] Gjörwell anger såsom Malmstedts villfarelser »egentligen Jesu försoning i anseende till Gud, vilken han med Dippel statuerade ej hava varit vred över fallet, vårt barnaskap och omvändelse samt en viss annan artikel». Av Lunds brev till Malmstedt i Kyrkohistorisk årsskrift 1915 framgår även att Malmstedt skilde sig bl. a. från Rutström i uppfattningen av kärleken såsom grund till försoningen; Rutström ville icke hava att göra »varken med Malmstedt eller någon annan som hölle på denna läran om rättfärdigheten och ville ej medgiva att kärleken vore grunden till försoningen utan den senare till den förra efter de hos Gud voro lika eviga».

Magnus Brynolf Malmstedt.

E. o. professor vid Uppsala universitet.

* 1724. † 1798.

Efter målning tillhörig framlidne läroverksadjunkten
A. M. Malmstedt.

Senare hör man icke vidare talas om Malmstedts irrlärighet, ehuru han säkerligen icke ändrat åskådning.

Gamla protokoll veta dock att förtälja om hans deltagande i andra strider än de religiösa. Han var nämligen ett slags folktribun i Värmlands nation, och författaren av denna nations historia (E. H. Lind) kallar honom »den sällsammaste företeelsen i nationens hävder, den outtröttligaste deltagare i söndringarna och partiväsendet inom nationen, där han — docenten och e. o. adjunkten — hade mer att säga än någonsin inspektor». Protokollen lämna emellertid en ensidig bild av hans ståndpunkt, då de stundom äro skrivna av hans fiender, men så mycket är dock klart, att han var en avgjord motståndare dels till onödiga nationspålagor och dels till det förtryckande av de yngre landsmännen, som hade gammal hävd och törhända även stöd i vissa stadgebestämmelser.

Redan på 1750-talet hade han anmärkt, att nationsstadgarne stredo mot allmän lag, som förbjöd att lägga skatt på konungens undersåtar, liksom ock ämbetsmän att taga emot sammanskott (åsyftade gåvorna till inspektor). Det är dock egentligen efter det han år 1767 blivit vald till hedersledamot »i anseende till den stora möda och oförtrutenhet varmed han gjort sig nationen förbunden», som han ställer sig i spetsen för oppositionen. Han förmår unga studenter, som stå under hans hägn, att neka betala avgifter, dem han anser olagliga, och att vägra att underkasta sig de äldre landsmännens ofta obilliga krav. Inspektor (Låstbom) och kurator (Stenberg) äro mäkta vreda på honom, kurator talar om hans »eldfängda genier, listiga konster och sneda kalumnier»; han stämplas som »en okallad reformator, som nu mer än förr griper sig an med nationsträtor», och stadgarne påstås tarva varken magister Malmstedts eller någon annans förbättring;

novitierna hade tydligen av »förutfattad, lika underlig som onödig tillgivenhet för Malmstedt låtit sig av honom ledas», hans vore skulden, han leddes av en outtröttlig oppositionsanda, han hänryckte ungdomen till ovarsam böjelse för nyheter och reformationer. Bäst vore därför, då han skrede till ytterligheter, att »nationen avkortade all hövlighet mot honom», och »som han icke godvilligt lärer vilja göra nationen nöjet att taga avträde», så beslöt nationen (från vars sammankomst den dagen alla Malmstedts vänner voro frånvarande) på våren 1770 att helt enkelt utesluta honom. Hans vänner uppträdde dock allt fortfarande i hans anda, och själv infann han sig på en sammankomst våren 1771, därvid han skarpt angrep såväl inspektor som nationen och förklarade sig vara densamme mannen, som skulle vara och bliva *Värmlands nations lagkivare.*

Emellertid hade kronprins Gustav redan i juni 1770 tagit kännedom om den »oreda», som förelupit i Värmlands nation, och manat rektor att söka få saken ordnad. I december 1771 är allt förbytt till fridstoner, och saken slutar *med fullständig seger för Malmstedt*, som återinträder i nationen och därvid förklarar sig vara benägen att förgäta vad han lidit, om författningarna sättas under behörig granskning och nationens styrsel sättes i sitt förra skick.

Det måste onekligen väcka förvåning, att saken slutade på detta sätt, om man nämligen skulle döma endast efter vad protokollen förut haft att meddela, ty där skildras Malmstedt enbart som upprorsstiftare och krångelmakare. Men det är tydligt, att motpartiet (kurator) blott framställt saken från sin synpunkt, och Malmstedt måste klarligen haft giltiga skäl för sitt uppträdande, eljest kunde han näppeligen ha vunnit seger över inspektor och nationens flertal. Antagligen hade man pålagt landsmännen olaga »gärder»; och om än icke de yngre

studenterna nu blevo så hundsvotterade som ett halvt sekel tidigare, då t. ex. en novitie fick 20 örfilar för det att han icke lät utkommendera sig midt i natten eller då novitierna fingo stryk, intill dess de »med dantzande» förlustade herrar seniorer, så torde dock de äldre landsmännen ha varit benägna att vidhålla andra oseder gentemot de yngre. »Tidsandan avskaffade oförmärkt, småningom, utan beslut novitiaturen» — heter det — men tidsandan krävde ju *målsmän*, och en sådan var magister docens Magnus Malmstedt, som ej skydde en dust med inspektorn, den ordinarie professorn.

Förhållandet mellan Malmstedt och nationen blev sedan det allra bästa, han deltog flitigt i disputationer och höll orationer samt var — efter det han erhållit eget hus — alltid redo att lämna nationen lokal för sammankomster och bibliotek samt förvaringsrum för landsmännens tillhörigheter. Det heter också, »att han aldrig tröttnar att göra sina landsmän godt», att han besparar dem en ansenlig hushyra, att »han icke dröjer att visa sin välvilja» o. s. v. För de yngre landsmännen var han en trogen handledare, och det säges också efter hans död, att han varit *Värmlands nations välgörare, dess fader och förmyndare.*

Magnus Malmstedts yttre levnadsförhållanden hade så småningom bättrats. Han fick år 1769 sex tunnor spannmål i lön och blev år 1772 — vid 48 års ålder — e. o. adjunkt i filosofiska fakulteten. Från 1774 höll han offentliga övningar i vältalighet, d. v. s. latinsk prosa, och började från samma år att i sitt hem ha en inrättning till skötsel och undervisning för fattiga barn och ynglingar. År 1777 höjdes hans lön till 60 tunnor spannmål, »såsom någorlunda svarande mot ordinarie adjunktslön», 1787 fick han professors »namn och heder». Konsistorial professor blev han aldrig.

Hans läraregåvor prisas högt. I ett minnestal över honom

meddelar J. J. Hedrén, att man — vad timme på dagen man än besökte honom — fann honom såsom en annan Plato, omgiven av en skara frågande ynglingar, lärande i sin academia. Varken sparade han mödor eller verksamhet. Ofta, sedan han lämnat frukosten eller middagsmåltiden, stod han upp med glada steg och munter uppsyn och gick, liksom han skyndat till någon festlig glädje, ja, även sömnens vederkvickelse försmådde han, för att tjäna de vetgiriga; sålunda helt glömmande sig själv, vakade han för andras gagn och anförde aldrig göromålens mängd eller trötthet såsom ursäkt.

Professor C. F. Fallén omtalar i sin rätt kritiska redogörelse för akademiska inrättningen i Uppsala och Lund (handskrift å Kungl. biblioteket) hans undervisning på 1780-talet och nämner honom bland goda lärare: »Han ägde en högst förträffelig talang att hålla roande föreläsningar t. ex. över Brunmarks moral. Ingen strof i boken gicks förbi utan lekande exempel och skrattuppväckande infall. Hans teologiska lektion över Benzelius sades vara av samma lynne, men han admitterade därtill endast utvalde åhörare.»

Hans offentliga skriftställarverksamhet under eget namn inskränkte sig — utom de redan omtalade disputationerna — till en svensk skrift »Tankar om kärlek och vänskap» (1756) samt tre på 1780-talet utgivna moralfilosofiska avhandlingar på latin. Men dessutom lära över tvåhundra av honom författade latinska disputationer hava utgivits under andras namn för att försvaras från den akademiska katedern.[1] Han nedskrev ock en stor mängd anteckningar över ungdomens undervisning och religiösa frågor, som bevarades av arvingar, till dess Karlstads brand förstörde större delen.

[1] Det är väl dessa Fallén åsyftar då han säger, att Malmstedts färdighet att tala latin förskaffade honom en funktion att hålla disputationsakter där hela Brunmarks moral passerade för disputationsteser, ehuru vid denna tid (1786) endast få sades begagna sig av dessa akter.

Bland återstoden (som tillhörde sonsonen, framlidne läroverksadjunkten A. M. Malmstedt men vilkas nuvarande förvaringsort är mig obekant) finnas åtskilliga sunda och tänkvärda småuppsatser och tankekorn, liksom även kritiska anmärkningar mot Kant. Till dennes filosofi var han nämligen en bestämd motståndare, vilket vållade stridigheter, som enligt vad han själv yttrat, »berövat honom några vänners förtroende och aktning och dem tillfället att begagna sig av hans undervisning». Om Kants skrifter yttrar han bl. a., att »de äro svårare att med sammanhang uttyda än någon bok i bibeln, och likna i mörkhet Böhmes, men innehålla mycket nyttigt». — »Kant vill nog med sin mörka stil riva ned gamla villfarelser, men han river ner för mycket. Seder och regering mista sina grunder och Gud förvandlas till ett allvetande förnuft, som skall begripas utan subjekt.» — »Kant har i välmening för en hög och stoisk dygd blivit bortförd från den enfaldigheten, att Gud nådigt och visligt styrer oss små blinda och förvirrade barn.»

Herrnhutismen, särskilt under det utvecklingsskede Malmstedt tillhörde, odlade som bekant ensidigt känslolivet på viljelivets bekostnad. I anslutning härtill uppfattade Malmstedt människans praktiska verksamhet i det han förnekade den fria viljan: »Jag är ett moraliskt urverk» — skrev han — »som skulle platt stanna, om ej min verkmästare styrde var rörelse med uppgivna och använda motiver. — — — Min sats, att Gud styr både onda och goda gärningar till sitt stora ändamål och därvid rättar sig ej efter vår fria vilja utan efter sin fria nåd, kan omöjligen försvara ogudaktighet eller orättfärdighet. Man kan ju ej tro, att vår fria vilja skulle bättre förekomma orättvisan än Guds rättvisa godhet. — — — Hade vår vilja den frihet, som ofta oss tillägges, så vore orätt att bedja om Guds styrelse.»

Malmstedt var även psalmförfattare. I Uppsala bibliotek förvaras en stor samling psalmer i handskrift efter honom. Bland de år 1756 i Västerås utgivna »Utvalda sånger om Jesu Christi nåderika födelse» äro sju av hans hand och efter hans död utgav Anders Hedrén ett fyrtital. Peter Wieselgren, som nämner dem bland sångerna av svenska herrnhutare, påstår, att de förråda mera självständighet än medbrödernas i förhållande till de tyska förebilderna. »De predika fördragsamhet och människokärlek samt sucka efter den eviga fridens boningar.»

Bland Malmstedts avhandlingar var en, som handlade om *»den sinnesbeskaffenhet att vara nöjd med sin lott»* (»de animo sua sorte contento»); och om detta ämne skrev han sannerligen icke utan sakkunskap, ty hans eget sinnelag kunde härvid tjäna till förebild. Det hade ställts på svåra prov.

Vi erinra oss hans motgångar i yngre år, som skadat hans akademiska befordran och avstängt honom från prästkallet.

Även mot slutet av hans liv prövades hans sinnesjämnmod. Han drabbades av svåra familjesorger. Av de fem barn han hade med sin maka överlevde honom endast hans berömda dotter; de övriga fyra dogo alla liksom hans hustru på 1780-talet, efter att hava nått mogen ålder.

Äldste sonen, Johan Magnus, som avlagt magistergraden i Greifswald, varit konsistorieamanuens i Uppsala och »pedagog» i Stockholm, hade lämnat bidrag såväl på vers som prosa till Upsala Stads Wecko-Tidning 1774, avled 1780, föga mera än 30 år gammal, efterlämnande änka och två döttrar: Johanna Kristina och Elisabeth Maria, vilka upptogos i svärfaderns och farfaderns hem. Den andre sonen, Anders Brynolf, dog fyra år senare 1784 vid 32 års ålder. Han var medlem av den dels vittra,

dels mystiska franciskanerorden; av det minnestal som i denna orden hölls över honom framgår, att han alltsedan sitt 17:de år bistått fadern vid dennes undervisning, att han var älskare av »vackra konster» och under 14 år en ypperlig ledamot av »Musikaliska sällskapet». Ett par år, 1773—1774, efter faderns seger i Värmlands nation, var han denna landskapsförenings kurator.

Av de båda yngre döttrarna var Märta Helena född 1757, blev 1786 gift med rektorn vid Hedvig Eleonora skola i Stockholm, Peter Kjellberg, och avled 1789 barnlös; den tredje systern Britta Kristina, född 1760 och gift 1781 med sekreteraren och artisten Johan Gustav Härstedt, dog 1783, efterlämnande en son, sedermera assessorn och artisten Johan Magnus Härstedt.

År 1788 förlorade Malmstedt sin hustru, Märta Florin, som avled vid inemot 70 års ålder.

Efter hennes död synes huset hava råkat i oordning. Hon hade säkerligen icke haft någon lätt uppgift såsom husmoder. Malmstedt hade nämligen utan hänsyn till sina tillgångar upptagit i sitt hem allsköns folk och det är uppenbart att detta — såsom vi strax skola finna av ett uttalande av hans dotter — beredde hans närmaste stora bekymmer. Han skriver själv att han »allt från början av sin hushållning haft lyckan hos sig underhålla både oskylda och släktingar, dock med understöd av flere ömsinta och ädelmodiga själar, dem Herren känner och välsignar».

Flere av dessa inneboende voro nog icke så behagligt husfolk, exempelvis svågern Lars Thyberg, svärfar till hans äldste son, vilken varit komminister i Dalby men vid 71 års ålder blivit för liderlighets skull avsatt från prästämbetet.

Malmstedt själv knöt efter hustruns död förbindelse med en tjänarinna Magdalena Bjurström som år 1795, då han var

71 och hon 30 år, födde honom en son Johan Magnus.[1] Det förefaller som om han satt i fråga att ingå äktenskap med henne; åtminstone är jag benägen att så tolka några uttryck i ett märkligt brev från fru Lenngren till hennes ena brorsdotter, vilken för henne klagat sin nöd över missförhållandena i hemmet. Detta brev, som finnes i överdirektören Vilhelm Flachs värdefulla autografsamling, har kommit till min kännedom först efter fullbordandet av levnadsteckningens första upplaga.

Det ger tyvärr en mindre idyllisk bild av tillståndet i det Malmstedtska hemmet än den tradition Atterbom åberopat eller skildringarna i äreminnet över Malmstedt, om man också icke får lägga in alltför mycket i dotterns beklaganden.

Brevet, som är dagtecknat den 16 oktober 1797, lyder:

»Min söta Lisa Maja.

Ditt sista brev, som jag ej fick förrän i fredags, oroade mig i alla avseenden ganska mycket. Min lilla Jeanas[2] fortfarande sjukdom bedrövar mig alltid och jag känner alltför väl huru mycket detta är svårt för er, då andra ledsamheter i huset även tillstöta. Jag tar den uppriktigaste del i era bekymmer, och jag grämer mig; men kan ej gunås så visst det minsta rätta eller hjälpa i anseende till min fars underliga uppförande. För mig har han visst aldrig gjort förtroende av sina förslager och allra minst nämnt något enda ord om det du frågar mig om. För övrigt tillstår jag att jag så högst ogärna går in i discours med min far om hans hemordningar och smältan av käringar och ungar att jag nästan aldrig

[1] Uppsala domkyrkas dopböcker upptaga för 1795: »Johan Magnus, född d. 14 febr. 1795, döpt den 15:de; moder Magdalena Bjurström, 30 år.»

[2] Åsyftar den äldre brorsdottern Johanna Kristina som någon tid varit upptagen i fru Lenngrens hem, men blivit svagsint; fru Lenngren var mycket fäst vid henne.

frågar därom. Ty jag kommer i kallsvett bara vid åtankan av allt det onda som min salig mor och syster[1] båda lidit av sådant elände. Men oaktat all min plåga att ingå i sådant tal skulle jag ändå gjort det någon gång oftare, om jag trott att detländt till den minsta nytta och ändring i huvudsaken. Jag kan omöjligen tro att min far tar ett så olyckligt och för honom själv och oss vanhederligt steg, det är väl omöjligt och det är väl det bästa man nu kan göra att låtsa för honom som man aldrig trodde det vara hans mening. Gud vet likväl bäst hur man skall bära sig åt. Det måste visst vara elaka och gemena själar omkring honom. Bjud till i samråd med bror Härstedt[2] för vilken han alltid haft mest förtroende att taga den saken på rättaste sidan. Jag är ganska orolig för så mycken glömska av sig själv och sina barn min far visar [och?] kan ej mer än be Gud bevara honom ifrån detta yttersta fördärv. Guds makt och all möjlig egen åhåga har dragit mig lyckligt från det brusande havet därhemma. Jag ber innerligen Gud hjälpa dem, som nu äro stadda i stormen, och kunde jag göra något mer än detta vore jag ej nu så orolig. Med Guds hjälp torde det väl ha någon bättre vändning än nu tyckes se ut. Tusenfaldig kärlig hälsning till din mamma [bortrivet] och Jeanne

från din egen faster

A. M. L.

Stockholm d. 16 Okt. 1797.

Tro intet, min söta Lisa Maja, fast ditt brev oroat mig, att jag vill beta dig den trösten att yppa besvärligheter och bekymmer för mig. Tag inte min mening så, söta du. Jag tänkte fråga ett par ord till men får främmande. Gud i

[1] Antagligen systern Märta Helena.
[2] Hennes svåger.

himlen välsigne er. Hälsa efter vanligheten ifrån mig till min far, ty han bör ju ej soupçonera att jag hört talas om hans eländigheter.»

Det vilade alltså skugga över Magnus Malmstedts förhållande till hans äldsta dotter under hans sista tid.

Tydligt är ock att han själv oroats av de oregelbundna förhållanden i vilka han levde och som icke voro utan motsvarighet hos andra herrnhutare. Hösten 1796 — året innan Anna Maria Lenngren skrev det nyss citerade brevet — hade hennes far i ett brev uttalat en viss levnadströtthet: *»Jag bör väl ock komma till rolighet, Gud uppväcker väl något arbetsdjur i mitt ställe.»*

Halvtannat år senare fann han ro, men på ett hemskt sätt.

Den 74-årige mannens hälsotillstånd hade varit synnerligen godt, och han skötte allt framgent sitt trägna arbete. I januari 1798 hade han rest in till Stockholm för att hälsa på sin dotter, innan vårterminens föreläsningar skulle taga sin början. Klockan 7 på aftonen den 23 januari föll han, antagligen vid passerandet av bron över Norrström, i vattnet och drunknade. Hans lik påträffades först några månader senare i närheten av gamla arsenalen, det s. k. De la Gardieska palatset. Man antog att hans dödsfall skett genom en olyckshändelse. En anteckning i Värmlands nations matrikel framkastar likväl den förmodan, att han »plundrats på Norrbro och sedan kastats i Strömmen».

Gjörwell skildrar händelsen i ett brev till sin dotter fru Lindahl i april s. å.

»Du lärer påminna dig utur något föregående brev, huruledes den vittra fru Lenngren den 23 januari miste sin far, professor Malmstedt i Uppsala, på ett ganska olyckligt sätt,

såsom han efter all anledning gått ner sig eller av våda omkommit i vattnet, under gåendet uti skymningen ifrån söder, där han åt middag, hem till sin måg, assessor Lenngren, som bor här på norr vid Brunkeberg. Han var omkring sjuttiofyra år. Salig mannen var from och glad utav allt hjärta, men också på sitt sätt en religionschef; hans huvudspråk var alltid: *Gud är kärleken.* Hans lilla sekt blev dock aldrig talrik, och hans förnämsta apostel var salig Baltzar Lund, pastor i Änkhuset, en min mycket gode vän för många år sedan, en på allt sätt mycket reglerad prästman.»

Stor var sorgen över Malmstedts bortgång, ej minst inom Värmlands nation. Nationen beslöt, att »som hon genom Malmstedts sorgliga bortgång blivit berövad ett stöd och en prydnad, hon borde värdigt tolka det tacksamma minne, vari hon alltid ville hava hans älskade namn förvarat». Det uppdrogs åt docenten, sedermera biskopen J. J. Hedrén att hålla en parentation över denne förtjänte man, »som i ett halvt århundrade varit såväl nationens i allmänhet som varje särskild landsmans stöd och heder».

Hedrén utförde detta uppdrag år 1803 i ett längre latinskt föredrag, som sedan trycktes, och vartill fadern, prosten Anders Hedrén — en av Malmstedts närmaste lärjungar — fogade ett stenstilsminne, vilket såsom Malmstedts förtjänster framhåller: förnöjsamheten med det lilla, tankekraften, hjärtligheten, tjänstvilligheten, oegennyttan.

J. J. Hedréns levnadsteckning överflödar — i äreminnets vanliga stil — av pris och beröm över den hädangångne, som skildras som en from, välvillig, emot sina lärjungar mild, i sin övertygelse fast och ihållig, mot andras meningar oftast envis man, hos vilken det allt till det sista brann en eld, vars låga var både värmande och lysande. »Såsom filosof tvivlade han nästan på allt», men varmt religiös, litade han med

tillförsikt på försynens förutseende skydd. Hans sinnelag var öppet, hans seder enkla och hans sinne hurtigt. I sitt umgänge var han glad och munter, i sina samtal kvick och full av spirituella vändningar. Oskyldigt skämt och satir strödde han in i de allvarliga samspråken och vid gästabud omgavs han gärna av en tät krets av ungdomar, som lyssnade till hans muntra och viga tunga. Hans kroppsställning var låg och något tjock; hans hälsa så stark, att, med undantag av Karlstadsfebern (frossan), han aldrig besvärades av någon sjukdom; hans uppträdande gladt, hans gång merendels snabb och travande, pannan klar och aldrig hopdragen av ålderdomens eller ledsnadens veck, de blå ögonen glimmande av snillets gudomliga eld, korteligen, den yttre gestalten angav, att därinom bodde en stor själ.

Tillgångarne efter den gamle titulärprofessorn voro givetvis ringa; bouppteckningsprotokollet visar ett utomordentligt torftigt hem. Silvret värderades till 1 rdr 4 skilling species, linnet till 1 rdr 31 sk. species; pengar och guld funnos ej. Biblioteket kunde ehuru talrikt dock på grund av dess beskaffenhet ej värderas högre än till 100 rdr species och den fasta egendomen till 283 rdr samma mynt (som den kostat honom). Sammanlagda summan av inventarierna var omkring 444 rdr species, men härifrån avgingo omkring 220 rdr skulder, så att behållningen i boet var 224 rdr 9 skilling 9 runstycken (varav inemot hälften i böcker).

Barnbarnen och sonhustrun fingo lita till frändernas, främst fru Lenngrens, välgörenhet.

Den lille treårige, illegitime sonen, som bar hans namn, upptogs av hans gamle vän och lärjunge prosten Anders Hedrén i Ör och uppfostrades av denne. Han blev lektor i filosofi i Karlstad, och skildras såsom en utmärkt lärare, »en ärans man med stor begåvning» och ett stort original,

vilken dock tack vare sin älskvärdhet och sina kvicka infall hade stor makt bland lärjungarne i gymnasiet.[1] Han efterlämnade vid sin död 1868, utom döttrar, sonen A. M. Malmstedt (f. 1840, † 1908 såsom adjunkt i matematik i Linköping), vilken ärvt släktens vittra begåvning och bl. a. översatt Byrons Childe Harold och flere av Molières versifierade stycken.

*

Anna Maria Malmstedt föddes under faderns värsta trångmålstid, när han, avstängd från docenturen, var en person, vilken envar student, som ej ville misstänkas för irrlärighet, måste sky och fly, och på en tid, då givmilda vänner måste insamla pengar till honom.

Hemmet hade ju en avgjort sekterisk anstrykning och var ytterst torftigt, även sedan husets herre återfått »venia docendi».

Likvisst synes Anna Maria Lenngren — om hon ock senare stöttes bort av vissa förhållanden i familjen — hava bevarat kära minnen från barndomstiden, varom den ovan anförda dikten om barndomshemmet vittnar. Den anda av förnöjsamhet med det ringa, som kännetecknade fadern, klingar ej sällan fram hos den skaldinna, som besjungit »Slottet och kojan» och prisat den som delat »palatsen åt de höga och glädjen åt de små».

[1] Detta enligt Nygren: Carlstads historia omfattande de 50 åren närmast före stadens brand 1865 (1914). Pelle Ödman berättar ock i »Vår- och sommardagar» ett par anekdoter om hans sätt att behandla de högst bråkiga och skojfriska gymnasisterna på ett sätt, vars kvicka fyndighet erinrade om hans berömda systers, exempelvis då gymnasisterna hurrat för hans nya mössa, varefter han, på samma gång han tackade för artigheten, bad få upplysa att mössan bara vore »vänd», eller hurusom då gymnasisterna dragit in en gumse i lektionsrummet, han plirade piggt omkring sig och sade: »Det är mig kärt att se att fänaden trivs ihop», varefter gumsen bums kördes på dörren av de förlägna gymnasisterna.

I hennes senare skaldskap finna vi ock den ljuva tid »då oskulden och friden följde hennes spår» besjungen och alldeles särskilt torde vi i strofer som dessa möta minnen från hennes egen barndomstid:

Runda kinder, mod och märg,
trevligt hull och livlig färg,
luft och frihet, berg och backar,
frisk aptit och nötta klackar,
ingen skymt av konstens tvång.
Lust och lekar, fröjd och språng.

Spring du, lilla täcka grupp —
snart en bok med ris och tupp
skall i stugans kvalm dig stänga!
Sök din frihetstid förlänga,
barndomsglädjen livligt känn —
aldrig återkommer den.

Hoppa, flicka, yr och späd,
lammets hals med blomster kläd,
fröjda dig vid dockans nipper!
Mamma snart en märkduk klipper:
redan vid din första fåll
glädjen flytt på längre håll.

Sälla, korta barndomstid,
stund av menlöshet och frid,
än i åldern öm för minnet,
sorgligt ljuvt du tjusar sinnet,
när min tanke återgår
till din evigt flydda vår.

Barnens uppfostran blev icke försummad i det Malmstedtska hemmet. Boken sattes tidigt i handen på pojkarne. Anders Brynolf blev redan som femåring inskriven av fadern i Värmlands nation och uppläste — kuriöst nog — vid 8 års ålder ett litet tal på nationssalen »över den glädje vi böra hava av Guds nåd och välgärningar». Året förut (1759) hade den då tioårige Johan Magnus »till allmänt nöje» hållit en

liten oration på modersmålet »om några allmänna påminnelser för ynglingarne». Man får hoppas att dessa tal härrörde från fadern, eljest vore det sorgligt lillgammalt.

Det var nu sönerna, men dottern? Den tiden var det föga vanligt, att unga flickor fingo åtnjuta högre undervisning, än mindre någon lärd bildning. Emot de många, som bestredo kvinnokönets förmåga för lärda idrotter, hade — ett årtionde före Anna Marias födelse — den gamle Uppsala-polyhistorn Peter Ekerman i en avhandling »om kvinnokönet borde avstängas från litteraturens odlande?» hållit en medelväg mellan kvinnoförgudarne och kvinnosmädarne, hävdat kvinnokönets rätt till vetande och uppräknat en hel rad lärda och vittra damer. Under Anna Maria Malmstedts barnaår hade man för övrigt just i Uppsalatrakten, i fru Nordenflycht, ett levande exempel på att kvinnokönet väl kunde försvara sin plats på det lärda och vittra fältet.

Magnus Malmstedt hyllade tydligen sin förman, Peter Ekermanns åskådning. Hans dotter fick deltaga i sina bröders undervisning och de råd, hon sedan gav sin Betti, att icke öda bort tiden med läsning, voro åtminstone ej fäderneärvda. Hon var student till gagnet, om än ej till namnet. Fadern införde henne bl. a. i romarspråket och i Roms litteratur, samt gav henne i det hela en bildning, som mången student kunde avundats henne.

Fram på 1770-talet, möjligen 1774, då han började taga inackorderingar, flyttade familjen, som ovan är omtalat, till byggnaden i Gropgränd, och när fadern 1778 blivit gårdens ägare, gjordes skolsal av snickareverkstaden.

Här bodde alltså Malmstedt ett par årtionden framåt med barn och fränder.

Inom familjen märkes särskildt husfaderns moder, den energiska, uppoffrande kvinnan, från vilken släktens ovanliga

anlag gått i arv. Det är — enligt vad hennes sonsonson, läroverksadjunkten A. M. Malmstedt för mig uppgivit — hon och icke, som vanligen efter Franzén uppgivits, fru Lenngrens moder vilken åsyftas i det vackra poemet »Gumman»:

Se, hon kommer, leende och from,
ärbar i den vackra, simpla dräkten;
firad, vördad på sin ålderdom,
älskad, ärad, kronan ibland släkten.

— — — — — — — — —

Vörda dessa strödda silverhår,
läs ur ljusa ögat samvetsfriden,
och de dygder som nu sexti år
gumman följt så troget framåt tiden.

Lekar, löjen, menlös glädtighet
vid dess åsyn aldrig flykten taga;
glad är gumman, glad med värdighet,
deras fägnad, aldrig deras aga.

Flickan, utav hennes bifall stor,
eldas upp att nya dygder hinna;
något högt den yngling om sig tror,
som förtjänt dess minsta lovord vinna.

Rörande umgänget i det Malmstedtska hemmet äro vi — i stort sett — hänvisade till gissningar. Troligt är ju att han haft beröring med Ihre, vars lärjunge han var och vid vars ordbok han medarbetade; antagligen var han docent under denne eller under eloquentiæ professorn Peter Ekerman; förteckningen på faddrar vid Anna Marias och hennes syskons dop låter oss också sluta till dåtida umgängesvänner eller gynnare; vid hennes döpelseakt äro, som nämnt, antecknade teol. prof., sedermera biskopen Lars Benzelstierna, som ju i processen samma år visade Malmstedt välvilja och sökte »tala honom till rätta»; docenten sedermera akademiesekreteraren

och juris professorn N. Risell, domprostinnan Asp (vars make f. ö. 1756 förebrådde Malmstedt att han höll hemliga sammankomster) och jungfru Eva Ulrika Ekerman, prof. Petrus Ekermans äldsta dotter; bland de vid syskonens dop antecknade faddrarna märkas den bekante astronomen Benkt Ferrner samt medlemmar av borgmästaren Printz' och häradshövdingen, sedermera akademieombudsmannen, Gråstens familj.

Inom Värmlands nation hade Malmstedt både svurne anhängare och sege motståndare.

Bland vännerna äro särskilt att nämna Anders Hedrén och Olof Bjurbäck (sedermera biskop och översättare av Hamlet samt ivrare för nyare riktningar i litteraturen); vidare J. G. Härstedt, som blev trolovad med den yngsta dottern; Karl Ingman — den sedermera beryktade Manderfelt — tillhörde ock värmlänningarne, liksom Benkt Gustav Geijer, Erik Gustavs fader.

Bröderna hade ju också kamrater i andra landskap, vilka torde sökt sig hän till det Malmstedtska hemmet, att särskilt nämna Henning Schmiterlöw, en vittert intresserad kornett, som blev god vän med Anna Maria och senare förde en vitter brevväxling med henne; vidare Carl Peter Lenngren, son av den framlidne kyrkoherden i Västerljung, som varit god vän och studiekamrat med Malmstedt under Ihre. Den unge Lenngren lämnade likväl Uppsala redan 1770 — husets äldsta dotter var då 16 år — men han och Anna Maria skulle ju ett årtionde senare bilda ett gemensamt hem.

Bland andra begåvade ynglingar, som vistades i Uppsala under 1770-talet, må erinras om östgötarne Leopoldt, Lindblom, Gustaf Regnér, smålänningarne Hallenberg, Ödmann, Adlerbeth och Kexél, stockholmarne Nordin och Olof Rudbeck, upplänningen Nils Rosén von Rosenstein, som var son till den medicinska fakultetens berömde professor. En och annan av

dessa skulle i framtiden träda i förbindelse med Anna Maria men om de under studietiden hittade vägen till hennes enkla fädernehem är väl osäkert.

I sådant fall skulle de likväl funnit en fullt jämbördig, om icke överlägsen debattant i Magnus Malmstedts dotter, som kanske — dem ovetande — hjälpt fadern att rätta deras latinska stilar. Ty fastän hon på äldre dagar avskydde blotta föreställningen av att vara ett lärt fruntimmer, så *var* hon faktiskt »en lärd i stubb». Men hon var aldrig pedant, tidigt torde hon kommit till insikt om att icke böcker ensamt kunde skänka »ett odlat vett, en upplyst själ», att det lika mycket gällde »att väl studera världen», att »var mänska var en bok, vars värde man borde lära sig rätt förstå». Och gällde det skämt var hon icke sen att deltaga; kom den olycklige poeten-bryggaren Bager på tal hade hon ett impromtu färdigt, som både skämtade med hans verser och hans öl. Och det berättas, att när en näsvis och dumdryg student, som för övrigt var känd för att gå lurvig och okammad hela dagen på sin kammare i nattrock, bad henne om att få sin karaktär tecknad, i tron att få höra någon artighet, han fick sin önskan uppfylld i följande epigram:

Min skaldmö! kom mig nu till handa,
att här en smutsig nattrock randa,
och måla av ett slurvigt hår.
Man dock av ytan ej bör döma,
habiten kan en Maro gömma,
fastän han gömmer här ett får.[1]

Ett och annat av dessa epigram och småroligheter blevo av någon vänlig hand insända till den göteborgska tidningen »Hvad Nytt? Hvad Nytt?».

[1] Egendomligt nog har fru Lenngren upptagit detta epigram i den förteckning på sina Skaldeförsök, som hon uppgjorde mot slutet av sitt liv och som eljest icke beaktar hennes ungdoms diktning.

Dessa »impromtun» voro tydligtvis inspirerade av de samlingar epigram och småanekdoter, som stodo på faderns bokhyllor. Utom de klassiske författarne funnos där nog både »Scaligeriana», »Menagiana» och »Taubmanniana» och det var betecknande nog ur den sistnämnda samlingen Ulspegelsanekdokter och epigram av den tyske humanisten Friedrich Taubmann, som hon hämtade mottot till sin första större satir: »Tekonseljen».

Men understundom finna vi henne också i kretsen av jämnåriga väninnor. Där härskade ständigt meningsskiljaktighet rörande »moderna». När de kommo till henne för att tala »om en rob och några vackra band», hörde hon visserligen med spänd uppmärksamhet på vad de berättade om de nya moderna, men kunde icke alltid följa med deras tal. För resten brydde de henne, för att hon icke »böjde sin hatt på modet», och att hon »hängde» alltför mycket över bok och papper. Det myckna skriveriet vore alls icke nyttigt.[1] Men ibland funno väninnorna det nöjsamt nog. Så t. ex. när Anna Maria åstadkom ett *»impromtu över knytning»*, vari hon liknade deras handarbete och deras vänskap vid varandra.[2]

Snart görs en knut, en liten snara,
ja, det är sant; vad är det mer?
Men följden dock plär oviss vara,
man ej av början slutet ser.
Ja, ganska rätt; och vem vill skryta,
att av en okänd härva knyta?
Man först dess styrka känna bör,
dess jämnhet man ock bör försöka,
och sen den kraft med handen öka,
som knut av lösa yglan gör.

[1] Uttryck hämtade ur hennes skaldebrev till Schmiterlöw, varom mera nästa kapitel.

[2] I Hvad Nytt? Hvad Nytt? den 21 dec. 1774, »författat av ett vittert fruntimmer i Uppsala».

Så bör ock vänskap varsamt ledas
till seger med försök och rön.
Av granskning bör dess rätt beredas,
giv sen förtjänsten värdig lön.
Låt aldrig eld i vänskap brista,
av hårdhet kan du lågan mista,
som förr du så försiktigt tändt.
Det gagnar att din dygd påminna:
ett utsläckt glöd kan åter brinna.
Men vet, det ganska sällan händt.

Någon gång fick hon med sin knyppeldyna eller sin märkduk slå sig ned i fruarnas lag. Och efter att vördnadsfullt ha kysst tanternas klänningsfåll, lyssnade hon klokt och förståndigt till deras samtal, och det var icke utan att hon ironiskt myste åt deras sladder, deras hushållsgnat, deras klagomål över pigorna, deras ömsesidiga artigheter, deras lust att tala illa om nästan och deras förakt för »vittra» fruntimmer. Allt detta gav henne ämnen till satirer

Hennes vittra talang blev snart känd. Vid festliga tillfällen, vid bröllop och begravningar togs den gärna i anspråk. Matronorna komplimenterade den snälla Anna Maria för hennes »vackra skaldegåva», men det kunde nog hända, att de efteråt vid »tekonseljen» snattrade något om det okvinnliga i slikt skriveri. Man hade sett för något år sen hur det gick med salig fru Nordenflycht, som dränkte sig i bäcken vid Lugnet — det var alldeles säkert — man hade hört det av rättarhustrun på Sko. Till husbehov och lek kunde en vitter talang vara rätt rolig, men inte vore det ett passande yrke för en ung flicka. Och Anna Maria Malmstedt syntes ju vilja fatta skaldekonsten på rama allvaret.

Själv har hon tecknat sin person under ungdomstiden i ett brev till utgivarinnan av Hvad Nytt?, doktorinnan Anna Rosén, född Hammar, i Göteborg, i vars tidning hennes diktförsök flitigt upptogos.

Brevet, som är dagtecknat från Stockholm den 2 november 1778, finnes i en av O. A. Knös gjord avskrift i Skara stiftsbibliotek och har nyligen meddelats i Sydsvenska Dagbladet av lektor Th. Hjelmqvist.

Den unga skaldinnan skriver — något pretiöst — till sin gynnarinna:

»Min Söta Fru!

Det var mig ganska kärt att se mig ihågkommen med brev ifrån ett fruntimmer vars *attention* alltid är mig högst smickrande. Den otvungna glädtighet, som röjes i Ert brev, min Fru, och varmed Ni så artigt målat mig Er caracter föröker hos mig en gammal åstundan att äga Er vänskap. Jag är ock så nöjd med den förklaring Ni gjort mig därav och så kär i Er målning, att jag, med samma uppriktighet som Ni, vill här giva ett litet *porträtt* av min för Er okända person.

Min ålder — men det är ju så nödvändigt för flickor att vara unga — jag vet inte om jag törs säga den. Tre och tjugu år[1] det är ju hiskligt, när man ej är gift. Dock jag har den lilla trösten att nyss, ja helt nyss ha fyllt de två (?) och tjugu. Nu är den articeln förbi, som är så svår för min uppriktighet. Min *Figure* har jag väl ock något betänkande vid att ställa i dagen. Den är intet lysande. Jag har intet av det som kallas skönt och vackert. Mina ögon äro av den sorten, som man ser väl med, men min *coup d'œuil* är varken *charmant* eller *brillant*. Min *exterieur* är medelmåttig och skulle kunna kallas fin, om min finhet hade annan grund än den att jag är mager. Denna *trait* i min målning kostar min egenkärlek något. Jag skulle förbehålla mig, att Ni ej viste mitt

[1] Hon räknar sig alltså här såsom född 1755 och drar strax därefter ytterligare från ett år, ifall det icke är fel i avskriften.

portrait åt cavaillerer, om jag ej ännu hade något att sätta dit, som gör det drägligt. Mina vänner försäkra mig om att jag är vacker då jag skrattar. Ack hur ljuvligt är det ej att äga denna trösten och huru gärna bör jag icke villa skratta!

Utav mina små alster, dem Ni redan sett, kan man väl sluta till min ringa insikt på den moraliska sidan. Jag är kär i poeteri och har ganska lätt för att rimma, men lik många av mina *contemporainer*, har jag som oftast svårt efter tankar. Jag skriver ändå, och när jag felar emot konstens fina reglor, skyller jag på mitt köns medfödda svaghet. Hittills har ock denna enskyllan lyckats för mig, men sedan jag i överdåd braverat könets *préjugé* och melerat mig med många latinska glosor, fruktar jag, att jag hädanefter blir dömd utan medömkan, om jag är alltför svag. Man borde likväl skona mig för hårda omdömen, ty jag har själv ingen hård själ eller elakt hjärta, åtminstone inbillar jag mig så. Jag beflitar mig om att bli värd vänskap och jag räknar min hela lycka efter det antal dygdiga och upplysta vänner jag är i stånd att förskaffa mig. Jag är glad att ibland deras antal få räkna Er, Min Fru, och jag önskar att med någon tjänstaktighet framdeles kunna visa vad jag sätter för värde på den fägnaden att få vara

Min Fru
Er ödmjuka tjänarinna
och vän
Anna M: Malmstedt.

St: d. 2 Nov: 1778.»

II.

Anna Maria Malmstedts författarskap 1772—1779.

Den svenska vitterheten hade under årtiondena närmast före 1700-talets midt genomgått en märklig utveckling, tack vare i främsta rummet Olof Dalins epokgörande verksamhet såsom skriftställare och språkdanare.

Men jämte och efter honom hade andra verkat. Kort före Anna Maria Malmstedts födelse hade den Nordenflychtska kretsen utgivit »Våra försök»; Creutz och G. F. Gyllenborg gjorde därmed sin debut inför offentligheten. Då Dalin efter seklets midt mera ägnade sig åt historia och tillfällighetsdikt, kan årtiondet 1753—1763 anses i poetiskt avseende taga sin prägel av de senast anförda namnen.

Men år 1763 — Anna Maria Malmstedt var då nio år — avledo fru Nordenflycht och Dalin; Creutz flyttade ut till sina ministerposter i Spanien och Frankrike och drog sig tillbaka från vitter alstring, och G. F. Gyllenborg lät även någon tid sin lyra vila. Skulle man tro vad den sistnämnde uttalar i sitt inträdestal i Vitterhetsakademien, den 9 februari 1773, vilket till god del utgör en nog smickrande hyllning åt Lovisa Ulrika och Gustav III, så skulle åren närmast efter 1763 varit ett komplett barbarismens tidsskede. Det heter bl. a.:

''Sånggudinnorna drogos svimmande från Dalins grav, för att gråta vid fru Nordenflychts. — — I lyckligare tider, än de som annalkades, hade vitterhetens förlust varit kännbar för hela nationen — — —. Jag bör icke vidare öppna täckelset för en tid, som efter nationens återvunna stillhet och stridiga sinnens ingångna förening, aldrig kan med nog mörk skugga överhöljas; men vad mitt ämne tvingar mig att i förbigående anmärka, är den sig då utbredande demokratiens förödande verkan på svenska vitterheten. Jag finner henne där bortskymd till hela sin vidd. Sånggudinnorna, snarskrämda vid minsta gny, hade förekommit stormen, en del räddat sig med en tidig flykt, en del sänkt sig i den djupaste dvala. — — — Vitterheten vågade icke en gång att framskymta, av fruktan att i förbudet emot överflöd bliva satt i första artiklen. Icke utan skäl var hon däribland räknad av en rådande folkhop, som behövde för sina tankar en grövre, för dem tjänligare föda. Den utströmmade ifrån alla bokpressar. Aldrig har Sverige, ifrån första inrättningen av boktryck, blivit översvämmat av flera skrifter, än under den förflutne villervallans fleråriga period. Aldrig av skrifter mera ohyfsade, mera uppfyllda med de nedrigaste talesätt; mera tröga och sömngivande. — — — På sådant sätt har under partivillans allmänna mörker svenska språket blivit vanhävdat, förnedrat, uppblandat med dräggen ifrån alla landsorter. Barbarismens smitta har i allmänhet trängt sig i de bästa under den tiden utkomna skrifter; under en tid då självsvåldet härskade utan blygd, så i utlåtelser som gärningar; under en tid då allt vågades, allt lyckades med grovhet och tilltagsenhet.

Hämnd och Avund höllo råd
mot Förtjänst och Dygd och Snille;
det var dem man störta ville,
utan mildring, utan nåd;
— — — — — — — —

Äran skydde Trollets anda,
Snillet Sverige övergav,
och på Vitterhetens grav
växte Dagligt Allahanda.''

Kritiklöst har denna mörka och orättvisa målning av frihetstidens sista årtionde såsom ett barbarismens kulturskede upprepats och åter upprepats.

I Gyllenborgs mun må denna partifärgade skildring kunna förklaras.

Men den är fullkomligt skev och borde aldrig hava åberopats av forskare i vår kulturhistoria. Frihetstidens sista årtionde — Anna Maria Malmstedts uppväxtår — är så långt ifrån någon vitter ödetid, att det tvärtom betecknar gryningen till något nytt. Fryxell har uppräknat de märkligare arbeten på vitterhetens och språkforskningens fält, som under denna tid tillkommo, och vilkas namn slående jäva påståendena om vanhävd och dvala. Det må vara nog att erinra om, att detta årtionde omfattar Ihres sekularverk på ordboksområdet, ett stort antal av Bellmans högt beundrade snillefoster, av vilka just vid frihetstidens slut en större samling låg färdig att utgivas, Wallenbergs kvicka reseskildring, detta mästerprov på humoristisk prosa, Höpkens förträffliga vältalighetsalster, Lagerbrings gedigna hävdateckning, Gjörwells lärda tidningar och tidskrifter, Linnés senare populära skrifter och Torbern Bergmans världsbeskrivning — mycket annat att förtiga.

Glömmas må ej heller, att på många ställen i Sveriges bygder, just under detta årtionde, vittra sällskap uppstodo, som med liv och lust upptogo arvet efter den Nordenflychtska Tankebyggarorden och Bergklints Vitterlek, vilka kretsar splittrats vid 1760-talets midt.

Främst bland dessa nya ordnar står Stockholmssällskapet Utile Dulci, som stiftades av Schröderheim m. fl. omkring 1766. Det kom att bland sina ledamöter räkna större delen av huvudstadens vittra värld.

I nära förbindelse med detta förbund stodo tvenne ordnar i universitetsstäderna Uppsala och Åbo: Apollini Sacra hette Uppsalasällskapet, stiftat år 1767 av Bergklint, Kexél, Lindblom, v. Troil, Harlingson, Simming(sköld); Auroraförbundet

kallades dess finska syster, som stiftades 1770 kring Porthan, och bland vars medlemmar Kellgren räknades.

Apollini Sacra hade i Uppsala väckt mycken håg för vitterlek och vi finna däri upptagna vitterhetsidkare av mycket olika rang. Även ett och annat fruntimmer omtalas i dess matrikel: en mademoiselle Paqualin, en mademoiselle Carlström och fru Wendelia, född Ramklou.

Den vittra anda, som från Apollini Sacra utbredde sig inom Uppsalavärlden, kom nog även Anna Maria Malmstedt till godo. Av hennes bekanta hörde Schmiterlöw, Simmingsköld, Ingman till sällskapet; och det är icke omöjligt, att den heroid: Didos brev till Aeneas, som upplästes i Apollini Sacra den 11 maj 1774, utgjorde första utkastet till den Ovidiiöversättning, som hon fullbordade först 1777, och att den meddelats sällskapet genom någon bland hennes vänner. Själv var hon törhända för ung, för att det skulle ansetts passande, att hon personligen deltog i detta sällskap, som mest bestod av studenter, och hennes namn påträffas icke i matrikeln. Men att hon redan under Uppsalatiden måtte varit medlem av detta eller ett annat vitterhetssällskap framgår av ett »impromtu», som lästes i Lunds Veckoblad 1775: av »ett vittert fruntimmer», A. M. M., som bringar en vitterhetsälskare, vilken reste från Uppsala att besöka flera akademier, en avskedshälsning och kallar honom »vårt vittra sällskaps värda vän».[1]

Bland hennes efterlämnade papper ligger ock ett rätt svagt poem »Till nya Sällskapet Vitterlek», som säkerligen härrör från ungdomstiden. Det äldre sällskapet Vitterlek hade upphört omkring 1766 och dess främste medlem Bergklint

[1] År 1774 utgavs ett blad »Upsala Stads Wecko-Tidning», som innehåller ett stort antal poem, bl. a. sådana av Anna Maria Malmstedt (varom mera längre fram) och som synes mig möjligen kunna ha varit organ för något vitterhetssällskap.

hade året därefter deltagit i stiftandet av Apollini Sacra, som fortlevde till 1779. Ett nytt sällskap med samma namn är eljest okänt och möjligen är det »Apollini Sacra» som åsyftas.

I Göteborg hade en vitterhetsklubb från 1759 samlats omkring lektor Johan Rosén (»Nil nisi suecanum»). Efter dennes död 1773 bildade Wallenstråle den mera offentliga Vitterhetssocieteten eller Vetenskaps- och Vitterhetssamhället, som den 19 aug. 1776 inkallade Anna Maria Malmstedt till frånvarande ledamot, vartill säkerligen bidragit att ett flertal av hennes dikter, och däribland de båda största, offentliggjorts i en göteborgsk tidning, den av den ovannämnda fru Anna Rosén utgivna »Hvad Nytt? Hvad Nytt?», vilket blad i poetiskt avseende under några år på 1770-talet var ett av landets vittra huvudorgan, som mottog talrika bidrag från Stockholm, Uppsala och Åbo.[1]

Redan 1774 omtalas hon — vid meddelandet av dikten »La matinée de Clarisse» — såsom »ett känt vittert fruntimmer i Uppsala som förut riktat 'Hvad Nytt?' med flere vackra poetiska arbeten».

Tidigast hade dock givetvis hennes skaldegåva gjort sig känd i hemorten, företrädesvis då det gällde tillfällighetsdiktning.

Det ligger i sakens natur, att en del härav aldrig offentliggjorts och gått i förgätenhet. Det mesta var väl ej heller bättre värt. Man kan dock vara säker på att denna diktning spelade en betydande roll i hennes ungdomsliv, och att det just var den nytta man hade av hennes vittra talang vid högtidliga tillfällen, som något försonade vederbörande med att en ung flicka i hennes ålder sysslade med skriftställeri.

Uttryck för mera personliga sorger äro två griftkväden över väninnor från åren 1772 och 1774: *Vid mademoiselle*

[1] Jmfr W. Lagus: J. H. Kellgrens finska levnadsminnen.

Anna Lovisa Pahls saliga hemfärds dag den 14 Maji 1772 (bland gravdikter i Kungliga bibliotekets samling och omtryckt i Hvad Nytt? 1779 — även hennes far besjöng samtidigt den unga flickans död) samt *Klagan vid mademoiselle Anna Maria Bobergs grav den 3 Julii 1774*, som meddelades i Upsala Stads Wecko-Tidning n:r 28 för 16 juli och senare på året omtrycktes i Hvad Nytt?

Det förra är ännu svagt i versifikationen med synkoperade ord och är rätt naivt i tonen; det låter oss icke ana den blivande skaldinnan men har ju ett visst litteraturhistoriskt intresse såsom veterligen hennes första tryckta poem och synes i allt fall tolka en personlig sorg efter en trogen vän, som »allas tycke vann»; det andra är vida mognare med mera retoriska vändningar sådana som denna:

Som blommans täcka färg en dubbel vällust ger,
när söta ångors kraft dess ljuva fägring höjer;
så även Dygdens glans ett större värde röjer,
när ungdoms eld med vett man i förening ser.

Båda äro i övrigt religiöst färgade och sluta med uttalanden om återförening i himlen.

En religiös stämning gör sig även gällande i en annan dikt, som likaledes lästes i den ovan nämnda Uppsalatidningens första nummer (8 januari 1774). Det var ett *Aftonqväde*, som av en samtida antecknare i Kungliga bibliotekets exemplar angives såsom härrörande från *A: M: M:* (påpekat av Schöldström i Idun 1891 och i »I tittskåpet»). Dikten, som är undertecknad »Uppländning» (liksom andra poem signeras »Westgöthe» och »Smålänning»), lyder:

När solen sina strålar gömmer,
och aftonsvalkan luften rör,
när dagg åt blomman nektar tömmer,
och fåglars sång jag mer ej hör,

när själv naturen vila smakar
av undran rörd jag muntert vakar
och tanken vida omlopp tar;
jag ser hur allt en allmakt visar,
hur allt en evig godhet prisar,
vars fullhet ingen ända har.

Det fåfängt är vårt sinne fräta
med det som livets plåga gör.
Hur kan vår svaghet ödet mäta,
då det en högre makt tillhör?
Fast moln den klara himlen höljer,
fast blixt och dån på molnet följer,
vårt hopp ej sviktar för dess knall.
Oss nattens mörker ej förskräcker,
när morgonsolen oss uppväcker,
vars klarhet evigt vara skall.[1]

Den nämnda Uppsalatidningen, som utgavs av A. J. Sylvenius och med undantag för första numret trycktes i Stockholm, innehåller under den korta tid den existerade (januari—november 1774) en mängd mest anonyma poetiska bidrag. Medarbetare var som ovan omtalat bl. a. den äldre brodern Johan Magnus Malmstedt med utsatt namn. Det synes mig rätt sannolikt att även andra dikter än den ovan nämnda härröra från Anna Maria Malmstedt; särskilt har jag fäst mig vid några poem som signerats med tre stjärnor, ehuru det icke är säkert att dessa härröra från samma hand. De förete här och var ett snarlikt tycke med alster av henne från dessa år och en av dikterna »Barnanöjet» i n:r 9 skulle kunna vara en ofullkomlig förstudie till »Pojkarna» och »De små på landet».[2]

[1] Denna dikt har icke medtagits bland »första periodens» dikter i Vitterhetssamfundets upplaga, men skall meddelas i ett tillägg.

[2] Andra dikter äro: »Mitt trötta öga sluts i sömnens ljuva dvala, Jag såg Olympens prakt och hörde gudar tala» med motto från Vergil i n:r 5; »Vänskapen» i n:r 6; »Förgängligheten» i n:r 7; »Impromtu» och »Fråga» i n:r 11; »Till Zephis», en sjuk vän (månne A. M. Boberg, som dog två månader senare?) i n:r 21; »Lärkan och Siskan», fabel, i n:r 29; »Den inbillade lyckan» i n:r 32; »Det vackra och intagande» i n:r 38.

Den börjar:

Ack ljuva tid, som snart försvinner,
då oskuld all sin frihet har;
jag dina lekar mig påminner;
din ro är än i minnet kvar.

och i fortsättningen heter det bl. a.:

Jag minns hur glad jag några bär
på dessa ställen fordom letat,
hur nöjd i trädens skygd jag setat
och sjungit mina visor här.
En liten bäck, som här sig krökte,
och delte åkrens gröna fält,
mitt lilla hemmans prakt förökte,
vid den jag mina kvarnar ställt;
i den jag mina barkar förde,
i detta lugn mig intet rörde,
om ej mitt lekverk blev förstört.

År 1775 ägnade hon — jämte flere andra tillfällighetspoeter, bland dem även C. P. L(enngren) — en gravdikt åt ärkebiskop Beronius (avtryckt i Hvad Nytt?, okt. 1775). Det är en vacker hyllning åt den åldrige prelaten, framhållande att »dygden» danat hans väsen och banat vägen till höghet samt att i honom lärdom och konst mist ett stöd. Något mera individuellt är slutstrofen formad med en hyllning åt ärkebiskopens änka:

Mitt kön! kom att dig värdigt lära
av den, som smärtan närmast rör,
att med en ädel styrka bära
vad ödets Herre vill och gör.
Kom, skåda hennes väsen rena
och se, hur högt hon kan förena
den ömsta sorg med tålamod!
Hur tyst hon kan sitt kval fördraga!
Det är med hennes sätt att klaga,
som dygden får sin ärestod.

Vidare är att nämna den tillfällighetsdikt, med vilken Anna Maria Malmstedt deltog i firandet av kronprinsen Gustav Adolfs födelse, en tilldragelse som gav anledning till så många mer eller mindre poetiska alster. Särskilt blev Stockholms-Posten, som i sin anmälan förklarat sig villig mottaga nästan vad som helst, som höll sig inom anständiga gränser, överhopad med vitterlekarnes rojalistiska utgjutelser.

När då i slutet av år 1778 Stockholms-Posten intog en dikt över samma ämne av en penna, som därmed gjorde sitt inträde i de spalter hon sedermera så ofta skulle rikta, inledde redaktionen poemet med följande presentation:

"Då i anledning av närvarande högtidlighet detta blad blivit uppfyllt med ganska många och till större delen eländiga vers, men som man ej kunnat undgå att införa, enligt den av utgivaren i avertissementet förleden onsdag anmälta orsak; är det fägnesamt, att i dag kunna meddela allmänheten en vers, som man händelsevis överkommit och införes för ingen annan orsaks skull, än emedan han är vacker. Den samma är författad av mademoiselle *Anna Maria Malmstedt,* vid tillfälle av hans kungl. h. kronprinsens födelse."

Synnerligen märklig är icke den så vackert introducerade dikten, men den ger ett enkelt och värdigt uttryck åt den allmänna glädjen utan krystad grannlåt; dess innebörd sammanfattas i orden:

Min prins! Den väg Gustaver banat,
då de sitt rikes styrka danat,
det blir din stråt; ditt levnadsfält.
Må du av deras minne lära,
att det är kungars största ära,
sitt folk att göra fritt och sällt!

Försyn! som för vår Gustav vakat,
som lagt vår välfärd i hans hand!
Den sällhet i hans hägn vi smakat,
gör evig i vårt fosterland.

Den pant, du av din godhet lämnat,
må, till de värv du honom ämnat,
han i din vårdnad säkert gå!
Låt Gustav få hans ungdom föra;
så skall han Sverge lyckligt göra,
och hela världens undran få.

Jämte dessa allvarligare kväden omfattar hennes tidigare alstring även stycken, i vilka hennes skämtlynne och satiriska gåva taga sig uttryck och som med hänsyn till hennes senare författarskap äro av särskilt intresse.

Vi hava i det föregående kapitlet omnämnt ett par av hennes skämtsamma impromtun. Andra smådikter gälla den bekante Malmöborgaren och pekoralisten Haqvin Bager, som var föremål för åtskilligt skämt med anledning av hans olyckliga mani att inblanda vers i sina inlagor och av hans misslyckade försök att skriva ekonomidikter. Man finner i Dagligt Allehanda inlagor till magistraten i Malmö, Kungl. Maj:t och andra om kvarnar och salt sill, om tiggarfogdar och tiggarskatt och allsköns andra prosaiska materier, vilka utmynna i verser. Han utsättes ofta för gyckel och hån, och då råkar den gode bryggaren och nationalekonomen in i vitter polemik. Själv tyckes han icke ha gjort anspråk på Apollos lager för sina rimmade ekonomidikter; han skriver och ber läsaren intet illa uttyda hans enfaldiga och välvilliga ekonomiska poesi, ty han vore »ingen studiosus utan en H. K. Maj:ts och kronan Sveriges pålagde skatt- och inkvarteringsdragande, dock ringa förmögne borgare och handelsman uti den på förbemälde sätt beskaffade handelskroppen å Stapelstaden Malmö». Det är icke utan att man tycker att det gjordes något för mycket väsen av hans pekoraler, men det klassiska exemplet av gycklen med Bavius och Mævius har väl manat till efterföljd.

Anna Maria Malmstedt insände sålunda till Dagligt Alle-

handa 1775 en dikt »Apollo till Haqvin Bager och den som i Dagligt Allehanda N:o 71 åtagit sig hans försvar», och då detta framkallade ett versifierat svar från Bager, mötte hon med ett gensvar.

Dessa satirer äro mest konventionella roligheter i gammalt maner och utan betydelse i hennes författarskap.

En del satiriska sedemålningar äro desto mera beaktansvärda. Den tidigast offentliggjorda bland dessa är *La matinée de Clarisse*, tryckt i december 1774 i Hvad Nytt?. Med friskhet och livlighet skildrar hon här en ung flickas morgontoalett och samspråk med den uppvaktande tjänarinnan i strofer som t. ex. dessa:

Ack! hur kallt . . . gör eld, jag fryser . . .
Kära Cajsa, hoppa lätt . . .
Hit med kaffe . . . håll, jag nyser.
Kom och laga min manchette!
Var är toffeln, doux sommeillen?
Kam och spegel hit på stund.
Tag en blomma ur corbeillen . . .
Ack! du slog min lille hund!
— — — — — — — — —

Cajsa, nå jag tror du hickar . . .
Hjälp mig då med min chignon.
Lyssna, hör mitt guldur pickar,
och mitt hjärta på en gång.
Vet du, Cajsa, vad jag tänker?
Jo! jag Damon hjärtat ger:
minns du hur hans värja blänker,
hur han suckar, när jag ler?

Nå jag tror, att du är galen.
Ingen pompadour i dag.
Vet du ej jag skall på balen?
Aldrig gör du mig i lag.
Blåa roben och saloppen!
Ack! min plume vad den är täck!

Se den lilla vita knoppen.
Min trompeuse har fått en fläck.
— — — — — — — — —

Kasta brevet bakom spegeln:
gumman känner hans pitscher.
Hör, hon famlar efter regeln;
håll god mine, ma chère! Jag ber.
Morgonbönen snart uppleta,
tag fram bågen och min söm.
Var nu kvick, min lilla Greta,
hitta på en artig dröm.

Redan i denna förstlingsdikt på det satiriska området uppenbarar sig det starkt dramatiska målningssätt, vari senare fru Lenngren skulle excellera. Med snabb och bjärt pensel skisserar hon toalettflärden i den unga damens budoar, och trots en eller annan otymplighet i formen kan denna dikt betecknas såsom en förträfflig förstudie till sådana situationsbilder som »Toaletten» från 1797 och andra dikter.

Närsläktat med »La matinée de Clarisse» är ett annat litet gyckel med hennes jämnåriga. Om dessa brukat bry henne för hennes »galenskap» för böcker och vitterhet och hennes likgiltighet för moderna, svarade hon med att skämta med deras flärd och fåfänga. Det skedde i den lilla situationsbilden *Över en fruntimmerssuck*, som finnes intagen i Hvad Nytt? på nyåret 1776 och som medlidsamt skildrar Celindas kval och smärta ända till dess att slutstrofen epigrammatiskt anger orsaken — »en rubbad coeffure».

Kort innan denna sistnämnda lilla dikt återgavs i Hvad Nytts spalter hade dessa meddelat Anna Maria Malmstedts mest betydande ungdomsdikt, den utomordentligt kraftfulla, endast väl breda satiren *Tekonseljen*. Enligt en tradition skulle denna satir ursprungligen vara tillkommen så tidigt som 1772 — då författarinnan alltså blott var 18 år. Tryckt

blev den första gången i Hvad Nytt? 1775 (numren 79—90). Senare utgavs den i en helt och hållet omarbetad upplaga såsom särskild dikt år 1777.

Jämte dessa båda rätt olika versioner, som båda fullständigt meddelas i Svenska Vitterhetssamfundets nya upplaga av fru Lenngrens skrifter, finnes en variant av den första texten, som antingen, såsom jag förut antagit, är en övergångsform mellan denna text och den senare versionen eller ock en tidigare form, något som docenten Sverker Ek för mig framkastat såsom antagligast.[1]

Dikten består av något mer än ett trettiotal tioradiga strofer, olika i de olika texterna, i vilka författarinnan gisslar skvallret, förtalet, struntpratet i de kvinnliga konseljer som samlas kring tebordet och på vilka hon som motto lämpar Taubmanns senlatinska distikon:

»Quando conveniunt Priscilla, Sibilla, Camilla
Sermonem faciunt et ab hoc, et ab hac et ab illa.»

Det kanske något utdragna stycket är förtjänt av mycket beaktande, må vara att fru Lenngren på senare år, då hon själv var en hushållsaktig och hushållsintresserad matrona, fördömde detta poem, på grund av dess tendens mot de i hushållsbekymmer och skvallersjuka alldeles drunknande fruarna. På »Tekonseljen» kunna lämpas de gamla orden: »Ex ungue leonem». Här framträder redan satirikern, visserligen icke genast med den elegans, den smidighet i form och den

[1] Man kan mot denna senare mening anmärka, att ett par strofer, som finnas i trycket 1775, saknas såväl i varianten som i trycket 1777, men såsom doc. Ek anmärker hindrar ju intet att dessa strofer kunnat nydiktas till trycket 1775 *efter* att varianten fullbordats, men att de i allt fall jämte hela det parti de tillhört uteslutits 1777. Vissa strofer som endast förekomma i varianten, såsom dennas tionde och trettonde strofer, äro synnerligen drastiska och kännetecknande för styckets ursprungliga karaktär och kunna möjligen tyda på att denna variant är den äldsta formen.

skärpa i epigrammatisk udd, som utmärka den senare skaldinnan, men den säkra blicken, den medfödda kvickheten, den sällsynta komiska målaretalangen yppa sig redan i poemets första version, som ännu endast visar den versifikatoriska talangen i sin linda, och som är mera rått tillyxad. Eljest kan det icke nekas, att de båda äldsta versionerna i viss mån äro nog så friska, ursprungliga, mera direkt på sak än den senaste.

I de båda äldre texterna är *dialogtonen* förhärskande, under det att i den år 1777 offentliggjorda skaldinnan mera *refererar.* Detta meddelar naturligtvis åt de förra en mera direkt prägel, liksom färgerna där äro starkare påbredda, ibland t. o. m. nog bjärta.

Exempelvis i de strofer som drastiskt skildra klagomålen över pigornas dålighet:

Men, täcka sällskap, glöm förtreten;
vem kan väl slippa folkets prat?
Se där en fläck uppå serveten
och brädden av ett äkta fat;
min piga, den gemena kroppen,
i söndags vräkte i sig koppen
och rätt nu är servisen all:
har syster nånsin hört på maken'
hon smälte pipan utav staken,
och stötte foten av min pall.

Jag bör dig, usla stycke, banna,
för all förtret jag av dig haft:
en bula på min kaffekanna,
jag minns väl än mitt brända skaft:
i går, vad gjorde då det aset?
Jo män, hon slog man sönder glaset
som hörde till min bästa sort;
jag är så arg, att jag kan spricka:
en näsduk för min lilla flicka,
hon i sitt slummer vräkte bort.

Ack ja, det är en faslig pina,
att styggt och slurvigt tjänstfolk få;

men syster minns väl stora Stina,
som jag i påskas lätte gå.
Det var en miserabel kona!
hon skämde bort de bästa blåna,
om syster såg mitt sköna lin?
Jo män, hon stal en vacker knippa;
men tvi mig hon skall olönt slippa
så väl för det, som karaffin.

Detsamma gäller några strofer, i vilka den diffusa konversationen vid ett fruntimmersmöte kring tekopp eller kaffepanna med allt dess logiska huller om buller återgivits:

Min söta vän, lägg bort sin kappa.
Bevars! hon är trekvart på sju.
Om jag hör rätt, lär någon klappa.
Välkommen hit, min söta fru!
Jag får den äran gratulera:
(bed jungfrun laga kaffe mera)
en liten son, om jag minns rätt;
han skall visst brås på söta mamma.
Hur, fick frun någon duglig amma?
Jo män, fast det ej gick så lätt.

Jag skulle hit och låta veta;
det får ju vara mellan oss:
min man har fått en fanders smeta,
för det han köpt mig en kaross.
Han står i skuld för litet pengar;
men skall man därför ej ha drängar,
just som vi vore något pack?
Skall borgarbyket så få pråla,
och jag gå tyst och sådant tåla?
Det händer aldrig; nej, stor tack.

Om syster visste häromdagen,
jag spelte en för lustig roll;
min grannfru fick så ondt i magen,
du har ju sett min parasoll.
Stor sak att folket fritt få grina;
men ändå tacka vill jag Kina,

han kom i förgårs därifrån,
jag har ock fått en vacker fjäder;
ack! söta syster, det mig gläder,
men lät den aldrig gå i lån.

Dessa och andra senare utelämnade strofer, t. ex. en skildring av stöket och hushållsslaveriet vid jultiden, med en mängd komiska detaljer, där den vittra mamsell Malmstedt betraktar hushållsmödorna med en överlägsen min, lämna en målande bild av livet i medelklassens kretsar, som näppeligen i realistisk kraft ersättes av den mera vårdade och eleganta refererande skildringen i den senaste texten, t. ex.:

En dryg matrona främst vid bordet,
sin tyngd en länstol anförtror,
ett erkänt vett att föra ordet
i hennes rika hjärna bor.
Hon aldrig tiden tyst förhalar,
men med en nit och styrka talar,
som gjort så mången piga stum.
Sin plats hon ganska vidsträckt pryder
och sina hushållsdater tyder,
som i volymer knappt få rum.

Till kökets styrsel hon sig vänder,
och strax ett allmänt utrop hörs.
Man gruvar sig och fäller händer,
vid allt vad dagligt där förstörs.
Här ordas om att nyttja tiden,
och huru snart en dag blir liden,
hur litet gagn på den blir gjort;
hur folket vill på sysslan mäta,
men hinner aldrig mer än äta
och snatta undan smått och stort.

För vänner man ej gärna döljer,
vad helst som hjärtats börda är.
Min flock så vacker lära följer
och flere saker yppas här.
Förtroligheten ökad bliver,
då för varann man nu beskriver

en mängd av svåra hushållsmål;
man kan ej ensam allt fördraga,
det är så lovligt sig beklaga,
man är ju ej av järn och stål.

Å andra sidan finna vi i slutversionen några strofer utan motsvarighet i de äldre. Man får här en pikant inblick i det sätt, varpå de värda tanterna behandla en ung flicka, Doris, som råkat förirra sig till »konseljen». Bakom den unga Doris' drag anar man Anna Maria, där hon niger djupt, kysser tanternas kjortelfåll och nödgas svara på åtskilliga närgångna frågor om vem som gett henne så vackert flor eller för vem hon bevarar sin ring:

I mjugg man börjar henne klandra,
en finner plymen alltför lång;
vad skada! viskar här den andra,
att kappan är så snäv och trång.
Man ändtlig bryr den lilla ungen,
till dess hon harmsen, rörd och tvungen,
till muff och flor och handskar tar.
Hon hastigt upp, till avsked stiger,
man hälsar hem, hon ödmjukt niger
och ganska ledsen hemåt far.

Vad som sedan — nästan lika i alla versionerna — yttras av den åldriga damen, som skakar sin dosa och förmanar de unga att sköta hushållet och ej ha omsorg om det som dem intet rör — det torde med full säkerhet kunna anses vara myntat på författarinnan själv.

Om våra flickor ville lära
det, som till hushållskonsten hör,
och låta bli att omsorg bära
om sådant, som dem intet rör.
Att vilja med i studier hoppa
men ej förstå en haversoppa
och grina för en smula rök.
Det skulle gagna litet mera,

att flitigt mamsell Warg studera
och laga mat i kungens kök.
— — — — — — — — —

Ja! stackar den, i dessa tider,
som skall en flicka fostra opp;
det värre blir, ju mer det lider;
hon kan ej med en ärlig stopp.
Nu måste mamsell ha romaner;
men bak och brygg det är chikaner,
och aldrig ser man på sin söm:
stor sak, först man kan göra rosor,
och bjäbba några franska glosor,
nog får man alltid se'n beröm.

Så får hon smak för vitterleken,
vips skall hon sta och göra rim;
det bär nog märke uppå steken,
när såsen är så seg, som lim.
Det kan en sten till ondska reta,
att troll vill också vitter heta:
man kan väl gissa vad hon vet.
Nog tror jag det går an att skryta;
men lägg man versen i en gryta,
få se om soppan ej blir fet.

Nej, annat slag då jag var flicka,
jag minns jag hade sysslor nog,
med spinna, väva, sy och sticka;
men tvi, som än i penna tog.
Gud fröjde salig man mins anda,
han trodde annars allahanda,
och ganska sällan var han glad:
för manfolk han mig gärna gömde;
men fick jag brev, han mig berömde:
ty jag förstod ej någon rad.

Dessa och andra strofer utgöra en nog så kraftig satir på de okunniga och självbelåtna matronornas förakt för lärda fruntimmer, och tillika indirekte ett så varmt försvar för den »smak för vitterleken», den kärlek till lärdom, som en och

annan »av könet» började ådagalägga, att det lätt skönjes, att författarinnan här talar i egen sak. Vissa likheter förefinnas för resten mellan den värda matronans resonemang och vad Chrysale yttrar i Molières »Lärdt folk i stubb» (i Strandbergs översättning):

Vad gör det, om hon tar på några glosor fel,
så snart hon i sitt kök ej misstar sig på maten?
Långt hellre må hon där, i brådskan med spenaten,
ett nomen röra hop med verbum, för min del,
samt hålla mun i gång och full med språkfel proppa'n,
än bränna upp min stek och komma ärg i soppan.

— — — — — — — — — — — — — — —

Då läste kvinnan ej och levde ej för klotter,
men visste för sitt vett ändå förträffligt råd,
fast hennes bokförråd var sax och nål och tråd,
varmed hon redde till utstyrseln åt sin dotter.

En strof, som särskilt i betraktande av förhållandena i hennes eget föräldrahem är ägnad att väcka undran, är den redan i den första texten förekommande, som gisslar den överdrivna gudaktigheten och det myckna böneläsandet. Författarinnan låter den gamla matronan klaga över att bordsbönen knappt räcker en minut och att man sitter i kyrkan och mumsar sockergryn, då »tron» sjunges.

Kvickt, men något drastiskt är det hämndestraff, som författarinnan i den ursprungliga texten låter en av mödrarna nedkalla över de unga odygderna:

Det blir väl något som dem klämmer;
få se om intet jag spår rätt:
min syster skall nog se och finna,
de få väl en gång sig besinna:
minsann en barnsäng går så lätt.

Denna dråpligt komiska vändning är ingalunda ersatt av de mera allmänna beklaganden över hushållsmödorna, som i stället påträffas i den nya redaktionen.

I denna förekomma mot slutet några rader, som yppa ännu en fördom hos de gudliga tanterna, nämligen mot de fräcka nöjena, främst »komedjen»:

Hon kan ej hindra några tårar
för sådant syndigt gyckleri.

Och till sist kryddas samtalet med en liten skrockfull anekdot. På sista maskeraden har man till straff för all flärd och skamlöshet fått se fan själv skenbarligen (senare mildrat till »det fula Troll»).

Ursprungligen har det väl legat den latinkunniga författarinnan om hjärtat att i denna satir giva en sedemålning i den Horatianska stilen, och den dialogiserade formen i Horatius' andra boks åttonde satir går i viss mån igen särskilt i den äldsta texten.

Närmast var väl denna inspirerad av den äldre frihetstidens smak, av Dalins skola, och vad de grovkorniga uttrycken beträffar skulle man kunna nämna som förebild Holberg eller dennes svenske efterbildare, lustspelsförfattaren Stagnell. Böök har påvisat släktskapen med Dalins prosasatir i den livfulla dialogen.

Vid omarbetningen vill det synas som om den mera vårdade, mera eleganta smaken från Vitterhetsarbetena och Utile Dulcis Vitterhetsnöjen kommit författarinnan till godo; och i rent formellt hänseende står nog den senare versionen betydligt högre; men i kraftig, uttrycksfull realism är den ursprungliga texten överlägsen och den bäres av en verkligt dramatisk livfullhet.

Stycket skulle för övrigt otvivelaktigt vunnit på koncen-

tration, och om strofernas antal t. ex. halverats, tvivla vi icke på, att poemet skulle kunnat erhålla en popularitet, jämförlig med den som kom fru Lenngrens senare mera betydande dikter till del. Ty här är sund, gedigen satir.

Vad som ur biografisk synpunkt intresserar oss är den unga Anna Maria Malmstedts käcka uppträdande mot sin tids fördomar. Hon står genom sin satir som en förkämpe för det nya. Bakom den komiska mask, som hennes sångmö anlagt, gömmer sig en allvarlig tendens: kravet på kvinnans rätt till att syssla med annat än hushållsbestyr, barnafödande och sladder. Detta angrepp på de skvallrande andefattiga matronorna är nämligen indirekt ett *försvar för kvinnokönet* gentemot dem som icke ville lämna detta kön medborgarrätt i andens värld.

Tänk man förnuftet dig bestrider — — —
bland mankön, ack vad avundslåga!
Tänk det har blivit satt i fråga
om du bland mänskor räknas bör.

Det hade verkligen på sin tid utkommit skrifter, som ifrågasatte om kvinnorna skulle kunna räknas till människor (»Disputatio perjucunda qua anonymus probare nititur mulieres homines non esse,» 1595 av Acidalius; »Femina non est homo» av Hoeltich & Walz, Wittenberg 1672, samt J. N. Neumanns »Beweis dass die Weiber nicht Menschen sein können», Göttingen). Man vet, att den spjuvern Holberg, med anledning av någon av dessa böcker, under sin Kristiansandstid roade sig med att skämtvis driva den däri hävdade satsen. Eljest är Holberg, som bekant, kvinnorörelsens förste förkämpe i norden, och hans satir »Zille Hansdatters Forsvarsskrift for Kvindekjönnet» är likaväl som fru Nordenflychts allvarliga skrift emot Rousseau: »Fruentimrets försvar», genomandad

av en liknande uppfattning som den åt vilken den unga skaldinnan i Uppsala gav uttryck i »Tekonseljen».

Ungefär samtidigt med utgivandet av »Tekonseljen» i separattryck sysslade mamsell Malmstedt med »poésies d'autre goût» och »dyrkade episk eld» i mera allvarliga tonarter. Det skedde i ett epyllion, som på nyåret 1777 offentliggjordes i Hvad Nytt?: *Alcides och Chloë,* en studie i »Atis och Camillas» maner. Även hon sjunger

om den eld som plågar och förnöjer,
då han sin första makt i unga hjärtan röjer.

Med andra ord — hon försöker här giva ett litet poetiskt bidrag till »kärlekens psykologi». Försöket borde särskilt vara ägnat att intressera oss, då vi ju äga så litet av erotisk diktning från hennes hand, men det är, tyvärr, icke »hjärtats eld», utan »episk eld», som här talar. Förgäves torde man bakom Chloës kärlekssmärta och kärleksfröjd söka slag från Anna Maria Malmstedts eget hjärta. Det hela är tydligen blott en »studie» i ett litterärt maner, som då var på modet, och dikten får för oss icke det värde, som blott är förbehållet det av skaldens eget hjärta tillägnade, icke det kyligt sköna. Diktens plan är i övrigt mycket enkel och tämligen naiv. Två älskande störas i sin kärlek genom tvekan om huruvida deras kärlek besvaras, de äro färdiga att offra sitt liv för detta kval, men lyckligtvis yppas det rätta förhållandet, och kärlekens vattenspegel, som ett ögonblick var krusad, ligger snart åter blank och klar.

Det hela är en »idyll» i den affekterat »naturliga» stilen, för vilken »Atis och Camilla» är den typiska representanten hos oss. Till denna dikt sluter sig »Alcides och Chloë» och Anna Maria Malmstedt visar sig här fullt behärska den versform hon

valt, alexandrinen, som är behandlad med elegans, formsäkerhet och behag. Endast mot slutet faller hon ur tonen:

Min Chloë, sade han, du all min oskuld ser,
Alcides är dig kär; vad kan jag önska mer?
Ack, sälla ögnablick! jag börjar åter leva,
då jag en Eden ser, där Chloë är min Eva:
utav mitt forna kval min kärlek blivit vis,
och *fallet,* som jag gjort, beredt mitt *Paradis.*

Liknelsen med Eden och Eva passar icke till den antika kostym, som hon givit de älskande, den synes egentligen vara tillkommen för den mindre väl funna ordleken med »fallet» och knäfallet.[1]

Genom alla dessa sina skaldestycken hade Anna Maria Malmstedt väckt intresse för sin diktning först i hemstaden och sedan i vidare kretsar därutanför.

Intyg härom äro ett par poetiska hyllningar som bragtes den tjuguåriga skaldinnan 1774 i »Upsala Stads Wecko-Tidning» (n:r 30 och n:r 31), antagligen från tvenne unga vitterlekare.

Den ene, *J. P. W.*,[2] ställer till »den vittra demoiselle Malm-

[1] Ännu en större originaldikt från dessa år har tillskrivits Anna Maria Malmstedt. Det är ett år 1776 hos Kumblins änka tryckt poem, »Djurgårds-nöjen», en poetisk kommentar till Bellmansdikten, som på vårdade alexandriner behandlar Djurgårdens natur och folkliv, liksom de erotiska Djurgårdsnöjena skildras tämligen rakt på sak. Det är för övrigt en bred, något tung episk skildring, fullsådd med noter som utgöras av citat från Bellman. Antagligen är det någon av hennes vittra bröder som författat kvädet; i en år 1781 utgiven förlagsförteckning nämnes »magister Malmstedt» såsom författare. Alldeles otänkbart är ju visserligen icke att dikten, som företer vissa formella likheter med Anna Maria Malmstedts samtida diktning, kunde härröra från hennes hand, ehuru någon av bröderna fått gälla som författare med anledning av de nog fria uttrycken. Men sannolikt är detta icke.

[2] Månne J. P. Westring (f. 1753, stud. i Uppsala 1772, Linnés lärjunge, bekant botaniker, arkiater, † 1833)? Signaturen J. P. W. förekommer ock i 1775 års Dagl. Allehanda med en dikt »Svalan».

stedt» följande uppmaning med anledning av hennes dikt över väninnan Anna Maria Boberg:

Du, som sjungit om din vän,
om dess bortgång till de döda,
om din sorg och om vår möda,
sjung, ack sjung då mera än.

Sjung om dygden i sin glans,
sjung om fägring och om löjen,
sjung om oskuld och dess nöjen,
sjung om allt vad vackert fanns.

Gå, vår svenska Sapphos stråt;
gå — min önskan blive denna:
att ditt hjärta och din penna
må beständigt följas åt!!!

En annan poet, *J. N. Z. S.*,[1] skriver:

Ditt snille och din dygd de börja mycket båda;
ty vitterhet och smak uti ditt hjärta råda.
Du redan vackra steg till vishetstemplet går,
din täcka bild en gång där säkert skådas får.
Ditt hjärta blott är böjt att rena känslor vörda,
ditt snille ivrar sig att vishets frukter skörda,
min önskans föremål en lycklig framgång ser,
ty åt Minerva du din täcka ungdom ger.
Ack himmel! Vad för fröjd att vishet endast dyrka,
och varje dag och stund uppå dess odling yrka,
en dag blir en minut för en så tankrik själ,
som uti dygd och vett har satt sitt högsta väl.
I dig man än skall se en vitter svensk herdinna,
vars snille evigt lov skall uti norden finna.
Med snillets kvicka eld du skall till äran gå,
och vid fru Nordenflycht ett värdigt ställe få.

Spådomarne skulle gå i uppfyllelse.

Året därefter fäste hon särskilt uppmärksamhet vid sin

[1] Bakom dessa initialer tror jag mig finna en av de i tidningens prenumerantförteckning upptagne: arklisekreteraren J. N. Zetterström; ett poem i bladet: »Impromtu» av *** är ägnat en viss Z—ström.

talang genom dikten vid ärkebiskop Beronius' frånfälle, att döma av några rader i ett brev[1] från Adam Afzelius Arwidsson (den berömde botanikern) till hans vän och landsman Olof A. Knös, vari det heter:

"— — — Vid Ärke Bisk. begravning kommo 6 Gravskrifter ut, 2 på Latinska vers, den ena i alla de Nationers namn, som höra under Ärke stiftet, skriven av Prof. Svedelius; den andra i Uplänningarnes namn, av Prof. Boudrie; och 4 på Svenska vers, den ena i Kalmare Nations namn, förmodeligen av Råberg, är tämmeligen vacker; den andra för Östgöta Nation, av Regnér i Stockholm, är nog medelmåttig; *den tredje av Anna Maria Malmstedt är nästan den vackraste av alla. Där och var finnas väl små fel, men så övervägas de ock rikeligen av andra skönheter, som förgäves sökas i de övriga.* Den fjärde av en små-Secreter ifrån Stockholm, som undertecknat bokstäverna C. P. L., är sämst av alla, och nästan obegriplig på några ställen.[2]

Berömmet var visserligen välkommet, men det gällde ock för den lovande skaldinnan att sedan hon lärt sig det vittra yrkets »handtverk» söka därav draga pekuniärt gagn, då det fattiga hemmet kunde behöva alla inkomstkällor.

Sådant tillfälle yppade sig redan år 1776, då hennes vittra penna började tagas i anspråk för teatern. I brev av den 4 april 1776 bådar Hvad Nytts stockholmsmeddelare (Simmingsköld), att mamsell Malmstedt översatt »Lucile», och i brev av den 20 juni kan han härom ytterligare nämna:

"I går afton uppfördes här på Kongl. Theatern för första gången *Lucile,* opera comique i en akt, ganska lyckligen översatt av mademoiselle Malmstedt, med bibehållande av samma vackra musique, som hr Grétry i Paris componerat till fransyska originalet. Allmänhetens fägnad var vid representationen av denna piece så mycket större, som det var den första comedie som blivit sedd sedan nu varande Kongl. Theaterns inrättning."

[1] I Skara stiftsbibliotek, mig meddelat av läroverksadjunkten Lindstén.

[2] Det sista omdömet synes mig något obilligt; C. P. Lenngrens dikt är varken sämre eller bättre än de vanliga griftekvädena vid denna tid.

Originalet till »Lucile» var en enaktskomedi på vers av Marmontel med inlagda arior av Grétry.

Marmontel, född 1723 — en vän av Creutz — ansågs vid denna tid såsom en av franska litteraturens stödjepelare och åtnjöt en popularitet, som t. o. m. närmade sig Voltaires. Han hade författat en statsroman »Bélisaire» (översatt 1768 av Liliestråle), vars femtonde kapitel, som innehöll ett försvar för toleransen, å ena sidan väckte förtjusning hos tidens »frie andar», t. ex. kronprins Gustav, å den andra harm och förbittring hos teologerna vid Sorbonne. Utomordentligt spridda voro hans contes moraux. De översattes till snart sagt alla språk och trycktes t. o. m. här i Sverige på originalspråket.

Marmontel ägnade sig även åt dramatik; hans tragedier äro medelmåttiga; hans operatexter tillhöra genrens mera vällyckade alster. Mamsell Malmstedt omflyttade ej mindre än tre av dem till vårt språk: *Lucile*, *Zemire och Azor* och *Silvain*.

Lucile hettes vara översatt på hertig Karls önskan. Faktiskt var det teaterdirektören G. J. Ehrensvärd, som bestämt det. Han skriver själv därom i sina dagboksanteckningar för 19 juni:

''Onsdag var cour och diné public; jag lät om aftonen ge för första gången ett nytt sorts svenskt spectacle, en opera comique, översatt ifrån fransyskan av en M:lle Malmstedt, en teologie adjunkts dotter ifrån Uppsala. Piecen är ''Lucile'' av Marmontel och musiken av den berömde Grétry; jag tyckte, att de stora operor om sommaren varken löna mödan att giva eller äro nöjsamma; man bör ha korta spectacler, som ej ta bort mycket av den lyckliga sommartiden. Sådana äro opera comiques; försöket lyckades; aldrig har någon piece blivit så emottagen; det tyckes som man hellre ser människors äventyr än Gudars.''

Styckets fabel är högst obetydlig. Det är det vanliga bortbytingsmotivet, som här framträder i en idyllisk omklädnad; det upptäckes att en ung brud, Lucile, icke är sin

Min högtälskade Farbror!

Det nöje jag känner då jag nu tar mig den fri-
heten, at skrifva til min k: Farbror, är lika
så stort, som åtanken af Min söta Farbrors
beständiga vänskap, är hos mig liflig och upp-
riktig. Med oändelig fägnad påminner jag
mig Min Farbrors varelse i Upsala och de
glada stunder, vi alla ägde i Min k: Farbrors
sällskap. Jag var då för mycket barn,
at kunna känna rätt min Farbrors värde,
men med flere år, är min agtning för Min
k: Farbror, både ökad och stadgad.
Min Farbrors benägenhet, at meddela mig språk

för

Brev från Anna Maria Malmstedt till sedermera prosten i Kila, Jonas Ifvarsson.

för bokliga nöjen, är åfven första grunden
till den åtråga jag fått, at roa mig med sådan
tids fördrif. Jag hoppas således at Min
Söta Farbror med godhet emottager dett
lilla arbete, såsom förstlingen af min ring
vitterhet och jag öfverlemnar det med så m
ket större nöje, som dess genomläsande gi
fe min Farbror en liten anledning, at min
vänskap på mina jag, den som med största
tillgifvenhet lefver

Min högtälskade Farbrors

Upsala d: 26
Febr: 1777.

Ödmjuka tjenarinna
AnnaMaria Malmsted.

P: S:

Det war min Farbror om jag äfven nämner, at Hertiginnan i anledning af min Dedication, sjelf öfverlemnade mig et precieust Guldur. Konungen har ock benådadt mig med en d:o Medaille. Min k: Mor och alla mina Syskon anmäla til Farbror oändelig kärlig helsning. Gud gifve min söta Farbror kunde höra hur Brita Stina och jag sjunga ibland. Hon har fått en Stämma som är långt öfver den jag nånsin haft.

föregivne, förmögne faders dotter, utan att hennes verkliga mor, som fått den rätta Lucile sig anförtrodd, efter dennas död insmugglat sin egen dotter. Stycket skildrar nu den bestörtning, som denna upptäckt vållar, men det hela slutas väl, då brudgummen i alla fall vidhåller föreningen, och bortbytingens föregivne fader fortfarande blir henne lika huld.

Det hela är så fromt och ädelt, att man nästan påminnes om fru Lenngrens egen definition på »sättet att göra herdakväden»:

Se, det är en idyll som ändtligt man förstår,
så sann och menlös, att den bräker.[1]

Själv musikaliskt begåvad, anlitade mamsell Malmstedt dock hjälp av hovsekretaren Lalin att lämpa musiken efter de svenska orden. Att härvidlag understundom det krävdes någon omkomponering synes framgå, om man t. ex. jämför en aria i franska och svenska texterna:

Ah ma femme, qu'avez vous fait?
Méchante mère!
De la misère
Voilà l'effet.
La pauvre enfant, quelle pitié!
Elle a pour moi tant d'amitié!
Et moi je viens lui percer l'âme!
Ah ma femme etc.
Elle aime un amant qui l'adore,
Un jour de plus, une heure encore,
Ils allaient être unis.
Helas! fille trop chère,
Du crime de ta mère
C'est toi que je punis.

Ack, min Marianne! vad har du gjort?
Månn denna sorg jag vänta bort?
Min dotter, ack vad gruvlig smärta!
Du litar menlöst på mitt hjärta,
då jag din ofärd skyndar fort.

Ack, min Marianne! etc.
Lucile den ömsta dyrkan vinner,
men just då hon sin lycka hinner,
den samma i en blick förgår.
Vad ödet orätt delat!
För vad din mor har felat,
din oskuld straffet får.

[1] Franzén har också kommit att tänka på denna satir vid läsningen av Lucile, under det Atterbom icke däri finner något tycke av herdakväde, men den mjäkiga tonen hos de uppträdande är dock därmed släkt.

Stycket trycktes samma år och tillägnades hertiginnan av Södermanland med några verser, i vilka den höga furstinnan prisas såsom den där för glädjens spira i vårt land, från vilket ledsnaden försvinner, tack vare den eld som brinner hos henne.

Av större intresse än verserna är företalet, icke minst på grund av de märkliga uttalanden till förmån för fruntimrens vittra yrke som det innehåller. Den unga översättarinnan skriver:

''Den uppmuntran och tillflykt, varav svenska snillet får hugna sig hos vårt älskade konungahus, hava gjort mig nog förgäten av min egen ofullkomlighet, för att visa mig på ett fält, varest så många vittre herrar och män redan med varannan tävlat om företrädet. Långt ifrån, att hysa den förmätna tankan, att i anseende till mitt försök, kunna med dem komma i minsta jämförelse, är jag nöjd, om man finner det samma ej alldeles odrägligit. Jag bör med skäl vänta mig de obilligaste omdömen av dem, som bestrida fruntimren all rätt, att deltaga i vittra övningar, och därföre kanske tycka, att jag, genom detta företagande, överskridit den gräns man egenvilligt satt för mitt köns snille, vilket de förmodeligen tror vara av en händelse och utan ändamål tillkommit; men jag hoppas tillika, att uti en Gustav den tredjes upplysta tidevarv, denna ej mindre än många andra fördomar, som ännu fjättra våra begrepp, lyckeligen få sin bane, och fruntimren även vinna mera utrymme för själens förmögenheter, än man hittills velat unna dem.

Det är uppå H. K. Höghets hertigens av Södermanland förklarade nådiga åstundan, som jag företagit mig översättningen av den franska comedie-baletten eller operan Lucile. Detta arbete är, såsom comiquet, det första i sitt slag, som mig veterligen utkommit på svenska, och har för mig varit av så mycket svårare beskaffenhet, som den därtill förut satte musiquen måst bibehållas, vilket tvång även till någon del torde ursäkta de fel som kunna vidlåda poesien. För att i möjeligaste måtto göra den lätt och begriplig, har jag ej alltid bundit mig vid orden i originalet, utan i stället för de uttryck, som, efter mitt begrepp, varit mindre fördelaktige för svenska språket, nyttjat sådane, som jag själv funnit tjänligast; och jag förmodar, att ingen lärer vara missnöjd med den frihet jag häruti

tagit mig, som känner nödvändigheten av en otvungen poesie, mera uti en comisk piece än andre dramatiske arbeten, och tillika de svårigheter som åtfölja översättningar på vers från ett språk, som är försett med ett rikare förråd av ord, än vårt, och av vilka dessutom ej så många anses menlige för poesien, som i svenskan. För övrigit har den korta tid, inom vilken denna översättning måst fullbordas, ej lämnat mig tillräckeligt rådrum, att i akt taga all den granskning, som därvid kunnat vara av nöden: och om man skulle av dess egenskap vilja hämta något argument emot mitt köns skicklighet, att arbeta i sådane ämnen, ehuru lämpeligt det närvarande torde i den delen tyckas hava varit, för ett fruntimmer, att första inträdet börjas med discours om väderleken, kan jag även så litet häruti säga till mitt egit försvar, som gilla en så obillig slutsats på hela könets bekostnad. Både äldre och senare tider hava lämnat oss mångfaldige exempel av fruntimmer, hos vilka man saknat, varken snille eller styrka för lärdom och vitterhet.''

Man igenkänner i detta företal samma åsikter, som skymtat bakom »Tekonseljen», men bestämdare, mera positivt uttryckta, och Atterbom har med skäl anmärkt, med hänsyn fäst vid detta företal, att Anna Maria tänkte och talade tapprare såsom mamsell Malmstedt än någonsin såsom fru Lenngren. Men såsom vi skola finna, torde det vara en bitter erfarenhet som vållat, att tonen i den 44-åriga matronans råd »till sin kära dotter» blev så världsklok och så ironisk, medan den 22-åriga ungmön ännu såg världen så ljus och tog upp striden så modigt.

På hertiginnan synes varken uppförandet av »Lucile» eller tillägnandet av översättningen ha gjort något djupare intryck. I sitt dagboksbrev för juni månad omtalar hon icke ens stycket.

Däremot antecknar hon i juli månad 1778 att drottningens namnsdag »firades på Operan med en ny opera comique *Zemire och Azor*, som föregicks av en prolog, hänsyftande på drottningens välsignade tillstånd; pjäsen som gjorde mycken lycka är komponerad av en av de förnämsta kompositörerna i Paris». Men varken dennes — Grétrys — eller översättar-

innans — Anna Maria Malmstedts — eller prologförfattarens — Johan Henrik Kellgrens — namn blevo nämnda av den litterärt ointresserade memoarförfattarinnan.

Stycket gjorde verkligen en högst ovanlig lycka. »Denna piece» — skriver Stockholms-Posten i september samma år — »har framför alla våra övriga operor vunnit allmänhetens tycke, och lär näppeligen komma att spelas utan trängsel av spectateurer.» Den upptogs 1787 å Stenborgs teater, där den gavs ett sextiotal gånger, och har i det hela under åren 1778—1817 spelats i allt 73 gånger i Stockholm. I landsorten uppfördes operan av Seuerlingska truppen, blev sedan, även där, en repertoarpjäs och gavs i Göteborg likaledes ett stycke in i förra seklet.

»Zemire och Azor» är — vad planen angår — ett vanligt feeriskådespel, vars motiv är en genom förtrollning vanställd furstes omskapning till en härlig ung man, tack vare en ung flicka, den där först offrar sig åt »odjuret» Azor, för att rädda sin fader, men sedan verkligen betages av innerlig tillgivenhet och kärlek till honom och därmed åstadkommer hans förvandling. Ämnets behandling är helt och hållet feeriets och operans, och karaktärsteckningen sålunda ställd i bakgrunden. En ädel köpman med tre döttrar, den ena uppoffringen själv, de båda andra något mera fåfänga, en för sin självkärlek hårdt straffad furste och en något rädd slav utgöra styckets personer. Styckets intresse beror — utom på musiken — på versbehandlingen i arierna och recitativen. Översättarinnan har tämligen noga slutit sig till originalet, och hennes tolkning liksom behandling av versen är oklanderlig, understundom riktigt vacker, om än hjälpverb användas nog mycket för rimmens skull.

Såsom prov på hennes översättning gälle följande:

Zemire.

Vous-même, vous comptiez si peu
sur des espérances frivoles!
Nous en avons encore assez, de votre aveu.
Pour être heureux il faut si peu de chose!
L'oiseau des bois, comme nous, est sans bien ;
le jour il chante, et la nuit repose.
Il n'a qu'un nid ; que lui manque-t-il? Rien.
J'ai vu souvent, dans la campagne
le pauvre et joyeux moissonneur
folâtrer avec sa compagne,
et chanter gaiment son bonheur.
Allons, mon père, allons courage.
Leur exemple est pour nous une belle leçon!

Zemire.

Min far! Ni bör er sorg fördriva.
Ett flyktigt lyckans lån är icke saknad värdt;
ni själv mig så att tänka lärt,
och med den ringa lott man än kan lycklig bliva,
som himlen åt vårt lugn beskärt.
Förnöjd i skogen fåglen spelar,
hans kvitter höres nejden kring,
och fast han äger ingenting,
ej något till hans sällhet felar.
Man ser hos bygdens folk en ädel enfald rå,
och under de besvär som ständigt dem betunga,
de glädtigt om sin lycka sjunga . . .
Min far! av detta folk en eftersyn vi få.

»Zemire och Azor» trycktes 1778 i praktfull oktav och tillägnades drottningen med några mycket ödmjuka verser i tidens vanliga, av starkt fjäsk färgade stil.

Som redan nämnt hade stycket vid uppförandet föregåtts av en dramatiserad prolog, författad av den 1777 från Åbo anlände docenten magister Johan Henrik Kellgren, informator i det Meijerfeltska huset, vilken vid denna tid vunnit pris i Vitterhetsakademien, fått enstaka poem — som den starkt sensuella »Sinnenas förening» — avtryckta i Gjörwells »Samlaren» och låtit i handskrift sprida sin käcka satir »Mina löjen».

Prologen gav anledning till den för Kellgren så viktiga presentationen för konungen.

Årsdagen efter att »Zemire och Azor» första gången spelats — den 22 juli 1779 — uppfördes en ny översättning av Anna Maria Malmstedt, Favarts *Arsène*, som trycktes samma år.[1]

Det är en feeriopera (till musik av Monsigny, ordnad av Frigel), vars text på ett icke oävet sätt behandlar ett ämne ur kärlekens psykologi — ett för övrigt i den dramatiska litteraturen ofta behandlat ämne: kuvandet och tuktandet av en dams kallsinnighet. Huru den sköna Arsènes hårdhet mot den tappre riddaren Alcindor förbytes i en av svartsjuka närd kärlek, det utvecklas i vackra och livliga vers genom styckets fyra akter. Tolkningen visar, att översättarinnans övning givit henne en allt större makt över språkformen.

Ytterligare översatte hon Marmontels *Silvain*, som visserligen först blev offentligen spelad å Stenborgs teater år 1791, men som antagligen var översatt — kanske för hovets räkning — under detta skede, då hon sysslade med dylika tolkningar.

Översättningen blev icke tryckt, men partituret med text har jag funnit i Kungl. operans arkiv, och efter detta äro arior och recitativ meddelade i Vitterhetssamfundets nya upplaga.

Enligt meddelande till Hvad Nytt? var Anna Maria Malmstedt även sysselsatt med en översättning av Voltaires »Mahomet», vilken dock varken föreligger i tryck eller handskrift.

Någon större betydenhet för kännedomen om mamsell Malmstedts skaldskap erbjuda egentligen icke hennes dramatiska översättningar. Knappast ens med hänsyn till hennes

[1] Den var redan färdig i april enligt skaldebrev till Schmiterlöw. Men Karstens sjukdom vållade uppskov med uppförandet, »Karsten fängslad blev i febrars tyranni».

litterära smak, ty det kan tagas för givet, att originalen i allmänhet förelades henne med uppgift att tolka dem till vårt språk, ett uppdrag, som hon fullgjorde med skicklighet och formell talang. Sveriges sändebud i Frankrike, Creutz, var tvivelsutan angelägen att hans gode vän Marmontels berömda operatexter till hans skyddsling Grétrys musik icke skulle saknas vid hans konungslige herres nybildade opera,[1] och Favarts »La belle Arsène» var likaledes ett arbete som gjort mycken lycka i Paris och som därför även förtjänade återgivas vid dotterscenen i Stockholm.

Det var vid kungliga högtidligheter, som ett par av dessa arbeten först uppfördes. Mamsell Malmstedt bör ha varit en »grata persona» för den teaterälskande monarken, som visste skatta värdet av vitter talang och lust för litterär verksamhet, isynnerhet då det gällde teatern. Med undantag av Adlerbeth och Gyllenborg hade han ännu icke vunnit några mera framstående krafter för teaterns spellista, utan förnämligast skriftställare av mindre betydelse: Wellander, Murberg, Zibeth, Lalin, Manderström, Ristell, Flintberg, Stenborg och mamsell Holmstedt. Först ett senare skede tillförde teatern Kellgren och Leopold. År 1779 hade för övrigt redan många av de nämnda tröttnat, så att G. J. Ehrensvärd kunde skriva i sin dagbok för 1779, att »det är endast mamsell Malmstedt och Manderström som nu skriva för teatern». Denna hennes verksamhet avbröts visserligen plötsligt, men det förtjänar dock ihågkommas, att samma skriftställarinna, som under 1790-talet väckte så stor beundran genom sina satirer och idyller, halvtannat årtionde förut vunnit mycket bifall såsom bearbetare för teatern, och att hon bland annat skänkt den nybildade scenen ett av dess förnämsta repertoarstycken.

[1] Huru intresserad Creutz var för Grétrys musik, därom vittnar den senare själv, då han omtalar, att man i Paris skyndade sig att lyckönska Creutz, när något stycke av Grétry uppfördes och gjorde lycka.

Utom med operaöversättningarna sysslade den vittra unga damen även med en tolkning från latinet. Denna, som antagligen var påbörjad redan 1774, var nära fullbordad på sommaren 1777, men synes då ha avbrutits av en sjukdom och först 1778 utkom hos Lange »Dido till Æneas, Heroide, översättning utur Ovidius av A. M. M.». Fru Lenngren plägade sedan kalla denna dikt »sin lärda utsvävning».

Det är en skildring i brevform av Didos klagan över Æneas' svek, »full av ömhet och saknad».

Som svanen klaga plär, då han vid stranden vilar,
och, under sorgsen sång, till sin förvandling ilar;
så även nu mitt bröst det sista utbrott gör:
jag yppa vill mitt kval; jag klagar och jag dör.

Så lyder anslaget. Man finner härav, att det är en omskrivning på alexandriner enligt det mod, som på 1700-talet var gängse vid tolkning av de klassiska skalderna. Ovidius har som bekant skrivit ett antal »heroider», skaldebrev från hjältinnor till deras frånvarande älskare. Ett av dessa brev, det från Hero till Leander, hade den italienske abbé Michelessi, som vistades i Sverige 1771—1773, översatt till svensk prosa i sitt inträdestal i Vetenskapsakademien år 1772; mamsell Malmstedt översatte brevet från Dido på svensk vers, med retorisk ståtlighet och smak i språkbehandlingen.

Samtiden mottog också översättningen mycket väl. Så skriver Gjörwell i sin anmälan i Stockholms lärda tidn. 2 mars: »Författaren till denna svenska Heroide är ett ungt och vittert fruntimmer, mamsell Anna Maria Malmstedt, ehuru hon ej behagat utsätta sitt namn.» Han redogör därefter utförligt för översättningen och tillägger: »Av denna hand önskar sig det allmänna flera stycken.» Av mera värde är givetvis Thorilds omdöme. Han skriver i juni år 1784 i »Nye granskaren»: »Läste ni någonsin den nya översättningen

av Dido till Æneas? Den är av fru L—n, den forna mamsell M—dt. Men vilken renhet, smak, behaglighet, sanning av ett kvinnosnille! Jag har sett hundrade små skönheter kastade av denna hand, alla tecknade med livlighetens grace. O, mina herrar, då I så häftigt söken de flyktiga behagen av ett ansikte: vad är ert värde, att I så litet kännen och beundren charmerna av en *själ?*»

Det må för övrigt erinras, att detta icke var den enda översättning från de antika skalderna, som hon fullbordat, fast det var den enda, som utkom från trycket. Rosenstein låter oss förstå, att om vi kunnat blicka in i mamsell Malmstedts skrivbordslåda, vi där skulle funnit andra »latinska utsvävningar» — svenska tolkningar av Horatius och Ovidius.

*

Jämte sin mera offentliga skriftställarverksamhet roade sig Anna Maria Malmstedt med att öva sin penna på *skaldebrev* av det slag som tiden älskade, små versifierade kåserier om dagens »on dit», om hennes egna sysselsättningar, tankar och känslor. De alster av detta slag som bevarats härröra från åren 1777—1779, och äro riktade till den jämnårige militären och vitterlekaren Henning Schmiterlöw, med vilken hon växlade poetiska utgjutelser. Vänskapen bevarades livet ut (Schmiterlöw dog några år före fru Lenngren); hon och hennes man plägade gärna gästa denne hennes vittre ungdomsvän någon tid var sommar å hans landtgods.

Denna korrespondens äger endast sporadiskt något poetiskt värde, men bjuder en del meddelanden av intresse för kännedomen om hennes ungdomstid och de synpunkter, vilka därunder gjorde sig gällande, särskilt i fråga om hennes förhållande till sin vittra gärning.

Några utdrag ur dessa i skilda bibliotek spridda brev, som stundom inledas eller avslutas med några stycken på fransk — icke särdeles korrekt — prosa, må här finna rum.[1]

I det första brevet av 5 maj 1777, som sändes samtidigt med ett exemplar av »Tekonseljen», heter det bl. a.:

Den gud, som skalders eld så rikligt er förkunnar,
så sällan av sin makt mig något bistånd unnar,
och då jag någon gång en liten gnista får,
den ingen tanka ger och knappt till rim förslår.
Mitt lilla rimförstånd sig självklokt ämnen väljer,
jag dyrkar episk eld och skriver Tekonseljer,
och då med tankans lopp jag gjort mig långt besvär,
i mina vittra värv jag aldra magrast är.
Jag av så trotsig drift den tankan billigt fattar,
att offer av mitt kön Apollo föga skattar.

I ett brev nästa månad, juni 1777, finna vi en genrebild, snarlik den hon lämnat i »La matinée de Clarisse»:

Utav det vackra kön jag äger några vänner,
av vilkas vänskapsprov jag deras svaghet känner,
men lappri, lika godt, de komma dock ibland,
att tala om en robe och några vackra band.
Jag dem med aktning hör de nya modes förtälja;
det ämne mest dem rör må de ju fritt få välja.
Att vässa mitt begrepp jag allt mitt bästa gör;
men kan ej alltid dock begripa vad jag hör.
Man stundom något nytt på bane artigt bringar,
som då det ändat är, en gispning av mig tvingar.
Men himlen vare lov som ämnen nog dem gett,
utav den väderlek han dessa da'r beredt.
Man bryr mig för det tvång jag i mitt väsen röjer,
man säger att min hatt jag ej på modet böjer,
jag visar dem en bok, man skriker fy vart hän!
ni alltför ängslig är, ni måtte ha migrain.

[1] I första upplagan har jag i sammanhang med dessa brev även meddelat en bland hennes papper befintlig versifierad »rapsodi», med huvudstadsnyheter, skriven omkring 1 juni 1777 från Stockholm. Den förefaller dock vid närmare skärskådande snarare vara skriven till henne av någon vän (Schmiterlöw?) än härröra från henne.

Vid detta vreda rop mitt sällskap mig vill lämna,
jag åter ensam blir. Att på mitt tvång mig hämna,
jag hastigt med ett ark, en penna mig förser,
mitt glada uppsåt blir att skriva få till er.
Re'n i min hjärnas varv det första rim sig gjuter,
jag livas av den kraft som skaldens känsla njuter.
Jag slutar re'n en rad, en annan börjas på — — —
det klappar — — en visite — — jag hälsas med ett nå! —
Jag vet ej hur så jämt ni ständigt skriva gitter,
ni kan en sjukdom få, om ni så stilla sitter,
kom följ då med oss ut att rena ert förnuft,
det snillets styrka gör att hämta litet luft.
Jag på så moget råd i fåfäng tvekan bliver,
och till betänkningstid man intet rådrum giver.
Jag flor och kappa tar och redan färdig är,
då till vår kungsträgård nu kosan genast bär.
Man under lustigt snack det vackra hemvist röjer,
där under konstens hand naturens prakt sig böjer.
I denna tvungna dräkt hon dock en skönhet har,
som snart min hela själ fullkomligt till sig drar.
En mängd av täta träd sin jämna sträckning följer,
och i sitt gröna valv en lagom kyla döljer,
man här för solen gömd sig någon vila ger,
där med förtjusad håg man vårens fägring ser.
På trädens rika topp där solens strålar glittra,
jag hör en lycklig svärm så ömt och ljuvligt kvittra,
och då från denna flock jag nöjet tolkas hör,
en del utav dess fröjd mitt eget väsen rör.
Förtjust jag skyndar mig min röst med deras para,
att vårens täcka prakt och hjärtats ro förklara.
Jag sjunger, men min sång med mindre ömt behag
sig fåfängt blanda vill med fåglars kvitterslag.
Till annat tidsfördriv min håg sig ändtlig vänder,
en glädtig skaldelust jag bland mitt sällskap tänder,
ett rim jag börjar på som varvet går omkring,
och versens värde blir att säga *ingenting*.
Bland alla nöjens val bör skalders nöjen gälla.
Om ådran har sitt lopp ifrån St Eriks källa
ell' om min Aganippe från Malmö räknar sig,
att rimma lika fullt en vällust är för mig.

Märkligast till innehållet och även formellt bäst är det sista skaldebrevet från april 1779:

Jag för en ädel vän i dag min penna skär,
bort främmande och tvång, bort allt vad hindra plär,
jag helgat denna stund åt stillhet och mitt hjärta,
det nöjet njuta bör, det känner ofta smärta.
I vänskaps ljuva band det hämta vill sin tröst,
vars eld min vällust gör och näres i mitt bröst.
Du fina mänskovett som kunnat möjligt göra
att med en bortrest vän ibland ett samtal föra,
din styrka prisas bör, den hjärna heta stor,
som lyckligt skapat har det första post-contoir,
på tidens falska ban när ödet oss vill skilja,
lät vänner oss till trots för ödets hårda vilja,
med pennan och ett ark åt sinnet lättnad ge,
och skriva då man mer ej kan varandra se.

— — — — — — — — — — — —

Nog borde något nytt jag kunna er förtälja,
det hör mitt släkte till att slika ämnen välja.
Men till min egen harm jag tillstå får (gu nås),
att jag i slika mål ej stort på könet brås.
Att man vår klädedräkt i nya skrynklor lagar,
att släpet jämkas skall och nya veck på kragar,
att ingen mössa mer får skymma bort vårt hår,
se det det nya är som jag i hast förmår.
Att L[eopoldt] ännu i Stockholms-Posten luvas,
att vad han ej har nytt av gamla infall stuvas,
att uppå denna tvist ej nånsin må ta slut,
är vad jag säga kan och vad ni vet förut.
Att bland den vittra flock vars altar själv ni hunnit,
jag svag och oförtjänt har även burskap vunnit,
att jag med rädda steg till denna boning gått,
där jag med klena svar min kvinnlighet förrådt,
allt detta är ej nytt, jag får det dock berätta,
att säga vad jag vet skall dock mitt samvet lätta.
Men i ert tysta lugn ni illa road blev,
om nöjet hämtas skall av mina usla brev.
En tid jag slösat har att bläck och papper öda,
men ändtlig sluta fått mitt arbet' och min möda,
Arsène i rimmad dräkt nu ändtlig färdigt står,
och på teaterns fält nu snart sig visa får.
Hon re'n med fulla steg till världens åsyn hastat,
om ödet i dess väg ej grymma hinder kastat,
men Karsten fängslad blev i febrars tyranni,
där länge han har spelt en ängslig tragedi.

Han världen och Baptiste utur sin tanka slagit,
och plågans tunga ok med tåligt sinne dragit.
Baptist, dess trogna bön nu himlen ändtlig hör,
hon får igen sin vän och vi en god acteur.
Se slika händelser mig än i Stockholm hålla,
det tycks som ödet själv mitt uppsåt vill förhålla,
jag yrkar på min färd, den skjutes alltid opp,
med nöjen och besvär, med löften och med hopp,
det yrke jag har valt mig tycks bedrägligt vara.
Jag ökar utan frukt de arma snillens skara,
som mödsamt nöta ut båd anda, liv och själ,
blott för den ringa lön att hetas rimma väl.
Nej, lyckan och min vinst jag mera bör bevaka,
jag går till min natur och könets gräns tillbaka.
Av hjärnans tomma gräl man ingen föda får.
I tofsar, flor och bjaffs vår lycka nu består.
I gyckeldockors här, jag gillar ert exempel,
ifrån Parnassens höjd jag flyr till smakens tempel,
men skall, då jag med sorg från Pinden avsked tar,
behålla några rim till vänners nöje kvar.

Det sista brevet är värdt att beaktas. Den ystra glädje, som röjer sig i de första skaldebreven åt att få tumma lyran, är här förbytt till vemod och en viss leda vid det vittra värvet. Hon ämnar »gå till sin natur och könets gräns tillbaka», hon tar avsked från Pinden.

Detta beslut är ju ägnat att överraska med hänsyn tagen till den framgång hon rönt, ej minst då man från de högst uppsatta anlitat hennes översättartalang för firandet av hovets märkesdagar under den lyckliga tiden 1776—1779. Men förmodligen ha de obehag hon vid sidan av berömmet mött vid sina första steg på författarbanan känts stingande.

Författarskapet — åtminstone det för operan — måste dock ha medfört ekonomiska fördelar. Hon kunde icke gärna åter ligga det torftiga föräldrahemmet till last, allra minst som hon icke längre trivdes i denna starkt sekteriska omgivning med dess karaktär av asyl för husfaderns fattiga tros-

syskon med mer eller mindre angenäma egenskaper. Själv hyllade hon numera en helt annan åskådning än hemmets herrnhutiskt färgade religiositet; hon hade under umgänget med Stockholms vittra kretsar tagit intryck av upplysningstiden och var eller blev i varje fall snart ett stycke Voltaireansk deist. Hon önskade alltså, som hon skrev till brorsdottern ett par årtionden senare, draga sig ifrån »det brusande havet därhemma».

Tillfälle härtill kom då en ung tjänsteman erbjöd henne sin hand. Redan på hösten 1778 omtalar Gjörwell i ett brev att dåvarande kanslisten i kommerskollegiet Lenngren var »vän av den nya herdinnan i Norden, mamsell Malmstedt».

Carl Peter Lenngren var, som ovan omtalats, son av kyrkoherden Carl Erik Lenngren — liksom Magnus Malmstedt en av Ihres lärjungar —, en prästman som i hög grad åtnjöt »böndernas kärlek», de där till sist 1756 tilltvungo sig honom till kyrkoherde i Västerljung, vartill han redan 1753 varit lagligen vald. Den äldre Lenngren synes för övrigt, enligt vad framgår av brevväxlingen, ha stått i förbindelse med Malmstedt och dennes trosfrände Baltzar Lund och tillhörde måhända samma religiösa riktning. Han dog 1762, då sonen Carl Peter endast var tolv år gammal. Denne hade studerat i Uppsala och 1770 vid tjugu års ålder inskrivits i kommerskollegiet, men vid sidan av sin ämbetsverksamhet ägnat sig åt publicistens värv. Han tillhörde Kellgrens och dennes vänners Clewbergs och Per Gabriel Rudbecks krets.

Hans ekonomiska ställning var åtminstone sommaren 1778 ganska bekymmersam, såsom framgår av Kellgrens brev till Clewberg.[1]

[1] »Förliden fredags råkade jag Lenngren, han hade då ej mer än 2 riksdaler, men lovade skaffa om ett par dagar» (7 juli 1778). — — — »Ännu har Lenngren ej kunnat skaffa penningar. Jag tvivlar dock ej att han ju gjort sin högsta flit» (10 juli 1778).

I oktober samma år började Stockholms-Posten utgivas, vari Kellgren och han inträdde som huvudmedarbetare; tyngden av det dagliga arbetet föll tvivelsutan företrädesvis på Lenngren. Genom detta medarbetarskap har väl i någon mån hans ekonomi förbättrats, men först när han och Kellgren sent omsider 1787 på en omväg blevo innehavare av »privilegiet» å Stockholms-Posten, drog han därur mera avsevärd inkomst.

Bland de familjer i vilka han umgicks var ock den Schröderheimska; det var här han råkade den vittra mamsell Malmstedt, med vars familj han torde haft beröring redan under studietiden. Traditionen vill veta att fru Schröderheim, som gärna ville se Anna Maria Malmstedt fäst vid huvudstaden, med nöje märkt den uppmärksamhet Lenngren visade henne och var intresserad av att föra dem samman.

En anekdot, som förefaller minst sagt osannolik men som traditionellt bevarats i kretsar, vilka stått fru Lenngren nära, vet förtälja ungefär följande:

En förmiddag (år 1779), då Anna Maria Malmstedt vid ett besök i Stockholm var på visit hos Schröderheims, märkte hon vid ditkomsten, att hon under vägen tappat sin sypung. Fru Schröderheim, som på skämt tagit den till vara, uppmanade henne då att skriva en annons på vers att införas i Stockholms-Posten.

Utan tanke på att någon intrig låge bakom, satte mamsell Malmstedt sig ned och skrev:

Förlorade saker.

En flicka har sin sypung mist,
den tappades, gunås så visst,
vid sista morgonpromenaden
emellan Södermalm och Staden.
Uti den pungen låg en sax,
två silkesnystan, litet vax,

en halsduksnål, två små berlocker,
och en Cupido utav socker,
en fingerborg, syringar två,
så genomnätta och så små,
som fingrarna de suttit på;
ett litet nålhus och ett mönster,
nyss ritat av emot ett fönster,
och till en väst det mönstret var,
till julklapp ämnat söta far.
Nu kommer hon därmed till korta,
ty hennes sypung nu är borta.
Den denna pung, till färgen grön,
tillrättaskaffar, får till lön
en *puss* och tvenne *sockerbrön*.

Fru Schröderheim skulle lovat att besörja annonsen.

Ett par dagar senare fick Anna Maria en bjudning till väninnan Anna Charlotta. Då hon kom dit, fann hon vid sitt inträde på ett litet bord en kristallassiett med två sockerbröd. Strax därpå öppnade fru Schröderheim dörren till närgränsande rum och kanslisten Lenngren trädde in, överlämnade med en bugning sypungen till dess ägarinna och frågade, om han kunde få hittelönen: »en puss och tvenne sockerbrön». Detta skulle varit Lenngrens frieri. (I »Tiden» 1847 förekommer en något skiljaktig version av anekdoten.)

Mot historiens trovärdighet — redan i och för sig ringa — kan ytterligare anmärkas, att den anförda skämtannonsen på vers, som fru Lenngren mycket riktigt upptecknat såsom författad av henne, först återfinnes i Stockholms-Posten mot slutet av år 1795 (n:r 281), alltså 16 år efter att händelsen skulle ha passerat.

Anekdoten har givetvis utspunnits på grundval av den långt senare skämtannonsen.

Huru som helst räckte Anna Maria Malmstedt vid denna tid — 1779 eller 1780 — Lenngren sin hand. I vad mån

Carl Peter Lenngren.

Kommerseråd, utgivare av Stockholms-Posten.

* 1750. † 1827.

Efter gravyr i Wadströmska porträttsamlingen.

detta skedde av böjelse eller om det som traditionen påstår var ett »förnuftsparti» må lämnas därhän.

Man har skildrat Lenngren såsom en något torr personlighet. Blom kallar honom »en hederlig, rättfram träkarl»; Trolle-Wachtmeister »redbar men föga lysande»; detta omdöme gäller dock i allt fall hans äldre dagar. Den trettioårige Lenngren var tvivelsutan en man, som genom sin bildning, sina mångsidiga intressen, däribland även vittra, ägde förutsättningar att vinna den tjugufemåriga »litteratan». Däremot kunde han icke erbjuda henne någon rik eller ens burgen ställning, men dock ett hem där hon kunde sammanträffa med personer, som följde med tidens intellektuella och konstnärliga utveckling. Själv var han utpräglad upplysningsman, Kellgrens meningsfrände, liksom denne av mycket frisinnad läggning även i politiskt hänseende; 1809 omtalas han såsom en av ivrarne för ett starkt demokratiskt parti; han blev en mycket framstående ämbetsman, en ansedd finansiell kapacitet, som till sist — året före skaldinnans död — t. o. m. blev erbjuden finansportföljen efter Hans Järta, den han likväl avslog.

Det var i varje fall under blygsamma förhållanden som Anna Maria Malmstedt 1780 vigdes vid kanslisten Carl Peter Lenngren.[1]

[1] Det var antagligen mot slutet av året (på hösten eller förvintern) som fru Lenngrens giftermål ägde rum. Kellgren skriver nämligen till Schmiterlöw den 7 december 1780: »Herr Ryttmästaren torde förmodligen veta, att sekreteraren Lenngren och mamsell Malmstedt äro gifta.»

III.

Övergångstiden 1780—1792.

Vanligen har man antagit, att Anna Maria Malmstedt, vorden fru Lenngren, icke de första tio, tolv åren av sitt äktenskap idkade poesi eller åtminstone att endast enstaka poem från hennes hand under denna tid sågo ljuset.

Franzén säger tämligen bestämt: »Tryggad vid sidan av en värdig man, och oberoende av annat än en makas plikter, kunde hon nu mera med fullkomlig frihet stämma sin lyra efter eget behag. Dock synes det, som hon låtit den i de första åren av sitt äktenskap alldeles vila. Utan tvivel fruktade hon att genom den förledas från sitt husliga kall, varåt hon ägnade sig med en sorgfällighet, som ej kan vara större hos ett endast därtill uppfostrat fruntimmer. *Från denna tid finnas av hennes hand blott några sångstycken*, som, ärnade åt ett litet sällskap av glada vänner, snart flögo kring hela riket, men av henne själv aldrig erkändes. Icke heller visade sig i dem ännu, ehuru allmänt sjungna och omtyckta, fru Lenngrens egentliga snille.» (Sv. ak. handl. ifrån år 1796, VIII: 334.)

Denna uppfattning är även Atterboms.

Ljunggren uttalar likaledes, att hon under första åren blott synes hava använt sin gåva till att sprida glädje inom mannens vänkrets genom bords- och dryckesvisor. Han på-

pekar likväl, att några översättningar och originalepigram — »knappast ett dussin» — av henne offentliggjordes före 1792, men antager, att först detta år *större* originaldikter av hennes hand påträffas i Stockholms-Posten.

Den tidigare åsikten, att fru Lenngrens första äktenskapsår voro litterärt ofruktbara, vilar emellertid på ett misstag. De anteckningar, hon själv efterlämnat, och som finnas i bokförläggaren Isidor Adolf Bonniers ägo, visa, att hennes vittra ådra under tiden 1780—1792[1] långt ifrån flöt så sparsamt som i allmänhet antages. Det finns visserligen midt i denna period en sexårstid, som — antagligen på grund av familjesorger — är mera steril, men under dessa tretton år har hon likväl offentliggjort över ett åttiotal dikter av olika slag. Det ligger emellertid någon sanning i påståendet, att hon strax efter sitt giftermål »drog sig inom sitt skal», så till vida nämligen, som hon icke längre betraktade vitterheten som ett yrke, utan blott som ett tidsfördriv, i det att hon ej längre offentligen framträdde som skaldinna.

Hon grep icke längre an några större uppgifter; inga översättningar från latin eller för teatern lockade henne vidare; sin skaldegåva betraktade hon mera såsom en sällskapstalang; när hon offentliggjorde något i Stockholms-Posten, skedde det *anonymt*. Hon »behöll» — såsom hon skrivit till Schmiterlöw — »endast några rim för sina vänner kvar». Men vännerna — främst hennes man och Kellgren — funno skäligt, att de fingo se dagens ljus, och fram på 1790-talet hade hon hunnit så långt, att hennes smådikter rent av tillhörde det allra bästa, som alstrades av satiriskt skaldskap i vårt land. Det hade nästan kommit därhän mera av tillfällighet än avsikt. »Hon flätade lekande en oförgänglig krans åt sin urna.»

[1] Jag tar med hela året 1780, ehuru hon ju först mot slutet av detta år vigdes vid Lenngren. Såsom hans fästmö började hon dock redan vid årets början insända bidrag till Stockholms-Posten.

Vad var nu orsaken till att *fru Lenngren* upphörde att framträda offentligen på den vittra bana, som *mamsell Malmstedt* inslagit? Man skulle måhända vara benägen antaga, att mannen icke gärna sett, det hans maka vore känd som ett vittert fruntimmer, men detta stämmer föga med vad man i övrigt känner om Voltaireanen Lenngren. Såsom i förra kapitlet nämndes var det tvivelsutan inre skäl, som verkade. Man läser tydligen mellan raderna i vissa av fru Lenngrens dikter, att hon varit ömtålig för de nålstyng, som avund och fördomar givit henne; man kan inhämta det direkt ur »Tekonseljen» och indirekt ur råden till Betti. Hon hade nog mer än en gång fått pröva, att »en lärd i stubb satirens udd ej undanslipper». Om hon ursprungligen idkat vitterheten av böjelse, så hade dock helt visst hennes arbete för teatern o. d. till god del, såsom ovan är nämnt, varit dikterat av önskan att slippa ligga det torftiga föräldrahemmet till börda.

Så vardt hon emellertid gift.

Hon behövde nu icke längre driva litteraturen såsom yrke, även om Lenngrens ekonomiska ställning till en början var mycket blygsam. Fåfängan att vinna rykte såsom författarinna — »ifall hon hade någon» — fick väl vika för behaget att gå skottfri för pilar från dem, vilka ansågo det vittra yrket mer eller mindre okvinnligt. Hon tyckes dessutom hava satt en ära i att visa att hon förmådde styra ett hushåll på ett praktiskt sätt, en egenskap som man — för att tala med Rosenstein — »icke trott följa vittra fruntimmer».

Genom sin man kunde hon i alla fall då och då under skydd av anonymitet lämna Stockholms-Posten sina uddiga epigram, skämtstycken, satirer eller översättningar från mer eller mindre djärva franska författare, utan att någon behövde få reda på att de härrörde ifrån hennes hand. Någon gång

kunde hon lämna svågern Åhlström en visa till hans »Musikaliskt tidsfördriv».

Men den som visste av hennes medarbetarskap var givetvis Kellgren. Hennes äktenskap gav anledning till närmare bekantskap med denne hennes mans vän, landets vittre förste.

Redan ett par år före sitt giftermål hade hon gjort hans bekantskap. »Zemire och Azor» hade fört deras namn tillsammans först vid representationen av stycket och sedan å den tryckta pjäsens titelblad; han som författare av prologen, hon som översättarinna. Sedermera blev hon ju hans medredaktörs maka och värdinna i dennes hem.

Givetvis övade Kellgren ett stort inflytande på hennes poetiska utveckling. Den i Dalins och den Creutz-Gyllenborgska skolan utbildade vittra damen blev säkerligen en villig lyssnerska till hans, Voltaireanens, läror och beundrarinna av hans kvicka snille. Kellgren påstås ock ha uppmuntrat hennes medarbetarskap i Stockholms-Posten; och de blickar han ägnade hennes »försök» under de femton år, som begränsas av hennes giftermål och hans bortgång, voro icke endast tidningsmedarbetarens utan även själsfrändens. Det råder stundom så stor likhet mellan deras dikter att enstaka av dessa antagits vara författade ömsom av den ena, ömsom av den andra.

Detta är fallet med »Strutsen», som intogs i Kellgrens skrifter. Franzén meddelar härom i sin handskrivna självbiografi (i Kungl. biblioteket): »Jag tror mig kunna, ja, böra yppa vad hon tillfälligtvis förtrodde mig och vad ingen som nu lever utom mig torde veta, nämligen att den snillrika fabeln om Strutsen, som befinnes ibland Kellgrens skrifter, är av fru Lenngren. Att detta misstag skett utan hans medvetande är klart.» Möjligen har det skett därför att Kellgren på något sätt haft del i tillkomsten. Ty samarbete dem emellan

ägde stundom rum. Så berättar Franzén i fortsättningen: »Men med flit intog han i Dumboms Leverne tvenne av fru L. författade strofer, dem som angå kräftorna som dö levande. Han nyttjade dem som en vängåva och att hon fann sig smickrad därav var naturligt.»

I vad mån det rent personliga umgänget mellan Kellgren och det Lenngrenska hemmet varit präglat av större intimitet eller förtrolighet har satts i fråga.

Franzén, som vid sina Stockholmsbesök allt från ungdomen haft tillträde till detta hem och i övrigt kunde bygga på en frisk tradition, yttrar i sitt minnestal att »den sällskapskrets, i vilken hon levde, var utan tvivel en av de mest snillrika i Sverige, Kellgren utgjorde själen däri». Han nämner att när Kellgren själv satt musik till »Inbillningens värld» kände han sig »mer förnöjd än vid någon av de kransar han vunnit att höra den gillas av Kraus och sjungas av fru Lenngren». Han tillägger ock att förvissningen om hennes kommande betydelse »var en av Kellgrens gladaste föreställningar i hans sista dagar».

Henrik Schück har emellertid i en uppsats »Kellgren och fru Lenngren» (»Ur gamla papper», VII) som sin mening uttalat, att Franzén överskattat betydelsen av deras inbördes förhållande. Han har erinrat om att det Lenngrenska huset på 1780-talet, då det tyngdes av ekonomiska svårigheter, icke var detsamma som vid 1800-talets början, nämligen en medelpunkt för det litterära umgängeslivet, och att i varje fall Kellgren under sina sista år, då just fru Lenngrens skaldskap ryckte upp till större betydelse, var för sjuk att kunna umgås i hennes hus.

Dessutom påpekar Schück att Kellgren i sina bevarade brev mest omnämner Lenngren i samband med affärer och icke omtalar fru Lenngren annat än då han berättar om

hennes giftermål, samt anser att detta skulle vara oförklarligt, så vida vänskapen varit så intim som man på Franzéns auktoritet varit benägen att antaga. Han anmärker också att varken Kellgren ägnat någon dikt åt henne eller hon något småpoem åt honom.

Det är ju möjligt, att Franzén pålagt något starka färger vid skildringen av intimiteten mellan Kellgren och fru Lenngren. Men man synes icke på grund av rent negativa skäl kunna jäva traditionen. Franzén hade ju redan under sina tidigare besök i Stockholm råkat både Kellgren och fru Lenngren. Hans vän Choræus omtalar i ett brev till honom från 1802 — sju år efter Kellgrens död — hurusom fru Lenngren visade honom Kellgrens porträtt och »målade själv ansiktet av hans karaktär som vän och människa». Vad det nu beträffar att Kellgren ej nämner henne i breven till Clewberg och Rudbeck, får man hågkomma att omtalandet eller icke omtalandet av personer i en korrespondens även beror på det intresse adressaten kan antagas hava för dem.

För övrigt må anföras att Rosenstein i företalet till fru Lenngrens skaldeförsök nämner Kellgren och Lehnberg såsom hennes »vänner och beundrare».

Vad åter förhållandet mellan Kellgren och Carl Peter Lenngren vidkommer tyder allt på att det var synnerligen intimt. Redan tidigt klädde Lenngren skott för Kellgren, då 1778 Dagligt Allehanda åtalades för hans artikel mot Ristell, för att Kellgren skulle undgå obehag i sin egenskap av informator hos Meijerfelts (jmfr Sylwan i Samlaren XVII: 171); liksom han även då Kellgren låg på sin dödsbädd 1794, åtog sig ansvaret för hans uttalanden i Stockholms-Posten med anledning av Rosensteins skrift om upplysningen. Kellgrens brevväxling med Rosenstein vittnar å andra sidan om varmt intresse för Lenngren, hans befordringsangelägenheter och för-

bättrande av hans ekonomi (jmfr breven i sept. 1787 och mars 1788); han förklarade ju rent av att om Lenngren skulle nödgas söka befordran till en borgmästartjänst i landsorten, ville Kellgren ej heller ha något vidare att beställa med Stockholms-Posten.

I Kellgrens sista vilja (meddelad av mig i Samlaren XXIII) är »min vän» Lenngren den som får uppdraget att vidtaga alla dispositioner i anledning av hans död och nämnes såsom den vilken mottagit särskilda förtroenden; det ligger ock en viss hjärtlighet i de enkla orden: »min käpp med guldknapp täcktes Lenngren behålla till min åminnelse». Han och Kellgrens käre läkare, assessor Gahn, äro de enda som erhålla minnesgåvor och som nämnas utom släkten och tjänarinnan. Lenngren var ock den, med vilken han till det sista rådgjorde om sina angelägenheter, och säkerligen en bland dem till vilka han yttrade orden: »Det kostar på att dö från eder.»

Väl är det sant att fru Lenngren icke under Kellgrens livstid besjöng honom, men i diktfragmentet »Skuggorna» har hon ägnat honom och hans vän Kraus en hyllning, genom vilken det synes mig tala ej så liten personlig känsla för »Vasas skald», vars sjuklighet antydes med att änglarne endast sakta våga röra vingarne för att ej »vålla minsta drag». »Barden» synes här »i förklarat skick».

Lugn men känslig var hans blick —
borta sorgerna och tåren.

I den vittra orden, vars främste man Kellgren var: Utile Dulci, intogos Lenngren och hans hustru kort efter sitt giftermål. I Musikaliska akademiens bibliotek finnes detta samfunds matrikelbok, som förts från 1768 till kort in på 1780-talet, och där läsas bland det vittra och musikaliska sällskapets sopraner A. M. Lenngren, bland dess basar C. P. Lenngren.

I vad mån hon kan hava deltagit i detta sällskaps arbeten, är nu omöjligt att angiva. Atterboms ord, att det var »från hennes tebord, som Utile Dulci styrdes», få nog förstås med tillbörlig reservation.

I Stockholms-Posten började hon snart offentliggöra en och annan smådikt, som Lenngren lät följa med till boktryckaren Holmberg tillsammans med utrikesnotiserna, de vittra kritikerna och de allmännyttiga uppsatserna. Därjämte funno flere av hennes sällskapsvisor vägen till Åhlströms år 1789 påbörjade publikation »Musikaliskt tidsfördriv», där de tonsattes, ofta flere gånger av olika tonsättare.

Över de dikter av henne, som under åren 1780—1792 offentliggjordes dels i Stockholms-Posten, dels i Musikaliskt tidsfördriv, må här lämnas en förteckning. Vad bidragen till Stockholms-Posten vidkommer, är förteckningen hennes egen; för Musikaliskt tidsfördriv hava särskilda jämförelser gjorts.

De med * betecknade finnas icke intagna i de äldre upplagorna av hennes Skaldeförsök; några enstaka hava upptagits i upplagorna från och med 1884 års praktupplaga, vid vars redaktion jag medverkade. I den av Svenska Vitterhetssamfundet ombesörjda upplagan skola givetvis samtliga medtagas. De under 1780 här upptagna dikterna äro åtminstone till större delen tillkomna före hennes giftermål, men meddelas likväl i detta sammanhang.

1780 (11). I *Stockholms-Posten:*
- * Till Euredice, original. N:r 17.
- Om ''Kärleken'' i Orphée, original. N:r 23.
- Avbön till Euredice[1]. N:r 25.
- * Till min tillkommande älskarinna, översättning. N:r 30.
- * Några fastlagsris, original. N:r 31.
- * Epigram: Salestus, original. N:r 42.
- Till Lise, som begärde bli avmålad som nunna, original. N:r 103.

[1] Icke upptagen av fru Lenngren, men tydligen av henne.

Vers, funnen på en sovstol, original. N:r 158.
* Epigram: Man skyller gamla flickor för, original. N:r 167.
Epigram: Den talegåva Lukas har. N:r 200.
* Epigram: För tadel allt skall utsatt vara, original. N:r 208.

1781 (8):
* Nyårsgåvor (''Några julklappar för samma år'', enligt hennes anteckning), original. N:r 1.
* Råd till ett ungt fruntimmer. N:r 116.
Ett godt råd är bättre än pengar, imitation. N:r 133.
* Jojo, det går så, original. N:r 165.
* Falsk uträkning, original. N:r 249.
* Till Lisette, original. N:r 270.
* Luciædag, original. N:r 288.
* Råd i en angelägen sak, original. N:r 295.

1782 (4):
Sammetsrocken och örngottet. Fabel, övers. N:r 85.
* Skaldebrev till Danae, original. N:r 26.
* Till Sophie (Idén tagen av chevalier de Parny). N:r 192.
* Otåligheten, imitation efter densamme. N:r 268.

1783 (12):
''Den väg som fram'', original. N:r 10.
''Oförtänkt svar'', original. N:r 13.
''Till mamsell S.'', original. N:r 30.
* Dorilla, original. N:r 44.
* Till**, övers. av chev. de Parny. N:r 44.
* ''Utav en man'', original. N:r 94.
Till fru - - -, som var rädd för ormbett, original. N:r 99.
Opera i tre akter, övers. N:r 125.
* Bordrondeau, original. N:r 223.
* ''I morgons av en händelse'', original. N:r 263.
Över en enögd, övers. N:r 275.
* Den tiden är nu snart förbi (julafton), original. N:r 297.

1784 (2):
* ''Att Pulsius'', epigram, original. N:r 211.
* Alla julklappar för samma år, original. N:r 298.

1785 (2):
* Till mamsell Pretention (original). N:r 16.
* Till auktorn av Ordensvurmen (original). N:r 51.

1786 (1):
* Till Daphne, original. N:r 1.

1787 (2):
* "Du lastar obetänkt min smak", original. N:r 66.
Ändå någon olyckligare. N:r 304.

1788 (7):
* Man kan snart förtala sig, original. N:r 3.
Tillämpningen ("En präst en gång"), original. N:r 256.
Det förhastade löftet, övers. N:r 258.
* De tre novitierna, övers. N:r 259.
* Epigrammet Quod levius, övers. N:r 263.
Infall: "En tjuv uti arrest", övers. N:r 292.
Andarne, saga för julafton, övers.

1789 (4). I *Stockholms-Posten:*
Medelåldern, imitation efter Voltaire. N:r 81.
I *Musikaliskt tidsfördriv:*
* "Låtom bekymren försvinna".
"Sälla förflutna dagar" (Klagan och tröst) samt
"Ungdom du vars hjärta hyser" ("Till ungdomen").

1790 (15). I *Stockholms-Posten:*
* Min fästmö, original. N:r 9.
Till min frack, övers. N:r 29.
Gaskognisk berättelse, övers. N:r 117.
Den olycklige i kärlek, original. N:r 134.
Den mödosamma världen, original. N:r 148.
* Upptäckt, original. N:r 152.
Könets fyra åldrar, imitation. N:r 153.
Saga ("Som en ros"), imitation. N:r 200.
* Lisbe, portrait, original. N:r 272.
* Blondina, original. N:r 275.[1]
Dessutom i *Musikaliskt tidsfördriv:*
"Bröder se bålen, den fröjdas och röker" (Lovsång till Bacchus).
"Du som i höghet tror sällheten vinnes" (Den förnöjde epikurén).
"I stillhet gömd" (Förnöjsamhet).
* "Kom, låt oss livets vällust smaka."
"Till nöjet alla hjärtan fika" (Min sällhet).[2]

[1] Icke upptagen i hennes årsförteckning.

[2] Dessutom har hon under detta år förtecknat Till Capten Kirstein på Adolphs dag (otryckt original); den är okänd.

1791 (8). I *Stockholms-Posten:*
* ''Gu nå den amateur'', portrait, original. N:r 82.
Änkan (Marianne), original. N:r 182.
* Till** (Din fägring fästade mitt val), original. N:r 163.
Till Isabelle, original. N:r 178.
Årstiderna, original. N:r 225.
Strutsen, fabel, övers. N:r 290.
Mannens fyra åldrar, imitation. N:r 295.
I *Musikaliskt tidsfördriv:*
''Tag hit min lyra, jag vill sjunga'' (''Visa i anakr.-stil'').

1792 (8):
Operan, imitation. N:r 2.
Grevinnan (Fröken Lise), original. N:r 136.
Till Sophie på hennes födelsedag, original. N:r 172.
* Till Rufus i anledning av K. M:ts nådiga varning mot överflöd, original. N:r 220.
Engelska vagnen (Fru von Grossen), original. N:r 224.
Det första ordet, imitation. N:r 234.
* Det förflugna ordet. N:r 291.
Myntets fyra åldrar, imitation. N:r 294.

Av dessa åttiofyra stycken äro mer än trettiotvå epigram eller epigramknippen.

Epigrammet räknar sina anor från antiken. Från att ha tjänat såsom inskrift å olika minnesmärken, utvecklade det sig till en litterär art som gav uttryck åt alla slags känslor och individuella stämningar, inre och yttre upplevelser och intryck, med ett ord åt samma slags motiv som odlas inom modern lyrik.

Under hellenistisk tid ombesörjdes urval av dessa smådikter och i Bysanz samlades en väldig antologi (Anthologia palatina). Ur denna gjordes ett utdrag som trycktes mot 1400-talets slut och vann en oerhörd framgång hos renässanstidens humanister. Namn som Poliziano, Erasmus, Hutten, Melanchthon, förekomma bland dem som översatt eller efterbildat de grekiska epigrammen till latin. De ingingo även så småningom i folkspråken.

Men av ännu större betydelse för senare tiders epigramdikt i mening av satiriskt pointerad smådikt var dock det romerska epigrammet. Catullus och hans krets hade efterbildat det grekiska epigrammet, men den som gav en ny och för eftervärlden epokgörande insats var Martialis, hos vilken, för att begagna Leos ord, »epigrammets åder slog», och som inblåste konstnärligt liv i en produktion som var avmattad; han gjorde epigrammet framför allt *polemiskt satiriskt* och skildrade däri sin samtid och dess människor. Det var ock egentligen Martialis som åt diktarten gav »den epigrammatiska udden», det är från honom som dess pointerade stil härrör.

Efter antikens mönster odlades epigramdikten inom de moderna folkens litteratur.

I Frankrike var epigrammet en omtyckt diktart alltifrån Clément Marot; dessutom utövades epigramdiktning på latin flitigt av sinnrika, finbildade jesuiter. Epigrammets betydelse hade dock redan avtagit, då 1669 Vavasseur utvecklade dess teori i sitt vidlyftiga arbete De epigrammate liber.[1] Senare, under 1700-talet anslog det franska epigrammet en ny mera ledigt konverserande stil och Pannard, en av dess mästare, gav följande recept, hur ett epigram borde vara:

L'épigramme fine et piquante
réveille l'esprit et le cœur;
mais quand elle est trop mordante,
les rieurs sont contre l'auteur.
Il faut donc qu'il nous divertisse
par quelque sel sans âcreté,
je lui veux un peu de malice,
mais jamais de malignité.

I England utgav John Owen 1606 talrika latinska epigram i Martialis' smak, likväl med starkt moraliserande tillsats. Själv

[1] »Partes sunt praecipuae duae: expositio et clausula, tres autem numero virtutes: brevitas, venustas, acumen.»

ej så litet beroende av föregångare som Martialis, antologien, italienare och fransmän, från vilka han lånat månget skämt om mutbara domare, bedragna äkta män, lättsinniga fruar, blev han i sin ordning ättefader och förebild för en hel rad särskilt tyska epigrammatiker och han bevarade t. o. m. längre sin popularitet i utlandet än hemma. Gervinus påstår att Owen — epigonen — verkat starkare än Martialis; hans något torra kvickheter voro i var mans mun. Bland de efter honom citerade är exempelvis ett slagord som »Tempora mutantur et nos mutamur in illis», som dock har något äldre anor.

Bland tyska epigrammatiker märkes den alsterrike Logau som 1654 utgav 3,000 epigram, vidare Christian Wernicke (omkring 1700) samt den bekante matematikern A. G. Kästner (f. 1719, † 1800).[1]

Det var den sistnämnde vars exempel först lockade Lessing. Denne studerade flitigt ej mindre den grekiska antologien, Catullus och Martialis, än moderna fransmän och engelsmän och var även förtrogen med reformationstidens nylatinska epigrammatiker.

Lessing är av särskild betydelse för epigrammet i det avseendet att han givit oss dess teori med utgångspunkt från den nyss nämnde 1600-talsestetikern Vavasseur. Han karaktäriserar det såsom en liten dikt, som i inskriftsstil väcker vår uppmärksamhet och nyfikenhet för ett visst föremål, håller dem mer eller mindre svävande och så med ett slag tillfredsställer dem. I förra delen väcker det vår förväntan (Erwartung) genom en episkt objektiv framställning; i den

[1] Kästner, som var förtrogen med svenska språket — han har översatt Svenska vet. ak. handlingar —, har i sina epigram upptagit en tolkning av G. F. Gyllenborgs »Rangordning på vänner» ur Vitterhetsarbetens första del, vilken han säger sig ha fått sig tillsänd av »Frau von Nordflycht».

senare delen löses denna förväntan på ett oväntat sinnrikt, pikant sätt (Aufschluss).

Här i Sverige hade under 1600-talet de komiska författarne även råkat in på epigrammets område, och under 1700-talets tidigare skede var ju bl. a. Dalin målsman för alla slag av »poésies fugitives», sålunda även för detta. Bland hans samtida nämnes C. G. Cederhielm som författare till det mästerliga epigrammet om vårt svenska ur, som gått från XII till I (Karl XII—Fredrik I). I fru Nordenflychts krets odlades även epigramdikten, likaså i sällskapet »Vitterlek». Och under det senare 1700-talet fann den flere mästare, bland dem Kellgren och fru Lenngren.

Det var särskilt Stockholms-Postens behov av pikant krydda, som drev dessa båda till att odla denna diktart.

Epigramdikten är ju mest uttryck för en formell kvickhet, vilken verkar ögonblickligt komiskt, men icke kvarlämnar intryck som tillhöra en djupare satir. Den låg icke illa för fru Lenngrens skaplynne, och om än icke hennes epigrammer väga särskilt tungt i hennes vittra produktion, har dock det flitiga sysslandet med dessa ordets lekar tvivelsutan i hög grad bidragit att utbilda det koncisa och träffande uttryckssätt som kännetecknar även stycken i större stil under hennes glansperiod.

Särskilt originell är hon just icke i vad man kallar »uppfinningen»; icke få av hennes epigram äro långods vare sig från äldre epigram eller från äldre och nyare anekdoter. Men detta gäller om alla lands epigramdikt, vars ämnen till god del äro »commune bonum». Det är på *utförandet* det kommer an, samma förhållande som i fabeldikten.

Erich Schmidt anmärker gentemot beskyllningarna mot Lessing för alltför flitigt utnyttjande av sina förebilder, att »liksom alla Aesops och Phaedrus', Boners och Waldis, La

Fontaines och La Mottes stoff tillföllo efterbildarne till mer eller mindre troget eller fritt begagnande, så kunde litet var tära av arvet efter grekerna och Martialis».

Han anför bl. a. som exempel Lessings epigram om Fell, som blev stucken av en skorpion:

Als Fell, der Geiferer, auf dumpfes Heu sich streckte
stach ihn ein Scorpion. Was meynt Ihr, dass geschah?
Fell starb am Stich? — Ei ja doch, ja!
Der Scorpion verreckte.

vilket enligt Schmidt finns hos La Martinière († 1746):

Un gros serpent mordit Aurèle.
Que croyez-vous qu'il arriva?
Qu'Aurèle en mourut? — Bagatelle!
Ce fut le serpent qui creva.

Men detta epigram har jag funnit tillämpat av La Martinières vän Voltaire mot hans dödsfiende Fréron, sålunda:

L'autre jour au fond d'un vallon
un serpent piqua Jean Fréron.
Que pensez-vous qu'il arriva?
Ce fut le serpent qui creva.

La Martinière har kunnat finna motivet hos ett dussin nylatinare, och dessa voro i sin ordning inspirerade från den grekiska antologien.

Från någon av alla dessa har också fru Lenngren hämtat sin version:

Till fru - - -, som var rädd för ormbett (1783).

Ni anser ormbett som en fara,
men om ett sådant djur er stack,
så kan ni säker därpå vara
att ormen straxt av etter sprack.

Dylika ättelängder skulle kunna anföras för flere av fru Lenngrens epigram. Den som äger någon kännedom om olika tiders epigramdikt vet, att man där esomoftast träffar samma typer: girigbuken, hanrejen, dumhuvudet, läkaren som förpassar sina patienter till evigheten, den otrogna hustrun som hycklar sedlighet, fyllkajan, o. s. v., ungefär såsom fallet är än i dag i Fliegende Blätters och andra opolitiska skämtblads obligata personal av komiska figurer. Så ock hos fru Lenngren.

Här må nu givas en hastig överblick över de olika epigrammen under detta skede.

De tidigaste — tillkomna innan hon ännu var fru Lenngren — gälla utförandet av Glucks »Orphée och Euridice», som uppförts första gången 1773 men som alltjämt stod på programmet. I Euredices roll alternerade rollens ursprungliga innehavarinna fru Olin och fru Falck Wigert. Mamsell Malmstedt skämtar i ett epigram *Till Euredice* med att framställarinnan (antagligen fru Olin) framträdde med »en alltför vid consideration» för att få rum på Charons färja, liksom släpet av hennes robe de ronde bör ha inkommoderat de sälla i den Eliseiska parken. Detta epigram framkallade från någon beundrare ett förgrymmat svar »Bihang till versen om Euredice», där det trånga vett fördömes som fäst sig vid styvkjortelns vidd och släpet, och epigramförfattaren utställes som ett dårhushjon och ett »Olympens nöt». Några nummer senare förekommer en *Avbön till Euredice,* som säkerligen är av samma författarinna som det första, vilken här ber om nåd, bävande för åskdundret, och förklarar:

Din styvkjol vare ära
må han i vidd och bredd alltmer föröka sig
och måtte du ditt släp i evighet få bära.

Man behöver för övrigt blott se på kostymbilden av fru Olin som Klytemnestra i väldig styvkjortel (jmfr Illustr. sv. litt.-hist. II: 401) för att inse huru väl epigrammet träffade den dåtida operakostymen.

Epigrammet mot Euredice blev icke medtaget i 1819 års samlade skaldeförsök (månne av hänsyn till den ännu levande fru Olin?), vilket däremot var fallet med skämtet med den »storväxte gosse» (D. Annerstedt?), som övertagit *Kärleken i Orphée* efter fru Olins dotter (fru Stenborg) och vars långbenthet och starka nävar störde illusionen.

Ett något tvetydigt epigram i den nedärvda smaken gäller den osedlighet som iklädt sig sedesamhetens mask: *Till Lise, som begärde bli avmålad såsom nunna*, men vars bild blott borde räcka till midjan, vidare märkas satiren mot pratsjukan, representerad av *Lukas*, vars stora talegåva egentligen endast vore »en oförmögenhet att kunna tiga», *versen på den poetens sovstol*, vid vars poesi eljest andra brukade somna utan hjälp av någon länstol (samtliga 1780); skämtet mot *Clas*, som icke *lupit* fram till lyckan, »men bara ideligen krupit», det något vågade epigrammet om frun, som på sin makes tillfrågan icke kände någon man som icke vore *hanrej* (1783); det rörande lilla epigrammet från 1787 *Ändå någon olyckligare* (mannen utan skor och mannen utan fötter), som avser att inskärpa läran, att man i olyckan bör erinra sig dem som ha det sämre, vilket epigram (enligt Hjertén) är efterbildning efter Selis' »La consolation»; samma års mycket kvicka skämt *Tillämpningen* om länsmannen och smeden, som taga åt sig prästens predikan mot »de stores högfärd»:

Gunås så visst vi känna oss igen
i denna straffpredikningen;

nästa års *Infall* om tjuven, som ej fick lov att vara ovettig i fängelset och därför förklarade, att om han vore till besvär,

kunde man köra honom på porten; de lustiga »äktenskapsepigrammen», *Den olycklige i kärlek* och *Änkan* (Marianne) och slutligen gisslandet av den sköna dumheten: *Till Isabelle.*

De flesta av dessa epigram voro icke upptagna i 1819 års upplaga av Skaldeförsöken, men ha sedan tillagts av J. G. Carlén från och med 1856—1857 års upplaga.

Andra epigrammatica från detta skede — icke medtagna i vanliga upplagor — skämta på likartat sätt med olika typer: connaisseuren *Salestus*, som med fog jugerar om musik — ty »Gud gett honom *öra* nog!»; *Drilla*, som ej har reda på vad som sker hos grannen, men vet till pricka hur det står till i Amerika; den unga *Dorilla*, som lovar sin mor före äktenskapet att akta sin äkta säng helig — men däremot ärnar hålla sin »äkta kanapé» utanför mannens spaningar; *Fru Dorilla* och hennes »morgonpensling», som låter trettio år försvinna; doktor *Pulsius*, som ger allt förlorat för den sjuke men gärna på begäran skriver ett recept: »den sjuke tager in — och dör»; *Lukas*, som hos fru Dorinna funnit en förtjänst av högre värde än fägringen: »dess schatull»; fru *Lisa*, som förtalar sig då hon föder sin man den första kärlekspanten och förklarar att »långt ifrån så svår min första barnsäng var»; *Blondina*, som har två lynnen i minuten; och andra. Ett mycket roligt epigram om *Creon*, som skröt med sin tapperhet i krig och erhöll det vitsord att han var främst men likväl »först på reträtten», är visserligen icke förtecknat av fru Lenngren, men har i en gammal källa uppgivits härröra från henne.

Vid fastlagstid 1780, nyårstid 1781 och till julen 1787 samlade skaldinnan några spetsigheter i knippen, såsom »*Fastlagsris*», »*Nyårsgåvor*» och »*Julklappar*».[1] Här gisslas olika

[1] »Nyårsgåvorna» 1781 komma direkt efter Kellgrens versifierade Nyårsbrev, där han klagar över att han måste återta sitt löfte att ge nyårsgåvor. De inledas med orden: »Emot förmodan har utgivaren igenom en välsinnad människas åtgärd blivit satt i stånd att meddela följande nyårsgåvor.»

lyten på traditionellt sätt: den tillgjorda kyskheten, modedårskapen, andrygheten, den lätt tröstade änkesorgen, det storpratande connaisseurskapet, det politiska kannstöperiet, fegheten, aktrishögfärden, parvenyfåfängan, bankruttörsoredligheten och dylikt.[1]

Stundom utvidga sig epigrammen till små satiriska skämtstycken, och fru Lenngrens talang rör sig då här friare med mera uttrycksfullhet och mera personlig ton.

Sålunda i den lilla satiriska godbiten *Den mödosamma världen* (1790), vari skämtas över den välfödde och loje prästmannens klagan över jordelivets mödor, då han efter god sömn och en stark frukost på sängen utbrister:

O Herre, mig thin styrka giv
i thenna mödosamma världen.

Homén har i Euterpe 1905, s. 391 påpekat, att denna lilla satir har en föregångare i en dikt av Clément Marot (»Epigramme d'un gros Prieur»), där prästen efter intagen måltid utbrister:

Mon dieu, donne moi patience!
Qu'on a de maux pour servir saincte Eglise!

Det må dock hågkommas att dylikt skämt med högvördiga prästerskapets matfriskhet och lättja var rätt vanligt och har anor djupt ned i medeltiden.

[1] En liten epigrammatisk artighet förekommer enligt vad läroverksadjunkten G. Lindstén välvilligt meddelat mig i *O. A. Knös'* »Album amicorum» (i Skara stiftsbibliotek), där Anna M. Lenngren den 14 januari 1789 inskrivit:

När någon liksom Ni
med all beläsenhet, med all filosofi
i sällskap ändå ej är klyftig som en gåta,
är djupsint som en bok, men äger smak och värld,
då har han lov att vara lärd,
och själva könet då skall honom det förlåta.

Av särskilt intresse är att se hur fru Lenngren vid tröskeln till sitt konstnärskaps fullmognad skänker sin egenartade form åt ett obetydligt motiv som räckes henne. Det gäller *Engelska vagnen* (1792). Denna epigrammatiska dikts tillkomsthistoria låter oss nämligen kasta en blick in i verkstaden.

I Stockholms-Posten för den 23 oktober 1792 läses följande insända uppsats.

”Till Redacteurerne av Stockholms-Posten.

Jag vet ej om något epigram som icke är på vers, gillas i den vittra världen; men såsom tyvärr ej danad till Poet, har jag vid utförande av ett litet ämne, som fallit mig in, varit nödsakad att gripa till prosan. Jag har förgäves sökt efter rim för mitt epigram; torde hända att någon som söker efter epigram för sina rim kan begagna sig därav. Det är i sådan avsikt som jag får anhålla om rum för följande projekt i ert blad. Om den av våra Poeter som värdigas befatta sig härmed skulle vilja ge sin vers sådan form att den vore lämplig för musik så vunnes därjämte ett tillfälle för någon av våra kompositörer att roa den musikälskande allmänheten med en avpassad melodi.

Project till Epigram.

Fru von Grossen ringer på sin klocksträng, ropar sina pigor, kallar på sin lakej, låter tillsäga sin kusk att på minuten putsa selarna, fläta hästarne, knyta upp svansen, spänna före och köra fram, störtar sig utför trappan, kastar sig huvudstupa i sin engelska vagn — och köper — en docka tråd.”

Några dagar senare — 26 oktober — innehåller tidningen följande:

”Till Redacteurerne av Stockholms-Posten. En anonym har i Stockholms-Posten n:r 245 framställt ett ämne till epigram, i avsikt att få det utfört i rim. Jag har gjort försök därmed, och får härigenom avlämna min vers. Det beror av er huruvida den må komma i dagsljuset. Om den för övrigt däri uppfyller anonymens önskan att vara lämplig för musik därom måge våra compositeurer döma:

Fru von Grossen häftigt ringer
ropar på pigorna, på sin dräng,
säger till honom: 'Ack, kära Springer,
laga att kusken
den drumliga slusken
skyndar sig i fullt fläng,
att allt är i ordning, att ingenting felar,
flätade manar och blanka selar,
att det blir förspänt och han kör fram!'
Nu kommer vagnen med yr och dam:
frun tar hastigt på sig kappan,
störtar sig utföre trappan
i sitt åkdon, andfådd och brå;
piskan smäller,
resan nu gäller
in uti staden att handla — vad då?
Jo, godt folk — *en docka trå.*"

Det är av mycket stort intresse att se hur det nakna motivet som uti prosabiten blott i största korthet antydes, i det versifierade skämtet utmålas med en dramatisk livlighet som vida skiljer det från det traditionella epigrammaner åt vilket fru Lenngren eljest skattat och som gör dikten till hennes egen och till »Lenngrensk» i ordets fulla mening, trots att vad som kallas »uppfinningen» skänkts henne av en anonym.

Det är f. ö. icke alldeles ovanligt att fru Lenngren roar sig med att på vers omdikta något infall eller någon anekdot som kort förut lästs på prosa i Stockholms-Posten. Att som man ifrågasatt prosabiten också skulle härrört från henne är otänkbart. Det hade ju icke varit mening i att icke gömma »uppfinningen», om hon haft för avsikt att omsätta den i vers.

Andra satiriska småskämt äro den antagligen översatta tvetydiga anekdoten *Falsk uträkning* (1781) om Lindor som vunnit vad han velat av sin älskarinna, men som sedan bemötes med köld och då han åberopar den ömma kärleksstunden i hennes famn, får till svar: »Än sen, ni är en dum och näs-

vis karl, som därav minsta hopp er tar,» den bittra satiren mot *mamsell Pretention* (1785) om den bedagade sångerskan som fordom förgudats, men nu ej längre övar sitt välde över en publik som endast beler hennes platta gorge, men vilken söker tröst i att »ömka det usla land, som ej förstår talangen prisa»; den rätt svaga grotesken *Min fästmö* (1790); samt imitationen *Myntets fyra åldrar* (1792), efterbildad från »Les cinq âges» i Poésies fugitives från samma år (i det franska originalet är emellan »kopparåldern» och »pappersåldern» inskjuten »l'âge d'acier, celui-ci, messieurs, qui nous fit tant écrire»).

Av fru Lenngrens originalsatirer under detta skede betecknar *Fröken Lise* eller som den ursprungligen kallades *Grevinnan* (1792) höjdpunkten. Den ger en liten biografi av en förnäm dam och skildrar ypperligt flärden, ytligheten, innehållslösheten i hennes levnad alltifrån fjortonårsåldern, då hon lär sig allsköns konster, genom fästmötiden till äkta ståndets skiften med »nöje, flärd och jalousie» och till den tid, då hon blir klädd i flor och dok, köper en postilla, »pratar dygdigt, övar slätt, fruktar Gud och dömer illa». Här närmar sig skaldinnans satiriska skildringskraft sin mognad. Det ligger i denna hastiga följd av bild på bild ur detta världsdamens intetsägande levnadslopp en satirisk kraft och på samma gång en målerisk styrka, som erinra om de »levnadslopp», dem Hogarth skildrat.

En dikt som visserligen är riktad mot den flärd, den yppighet, den fåfängliga typ som hon satiriserat alltifrån ungdomstiden, men som bäres av en helt annan stämning är den vredefyllda dikten *Till Rufus med anledning av Kongl. Maj:ts nådiga varning mot yppighet och överflöd*, som förekommer i 1792 års årgång. Det sjuder ett visst patos genom denna dikt särskilt i början.

Jag ser dig, Rufus, hemsk och stum,
i dina sidenklädda rum,
djupt eftersinna den moralen,
som nekar dig att vara galen.
Du undrar i din vettlöshet,
hur nu det skall gå till i världen,
sen bordets prakt och kräslighet
och ekipagets dyrbarhet
ej mera äga rättighet
att stämpla människornas värden.
Det är ej fattligt för ditt vett,
det är en aga för ditt öra
den gudaröst sig låtit höra,
som svenska folket löfte gett,
att sparsamheten heder göra
och ära fliten i sin svett.

Nej, Rufus, du har aldrig sett
ännu så oerhört exempel,
att dygder, dem du fräckt belett,
skall givas altare och tempel.
Du med bestörtning finner nu
hur som förtjänsten, förr än du,
skall kunna sig förhoppning giva
att fram i dagen skådad bliva.
Du finner det för alltid sagt,
att all din samvetslösa prakt,
som kostat nödens tysta tårar,
skall endast skaffa dig förakt
och giva dig ett rum bland dårar.

En lycklig satirisk efterbildning är: *Ett godt råd är bättre än penningar* (1781), en av fru Lenngrens mest kända dikter. Hennes författarskap till densamma har likväl ställts i tvivel. Intaget i den ursprungliga upplagan av Skaldeförsöken, har stycket nämligen av Ljunggren tillskrivits Kellgren på den grund, att bland en samling nummer av Stockholms-Posten från 1777—1782 å K. Biblioteket, där eljest dikter av Kellgren förekomma med ändringar av hans hand, även detta poem finnes med en anteckning vid andra strofen, i det raderna:

Kanske jag mig lär ångra få,
nåväl, låt bli och gift dig då.

utbytts mot:

Jag harm och ånger föreser,
nåväl, så gift dig ej jag ber.

Ändringarna i detta poem äro företagna med blyerts i motsats till dem i de andra dikterna och jag är icke säker på att de äro av Kellgrens hand, ehuru det vill förefalla så. Då fru Lenngren egenhändigt, och det på två olika ställen, upptecknat poemet såsom en av henne verkställd imitation, måste det naturligtvis återbördas till henne. Möjligt är ju, att Kellgren har biträdt vid dess redigering, men eljest kan detta nummer liksom ett annat i samma samling som innehåller hennes dikt »Jo jo, det går så» hava av Lenngren, som haft Kellgrens papper om hand, kommit att inläggas bland de nummer, vilka innehållit Kellgrensdikter från dessa år och sedan bundits samman med dessa.

Idén är gammal nog. Vi kunna föra den tillbaka till en av huvudkällorna för senare tiders skämtberättelser — vid sidan av den italienska novellistiken och medeltidens fabliaux —, till den »Facetiarum libellus» som den bekante påvlige sekreteraren, 1400-talshumanisten Poggio Bracciolini sammanskrev. Bland de 272 i brokig omväxling berättade, epigrammatiskt hållna småskämten — delvis ganska obscena — finnes en historia, om en podestà som ständigt motsäger sig, allt eftersom frågan ställes men aldrig säger emot andra. Paul Lacroix (Le Bibliophile Jacob) anför vidare en 1400-tals-predikant Raulin, vars växlande svar på en änkas frågor om hon bör gifta sig med sin kammartjänare eller icke tjänat såsom mönster för *Rabelais'* kostliga dialog mellan Panurge och Pantagruel med anledning av den senares villrådighet om han bör gifta sig, bl. a. med den tvetydiga pointen i fråga

om hanrejar: »Gift dig då hellre icke, ty Seneca säger: vad du gjort andra, det skall man göra dig, och det ordet gäller utan undantag» — »Utan undantag?» — »Utan undantag, så står det skrivet.»

Molière begagnar motivet i »Le mariage forcé» och i Dalins lilla dikt »Kulna höst med regn och töcken» resoneras det fram och åter om skalden bör gifta sig eller icke med olika slut i varje strof.

Fru Lenngrens närmaste förebild har jag likväl funnit vara en dikt av parlamentsadvokaten *Collin,* vilken författat flere roliga versifierade dialoger, däribland *Oui et non, consultation dialoguée»,* som förekom bland »Poésies fugitives» 1781 (upptagen i Almanach des muses 1782) och omedelbart efterbildades i »Ett godt råd är bättre än penningar».

Jag anför för jämförelses skull:

Je viens vous consulter, compère, Sur un point des plus délicats: Je veux me marier, Lucas; Me conseillez-vous de le faire? — Eh oui, mariez-vous, Colas!	Hör, Lukas, jag ditt råd begär uti en öm och viktig fråga, säg bör jag mig i gifte våga, du vet jag i Lisette är kär. — Ja, gift dig, det min tanke är.
— Si j'allais faire une sottise? Si quand j'aurai sauté le pas, J'en allais enrager tout bas? Parlez-moi donc avec franchise. — Eh bien, ne vous mariez pas.	— Men om det till min ofärd länder, vem vet vad som med tiden händer. Kanske jag mig lär ångra få. — Nåväl, låt bli att gift dig då.
— J'en ai cependant grande envie Mon amoureuse est si jolie, C'est Babet, la fille à Thomas; morgué! je l'aime à la folie. — Ah, ah! Mariez-vous, Colas.	— Jag rådvill är att rätt mig skicka, Lisette är dock en vacker flicka. Så kär jag aldrig varit än. — Jasså, nå gift dig då, min vän!

Oui, mais . . . de ma femme peut-être
Un grivois lorgnant les appas,
J'honore les cocus, Lucas;
Mais pour rien je ne voudrais l'être.[1]
— Oh, ne vous mariez donc pas.

Men om min älskeliga sköna
med tiden skulle mig bekröna.
Om någon sprätt . . . förstår du nu?
— Bevars! Lev ogift, kära du!

— Fort bien! Les bras croisés, je gêle
La nuit tout seul entre deux draps;
Si j'avais Babet dans mes bras,
jarni, je pense qu'avec elle,
je ne . . . Mariez-vous, Colas.

Jag nästan samma tanke hyser.
Men ensam i min bädd jag fryser
uti den kalla vintertid.
— Nå, gift dig, lät då bli därvid!"

Den satiriska episteln *Till min frack* (1790) har till förebild »Épître à mon habit» av den eljest mest såsom dramatiker bekante *Michel Jean Sedaine* (född 1719, † 1797); det är en lustig parafras över ordspråket »Som man är klädd, så blir man hädd»; fru Lenngrens översättning är en mycket fri omskrivning och hon har bl. a. kastat om ordningen i Sedaines poem.

En grupp för sig utgöra tre små litterära satirer. Den ena är en parodi på tidens kärlekselegier i stil med den Hallmanska »Korpral Ölbom»: *Skaldebrev till Danae, eljest känd under namnet Långa Sara på Bruna Limpan* (1792); de båda andra gälla operaförkonstlingen. Den mycket roliga *Opera i tre akter* (1783) (»En prins i Abyssinien en ung prinsessas tycke vinner») anger sig själv som översättning. Redan i Théâtre Italien skämtas på ett liknande sätt med operajargongen (»Peuples, chantez, dansez, célébrez son amour!»), men den omedelbara förebilden lär återfinnas i »Les adieux de Thalie» 1778.

[1] Jmfr Rabelais: »Jag anser hanrejar för hyggligt folk och umgås gärna med dem, men jag vill hellre dö än vara en av dem.»

Närsläktat till syftet med denna parodi är det 1792 offentliggjorda skämtet med de illusionsstörande teaterdekorationerna: *Operan*, som likaledes är en imitation, vars original jag återfunnit i *Pannards* skrifter såsom »Les merveilles de l'Opéra».

Hur nära hon följer denna dikt framgår t. ex. av följande parallell:

J'ai vu l'aimable Cythérée
Aux doux regards, au teint fleuri
Dans une machine entourée
D'amours natifs de Chambéri.

Jag sett Cythérens drottning fara
uti sin char med duvor spänd,
och i sin gudom åtföljd vara
av gracer ifrån Gaffelgränd.

Utom epigrammen och satirerna ha vi att märka några anekdoter, berättelser och »sagor». Bland de smärre följande tre: *En sannfärdig historia*, *De tre noviserna* och *Det förflugna ordet*, ingendera upptagen i de vanliga upplagorna.

Det förstnämnda (1783) är en putslustig münchhausiad om en skridskogångare som berättar hur han gått ner, simmat under isen men ej kunnat återfinna hålet.

Tills ändtlig jag beslöt att låta allt bero
och helt förnuftigt ge mig ro
till våren och till öppet vatten.

»De tre noviserna» (1785) är ett makabert skämt om prästen, mästerman och den livdömde, som alla fungera vid en avrättning för första gången. Tjuven tröstar de andra:

Så lär det då vår lärspån vara,
ty detta är också min allra första snara.
Men jag tror nog man skall få se
vi oss ur spelet dra med heder alla tre.

Skämtbiten har jag funnit lånad från Chevalier de la Loges »vieux conte»: »Les trois novices» i Almanache des muses 1781.

»Det förflugna ordet» åter (1792) upptager ett gammalt skämt om tjuven eller äktenskapsbryterskan, som genom misssägning förråder sig, i det de berätta en historia, men i sista stund byter ut tredje personen mot första. Holberg har begagnat den gamla idén i Barselstuen III: 4, där »Mamsellen» berättar om en process som en annan mamsell haft med »skolemesteren» inför »Tamperretten», därvid han blev frikänd för äktenskap — »men *jeg* maatte lade mig nöie med to hundrede Daler». Här är det en kaffehusgäst i Haag som klagar över långsamheten i rättskipningen; annorlunda där han nyss varit, där blev en tjuv gripen, rannsakad, dömd och spöslagen på samma dag.

Här är det ett förbannat gräl,
då man skall över slikt rannsaka,
och innan det blir slut, går hela året om . . .
Men där är man gesvint — ty innan middan kom,
var allt förbi — och *jag* uti mitt hus tillbaka!

Fru Lenngren har senare — 1795 — varierat motivet då hon i »Distraktion» låter en hustru förråda ett kärleksäventyr inför sin man, f. ö. härvid begagnande sig av en anekdot som lästes i Stockholms-Posten 1779 n:r 64 (»Det är bäst att tänka innan man talar»).

En gascognisk berättelse (1790), som fru Lenngren själv betecknar som översättning, är en skälmsaga utan betydelse. *Jo jo, det går så* (1781), som finnes bundet i den ovannämnda Kellgrenska samlingen av vers i Kungl. biblioteket från 1778—1782, men som tillhör fru Lenngren, är en liten något uttänjd men ledigt berättad historia om den fruktlösa försiktigheten då det gäller att spärra vägen för kärleksguden till en ung flickas kammare; förgäves söker en gammal tant varna skön Doris för en ung junker; det hjälper icke ens att regla dörren:

Den som vill tärnors dygd bevara,
bör mera klokt än strängt förfara.
Vad tjäna lås och nycklar till,
när flickan genom fönstret vill?

Av större betydelse äro två »skämtsagor» från 1788, »Det förhastade löftet» och »Andarne», båda hållna i den franska »contens» maner och angivande sig såsom översättningar, ehuru originalen icke uppgivas. De hava emellertid till upphovsman ingen ringare än Voltaire. Om man nämligen genomgår hans poetiska skrifter, skall man där finna tvenne »contes», som legat till grund för vår skaldinnas »sagor». Förebilden till *Det förhastade löftet* kallas hos Voltaire *Azolan ou le bénéficier*. Det är egentligen ett kärlekens lovsjungande gentemot celibatet, som Voltaire söker träffa på en omväg, genom att ikläda det en muhammedansk dräkt och låta ärkeängeln Gabriel taga kyskhetslöfte av en muselman mot att göra honom till imam av Mekka och Medina. Men muselmannen råkar sin älskade, Amine, och säger farväl till Mekka och Medina, samt ger Gabriel hans gåva åter: »Je ne veux qu'Amine et sa foi.» Mahomet har varit klok — han har lovat de fromma älskarinnor i paradiset. — Fru Lenngrens översättning, som jämförelsevis noga följer originalet i spåren, når dock icke detta i elegans och ledighet.

Av större intresse är däremot hennes omskrivning av *Gertrude ou l'éducation d'une fille* till *Andarna*, ursprungligen kallad *Julklapp till det vackra könet* (1788). Den bör rätteligen heta »imitation» och icke översättning. Voltaire skildrar här en gudlig änka, den trettiosexåriga Gertrude, som vid sin toalett alltid har den heliga skrift, och vid sin sminkburk sin Massillon. Trots sin helighet är hon emellertid mycket fördragsam i sitt omtalande av fruntimrens kärlekslusta, och hon har därtill sina skäl. — Gertrude har en 17-årig dotter,

som heter Isabelle, väl uppfostrad och undanhållen all världens faror, konversation, spektakler och lekar. En dag får Isabelle höra i sin mors biktkammare ett buller, hon smyger sig dit, hör ett ömt och ljuvt mumlande, avbrutna ord, stilla suckar. »Min moder sörjer,» tänker hon, »och jag bör dela hennes smärta.» Men hon närmar sig och hör ord, fulla av ljuvhet: »André, min käre André, vad du gör mig lycklig!» André gör henne lycklig? Men på vad sätt? Isabelle är nyfiken. »Vem är då denne André?» — frågar hon en vacker dag sin mor — »som efter vad man sagt mig lär skola göra en kvinnas lycka,» Gertrude blir brydd, men finner sig och svarar, att varje familj bör ha sitt helgon och hon hade nu valt Saint André. — Efter någon tid blev Isabelle kär i en viss herr Denis. Modern hör nu i sin ordning ömma omfamningar i dotterns gemak, överraskar de älskande och frågar vredgad vad det vill säga. Men dottern svarar: »Förlåt mig, min mor, jag har valt Saint Denis, liksom ni Saint André.»

Denna »conte» med sina katolska helgon passade naturligtvis icke riktigt för vår skaldinna, men hon omskrev den på ett särdeles fyndigt sätt.

Det var just vid de år, då i Stockholm striderna om Svedenborgianismen pågingo, som denna dikt såg dagen såsom en julsaga. Och fru Lenngren begagnade grunddragen och även enskilda uttryck ur Voltaires »conte», men lät »andarna» träda i »helgonens» ställe. Fru Gunild, som i ett lusthus haft kärleksmöte med sin Rodrik, förklarar för sin dotter, på frågan vem Rodrik är:

Det är, sad' hon, en varelse,
som himlens blida skickelse
ibland för mig vill uppenbara
att råd och bistånd åt mig ge.
Det är en Ande, kära flicka,
en skatt, som himlen då och då
de fromma själar plägar skicka.

En dag överraskar Gunild sin dotter med en älskare och på frågan vem det är, svaras:

Det är en Ande, söta mamma!
Jag redan länge önskat har
att himlen också åt mig skänkte
en lika skatt den mamma gett.
Jag grubblat därpå allt för ett —
men då jag allra minst det tänkte,
den Ande söta mor nu sett
sig genom fönstret till mig sänkte.

På det viset fick fru Lenngren, kvickt nog, Voltaires conte omdanad till en saga »för dagen», och att detta var meningen, framgår än tydligare av det slut, som förekom i diktens ursprungliga skick, men som, egendomligt nog, bortfallit vid diktens intagande i de samlade Skaldeförsöken. Detta tillägg lyder:

O, Svedenborg! Tro ej, att här
jag dina satser trädt för när
och ämnat att din lära kränka;
nej, alla tider dess natur
skall gläda mången jungfrubur
och trösta mången vacker änka.

Det är att märka, att denna skämtsaga offentliggjordes året efter att Kellgren i sin »Man äger ej snille för det man är galen» dragit så vasst i fejd mot sina fiender, Svedenborgarne. »Andarna» var honom ett handtag från hans begåvade väninna.

Voltaires »Gertrude» blev även direkt översatt och meddelades i Extra-Posten 1794 under titel »Helgonen eller den exemplariska änkan, katolsk anekdot från forntiden» samt upptogs i »Sommarpromenaden» 1795. Enligt Beskow är *Leopold* översättaren, men den är icke intagen i dennes skrifter, antagligen på grund av likheten med »Andarna».[1]

[1] Hjertén har avtryckt den i »Fabel och anekdot». Han tror den vara tidigare tillkommen än 1794.

Såsom *tillfällighetsskämt,* skrivna för vissa tider, äro — utom de ovannämnda epigramsamlingarna till fastlagen, jul och nyår — att nämna: *Råd i en angelägen sak* (jultiden 1781) och *Juldikt* (1783: Den tiden är snart förbi). Utan större värde, bära de dock vittne om vilken god hjälp fru Lenngren var för sin man då det gällde att »fylla Stockholms-Postens behov av någon visa för dagen».

De skildra trevligt och ledigt julklappsbestyren — i dikten från 1783 med ett stänk av satir.

Ett alldeles särskilt intresse äga fru Lenngrens sällskapsvisor. Man har antagit, att det var dessa visor, som så godt som uteslutande kännetecknade denna period av hennes skriftställeri på grund av Franzéns ovan anförda utsago, att hennes produktion under de första åren hon var fru Lenngren endast utgjordes av »några sångstycken, som, ärnade åt ett litet sällskap av glada vänner, snart flögo kring hela riket, men av henne själv aldrig erkändes».

Vi hava i våra dagar något svårt att uppskatta sällskapsvisornas betydelse, ty med förändrade seder ha de totalt skjutits undan och med dem en god del av den sunda, *samfällda,* kanske dock någon gång en smula forcerade sällskapsglädjen.

En fransk författare — Du Mersan — skriver i förra hälften av 1800-talet: »Visorna voro ett av våra fäders nöjen och i synnerhet gjorde en del av dem stor lycka inom medelklassen. Förr i världen sjöng man vid bordet, något som nu icke skulle accepteras ens hos en handlande på gatan S:t Denis. Man sjöng om aftonen kring brasan — det fanns då ännu icke ett piano i var salong, nu finnas de t. o. m. i bodkamrarna och i portvaktarstugorna. 'Klaveret' fanns endast hos en viss klass, gitarren var en smula mer plebejisk, och de

unga flickornas röster utgjorde resursen för de sällskap, som icke ens njöto av detta instruments lyx. Fäderna sjöngo dryckesvisor, och de unga flickorna kärleksvisor, understundom roade man sig också med mera grovkorniga stycken.»

Så i Frankrike.

I Tyskland blomstrade likaledes under 1700-talets senare hälft sällskapsvisan och den anakreontiska diktningen. Dels i sångbara visor, dels i orimmade kväden till druvans pris excellerade en del tyska skalder, en Gleim, en Uz, en Hagedorn, Zachariæ, E. v. Kleist m. fl., och även i Danmark var emot slutet av århundradet sällskapsvisan rent av ett skötebarn och tog ett väldigt uppsving, tack vare särskilt klubblivet; Wessel, Vibe, Fasting, Trojel, Abrahamson, Storm, Tode, Rahbek, Zetlitz, P. A. Heiberg, Frankenau — alla odlade de visor med eller utan någon tendens, och Heinrich Steffen kallar i sina berömda memoarer denna tid — slutet av 1700-talet — »dryckesvisornas period», då visserligen vinet blev mera besjunget än drucket. Han kännetecknar den sålunda:

''Dryckesvisorna uppburo visserligen en 'cynisk' livsåskådning; deras huvudtema var frimodig sorglöshet, som med humor uppfattade alla livets bekymmer såsom en munter lek, belog dem och bortvisade dem med lätthet. När jag överblickar dessa visor, huru de uppstått från en mängd skalder och ännu alltjämt i min tid diktades för vår glada krets, så måste jag i synnerhet beundra den rikedom, som visade sig i det enkla temat, den alltid ånyo roande mångfalden av bilder och framställningar och skaldespråkets naturliga lätthet. Man ser härav, att vi deltogo däri med hela vår själ, och det är mig svårt att betrakta dessa min tidigare ungdoms glada ögonblick med någon synnerlig ånger.''

Även i Sverige blev sällskapsvisan mycket modern, och B. E. Malmström skriver bl. a.:

''I dessa våra fäders glada dagar brukades vid kalaser, icke egentligen drickskalaser, utan festliga middagar, att vid

måltidens slut framsätta bålar av mer eller mindre oskyldigt innehåll, medan gästerna ännu kvarsutto vid bordet. Det hörde då till saken, att någon av de närvarande skulle roa de övriga med en solosång, som halvt sjöngs, halvt deklamerades, och vid vars slutstrofer hela sällskapet ofta instämde i korus. Härvid var själva utförandet visserligen icke likgiltigt: var rösten god, så var det så mycket bättre — var den medelmåttig, så höll man den också till godo; men huvudsaken var alltid innehållet av visan. I vår tid av virtuositet är förhållandet för det mesta omvändt: när numera den högtidliga champagnen serveras, vill man höra en kvartett, helst mångdubblad, som man alltför gärna tillåter att svälja orden i de toner, som i alla fall äro huvudsaken. Jag är ej nog förmäten att vilja avgöra företrädet mellan de olika tidevarvens metoder; men säkert är att våra förfäder ville framför allt hava roligt i sina samkväm, och att de hade det på *sitt* vis och i synnerhet därigenom, att de aldrig gjorde allvar av nöjet, utan behandlade både drycken och dryckessången såsom en ögonblicklig vederkvickelse, och att poesien på detta enkla vis vann mera än musiken på vårt nu brukliga. Poeternas talang anlitades för sådana tillfällen; och man har detta tidevarvets muntra krav att tacka för många av de gladaste, de mest humoristiska, och tilläggom, även ofta de täckaste toner, som klingat på den svenska lyran.''

Bland svenska diktare av sällskapsvisor må erinras om Valerius, Wallin, Franzén, A. G. Silverstolpe, Tengström, men det var såvidt jag kunnat finna fru Lenngren som först anslog tonen.

Själv en utmärkt värdinna, älskade hon att glädja sin make och de vänner han hembjudit med visor ur egen fatabur. Och sedan värdinnan, som för övrigt själv var en god sångerska, tillredt bålen, sjöngo hon och hennes gäster någon ny visa. Där fanns att välja på bland hennes alster. Hålla vi oss nu till den här föreliggande perioden, så kunna vi till sällskapsvisor räkna: Luciavisan, Bordrondeau, Låtom bekymren försvinna, Klagan och tröst, Till ungdomen,[1] Lovsång

[1] Denna offentliggjordes först i Knös' Samling av svenska vitterhetsstycken 1789 (originalet i handskrift i Skara stiftsbibliotek).

till Bacchus, Den förnöjde epikurén, Förnöjsamhet, Kom låt oss livets vällust smaka, Min sällhet, Visa i anakreontisk stil.

Den tidigaste är *Luciædag* (Stockholms-Posten 1781, n:o 288) som vittnar om skaldinnans sympati för gamla svenska seder och bruk, en sympati, som eljest ej var upplysningstidens sak.

Om gamla nöjen mest smädefullt dömes,
men du firas än.
Gläd dig, du ungdom, din sällhet nu känn!
Se den bistra skolmästaren
kastar bort färlan och synes din vän;
giv nu grammatikan den och den,
lyckliga stund, välkommen igen!

Bordrondeaun (1783) påminner om vissa franska chansons, i vilka likaledes prosa inskjutes mellan versstrofen och refrängen, t. ex. en av Vadés »chansons grivoises».

Det är den vanliga »anakreontiska» levnadsvisdomen vid bålen som proklameras i dessa dikter. Hon frågar »Varför våra levnadsdagar förnöta på ett ängsligt sätt?», hon manar: »Skyndom att sällheten finna», »Kom, låt oss livets vällust smaka», »Gör dig glad med dina vänner, skynda, tag ditt glas och drick» o. s. v. Och 1789, då hon just själv prövat sorg på sorg och vemodigt förklarat:

Sälla, förflutna dagar,
varföre skall jag minnas er?
Intet mig nu behagar,
jag endast saknar och klagar . . .
Sälla, förflutna dagar,
I återkommen aldrig mer!

svarar hon själv i en detta år offentliggjord visa:

Varför skall ängslan plåga ditt bröst?
Öppna ditt hjärta för nöje och tröst,
bort med bekymmer, omsorg och gräl,
sällheten föddes att bo i din själ!

liksom det hette i samma års visa till ungdomen:

Förr än denna åldren nalkas
till ditt hjärta med sin is,
förr än blodet hos dig svalkas
lev och sjung till nöjets pris.

Och så besjöng hon — mer på andras än egna vägnar — »Bacchus», förklarande:

Vid alla händelser ödet må skicka,
utan förfäran med Bacchus jag ler,
nöjd med sig själv, med mitt vin och min flicka,
vad kan mitt hjärta väl önska sig mer.

Och det gäller att icke låta tillfället fly sig ur händerna:

Kom, låt oss livets vällust smaka,
den stund oss ödet än beskär,
låt oss ej någon ro försaka,
som ej för hjärtat brottslig är.

Snart, ack, hur snart, är allt förvandlat,
vi leva blott ett ögnablick.
Hur illa då emot oss handlat,
om uti omsorg det förgick!

I dag dig denna ros förnöjer,
vars skörd du ännu spara vill;
men skynda dig, ty om du dröjer,
är hon i morgon mer ej till.

De nöjen, som på livets bana
oss himlen aldrig än förment,
de äro blomster, lät dig mana,
att icke skörda dem för sent.

Stundom närmar sig hennes sällskapsvisa idyllen, såsom i *Förnöjsamhet,* där fru Lenngren otvivelaktigt mer än i någon annan av dessa visor nedlagt subjektiva känslor, då hon t. ex. sjunger:

Mig ingen hemlig åtrå bränner
att se min ära vida spord:
min boning är för nöjet gjord,
som vägen noga till mig känner.
Ett muntert skämt och glada vänner
är yppigheten vid mitt bord.

Genom att tangera den ena av de poler, som äro egendomliga för hennes skaldskap, den idylliska, blir visan mera egenartat Lenngrensk. Men än bättre blir hennes dryckesvisa, då den alldeles avlägger den subjektiva kostymen — ty annat än en kostym var naturligtvis icke det »jag» som besjöng druvans fröjder och prisade den säll, »vars levnad bliver ett enda oavbrutet rus», en kostym för resten, som fru Lenngren hade gemensam med de tyska anakreontikerna, och även med en och annan av de danska och svenska — »eine schöngeistige Mode», för att begagna Hettners uttryck.

Denna kostym avlägger fru Lenngrens sällskapsvisa, när den tangerar hennes diktnings komiskt-satiriska pol och låter hennes stora måleriska förmåga framställa objektiva figurer, komiska dryckeshjältar. Det är då hon närmar sig Bellman, men förbliver fru Lenngren. Men härom i nästa kapitel.

*

Vända vi oss nu till den mera allvarliga flocken bland dikterna från denna period, så möta vi i främsta rummet en krets av erotiska poem, som påkalla vår uppmärksamhet.

Oväntat nog framträder fru Lenngren till en början — visserligen endast i egenskap av översättarinna — såsom lärjunge av den starkt sinnliga erotik, som t. ex. i Kellgrens »Sinnenas förening» fann en så glödande tolk på vårt språk, men som i *Évariste de Parny* ägde sin mästare i den franska vitterheten. Fru Lenngren hade studerat denne egendomlige,

högst intressante, men betydligt frivole skald och hans samsläktingar, och resultatet hade bland annat blivit, att hon tolkat flere av denna skolas franska dikter.

Början göres med ett något vällustigt hållet, förträffligt översatt poem *Till min tillkommande älskarinna*, vars innebörd är att inskärpa vikten av att den tillkommande älskarinnan är något sparsam i sina gracer och »försiktigt något spar» samt låter älskaren, då han njuter all sin lycka, ha någon önskan kvar.

Originalet till detta poem har jag funnit vara *De Pezays*' »A la maîtresse que j'aurai».

Från själve huvudmannen för denna av sinnlighet genompyrda gren av erotiken — *de Parny* — har fru Lenngren översatt tre dikter. Évariste de Parny, född 1753, hade 1777 börjat sin skaldeverksamhet och följande år utgivit sina berömda »Poésies érotiques», som skaffade honom namnet »den franske Tibullus». Senare författade han komiska epopéer av halvt hädisk art (»La guerre des dieux» o. a.).

Dikten *Till Sophie* (1782) angives i skaldinnans anteckningar vara tagen från Chevalier de Parny, men jag har ej lyckats finna någon omedelbar förebild, även om likartade poem föreligga. Det är en maning till den älskade att icke begära alltför stor trohet; han skall älska henne in i döden men han fordrar att få dela ut sin kärlek även till andra; om all hans kärlek vore för en, skulle den endast förbränna den älskade:

För Thisbe klandra ej mitt tycke;
räds ej, Sophie, räds ej ändå,
att icke nog mig äga få;
räds blott att äga mig för mycke!

I samma årgång av Stockholms-Posten förekommer *Otåligheten*, översättning av Parnys »L'impatience», i vilken älskaren

gendriver den älskades undvikande svar, då det gäller att få njuta kärlekens högsta sällhet:

Mitt liv uppå den stund beror,
då du mig denna vällust skänker;
man älskar mindre än du tror,
när man så klokt och visligt tänker.

En mycket trogen översättning av Parnys »Le remède dangereux» är *Till *** (1783), där en älskare ger luft åt sin glödande kärlekstrångtan:

Kom, och din blick skall plågan stilla,
min hälsa därvid fästad är,
jag endast åter den begär,
att den på nytt med dig förspilla.

Närsläktad med dessa översättningar är den i första numret för 1786 intagna nyårsdikten *Till Daphne;* älskaren önskar sin käresta under det nya året »litet mindre stränga dygder, då litet mera hopp jag får».

Onekligen äro dessa dikter från fru Lenngrens hand — låt vara mest översättningar — ägnade att överraska.

Att i epigramdikten och skämtanekdoten tvetydigheter eller cynismer förekommo, hörde ju sedan sekler tillbaka den komiska stilen till, och är mindre anmärkningsvärdt. Men denna kärleksdiktning med dess starkt sensuella kynne synes oss så litet som möjligt harmoniera med vad vi eljest veta om fru Lenngrens person, och den blir endast förklarlig, om den uppfattas såsom vittra studier i en gren av tidens modediktning, alldeles som fallet var med den anakreontiska dryckesvisan, som ju icke heller kan ha varit uttryck för hennes subjektiva känslostämning. Här förefaller det dock egendomligare, men parallellföreteelser saknas icke i litteraturens historia från skilda tider. En så ädel och ärbar kvinna

som Marguerite av Valois, en prydnad för sitt kön, försmådde ej att, 1500-talets litterära smak till behag, författa rätt så lasciva noveller i Boccaccios stil. Envar författare måste dömas efter sin tids uppfattning.

Andra bidrag till kärlekens psykologi äro av renare natur. Så några *Råd till ett ungt fruntimmer* (1781) om vikten av att hålla älskaren en smula på avstånd, att väpna sig med stolthet och hårdhet — »med köld din seger vinnas skall»; vidare den roliga dikten *Könets fyra åldrar* (1790), som i raska drag skildrar kärlekens ombytlighet och Doris' sorg över hurusom hennes kyssar sjunka och älskarens stiga i kurs, vars original påträffas i »Les lendemains» av visdiktaren *Dufresny*.

Översättningen *Det första ordet* (1792), vartill jag ej lyckats finna originalet, tecknar rätt vackert kärleksordets födelse på de älskandes läppar. Från den lyckliga stund, då de första hindren å båda parternas sida äro besegrade, är det blott frågan om »vilken, som skall hinna säga det mest».

Det besynnerliga poemet *Över en enögd skönhet* (1783) är översatt från en i »Almanach des muses» befintlig dikt »Couplets à une dame borgne» av M. de P***.

Ytterligare finnes en översättning av en dikt, som gränsar till det erotiska området, *Medelåldern* (1789). Dess original påträffas hos själve Voltaire. I dennes skrifter finnas nämligen några »stances», som han skrev 1741 till madame du Châtelet, och vilka tydligen utgjort förebilden till detta poems elegiska avskedstagande av ungdomsdagarnes kärleksfröjder, det resignerade hängivandet åt vänskapen, därvid dock skalden gråter åt att endast kunna följa denna. Fru Lenngrens översättning är egentligen en omskrivning, som endast har huvudtankegången, anslaget och slutklämmen gemensamma med Voltaires dikt. Rätt egendomligt är, att då »l'amitié» för den franske skalden är femininum, blir genom

språkets nyck för den svenska skaldinnan »vänskapen» maskulinum!

Med denna dikt äro vi i övrigt inne på »reflexions-poesiens» område, vartill också några andra poem kunna räknas.

Så imitationen *Saga* (»Som en ros Corinna brinner», 1790), vilken på ett lekfullt sätt skildrar ungdomsförgänglighetens ständigt nya saga.

Den unga flickan, som förhäver sig gentemot de gamla och de fula, får i fens trollspegel skåda sin egen framtid:

> "En matrona,
> röd och pussig, ful och fet,
> bred och vidsträckt över rona
> utan form och skaplighet."

Och denna åldriga, surögda gumma är — just hon själv vid femti år!

En dikt om det usla människolivets plågor och förtret under olika skeden är *Mannens fyra åldrar* (1791). Den är, såsom lektor E. Schiött uppvisat (i Samlaren XXXIII), en fri översättning från Jean-Baptiste Rousseaus »Stances», därvid fru Lenngrens egenartade kynne i uttrycken gör sig gällande. Slutstrofens »c'étoit bien la peine de naître!» — »Ack, att födas, huru litet det var värdt», sammanfattar diktens djupt pessimistiska innebörd.[1]

Ett skaldestycke från samma år, i vilket däremot de olika åldrarne skildras med mera blid och vänlig uppfattning, äro

[1] Tankegången finnes emellertid redan i äldre tiders epigramdikt t. ex. hos Logau:

> »Ein Kind vergisst sich selbst, ein Knabe kennt sich nicht,
> ein Jüngling acht sich schlecht, ein Mann hat immer Pflicht,
> ein Alter nimmt Verdruss, ein Greis wird wieder Kind.
> Was meinstu was doch dies für Herrlichkeiten sind!»

de verser, som läggas i en glad och levnadsvis gubbes mun, *Årstiderna* (1791):

Hans vinter ägde väl sin is,
men än han kunde blomster skörda
till nöjets och naturens pris.

Det är en dikt i vilken fru Lenngrens idylliska skaldskap knoppas. Motivet om de olika åldrarne, tillämpat på kvinnan, har hon ju för övrigt varierat mer satiriskt i den ovannämnda dikten »Fröken Lise» från 1792.

Idylltonen framträder än starkare i den år 1792 skrivna dikten *Till en ung flicka på hennes födelsedag*, där ungdomsglädjen prisas, dock med en vemodig förkänsla av dess förgänglighet:

Gläd dig i din ungdomsvår,
unga, ystra flicka, gläd dig!
— — — — — — — —

Snart som vaknad ur en dröm
du till tretti årtal hunnit,
lek och fester då försvunnit,
födslodagar och beröm;
— — — — — — — —
därför i din ungdomsvår,
unga, ystra flicka, gläd dig,
i de blomsterkransar kläd dig,
som man strör i dina spår.[1]

[1] Man jämföre i övrigt denna dikt med följande strof ur intermèdet i Molières »Le malade imaginaire»:

Profitez du printemps
de vos beaux ans,
aimable jeunesse;
donnez-vous à la tendresse.
Ne perdez point ces précieux instants.
La beauté passe,
le temps l'efface,
l'âge de glace
vient à sa place,
qui nous ôte le goût
de ces doux passetemps.

Man finner här samma idylliska ton, som året efter klingar hos den då debuterande Franzén (»Unga flicka i din vår!»). Bristande kännedom om tiden för tillkomsten av fru Lenngrens dikter har vållat, att man ej tillräckligt beaktat den växelverkan, som finnes mellan hennes idylldikt och Franzéns. I ädel tävlan alstrade de några av den svenska 1700-talslyrikens vackraste stycken, och uppenbart är att de ömsesidigt påverkade varandra. Men det var fru Lenngren, som först angav tonen.

En annan väl tänkt och väl utförd dikt, tillkommen redan år 1781, är poemet *Till Lisette.* Den handlar om det sanna konstförståndet, som försmår pedanteriet och konstpartierna, och ej vill synas vara kännare. Denna dikt lyder:

Till Lisette.

Lisette! Vad tjusning för mitt bröst,
då jag din cittra och din röst
får i en lycklig blandning höra!
Det ljud, som lockar ömt mitt öra,
till själva hjärtat tränger sig;
jag älskar, jag beundrar dig,
som utav konstens fina lagar
de största prov av insikt ger,
men icke själv ditt värde ser,
som dock tyvärr i våra dagar,
bland mindre virtuoser sker.
Ack, vad den kunskap mig behagar,
som sig så täckt och blygsamt ter!
Du ej om andras tycken dömmer:
att lysa i din egen sak
beler du ej din nästas smak,
som Grétry mer än Gluck berömmer;
du håller intet lärt parti,
mot folk, som älska melodi,
du känner ej den fantasi,
att granska allting, som du tycker,
du yves ej med lärda nycker,

kort sagt, du vill ej ansedd bli
för sakens djupa kännarinna,
du söker endast ro däri,
att utan allt pedanteri
blott dina vänners bifall vinna.

Ett lekfullt hållet stycke, en »lärodikt», om man så vill i vilken vi finna förebådade »Några ord till min kära dotter», är den år 1783 skrivna, i Carléns upplagor meddelade, episteln *Till mamsell S.*, vari för första gången förekommer en ironisk varning mot fruntimmer att idka poesi och där det heter:

Nej, min Salime, jag må bekänna,
jag hellre ser uti din hand
en bandsöm än en penna!
— — — — — — —
Lyd mig och detta uppsåt fly!
Vet du, Salime, vart dig din dårskap lockar?
Var gång du snillets blommor plockar,
förgås en ros utav din hy.
— — — — — — — — —
Sök ej, att Pindens spetsar skåda —
vet, min Salime, på denna höjd
är man med kjortlar uti våda!

Ännu levde dock ej fru Lenngren som hon lärde.

Till sist några ord om tvenne stycken med vilka fru Lenngren riktade fabel- och parabeldiktningen. Det första och mest betydande är den 1782 offentliggjorda sinnrika lärodikten *Sammetsrocken och örngottet*, vars original jag funnit vara *L'habit et l'oreiller* av *Imbert*, synnerligen väl överflyttat till svenskan. Dikten är en poetisk exemplifiering av sanningen att »den som lycklig syns ej alltid lycklig är». Sammetsrocken vet icke annat än att husets herre lever de bästa dar och beständigt ömsar nya nöjen. Men örngottet vet bättre besked:

Uti mitt sköt han aldrig vila finner,
av samvetsagg han vrides av och an
— — — — — — — — — — — —
hans länta glädtighet, det är en mask han bär.

Hjertén har påpekat likheten med La Mottes fabel om de båda syrsorna, »Les deux grillons», och Dalins därpå byggda samtal mellan Tomtgubben i kabinettet och Tomtgubben i förmaket.

Vidare märkes fabeln *Strutsen*, som lästes i Stockholms-Posten 1791 och av misstag inflöt i Kellgrens dikter, men som på Franzéns utsago måste återbördas åt fru Lenngren och för övrigt intogs i 1856 års upplaga av »Skaldeförsöken». Motivet: den som vill flyga högre än vingarne bära — med syftning åt skrytande litterära oförmågor — förekommer i Lessings prosafabler. Den gigantiske strutsen ropar, att han vill flyga upp mot solen, breder ut sina vingar och — stannar vid jorden. Lessing tillägger såsom »fabula docet» att detta är en poetisk bild av de opoetiska själar, som i de första raderna av sina oden skryta med sin stolta färd över moln och stjärnor och ändå hålla sig i stoftet.

Fru Lenngren har likväl säkerligen hämtat idéen till sin bearbetning från den franske författaren *Claude Joseph Dorat* (född 1734, † 1780), som behandlat ämnet i versform. Hon har tvivelsutan, då hon efterbildade Dorats dikt, haft tankarne fästa på den »eteriska» riktningen inom svensk vitterhet, på Thorilds och Lidners skola, framför allt deras efterbildare Engzell o. a.

Om vi nu överskåda fru Lenngrens alstring under hela den ifrågavarande perioden 1780—1792, skola vi finna, att den företer en rätt betydlig olikhet mot hennes diktning under flicktiden, såväl som under det följande skedet. Hon har

icke längre ställt sig större uppgifter i episk, satirisk eller dramatisk form; hon sysslar mest med epigram och annan kortare infallspoesi och ordleksskämt, med smärre reflexionsdikter, tolkningar av sensuell erotik och med sällskapsvisor. Endast undantagsvis har hon börjat bearbeta den lättare komiska berättelsen och har icke heller utvecklat sin diktnings mest kännetecknande arter: den Lenngrenska satiren och idyllen, ehuru vi finna dem förebådade, den förra i »Den mödosamma världen» och »Fröken Lise», den senare i den idyllartade »Till en ung flicka». Betydelsen av denna övergångstid är, att fru Lenngren därunder bereder sig till sin senare verksamhet genom lärospån i dikter av mindre omfattning och av annan art än förut. »Tekonseljens» alltför breda ram är övergiven liksom ock i viss mån dess mustiga realistiska skildringskonst. Det gäller att måla scener i mindre mått — och dock söka bevara kraften. Men det går endast så småningom. Alstringen visar sig under denna tid i övrigt, såsom av ovan givna förteckning framgår, rikast åren 1780—1783 och 1790—1792. De sex åren 1784—1789 ligger fru Lenngrens skaldegåva däremot nära nog i lägervall; dessa år bringa, frånräknat tre »sällskapsvisor», som offentliggöras 1789 i Musikaliskt tidsfördriv, men antagligen äro äldre, blott femton poem (därav nära hälften 1788), flertalet små epigram eller översättningar. Det är egentligen om tiden 1784—1789 (dock med undantag för 1788) som det gäller, att fru Lenngren »flyr från parnassen», och det synes vara huvudsakligen vid denna tid som hon tillämpar sina egna råd till Salime, att låta »myrten» ersätta lagern. Anledningen till fru Lenngrens relativa improduktivitet kan likväl hava varit de sorger, som under 1780-talet slag i slag drabbade henne och som nedtyngde sinnet. År 1780 miste hon som ovan nämndes sin äldste bror, 1783 sin äldsta syster, 1784 sin andre bror,

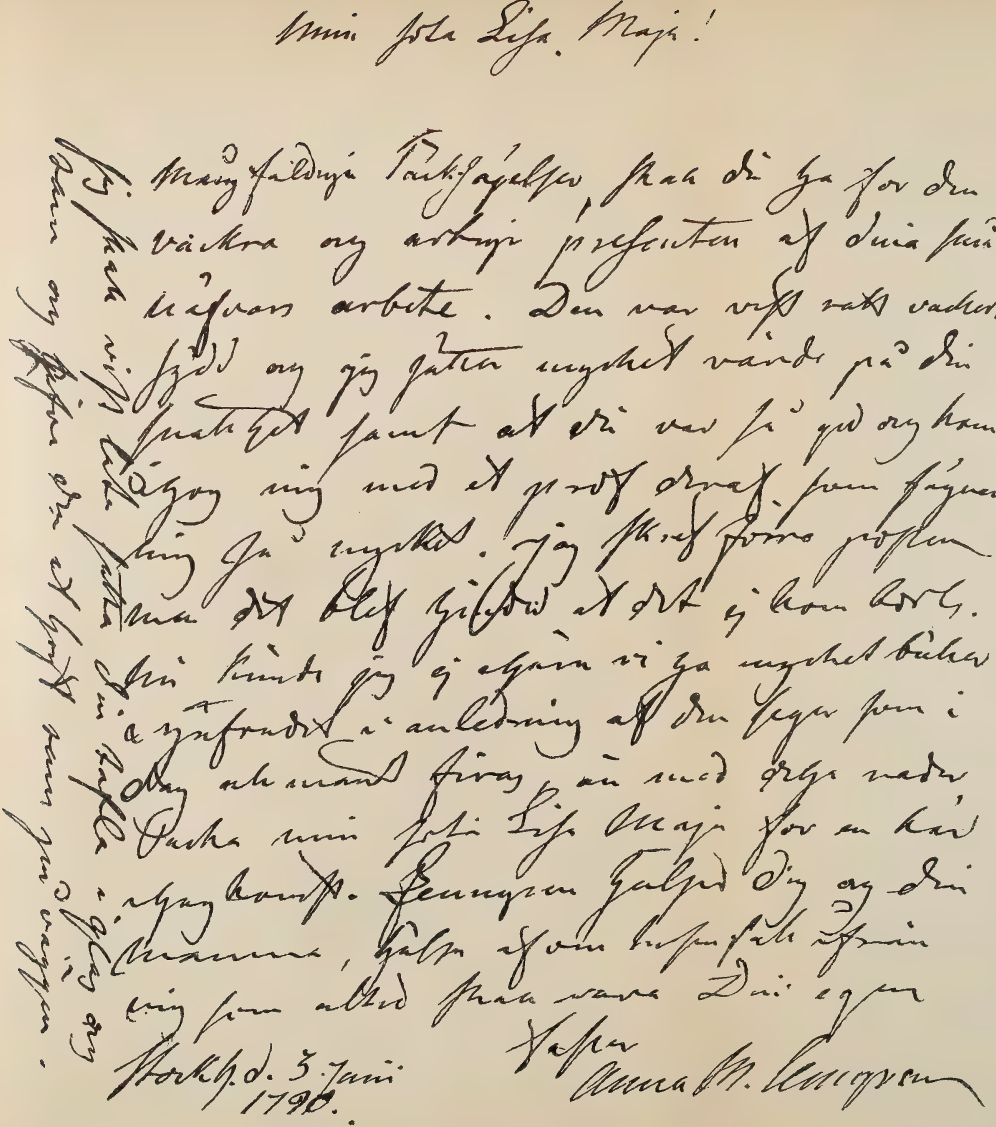
1788 sin moder, 1789 sin andra syster, och så voro hon och fadern ensamma kvar av det gamla Malmstedtska hemmet. Det var väl om dessa sorger hon senare skrev i »Saknaden» efter ett besök i fädernestaden:

Jag stod i tankens natt fördjupad
med detta hemska, tunga kval,
med dessa styng, man innerst känner,
då man av sorger lutad går,
och måste se hur döden slår
den sista av ens ungdomsvänner . . .

Från 1790 inträda vi i en verksammare tid. Redan 1781 hade hon visserligen anslagit så fina strängar som de, vilka tona i »Till Lisette», men eljest hade hon under de första åren av sitt äktenskap i originaldikterna företrädesvis odlat epigram, sällskapsvisor och skämtkväden; från och med 1790-talet närmar hon sig alltmer sin mognad i sådana poem, som »Årstiderna», »Fröken Lise» och »Till en ung flicka».

De utländska förebilder fru Lenngren följde under denna period voro — att döma av de författare, från vilka hon översatt dikter — uteslutande *franska*. Det är småförfattare i de poetiska årsböckerna, t. ex. Almanach des muses, såsom Imbert, Pezay, Collin m. fl., visförfattare som Vadé, Dufresny och Pannard, den erotiske lyrikern Parny, fabelförfattaren Dorat, den kvicke epistelförfattaren Sedaine och Voltaire såsom contеförtäljare och lyriker, dem hon väljer att »imitera» eller översätta. Blott två bland dessa namn, Voltaire och Parny, tillhöra de mera tungt vägande i Frankrikes vitterhet, och för att hon skulle nå sin fulla mognad krävdes inflytanden från annat håll. Därmed börjar ock ett nytt skede i hennes skaldeutveckling, därmed börjar hennes *glansperiod.*

*

Min söta Lisa Maja!

Mångfaldiga Tacksägelser skall du ha för din vackra och artiga presenten af dina små händers arbete. Den var visst rätt vackert sydd och jag sätter mycket värde på din snällhet samt at du var så god och kom ihåg mig med et prof deraf som fägnar mig så mycket. Jag skref förra posten men det blef glömdt at det ej kom bort. Nu kunde jag ej [illegible] ha mycket bättre [illegible] i anledning af den Seger som i Dag allmänt firas, än med dessa rader. Tacka min söta Lisa Maja för en kär [illegible]. Lenngren hälsar dig och din Mamma, hälsa [illegible] mig som alltid skall wara Din egen

Faster
Anna M. Lenngren

Stockh. d. 3 Juni
1790.

[illegible]

Brev från Anna Maria Lenngren till hennes brorsdotter, Lisa Maja Malmstedt.

Men ännu en fråga återstår rörande fru Lenngrens verksamhet under detta skede. Har den månne inskränkt sig till den versifierade dikten? Har hon icke även verkat som prosasatiriker?

Detta intressanta spörsmål har framkastats av Fredrik Böök dels i uppsatsen »Stockholmsjournalister på 1700-talet» (i »Stridsmän och sångare» 1910) och dels i avhandlingen »Prosabidrag av fru Lenngren i Stockholms-Posten» i Samlaren XXXI (1910) med en följduppsats i Samlaren XXXIII (1912).

Han har här velat göra gällande att åtskilliga prosastycken i Stockholms-Posten, som skildra Stockholmsliv och Stockholmsförhållanden, skulle härröra från henne.

De stycken det gäller äro *Nyheter från Toiletten* i Stockholms-Posten 17 och 24 dec. 1782, 14 och 30 jan. 1783; vidare *Journal hållen av en köpmansfru här i staden* 3 och 10 jan. 1784 samt vidare en rad parodier på de vanliga Allehandaannonserna (Stockholms-Posten 14 september 1780 och 6 februari 1781).

Därjämte antager Böök att de skämtnummer av Stockholms-Posten, som parodiera Dagligt Allehanda (14 sept. 1780 och 6 febr. 1781), äro resultat av ett samarbete, i vilket den hand, som skrivit »Nyheter från Toiletten» och »Journal hållen av en köpmansfru», medverkat. Även ett par smärre roligheter tillskrivas fru Lenngren.

Såsom prov må anföras några stycken bland *Nyheter från Toaletten:*

I förgår fick Fröken Ulla en risbastu av sin nådiga fru mor, för det hon hade så liten ambition att hon lekte främmande med Kopparslagarns flickor som bo i nedersta våningen. Fröken Ulla är likväl 6 år gammal och vet ännu icke göra skillnad emellan Adelsbarn och Borgarungar.

För någon tid sedan gick ett rykte att Mamsell E - - - framskaffat en gosse till verlden. Somliga sade det var en flicka. Detta scandaleusa prat är dock lutter osanning; den stackars Mamsell E - - - är oskyldig, det var allenast ett missfall. Hennes far, som lovat sin Dotter 4000 Riksdaler och ett Stenhus i hemgift, har ock nu så övertygat alla våra Cavaillerer om sin Dotters dygd, att hon, efter berättelse, skall ha ej mindre än 15 friare, varibland en ung Officer, som visslar väl och sätter sig över préjugeer, skall ha mästa apparancen, emedan gubben lämnat sin Dotter fritt val.

För åtta dagar sedan fick Friherrinnan L - - - en deshabillé, som är så fördelaktig, att alla Cavaillerer tycka att den klär sin ägarinna förträffligt, men deremot säja alla Damer att den missklär henne. Friherrinnan, som fått höra detta, har önskat att hela hennes Garderobe hade denna egenskapen.

De parodiska annonserna äro exempelvis av följande karaktär:

Bortstulne och förlorade saker här i staden.

För några dagar sedan bortkom en liten aldrakäraste vacker knähund af spansk famille, låghalt och surögd, den som kan tillrätta skaffa detta kostbara kreatur har af den sörjande ägarinnan att undfå i vedergällning allt hvad han begär.

— — — — — — — — — — — — —

I förgår bortstals utur ett hus på Blasiiholmen en gammal Bibel, med ett par inneliggande glasögon, som ha den egenskapen att de göra ordet tydeligt och klart.

— — — — — — — — — — — — —

Till salu finnes.

En så godt som helt ny coupee-vagn så ofanteligen hög att den mest moderna hofdam kan däruti sitta nästan rak på botten. Om priset kan accorderas med hårfriseuren Klunk, som träffas alla dar på källaren Bruna Dörren.

Mera betydande än dessa är köpmansfruns »Journal», som är novellistiskt hållen och mycket livligt skriven.

Härur må anföras ett par större stycken:

Den 23 Dec. Steg upp efter vanligheten kl. 11. Mitt Caffe smakade mig aldeles inte -- det var förbrändt och gräddan för nära skummad; pigan förargade mig också när hon bar in det. Den tåssan slog så hårdt i dörren, att jag blef helt altrerad.

Förmiddagen var ock rätt förtretlig. Min Dormeuse måtte aldrig kommit mig i lag, och jag observerade att Merd'oy band klär mig gement. Sen kom min man äfven med sina infall, att hans Compagnon skulle äta middag hos oss. Den karln tål jag inte; men som han är bra svartsjuk, gnager ständigt på sin hustrus granlåt och fåfänga, etc., så kommer min man väl öfverens med honom.

Eftermiddagen var artig nog. Min man gick en stund på Contoiret och jag på Julmarknan; råkade där oförmodligen Sikter *Tripp* vid et sockerstånd. Han köpte Confekt; bevars sådane deviser! jag tror han letar ut dem åt mig enkom; en roade mig bålt, den var så här:

Hvad vällust då man purra kan
en gammal knarrig svartsjuk man!

Derpå följde Siktern mig hem, drack Thevatten, berömde min hy och läste Dagligt Allehanda för mig.

Mera Thevattens främmande ankom. Spelbordet togs sedan fram; jag tappade några Riksdaler, höll god mine och tappade än mer. Min man såg min otur; runkade på hufvudet. Alla böds kvar til afton. Mamsell B -- kunde ej finna sig i mina Franska band. NB. hennes voro Svenska. Fru *Russinquist* tyckte det var för mycket att ha desert dan för Julafton, talte om öfverflöd (efter hon ej kan ha så med), man pratade hit och dit. Min man kom fram med ett Capitel om den *gamla ärbarheten* hos Borgarhustrur. Fändrik *Spakrage* trampade mig på foten, gaf till ett gapskratt och min man teg.

Ingen ting märkvärdigt ifrån det vi stego från bords och tils jag gick i säng, utom det att pigan glömt vecka spetsarne på min natthufva.

Den 24 Dec. Hela natten ingen sömn. Något feber. Bekymmer om Julklapparne. Alteration. Droppar. Favorit en loppa i örat — ringde, fick The. Favorit miste loppan ungefär tre qvart på 2. Jag föll sen i litet slummer tils klockan 10. Pigan kom med Caffee; sade att alla askar, lådor och atrapper stodo färdiga, att lägga in Julklappar uti, och försegla. Steg opp, höll ej lång Toilette. Lät säga att jag var borta hela för-

middagen, undantagandes för Siktern som fick slippa in, och hjälpte mig med utanskrifter på Julklapparna.

Den 25 December, *Juldagen.* Ämnade gå i kyrkan, men desespererade att råka mina vänner, efter det var så kallt; blef därföre hemma. Tog fram postillan för att evitera gräl af min Man, läste och funderade på mina Julkalaser. Åt i sälskap med min Man och en af hans Skeppare, som han ändteligen skulle dra hem med sig. Miste all apetit och fick äckel af den dumma karn, som kallade mig gunstig Fru — Eftermiddagen en faslig migraine — för svagt Caffe. Befallte det skulle kokas om — blef för starkt. Hushållerskan måste in och tala om sagor för mig. Hon måtte aldrig låta bli att bry mig för Fändriken och säja att jag var vacker. Stackars toka, hon har godt hjärta, det är skada att hon skal vara född till bindmössa.

Andagen. Främmande til middagen. Inte kalas. Bara 10 rätter utom desert. Fru O . . . spilde soppa på sin krage, blef altererad och såg på sin Man, som tog en pris snus och frågade mig om icke flor kan tvättas. Är en stor skafver då det kommer an på granlåt — Mamsell M . . . rodnade då Fändriken berömde hennes vackra hals. NB. Hon är nyss kommen från Landet. Mycket beröm vid bordet öfver min goda smak i anrättningar. Fru B . . . upphöjde öfverljudt mina manierer och min façon att lägga före — fant att hon är en vettig människa på sitt sätt — Eftermiddagen artig nog. Hennes Nåd, Baronessan *** gjorde mig den äran tillika med sin Herr Man. Hennes Nåd complimenterade mig starkt. Baron hviskade länge vid min Man, kallade honom för sin gynnare. Har en gammal räkning på några 1000 Daler. Hennes Nåd fann tyget i min klädning superbt. Bad mig skaffa sig ett dylikt stycke på credit. Kallade mig: min *Nådigaste,* inviterade mig, att hälsa på sig, och for bort — Spelbordena togs fram. Vant 3 ducater af Hr P . . . Fru S . . . tappade hela kvällen och klagade öfver sina liktornar. Kall mat till afton, samt discourser om väderleken och Fru *Trippensipp* absurda Coeffure.

Enligt Böök skulle nu dessa bidrag härröra från samma författare och bilda en enhetlig grupp inom tidrymden 14 sept. 1780 till 10 jan. 1784; han anser att icke under denna tid och knappast heller senare likartade novellistiska lokalskildringar förekomma samt att sakkunskapen om toalettange-

lägenheter och kvinnopsykologi i »Journalen» giva vid handen att författaren icke blott varit en stor kännare av kvinnokönet utan sannolikt själv kvinna. Dessutom lägger han vikt vid att dessa bidrag gärna förekomma strax före och efter årsskiftet, vilket skulle kunna tyda på att de härrörde från en person, som hade intresse av en god prenumeration, något som bör ha varit fallet med Lenngrens hustru.

Han betonar vidare likheten i ämneskrets med den värld, som möter oss i fru Lenngrens dikter, där det centrala är det högre borgerskapets liv, speciellt damernas toalettbestyr, vidare likheten i motiv med fru Lenngrens satirer (dock företrädesvis från hennes ungdomstid och från ett skede efter det förevarande) och påpekar även samstämmighet i uppfattningssätt, liksom i hela den psykologiska karaktären, till sist detaljer i ordval, stilisering, namnval; han förklarar att på dessa skäl hos honom antagandet att alla dessa bidrag härröra från fru Lenngrens hand övergått till *visshet.*

Onekligen har Böök nedlagt ett icke ringa mått av fyndighet och skarpsinne på stödjandet av sin hypotes. Villigt skall ock medgivas frändskapen mellan fru Lenngrens satir — i stort sett — och den talangfullt skrivna »Köpmansfruns journal». De andra bidragen synas mig avgjort mindre betydande och föga egenartade.

Jag har redan i »Illustrerad svensk litteraturhistoria» antydt varför jag icke kan anse det avgjort, att dessa stycken äro fru Lenngrens tillhörigheter, och detta alldeles bortsett från att hon icke upptagit dem i förteckningen över sina vitterhetsalster, vilket ju kan bero på att denna förteckning — likväl med ett undantag — icke omfattar annat än skaldestycken. Själva ämnena, t. ex. modedårskaperna, överdådet, fruarnas benägenhet att sköta små amouretter o. d., tillhöra ju de allra vanligaste motiven bland tidens satiriska rekvisita hemma och

ute; även formerna av dagbok, parodiska annonser o. d. utgöra ju inga nyheter; icke heller synes mig den speciellt Stockholmska borgerliga lokaliseringen vara så individuellt Lenngrensk som Böök påstår.

Enstaka likheter i motiv och vändningar mellan dessa roligheter och fru Lenngrens senare dikter skulle dessutom kunna förklaras antingen ur gemensam källa eller helt enkelt genom att fru Lenngren av prosaskämtet eggats att behandla på vers likartade ämnen, ungefär som när den ovan omtalade insändarens epigramförslag omsattes i »Engelska vagnen» eller som när en från spanskan översatt fabel i Stockholms-Posten från 1784 gick igen i »Björndansen» 1799 eller som då någon anekdot från Stockholms-Postens varjehandaavdelning återuppstod ett par nummer senare i versform.

Härtill kommer ytterligare en omständighet, som gjort mig något betänksam. De rent satiriska sedemålningarna, som förekomma i dessa prosabidrag, förete, som redan nämnt, egentligen endast vissa likheter med skaldinnans satirer *före* och *efter* den tid varom här är fråga, nämligen dels från hennes tidigare period (Tekonseljen, La matinée de Clarisse, Över en fruntimmerssuck), dels från hennes glanstid (Toaletten, Herrns och fruns morgonkonversation, Grevinnans besök, Biografi, Kalaset, Mirza o. a.). Hennes versifierade diktning under detta skede består ju — utom sällskapsvisorna, reflexionsdiktning och erotika — mest av infallsskämt och annan yttre komik. Just under denna övergångstid är hon, såsom redan framhållits, mindre realistisk sedesatiriker än under tidigare och senare år.

Böök har själv observerat detta, men förklarat det så att »samtidigt med att hon under 1780-talet övar sin verskonst i epigrammatisk diktning, behandlar hon på prosa hela den ämnessfär som hon i Tekonseljen vidrört utan att få

det rätta greppet, den ämnessfär som hon under sin glansperiod skulle återvända till». Dessa prosastycken skulle alltså utgöra studier, i vilka hon gåve »det psykologiska intresset, berättartalangen, människostudiet fria tyglar», innan hon prövade sig på likartade sedeskildringar i versifierad form. De skulle med andra ord, som jag förut uttryckt det, bilda bryggan från »Tekonseljen» till hennes senare sedesatirer, medan åter hennes versdikt samtidigt ginge helt andra banor.

Detta låter naturligtvis tänka sig. Men är det troligt att hon på detta sätt hållit dubbel bokföring för vers och prosa?

Med avseende på det rent speciellt »Lenngrenska», som jag i varje fall har svårt att spåra åtminstone i de parodiska annonserna och i Toalettnyheterna, så manas man till försiktighet, när man erinrar sig att kännare bland hennes samtida felbedömde flere hennes berömda dikter och tillskrevo dem Kellgren, Leopold, Silverstolpe, under det att man tillerkänt henne dikter t. ex. av den sistnämnde.

Av dessa skäl har det också synts mig omöjligt att upptaga dessa stycken i själva texten till Vitterhetssamfundets nya upplaga, så mycket mer som i ty fall — som jag strax skall påpeka — även andra stycken kunna ifrågakomma.

Böök har emellertid — gentemot de betänkligheter jag yttrat — i ett tillägg till en uppsats om »Stagnelius' dikter i Vitalis' avskrifter» i Samlaren 1912 (»Fru Lenngrens prosabidrag i Stockholms-Posten än en gång») återkommit till ämnet och ytterligare skärpt sitt påstående. Mitt framhållande av möjligheten att fru Lenngren *senare* kan hava i versform begagnat ett eller annat motiv, en eller annan vändning ur dessa prosaskisser anser han t. o. m. rentav vara »en djärv och paradoxal äventyrlighet» i motsats till hans »nyktra kritik»; det skulle förutsätta ett »X», en författare som »för fru Lenn-

grens konstnärliga utveckling haft en alldeles avgörande betydelse (?) och som ensam i hela vårt svenska sjuttonhundratal erbjöde frapperande likheter, som *måste* varit en kvinna för att kunna äga en så utomordentlig detaljerad kunskap om toalett-, hushålls- och fruntimmersangelägenheter och som låtit sin begåvning lysa i kommerserådet Lenngrens tidning[1] för att sedan försvinna ur litteraturen».

Nödvändigheten av att författaren till de parodiska annonserna, toalettnyheterna och Journalen »måste varit en kvinna» kan jag icke medgiva.[2] Skämt med kvinnornas toalettärenden, med koaffyrer o. d. — och det med rätt intim sakkunskap — förekom både före och efter dessa inlägg här och i andra blad. Betecknande nog klagar också en insändarinna i Sanning och Nöje (n:r 57 och 58 1780) å sid. 228 över de tid efter annan i tidningarna införde »ridiculer över fruntimmer och över en lusta att förbrylla det svaga könet som härskar *bland vår tids herrar*». Bland de manliga medarbetarna i Stockholms-Posten fanns nog för övrigt folk, som kunnat giva uppslag till ett och annat i fru Lenngrens senare diktning. Till exempel Johan Henrik Kellgren.

Jag undrar för resten om icke docenten Böök i glädjen över sina fynd och sin fyndighet något överskattat dessa stycken — åtminstone frånsett Journalen — både absolut och relativt i förhållande till andra stycken från samma tid i Stockholms-Posten och annorstädes. Jag har, bl. a. med ledning av anteckningar av docenten Martin Lamm, tagit kännedom om några prosabidrag av snarlik art som visa, att de påpekade styckena knappast bilda någon enhetlig, isolerad grupp.

[1] Här antedaterar Böök i någon mån förhållandena. Stockholms-Posten kunde knappast ännu kallas Lenngrens tidning utan var Holmbergs; Lenngren var ännu icke kommerseråd.

[2] I doc. Bööks första uppsats heter det också endast att förf:n ej blott varit en stor kännare av kvinnokönet, utan *sannolikt* själv kvinna.

Särskilt har jag fäst mig vid ett par stycken av intresse och en viss originalitet. Det ena är en utmärkt välskriven uppsats »Till Stockholms pigor» i n:r 96 för 1780, som är av utpräglad demokratisk innebörd och utgör en skämtsam jämförelse mellan de kvinnliga tjänsteandarna och deras matmödrar till de förras förmån. Det heter däri:

''Jag vill först berätta er något som jag och många andra kommit under fund med, det är att ni äro folk även så väl som hennes nåd, och att ni äro knådade av samma deg och att det förhåller sig därmed liksom det gör när man bakar limpor, somliga bli smärre, men ämnet är detsamma, nämligen limpdeg av sött och surt. Förstå ni mig barn? Denna likheten passar just till er och jag vill att ni alltid skola hava den i minne. När frun träder ut i köket och krummar sig med händerna i sidan, talar om det grova och gemena folket, bannar er, svär och ser er över axeln, så kom bara ihåg limpdegen. Kära barn jag vet nog att era fruar ej tro er vara annat än halvmänniskor, och att de fundera starkt på ett slags staket som en gång skall skilja er och dem åt i Guds rike, så framt ni komma dit, som de dock hoppas ej sker; men jag tänker ej som fruarna. Elsa, som fäktar med dammborsten i förmaket, förtjänar ofta långt mer att heta människa än nådiga frun i kabinettet. — — — — — — —

Det är långt större konst att vara en försvarlig piga än en försvarlig fru — — — ty knappt ges någon av er så usel, som icke med tillhjälp av en briljantring, en gulddosa, en hermelinsbrämad päls kunde vara en skäligen respektabel matrona, men huru många fruar skulle väl stå ut med edra sysslor eller slippa att bli bortkörda och komma i polisen om de vore i edra kläder? — — — Med få ord, var och en piga passar även så väl till fru som de mest högfrontade fröknar och mamseller, ty ligga i barnsäng kunna ni likaså väl som de och allt vad de begripa och förstå sig på mera än ni är så lite värdt, att det kan vara lärt på mindre än 8 dar.''

Denna uppsats har både näbbar och klor. Den skulle kunna tänkas härröra från Kellgren, men också från mamsell Malmstedt. I n:r 107 förekommer en artikel, som i viss mån utgör en följduppsats. Den börjar sålunda:

"Jag kom för några dagar sedan händelsevis i sällskap bland en hop fruntimmer, vilka i god ordning placerade omkring ett kaffebord fällde sina mogna omdömen om väderleken och andra viktiga ämnen. I början var konversationen ej särdeles animerad; men sedan var och en njutit 3:e koppen, blev munterheten större och tungan mera ledig. En medelåldrig dam, som man sagt mig ha stort förstånd, började med att betrakta kopparna, och sedan hon med särdeles behag åtskilliga gånger vändt sin tasse, måste hon bekänna, att de voro rätt pretiösa. Hela sällskapet instämde även häruti och påstodo att de voro allrakäresta vackra. Man kan tänka att ingen var mera road härav än värdinnan, en hushållsaktig och gudfruktig matrona, som även berättade till allas förundran, att hon ej givit mera för dem än tre daler paret, emedan hon tvingat en fattig änka, som var nödig om penningar, att sälja dem för mer (?) än halva värdet. En ung och nygift fru, som man skyller för att vara litet flyktig och att hon hellre plär fara på operan än i kyrkan, sade väl på hövligt sätt att hon tyckte det vara synd att preja den stackars människan, men alla de övriga gillade handeln och funno att frun gjort rätt förnuftigt, emedan var och en är sig själv närmast. — — — —"

Man skall medgiva att anslaget erinrar rätt mycket om Tekonseljens författarinna, och fortsättningen gör det icke mindre.

Samtalet föres nämligen in på pigornas dåligheter och alla damerna ha något att beklaga sig över — alldeles i Tekonseljens stil. Därefter heter det:

"En enda av sällskapet var dock mera billig än de övriga och sade att man ej borde skära alla pigor över en kam, att väl ibland dem funnes sådana som gjorde skäl för sig och att hon själv hade en som var ett tämmeligen hyggligt hjon och ganska trogen. Hon höll därföre av den styggan rätt mycket, ehuru hon fått ett oäkta barn. 'Oäkta barn,' skrek en till. 'Ack, hur kan syster tåla ett sådant djur i sitt hus. Jag ville hellre ha en som stal mig all ikring.' Härmed förenade sig allesamman och den goda frun hade en hel hop chikaner för det hennes piga fått oäkta barn.

Ändteligen uppreste sig i fönstret en 40 års gammal fröken, som hölls för att äga särdeles förstånd och hushållsvett, ehuru

hon veterligen aldrig haft moderpassion. Nå, sade hon, i det hon tog sig en pris spanskt, vad tycker man väl om det som stod i Stockholms-Posten för några dar sen, var icke det oförskämt? Jag tror hin blivit advokat åt konorne. Om mårron, när det fördömda bladet kom ut, stod jag i mitt fönster; jag såg packet springa om varandra och flissade med Posten i hand, men jag kunde omöjligen begripa vad det betydde. Jag befallde då min slyna gå att köpa det, jag ångrar det i all min livstid. Hon var ute en god stund, jag ringde så att klocksträngen måtte gått sönder, men ingen Cajsa kom; ändteligen stiger jag själv ut i förmaket och där får jag se den förbannade konan stå och läsa Posten. Jag gav henne ett par duktiga örfilar; men huru splitt rasande blev jag icke, då jag läst igenom den gemena episteln. Ack, det är oerhört att försvara pigor! Kalla dem människor, säga att de äro lika goda som vi! Hela sällskapet kom då vackert överens, att det måtte varit en nedrig själ, som skrivit detta. Det värsta av allt, sade den rödfnasiga damen, är att var gång jag skrubbar upp min kona, så behagar hon smeta mig i synen med *Limpdegen.*"

Artikeln slutar med ett råd till författaren av Limpdegen, att skriva något till fruarnas hugsvalelse och bevisa »den faseliga skillnad emellan fruntimmer, som hava fint skinn och dem som hava grövre».

Onekligen synes mig detta stycke stå i så nära förbindelse med det vi känna av Anna Maria Malmstedts satir intill denna tid, att om över huvud taget något prosabidrag till Stockholms-Posten från 1780-talets början skall tillräknas henne, bör detta starkt ifrågakomma.[1]

Ett annat prosastycke, som läses i 1787 års Stockholms-Post och som synes mig förete frändedrag med fru Lenngrens sätt att skämta med tidens litterära moder — bl. a. på teatern — och även i annat avseende leda tankarna hän på henne, är följande:

[1] Såsom en kuriositet må anmärkas, att uttrycket »allrakäresta», vilket smeksamma adverb Böök anfört bland kännetecknande likhetspunkter mellan Journalen och Annonserna, även förekommer här. Det torde icke vara ovanligt.

Bihang till mamsell Wargs kokbok.

Att tillaga en modern tragedi.

Tag ifrån Asien, Afrika eller Grekeland en sannfärdig mö, till det minsta dotter av en kung eller brorsdotter av en kejsare.

Tag till hennes förtrogna en dam, alltid färdig att skälva av medömkan eller förskräckelse, under det hjältinnan dör och kommer till livs igen.

Tag en hjälte som man trott vara begraven för flere 100 år sedan, men vilken ännu har behållit nog liv för att hota och ryta.

Tag en vederstyggelig människa, som förtjänar att rådbråkas, och kalla honom tyrann tio gånger i var akt.

Tag en överstepräst av kallt temperament och en krigsman av ett hetsigt; låt dem göra, den ena sammangaddningar den andra mycket buller.

Kasta sedan uti piecen soldater och slavar efter smak; låt dem marschera, stanna, strida och hota varandra.

Koka tillsammans alla dessa särskilda delar och red dem med ack! dåningar och förskräckelse.

Gjut däruti, under kokningen, en tillräckelig myckenhet av fasa, raseri, förtvivlan och kärlek, och fullborda sedan anrättningen med ursinnighet och mord. Så är det färdigt.

Jag har emellertid under förnyat studium av Stockholms-Posten funnit omöjligheten att utan stöd av samtida uppgifter göra upp boskillnaden, då det gäller satirer av så allmän art, som här är fallet.

I den uppsats om Stagnelius, till vilken docenten Bööks andra uppsats i ämnet utgör ett tillägg, har han behandlat »den psykologiska bevisföringens metod» och velat göra gällande, att denna icke är av lägre art än den materiella. Det är den visserligen icke; den är i varje fall svårare, men den lämnar också onekligen mera utrymme för subjektiva antaganden och hypoteser. Böök anför bland annat som parallell de nya metoderna i konstvetenskapen. Dess attributioner på grund av konstverkens egenskaper och deras samhörighet med erkända arbeten av mästarne har under de senare årtiondena firat stora triumfer men också drivits till karrikatyr, och det

har rent av blivit en sport att omdöpa konstverken. Särskilt under 1880—1890-talen bytte i konstvetenskapen tavlorna namn ungefär lika ofta som fruarna i vissa dåtida författare- och konstnärskretsar. De alltför snabba attributionerna i konstvetenskapen synas mig därför snarast innebära ett »vestigia terrent» för litteraturforskningen.

Docenten Böök påstår, att för mig »det nästan synes vara ett axiom att fru Lenngren omöjligt kan ha lämnat andra bidrag till sin mans tidning än de versifierade». Detta är ett misstag.

Jag har aldrig bestridt möjligheten av att dessa bidrag kunna härröra från henne, jag skall även gärna medgiva, att någon sannolikhet talar för att den kvicka »Journalen» kan vara av hennes hand, trots de betänkligheter som kunna hysas med anledning av olikheten med hennes samtida versdikt, men det är skillnad på möjlighet eller sannolikhet och nödvändighet och för min del har jag icke funnit bevisningen för den Lenngrenska egenarten så övertygande, att de kunna tillerkännas henne med full äganderätt.[1]

[1] Jag har f. ö. själv i detta arbetes första upplaga meddelat ett litet prosastycke av henne från 1795 (»Ett ord för den fattiga», visserligen med inlagd vers liksom »Journalen»), och omtalat tillvaron av ett annat som finnes i hennes kvarlåtenskap (»Nyårsönskningarna»). Om dessa och en tredje prosaskiss i nästa kapitel.

IV.

Anna Maria Lenngrens skriftställarskap efter 1792.

Året 1792 hade sett tredje Gustav falla offer för de sammansvurnes politiska och personliga agg. Med hans död inträdde i viss mån ett nytt skede i vår litteratur, liksom i vår historia. Trenne av de märkligaste skepnaderna i den gustavianska tidens vitterhet följa med kort mellantid konungen i graven: Lidner, Kellgren, Bellman. Thorild lämnar landet. De nya maktägande suspendera Svenska akademien; hennes ledamöter skingras; flere gustavianer förvisas från huvudstaden på ett mer eller mindre omildt sätt. En ny tid är inne: en övergångstid.

Även för det Lenngrenska hemmet hade åren närmast efter Gustavs död medfört viktiga tilldragelser.

Den förnämsta och sorgligaste var Kellgrens sjukdom och död.

Redan på julen 1791 skriver Kellgren till sin hjärtevän P. G. Rudbeck: »Jag har hålt på att dö och har ännu föga hopp att nånsin komma mig före. Jag har lämnat Posten och alla affärer ifrån mig.» Senare gjorde väl sommarresan 1792 honom bättre och hans verksamhet återupptogs på hösten. Men det följande året var hälsan åter vacklande,

och med år 1794 tog sjukdomen en betänklig vändning; han lämnade nu omsorgen om Stockholms-Posten helt och hållet åt Lenngren, så att Blom 1794 kallar denne för »den enkannerliga Stockholms-Posten».

Oxenstierna skriver i december samma år:

»Vår hederlige Kellgren är blott en skugga. Det är en anda och intet mer. Han kommer mig före, som det man läser i de arabiska sagorna om genier instängda i en skinnpåse, förseglad med Salomons sigill. Man påstår att han ej kan hinna till våren. Lyckligtvis ge våra doktorer inga orakler.»

Läkarne hade dock rätt. Över våren levde han icke. Visserligen var ryktet om hans död i januari förhastat, om också han då var nära gravens brädd. Midt under sin ohälsa utsattes han för sårande anfall av Thorildianen Enbom, anfall, som hans vänner fruktade skulle ytterligare oroa hans ömtåliga och sjuka sinnelag. Det var då Leopold ingrep i striden med sin Enebomiad, vilken mottogs med förtjusning i det Kellgrenska lägret. Blom skriver: »Rosensteins stora mage har flugit som en lärkvinge och Lenngren, den träkarlen, blev alldeles utom sig. Det sista han sade mig var, att Kellgren skall vakna från döden, när han får höra't.»

Till fru Lenngren, som själv av några ansågs vara Enebomiadens författare, skrev Leopold den 2 februari 1795, då han sände henne ett exemplar av dikten i dess ursprungliga skick *utan* de av Blom och Rosenstein vidtagna olyckliga ändringarna: »Om min nådiga fru någonsin gör skalden och hans hjälte den äran att med sin röst försköna detta poem, skall åtminstone sångens behag uppfylla åtskillnaden i värde emellan de utdömda raderna och dem, som blivit satta i deras ställe. Var nådig och förmäl min respekt för assessorn. Jag delar

med herrskapet och med allt hederligt folk glädjen över Kellgrens restitution.»[1]

Fru Lenngren svarade i ett brev, som delvis finnes kvar (i Kungl. biblioteket), och vari det heter om Peter Enbom, att han om möjligt förökar sin namnkunnighet, »då hans fortfarande överdåd alltid medför en glad förhoppning att få se något mera i detta ämnet av Herr Kungl. Sekreterarens hand. Måtte den i långliga tider ej tröttna att bereda förtjusning och beundran, skräck och varnagel.»

Glädjen över Kellgrens restitution blev tyvärr snart förbytt i sorg. I februari 1795 skrev Lindblom: »Kellgren lever, men ser blott sina intimaste. Man gör sig halvt hopp om att han skall kunna hängla med någon tid ännu.» Till de intimaste hörde Lenngren, som, att döma såväl av Kellgrens brev till P. G. Rudbeck som av testamentet, var hans praktiska hjälpreda.

Något före middagen den 20 april 1795 avsomnade Kellgren, »obiktad men därföre lugn och glad så mycket en döende kan vara't», skriver Blom.

Lenngren var en av dem, till vilka han riktade sina sista ord; med honom talade han ännu två timmar före sin död om en orättvisa vid en befordran. Hans sista ord till vännerna voro: »Det kostar på att dö ifrån er.»

En annan tilldragelse från dessa år — av mindre betydelse, men dock rätt obehaglig, var en medelbar följd av regentombytet. Rosenstein hade som bekant år 1793 utgivit en skrift om upplysningen, i vilken hertig Karls styrpinne Reuterholm vädrade jakobinism. Man vågade emellertid icke rikta något angrepp emot Rosenstein, vilken, såsom konungens

[1] Leopolds brev (i Eriksbergs arkiv) är delvis meddelat i Ahnfelts »Nektar och gift».

lärare, i motsats till övrige gustavianer icke kunnat undanskjutas. Emellertid ämnade man söka på en bakväg komma åt honom och så åtalades en anmälan av skriften i Stockholms-Posten.[1] Det var följande ord, som man fann brottsliga: »Våldsverkare i ett land hava tändt mordfacklan och ropat: *Detta är upplysning.* Europas despoter, med låtsad fruktan — och några goda, men svaga regenter med sann — hava pekat på dessa förödelser och även ropat till sina folk: Se, detta är upplysning!»

Själva referatet av Rosensteins bok lär varit författat av Lenngren, men ingressen, vari de djärva uttalandena förekommo, var av Kellgren.[2]

Lenngren angav sig emellertid såsom författare till hela anmälan, säkerligen för att skona sin sjuke vän. Enligt Adlerbeth lär han hava försvarat sig med styrka och fyndighet, men det är väl anledning att antaga, att inledningens verklige författare hade sin hand med i försvaret. Och när Lenngren såsom motstycke till och ursäkt för den åklagade punkten åberopade Reuterholms fras i inledningen till Tryckfrihetsförordningen: »De flesta Europas regenter äro sysselsatta att omkring deras troner mot folken uppkasta nya förskansningar,» lät man slutligen åtalet falla.

En tilldragelse av glädjande art från samma tid var Lenngrens efterlängtade befordran till assessor i kommerskollegiet, där han tjänstgjort i ej mindre än 23 år såsom

[1] »Månne man menar åsnan, när man slår säcken?» skriver härom Porthan till Calonius den 16 april 1793.

[2] Jmfr brev från Kellgren till Rosenstein juli 1793 (Samlaren 1887 och Svenska memoarer och brev IX: 250), däri Kellgren, som då vistades å Skatelöv, säger sig ärna innan han uppsänder ingressen underkasta den Rosensteins granskning och rättelse, enär han fruktade begå indiskretion och kände sig »i mistning av sitt huvud».

kopist, kanslist, notarie samt sekreterare. Redan år 1787 hade Kellgren gjort ansträngningar för att skaffa honom bättre inkomster eller en fastare ställning, såsom framgår av brev från Kellgren till Rosenstein av 26 sept. 1787. Borgmästeriet i Arboga var då ledigt, och Lenngren hade anmält sig som sökande. Kellgren bad nu Rosenstein förorda honom hos konungen till platsen eller, än bättre, söka skaffa honom en assessorsplats i kollegiet, om också blott på expektans. Han skrev:

''Lenngren är ännu osäker om vad han bör önska i anseende till Arboga. Det sökta privilegium[1] skulle väl, om det vunnes, vara ett medel till bättre bärgning, men så fordrar ock bestridande av en daglig tidning mer ledighet än som gives en notarie i ett collegio; också är det hårt för en 40 års man att efter 20 års tjänstgöring vid ett verk icke finna sig belönt med någon heder och vila. Skulle således kungen vilja befordra honom i sin väg till assessor i collegio, fast tills vidare utan lön, gåves därigenom ett exempel av justice mot detta verk som icke vore otjänligt för betjäningens uppmuntran, sen det på 18 år ej inträffat att någon kollegiekarl gått till bordet, men väl hoptals med oduglingar blivit invräkta från andra verk. — — — Om dessa förenade fördelar kunde vinnas, borde den sökande vara nöjd, som jag ock säkert vet, att han bleve det, oansett hans överdrivna modesti ej vill tillåta honom att yppa sin önskan att sitta ner.[2] I annat fall nödgas jag, ehuru det i alla avseenden kostar på mig, iterera hans supplik om Brors gynnande förord till borgmästaretjänsten. I händelse att han finge den och således måste lämna all befattning med Posten, vill jag ej heller hava därmed något vidare att beställa, utan må han då falla i Svedenborgarnes händer.''

Lenngren blev emellertid icke borgmästare i Arboga, en viss Jakob Beijer utnämndes till platsen.

[1] Privilegiet på Stockholms-Posten, om vilket Kellgren då ansökte för sig (och Lenngren). Härom meddelas närmare i Samlaren 1887 av H. Schück.

[2] Såsom assessor.

Nästa år — mars 1788 — skriver Kellgren ånyo till Lenngrens förmån:

"Jag har skrivit ett par ord till Schröderheim om Lenngren. Trenne nya ledamöter hava åter blivit inkastade i kollegiet ifrån främmande verk. — — — Det förljudes även att — — — några andra äro i antågande till bordet. Det är likväl hårdt för min fattige vän."

Fullmakt som sekreterare i kollegiet erhöll Lenngren 1790, assessor blev han först 1793.

Det var en lycka för Sveriges vitterhet, att det gick med borgmästeriet i Arboga som det gick. Ty såsom borgmästarinna i den gamla uppstaden hade näppeligen fru Lenngren utvecklat sin vittra talang i högre grad; ej heller hade den fått någon yttre anledning till att skjuta nya skott.

Detta blev däremot fallet ungefär samtidigt med att hennes man blev assessor. Det tyckes som om den omständigheten, att Stockholms-Posten då just var på väg att i Kellgren mista sin förnämste medarbetare, hade manat henne att träda till och bistå mannen kraftigare än förut, både vad dikternas mängd och deras halt angår.

Och detta gällde givetvis i än högre grad efter Kellgrens bortgång. Eljest hade då en annan betydande kraft, Leopold, genom Rosenstein låtit förstå att han vore villig att övergå från Extra-Posten till Stockholms-Posten, men Lenngren synes icke ha reflekterat, möjligen med anledning av skiljaktighet i politiskt åskådningssätt, möjligen av personliga skäl. Betecknande äro följande rader i ett Leopolds brev 11 maj 1795:

"På villkor sådana som jag nämnt skulle jag också kanhända med nöje gå över till detta sällskap; en förnuftig kamrat sådan som assessor Lenngren och medarbetare sådana som flere av dem vilka bidraga till denna journal, skulle visserligen ge mig lust och håg att göra något väl förståendes efter måttet av min hälsa och min förmåga. Men sedan herr kanslirådet låtit

vederbörande märka detta: *om jag då ej sökes* — visserligen söker jag ingen. Det är då ett klart tecken, att jag är för denna journal alldeles umbärlig, och jag finner det nog själv att så är, ty tre sådana personer som Silverstolpe, Franzén, fru Lenngren förslå ensamma tillräckligt att upprätthålla bladet vid dess värde och kredit."[1]

Här fastslås alltså fru Lenngrens betydelse såsom en av Postens främsta stödjepelare.

Gitarrn är stum på Bellmans fattiggrav,
den sprungna bågen läggs på Kellgrens kista,
då är det *hon,* som fängslar land och stad
med några visor i ett tidningsblad,

sjunger också Snoilsky.

Åren från och med 1793 och till århundradets slut förete en stor rikedom i bidrag från hennes hand, och det kan sägas, att *den* fru Lenngren, som vi företrädesvis beundra, egentligen först kommer till synes vid 1790-talets midt. Hon är sålunda en »eftergustavian», det är Gustav IV Adolfs tid — övergångstiden mellan Gustav III:s död och fosforismens genombrott — som ser hennes skaldskap utslå sina vackraste blommor. Hon närmar sig då starkt matronans ålder. Det är från sitt 39:de till sitt 46:te år som hon har sin bästa alstringstid.

Vid sidan av de förra ingivelsekällorna, särskilt den lättare franska skämtdikten med mästare som Lafontaine, som hon nu beaktar, och Pannard, göra sig nu även andra insatser gällande i hennes skaldeutveckling: Kellgrens senare diktning, både den satiriska och den mera innerliga; inflytanden från nyare tysk poesi; bekantskap med den samtida dansk-

[1] Leopold lämnade emellertid — såsom synes framgå av några brev till Lenngren — enstaka bidrag till Stockholms-Posten (exempelvis litteraturanmälningar och en uppsats om stavsättet).

norska dikten; slutligen ock växelverkan med den likaledes från dessa håll påverkade Franzén.

Av tyska författare hade Gellert länge varit i Sverige beaktad; hans poetiska fabler och berättelser hade ock alla förutsättningar att bliva populära och bl. a. hade Bellman översatt några. Själv stod han under franskt inflytande och man kan som Scherer anmärker icke tala om Gellert utan att i allt fall erinra om Lafontaine. Han förenade franskt kåseri med tysk omständlighet, skälmsk ironi med borgerlig mutterwitz; såsom moralist hade han utgått från de engelska veckoskrifternas motiv och skämtade bl. a. gärna med fruntimrens svagheter; från fransmännen hade han därtill lärt ett visst behag i framställningen. Fru Lenngrens satirer och skämtberättelser äga många beröringspunkter med »der angenehme Fabulist». Båda skrevo så att »borgerskapet begrep dem». Men även Hagedorn, den något äldre lyrikern och skämtberättaren som banade väg för Gellert, tyckes ha varit henne bekant och humöret i hans »Johann der muntere Seifensieder» klingar ock i flere av hennes vänliga dikter.

Så ha vi andra fabeldiktare som Lichtwer — en Gellertvän — och Pfeffel, andre anakreontiker, som Gleim och till sist den store Lessing, likvisst endast i hans mindre betydande verksamhet såsom smådiktsförfattare därvid han trädde i Gellerts fotspår, låt vara med en djärvare behandling av mera ömtåliga motiv än Leipzigerprofessorn tillät sig.

Viktigare var dock den stämningslyrik, vilken särskilt hade sin hemort i Göttingen, varifrån också den versifierade idyllens mästare Johann Heinrich Voss utgick. Hans besjungande ej blott av den tyske bondens liv utan ock av tyskt borgarliv, dess husliga fröjder och anspråkslösa fester företer beröring med fru Lenngrens idylldikt, vare sig hon

gjort bekantskap med hans och hans fränders skaldskap direkt eller genom Franzén och danskarne.

Det är omkring 1790, som den Kellgren-Lenngrenska kretsens uppmärksamhet fästes vid den uppspirande dansk-norska diktningen. Första spåret märkes i en not till Kellgrens poem »Byxorna», vartill ämnet var hämtat från danskan och som var infört i Stockholms-Posten 1791. Kellgren yttrar om dikten att han »nödgats taga ämnet utur ett danskt original» och tillägger:

''Man bedrar sig mycket, om man tror att författaren härmed syftat att förringa danskarnes smak. Den inbillning vi göra oss, att så väl i vitterhet som vetenskaper, lärdom och filosofi äga ett stort företräde för desse våra grannar, måste härröra av okunnighet eller nationellt högmod. Man besinne allenast, att Danmark ägt sedan Struensees tid en oinskränkt tryckfrihet, och att det äger den ännu, lyckligt bevarad av sina författares vishet att nyttja den. — — — Man påminne sig även, att vi ännu ej längesedan vågade tala med löje och förakt om själva tyska litteraturen. Språkens nära släktskap som gör, att vi gärna anse danskan för en skämd dialekt av vårt eget språk, har ock tvivelsutan mycket bidragit till vår fördom. Man borde dock, för att döma om andra nationers litteratur, åtminstone känna deras auktorer till namnen, och nu frågar jag mine landsmän: Huru många ibland eder hava endast hört talas om, än mindre läst, och läst utan fördom vad en Ewald, Vibe, Storm, Wessel, Baggesen, Rahbek, Tode, Zetlitz, Thaarup, Haste, Frimann, Monrad, Plum, Riber, Pram, Liebenberg med flere danske poeter skrivit; alla ansedda i Danmark för män av snille, och de fleste ännu levande?''

Samma år detta lästes i Stockholms-Posten förekommo i denna tidning översättningar av Ewalds »Passionsoratorium» och Baggesens dryckesvisa »Jordens Lethe»; år 1792 meddelar Kellgren i översättning från Baggesen »Lydia» och »Till Psycharion», som säges vara skriven av »en av de yppersta nu levande danska poeter»; samma år utkom Baggesens »Kallundborgs krönika», översatt av Bergström; år 1793

bringar Stockholms-Posten Baggesens »Fredriks vålnad» och Wessels »Smeden och bagaren», översatta av Kellgren, samt dessutom visor och dikter av Rahbek och Thaarup, Baggesen, Wessel och Storm (av vilka några tolkas av fru Lenngren), varefter följa år 1794 Baggesens »Då jag var liten» och Schack Staffeldts »Ode till sällheten», översatta av Kellgren, ävensom dikter av Plum, Zetlitz och M. C. Bruun.

Det är alltså i främsta rummet Kellgren, som i Sverige infört den samtida danska diktningen, det är fru Lenngren, som dels fortsätter att tolka den och dels i sin egen diktning tillgodogör sig studiet av Baggesen och Wessel, av Zetlitz och Storm, av Rahbek och de andra visförfattarne.

Det är tredje gången dansk-norsk vitterhet visar starkare inflytande i vår litteratur. Första gången då Arreboe och Kingo funno efterbildare i Spegels »Guds verk och vila» och i 1600-talets svenska psalmer; andra gången då den »gudomlige norrbaggen» genom sina mästerverk — Peder Paars och komedierna — under frihetstiden vann hemortsrätt i vår litteratur och på vår teater, samt även påverkade vår egen samtida lustspelsdiktning, moralsatir och historieskrivning. Tredje gången vid 1700-talets slut.

Tidpunkten var också gynnsam även i rent politiskt hänseende. Redan i december 1792 hade förmyndarregeringen genom Staël von Holstein som sändebud närmat sig Danmark, där man hos A. P. Bernstorff fann tillmötesgående. I augusti 1793 sände hertig Karl sin adjutant med ett brev till danske kronprinsen för att inleda underhandlingar om ett neutralitetsförbund och skrev i detta brev bland annat:

''Sveriges och Danmarks intressen äro de samma. Om underordnade omständigheter hava förblindat dem med hänsyn till deras egen fördel, om småaktig avundsjuka och ömsesidig misstro till den dag, som är, dolt vad som är deras sanna väl,

så är det på tiden att slik villfarelse nu upphör för alltid, och att sanningens fackla visar dem, hurudan deras ställning är, för att bringa dem att förena sina sinnen, krafter och energi till att säkra sig emot den gemensamma och oersättliga förlusten av deras oberoende."[1]

Som följd härav knöts 1794 års neutralitetsförbund, en nordisk enhetskänsla började framträda; för-skandinavismen sköt sina rotblad. Den tog sig bl. a. uttryck i den skandinaviska, icke synnerligen lyckligt redigerade månadsskriften »Nordia», som utgavs i Danmark av J. Kragh Høst, med hjälp av Fr. Guldberg och Haste, samt i det år 1796 stiftade skandinaviska litteratursällskapet. Nordia hälsas också med sympati i svenska tidningar, och det skrives år 1794 från Sverige till Köpenhamn, »att den danska litteraturen fick allt fler gynnare i Sverige, att man borde hoppas att det politiska bandet mellan de båda nationerna skulle giva närmare anledning till den litterära förbindelsen, och att den danska Hellesponten hädanefter skulle vara den enda skilsmässan mellan svensk och dansk».

Gjörwell var exempelvis helt entusiasmerad. I ett brev till Nyerup, dagtecknat den 27 febr. 1795 (i Köpenhamns Univ. bibl.) skriver han, att han tjänar J. K. Høst »med största nöje och av reciproque landsmansskyldighet», ty, säger han, »ändteligen flyta danskar och svenskar nu närmare ihop, och anse varandra, såsom de alltid till inbördes båtnad och sällhet borde göra».

Det stundade dock nya missförstånd i politiskt avseende, och den ansats till ett livligare andligt samkväm, som började på 1790-talet, hade omkring år 1800 domnat hän; därtill kom, att år 1799 en svensk biskop varnade väktarne på Zions murar för danska avhandlingar, och att den Gustav-Adolf-

[1] Jmfr E. Holm: Danmark—Norges udenrigske Historie I: 87.

Zibethska regimen år 1803 förbjöd införsel av danska skrifter, i det att Kungl. Maj:ts särskilda tillstånd krävdes till att förskriva och hålla till salu någon skrift av dansk författare, och lämnades sådant tillstånd endast ifall en dansk bok av erkänt värde skulle utkomma i vetenskap, ekonomi eller konst.

Sedermera vaknade dock nya yttringar av skandinavism till liv.

Under de år på 1790-talet, som det vänliga samkvämet mellan de nordiska landen varade, är det just som fru Lenngrens blomstringstid faller — och själv stod hon också särdeles sympatisk till denna för-skandinavism och översatte 1795 Rasmus Frankenaus dikt: »Den danska sånggudinnan till den svenska.»

*

Fru Lenngrens poetiska alstring från 1793 till och med 1800 omfattar omkring 120 större och mindre dikter. År 1798 — närmare bestämt på våren detta år — företog hon en uppgörelse med sitt författarskap och förtecknade sina bidrag till Stockholms-Posten intill denna tid, samt även en del å andra ställen meddelade skaldestycken, ävensom de otryckta dikter hon då hade färdiga.

Vi hava för den föregående tiden tillgodogjort oss dessa anteckningar och fortsätta nu för tiden 1793—1798.

Listan — kompletterad med ett par tillägg — visar följande arbeten:

1793 (22):

Probatum est, original. N:r 14.
Hennes porträtt, original. N:r 25.
Äreporten, imitation. N:r 74.
Till Sophie, imitation. N:r 80.
Varenda liten skald, efter Baggesen. N:r 82.
Dialog, övers. N:r 107.

Epitaf n:r 2, original. N:r 113.
Bordvisa för gifta männer, original. N:r 123.
Var ålder har sitt skick, original. N:r 140.
Mitt barn, låt jämt din omsorg vara, imitation efter Wessel. N:r 150.
Över min pappa, original. N:r 155.
Epigram, efter Wessel. N:r 161.
Måttlighetens skål, efter Baggesen. N:r 165.
Trädgårdsbalen, original. N:r 192.
Man vänjas kan vid allt, original. N:r 230.
Epigram, Du sjunger om, original. N:r 233.
Till en astronom, original. N:r 238.
Tacksägelseskål, original. N:r 254.
Mannens sista vilja, imitation. N:r 283.
Vintervisa, original. N:r 289.
Anders och Köks-Kajsa, original. N:r 298.
Skepparen och skeppsredaren, imitation. N:r 299.

1794 (16):
Bordvisa för ett gladt lag (''Uppfinnarens skål''), imitation. N:r 7.
Vännen i nöden, övers. N:r 26.
Thraciens Stenborg (Orpheus), imitation. N:r 52.
Rosen utan törne, imitation. N:r 92.
Törstsläckningen, original. N:r 121.
Den glade sansculotten, imitation. N:r 129.
Om den överklagade köttbristen. N:r 160.[1]
Dygden och visheten, original. N:r 190.
Gunhilds glasögon, original. N:r 200.
Reflexion (Cornelius Tratt), original. N:r 213.
Min dagbok, original. N:r 239.
Biet och duvan, imitation. N:r 247.
Karrikatyr, original. N:r 286.
Den lilla tiggarflickan, original. N:r 291.
Rosalie, original. N:r 295.
Distraktion, original. N:r 298.

1795 (28).
Biografi, original. N:r 2.
Ordets egentliga förstånd, original. N:r 26.
Min levnads mål, visa efter tyskan. N:r 30.
Till en girig, original. N:r 45.

[1] Icke förtecknad av fru Lenngren.

Epigram (Rusius), original. N:r 48.
Gumman, original. N:r 64.
Danska sånggudinnan till den svenska, övers. N:r 83.
Epigram (Den lille ljugaren), original. N:r 129.
Sällheten, visa efter Zetlitz. N:r 134.
Min vilja, efter Gleim. N:r 152.
Den är lycksalig. N:r 150.[1]
En mans gravskrift över sina hustrur, övers. N:r 168.
Den kurerade svartsjuke, övers. N:r 171.
Styvmodern, övers. N:r 173.
Lyckan råkar man, övers. N:r 180.
Var och en har sitt privilegium. N:r 190.
Göthernes utvandring, efter Rahbek. N:r 192.
Lycklig den, imitation. N:r 203.
Källan, original. N:r 211.
Rågeten och hennes son, övers. N:r 214.
Skrivet till bords då olyckan hände, original. N:r 222.
Gravskrift (Här vilar han, den store guvernören), original. N:r 237.
Andra tyger andra seder, original. N:r 261.
Gubben, original. N:r 264.
Min salig hustru, original. N:r 273.
Förlorade saker, original. N:r 281.
Ett ord för den fattiga, orginal. N:r 288.
Min salig man, original. N:r 294.

1796 (15):

Den glada festen, original. N:r 1.
Jag har så hört sägas (Ryktet), original. N:r 10.
Vadet, original [!]. N:r 14.
Den lärde, visa efter Zetlitz. N:r 50.
Stockholmsvåren, original. N:r 65.
Mor och dotter, original. N:r 71.
Häckburen, original. N:r 82.
Porträtterna, original. N:r 91.
Hans nåds morgonsömn, original. N:r 118.
Kontrasten, original. N:r 177.
Medicinskt rön. N:r 206.
Elise till sin älskare, övers. N:r 231.
Eklog, Den 1 Nov. 1796, original. N:r 258.
Vauxhallen, original. N:r 292.
Moster Agnetas klagan, original. N:r 296.

[1] Icke förtecknad av fru Lenngren men befintlig bland hennes papper.

I *"Sommarpromenaden":* Gamle Didrik (senare i Musikaliskt tidsfördriv).

1797 (13):

Hymn, original. N:r 2.
Pojkarne, original. N:r 4.
Kyrkogården, original. N:r 23.
Hans Knapp. N:r 80.[1]
Ett sätt att göra herdakväden, original. N:r 80.
En blick på graven, original. N:r 212.
Den elaka drömmen (kalaset), original. N:r 220.
Minnesvården, original. N:r 221.
Toaletten, original. N:r 236.
Mirza, original. N:r 269.
Berget och poeten, original. N:r 279.
Kärleken och dårskapen, original. N:r 299.
I *Musikaliskt tidsfördriv:*
Sjungom, vänner, höjom glädjens ljud.

1798 (3):

Rådmannen i Askersund = Den välvise. Visa, original. N:r 4.
Testamentet, original. N:r 30.
Några ord till min kära dotter, original. N:r 94.

Härefter följer i förteckningen en lista å stycken, vilka vid det tillfälle, då förteckningen uppgjordes, kunde betecknas såsom »otryckta alla», men vilka till större delen senare ingingo i Stockholms-Posten. De äro:

Juliana, original.
Dröm till greve Gyllenborg (tryckt i Läsning i blandade ämnen), original.
Värdinnans skål, original (okänd).
Gossen och leksakerna, original (1798: N:r 279).
Rådman Gök (= Rådmansvalet, Dialog på källaren; 1810: N:r 26), original.
Ålderdomströsten, original (1798: N:r 140).
Fästmön, original (1798: N:r 167).
Majvisa, original (okänd).
Buketten, original (1799: N:r 2).

[1] Icke upptagen i årsförteckningen.

De små på landet, original (1798: N:r 245).
Fänrik Spink. Epitaf, original.
Lycksaligheten, original (1798: N:r 277).
Här vilar salig herr majorn. Epitaf, original (okänd).
Katten och papegojan, fabel, original (1798: N:r 293).
Döden och jag. Visa, original.

Dessutom har hon förtecknat de i Musikaliskt tidsfördriv 1789—1797 tryckta visorna (»ej tryckta i Stockholms-Posten») samtliga såsom original, och dessutom »Alla fäders första far» (»Visa om paradiset»), samt en okänd visa »Låt oss dens minne prisa». Från 1798 är antagligen ock »Recension av Den unge filosofen på landsvägen», åsyftande Per Thams resebeskrivning. I fortsättningen har fru Lenngren för *1799* förtecknat:

Brevet (Månne ''Till * * den 10 juli 1799''?).
Adams och Evas morgonsång, original.
Björndansen, fabel, original. (Stockholms-Posten 1799: N:r 28.)
Hjorten och kaninen, fabel, original.
Några epigrammer.
Farbror Staffan, original.
Herr Grälberg, denne man av grundlig sträv merit, original.

Vidare upptager hon för *1800:*

Grevinnans besök, original (tryckt 1803).
Grev Bernhards bröllop (tryckt 1802).
Slottet och kojan, original.
Det höggrevliga äkta paret.

År 1800 meddelar Stockholms-Posten (15 jan., n:r 11) en prosaskiss »Det blev ingen julgröt men ändå en glad julafton», som otvivelaktigt härrör från henne.

I stort sett är hennes alstring så godt som avslutad vid sekelskiftet och hennes skaldskap skjuter endast sparsamt skott de sista 17 åren av hennes liv. Talet om att hon »gömde sin lyra under sitt sybord» passar nog företrädesvis

in på denna tid — »kommersrådinnetiden» — då det var så mycket lättare för henne att hålla »lyran» gömd, som hon så ytterst sällan fann sig manad att taga fram den.

Hennes egna anteckningar över författade skaldestycken visa ett tomrum för åren 1801—1808, vilket ju dock ej hindrar att ett och annat då kan hava tillkommit. Men under alla dessa nio år meddelar Stockholms-Posten endast de redan 1800 författade »Grev Bernhards bröllop» (1802, n:r 272) och »Grevinnans besök» (1803, n:r 12) samt år 1803 i n:r 227 Över en sytavla (= »Tavlan»; ej av henne förtecknad) och i n:r 289 »Elegi». Först i årgången 1809 finna vi åter poem av hennes hand nämligen:

Varningen. N:r 6.
Dansen. N:r 84.
Invokation. N:r 258.
Gengångaren. N:r 264.[1]

Sedan dröjer det ytterligare fem år till dess hon antecknar för 1814:

Papegojan (= Vid tillfället av den bedrövliga händelsen. 1814: N:r 65).
Kråkan (icke tryckt i Stockholms-Posten).
Herrns och fruns morgonkonversation (1814: N:r 83).
Misstaget (Stockholms-Posten 1815: N:r 3).
Konstsinnet.

Hennes sist förtecknade dikt är från 1816:

Mårten Holk (Stockholms-Posten N:r 136).

Jämte dessa stycken rymma »Skaldeförsöken» enstaka till tiden obestämbara: Kalaset, Boken, samt en del epigram, och bland kvarlåtenskapen påträffas ytterligare:

Bröststycke, Sång i ett gladt sällskap, Bacchus på riks-

[1] Av dessa är endast Invokation förtecknad i årsförteckningen men Varningen och Dansen förekomma i en annan förteckning.

dagen, Mamsell Lisa, Agnes, Skuggorna, Fosterfadern, Livets korthet, Notifikation, Förr och nu — dessa samtliga meddelade i Carléns upplagor, samt ytterligare några dikter och diktfragment ävensom en prosaskiss »Nyårsönskningarna».

*

Det är åt många olika håll och i skilda arter hon nu prövar sitt konstnärskap.

I åtskilligt finna vi henne fullfölja de under förra perioden inslagna vägarne. Detta gäller närmast epigrammet, som hon odlar företrädesvis under åren 1793—1795. Det förefaller som om hon här »formerade pennan» på mellanstunder, innan den användes för viktigare uppgifter.

I *Probatum est* fröjdar sig den äkta mannen, att sedan nu konsistorium skilt honom och hans hustru åt, de icke längre hata varann:

Tvärtom det kommit just i rop,
hur hjärtans väl vi trivas hop —
alltsen vi bo på var sin gata.

I *Bordvisa för äkta män* lyder omkvädet: »Min hustrus skål för det hon ej är här»; i samma anda går den senare av *Gravskrifterna* över en äkta mans två hädangångna hustrur — den goda och den onda:

Min hustru vilar här till världens sista dag
hon är i ro... och även jag;

den ogifte glädjes åt att äga den sköna *Rosine* — men bara på en dosa! —; då en skald sjunger om sin gyllne lyra, förmenar skaldinnan att det kanske vore mera skäl att säga »förgylld» — i annat fall stode den säkerligen »i pant för kost och hyra».

Av mycken finhet är det lilla epigrammet mot den bibelsprängda fariseismen: *Gunhilds glasögon,* vilka ha den egenskapen att icke blott förstora orden i hennes stora bibel, utan ock låta henne se i stort »vartenda litet fel hos nästan här på jorden».

Ett pikant epigram är *Den lille ljugaren* om herr von P., som redan ljög, då han i vaggan kallade sin moders make »pappa».[1]

Bland imitationerna märkes dialogen om skurken som lämnat det jordiska:

En fördel framför oss dock ödet honom gav —
Jo, ingen hund skall nosa på hans grav.
Och vet du det precis? Är du förryckt rent av? —
Tror du väl någon hund lär klättra uppför stegen?

Smärre skämt, mer eller mindre epigrammatiskt utformade, förekomma för övrigt under hela perioden; en del av dessa äro imitationer.

[1] Med detta epigram har en mycket osannolik anekdot förknippats av den nog frie »novellbiografen» i Tiden (1847). Epigrammet skulle nämligen ha tillkommit såsom hämnd emot en av dem, som häftigast angrepo fru Schröderheims heder. Denna fru Lenngrens väninna ägde ju visserligen icke ett osårbart rykte, men obarmhärtigt grymma voro de omdömen, som mot henne riktades från självrättfärdiga, avundsjuka »väninnor». Hjärtlösa, giftiga ord trängde också till fru Lenngrens öron och särskildt utmärkte sig härvid en fru, vars eget rykte just icke var det bästa, och som slutligen åberopade sin lille son för att styrka något opassande, som den stackars Ann' Charlotte skulle ha begått. Men just som den lille herr von P. var i färd med att framlägga sitt vittnesbörd, skulle — så täljer sagan — fru Lenngren ha begärt sällskapets uppmärksamhet för ett impromtu, som hon sammanfattat om den lille ljugaren.

»Efter uppläsandet av detta epigram» — heter det — »började fruntimren först flina sinsemellan med kvävt skratt, och sedan, då en bland dem icke längre kunde återhålla löjet, utbrast hela kretsen med gamman uti ett skallande gapskratt. Fru von P. blev blodröd, tog sig till vara att förtala fru Schröderheim och fru Lenngren hade en dödsfiende mera.»

Historien förefaller onekligen mer än lovligt »gjord».

Sålunda: *Mannens sista vilja* från 1793 om den döende äkta mannen, som ber hustrun att icke efter hans död bliva Petters maka och får det trösterika svaret:

Nej, aldrig nånsin tar jag Per,
med Sven jag ren förlovad är;

eller, som motsats härtill, scenen vid en annan dödsbädd, där hustrun ömkar sig över mannen, som klagar att nödgas lämna »sin skatt»; hon ber honom icke sörja för *hennes* skull, men får det avkylande svaret:

Vad nu, din dumma gås — jag mente mitt schatull;

eller *Den elaka drömmen* (1797) om girigbuken som drömmer att han ger ett stort kalas men svär — att icke drömma mera.

I »imitationen» *Orfeus* varierar fru Lenngren i en mytologisk saga den vanliga epigrammatiska satiren över mannens och kvinnans äktenskapliga missämja. »Thraciens Karsten» — eller, som det ursprungligen hette, »Thraciens Stenborg» — nedstiger till Tartaren, och Pluto låter honom till straff för hans djärvhet »få igen sin kvinna», men förlåter honom för hans vackra sång och — »tar kvinnan åter».

Motivet är ofta behandlat. Jag har en gång funnit något liknande hos en mindre känd författare Sénecé; Levertin tror sig (Samlaren IX) ha funnit förebilden hos Pannard; E. Schiött (Samlaren XXXIII) hos J. B. Rousseau; senare har jag påträffat motivet, icke olikt fru Lenngrens behandling, återgivet av den av henne kände tyske anakreontikern Gleim (»Der Sänger Thraciens stieg mit Verwegenheit zu seinem Weib in's Reich des Pluto nieder»). Bland alla bearbetningarna av motivet synes mig Pannards vara den avgjort elegantaste. Ämnet hade för övrigt redan två gånger behandlats i Stockholms-Posten i samma

riktning (1781 och 1786), senare gången på prosa i översättning från spanskan.

I *Lyckan råkar man* har fru Lenngren behandlat anekdoten om mannen som ville hänga sig, men fann en skatt och kastade bort repet, varemot den som mist skatten i stället fann repet och hängde sig. Denna idé har behandlats av Lafontaine i en fyrtioradig dikt »Le trésor et les deux hommes» och utlagts av norrmannen Zetlitz i en skämtberättelse »De ombyttede Vilkaar» på icke mindre än nio sidor. Fru Lenngrens dikt är koncentrerad i sex rader. Det är emellertid, som V. E. Lidforss anmärkte i en anmälan av denna boks första upplaga (i Dagny 1888), mycket möjligt att den klassiskt bildade fru Lenngrens källa får sökas direkt i antiken. Hos Ausonius († 395) finnas ett par distika av vilka ett lyder: (enligt Schenkls edition i Mon. Germ. Hist. 1883)

Qui laqueum collo nectebat, repperit aurum
thesaurique loco deposuit laqueum:
at qui condiderat, postquam non repperit aurum
aptavit collo quem reperit laqueum.

Men det angives att denna dikt »De varietate fortunae» är »ex Graeco» och jag har också i den grekiska antologien påträffat två ännu mera koncentrerade behandlingar av samma ämne, tvåradingar av Statyllius Flaccus och Plato d. ä., ytterligare intyg om epigrammotivens höga anor och ständiga upprepanden.[1]

[1] J. G. Regis har tolkat dem på tyska sålunda:

Det förra:

Einer der Gold fand liess den Strick zurück, doch der das Gold nicht
Wiederfand, das er verliess, hing sich am Strick, den er fand.

Det senare:

Gold fand einer, und einer verlor's; und den traurigen Strick warf
Von sich der Findende weit, schlang der Verlierer sich um.

Av äkta Lenngrenskt skrot och korn äro några småstycken, i vilka hennes förmåga av komisk koncentration firar triumfer. *Min dagbok* (1794) rymmer sålunda i sina åtta rader en hel liten historia om lycklig kärlek, sviken kärlek, dryckesfröjd och glömska. Möjligen har fru Lenngren tagit anledningen till den lilla uddiga dikten från ett epigram av Pannard som lyder:

Quand pour femme on prend une belle,
que son penchant ailleurs appelle,
bien souvent on s'en trouve mal;
et voici l'ordre du journal:
Dimanche on fait les accordailles,
Lundi l'on procède aux fiançailles,
le contrat se fait le Mardi,
le Mercredi les épousailles,
devinez ce qu'on est Jeudi.

Dagboken överträffas dock av den i all sin enkelhet slående komiska skildringen *Reflexion* (1794):

Cornelius Tratt är död (en liten rödlätt man,
gick gärna i syrtut), i går begravdes han.
Jag kistan såg och processionen,
och gjorde denna reflexionen:
"bror Tratt! du levde gladt och kort,
förr bars du alltid hem, nu bärs du ändtlig bort"!

Och såsom tredje länk ha vi att nämna *Hans Knapp* (1797), med dess växling av pessimism, då den fördömda liktornen värker, och optimism, sedan kirurgens plåstring gjort sin verkan:

"Tänk," sade gamle Knappen då,
"minsann är ändå världen rolig!"

Dessutom förekomma några mera utförda skämtberättelser. Bland dessa är *Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci*

(1793) en icke fullt lycklig tolkning av den med fru Lenngren rätt befryndade Wessels ganska cyniska skämt om dottern, som lydde faderns råd

att ro med nytta sammanpara

i den riktning, att hon nödgades »ändra linningen på stubben».

Mera lycklig är däremot hennes överflyttning av ett annat danskt poem, *Äreporten* (likaledes från 1793).

Originalet har jag påträffat hos den norsk-danske skalden Edvard Storm (född 1749, † 1794). Denne, som eljest med sina sympatier stod närmare Ewald än den krets, som hans norska landsmän tillhörde, »det Norske Selskab», har likväl i dikten »Äreporten» visat sig besläktad med detta sällskaps förnämste mästare, Wessel.

Storms skämtsaga står fru Lenngrens omdaning närmare än i allmänhet fallet är vid hennes efterbildningar. Hos Storm tilldrager sig händelsen i en småstad i Tyskland, och hedersbetygelsen gäller en ärkebiskop, som skall besöka staden. Fru Lenngren har lokaliserat berättelsen till Sverige och låter t. o. m. borgmästaren omtala »sin medbrors tal, borgmästarns i Uppsala» (Yckenberg), och det är här landshövdingen, som gör besök i staden. Utvecklingen är i övrigt densamma, rådfrågandet av den bereste skräddaren, galgen såsom äreport, tjuven, omklädd till ängel o. s. v.

Dock märker man även i denna fru Lenngrens översättning hennes förmåga att individualisera och förstärka målningen med realistiska uttryck. När t. ex. det hos Storm helt enkelt heter om tjuven:

I Haanden lagde man ham en Basun
og böied den op til hans Mund,
saa at det lod som han af fulde Kræfter blæste.
For og at være vis paa at forstaaes ret,

opslog man (skiöndt til Overflod) et Bræt,
hvorpaa man tydeligen læste:
Die holde Fama machet gern
ihr Reverenz dem grossen Herrn;

utmålas åter hos fru Lenngren tjuvens utseende mycket drastiskt:

I handen sattes en basun,
som sirligt böjdes upp till munnen,
och tjuven nu uppå sin spik
blev utav var och en befunnen
en cherubim fullkomligt lik.
Med spända kindben, blånad näsa,
det ganska naturellt såg ut,
att dessa ord han blåste ut
som på en brädlapp stod att läsa:
Sällhet och välgång önskas hans höga nåd
av stadens borgerskap, borgmästare och råd.

Slutet är däremot i viss mån mera uddigt hos Storm och innehåller en satirisk spets mot konstakademierna:

Saa stod den Æreport med fuld Zirat og kneiste,
da Bispen giennem Byen reiste.
Hvordan han hoved den, er ei bekiendt,
men dette veed jeg, at fra samme Dag
fik Staden slig en overdreven Smag
paa hver en Kunst, af dem, man kalder fri,
at den opretted' et Academie,
hvor mester Naal blev förste Præsident.

Då »Äreporten» offentliggjordes, antogs den — liksom förut »Mannens fyra åldrar» och senare »Törstsläckningen» — vara av Kellgren.

Skepparen och skeppsredaren är en ekivok »conte épigrammatique». Fru Lenngren har på ett ställe antecknat den såsom original, på ett annat såsom imitation. Conten går nog tillbaka till någon tvetydig anekdot: det går lika lätt att bli bedragen för en äkta man, när han — som redaren

— är på börsen, som när han — i likhet med skepparen — seglar bort till världens ända.

Fru Lenngrens närmaste förebild är dock ingen ringare än Lessing, vilken, såsom Gunnar Castrén påpekat i Nya Argus 1915, skrivit en liten sextonradig berättelse på vers »Nix Bodenstrom», om en skeppare som tog en ung hustru och som på köpmannens fråga, om han ej vore rädd att bliva gjord till hanrej under det han fore bort till Surinam, Amasonfloden eller vistades hos hottentotterna, fick till svar:

Ey nun!
Das nehmliche kann Euer Weibchen thun —
denn, Herr, was brauchts dazu für Zeit? —
indess Ihr auf der Börse seyd.

Denna ekivoka bagatell — först meddelad i en Hamburgertidning 1767 — har alltså alldeles samma pointe som den Lenngrenska berättelsen.

Men fru Lenngren har — som hon ofta brukar — inbäddat den lilla historien i en kåserande skildring av skepparens funderingar på giftermål:

Hur som att hustru ha är roligt nog ibland
liksom också att vara utan,

och av frieriet till den pirrögda skönheten. Och efter den pikanta historien följer de två radernas moral om att sagan må »envar skeppsredare till tjänlig varning lända».

Hållen i samma ledigt kåserande, spirituella ton är ock den jämförelsevis föga kända *Den glade sansculotten* (1794), en variant på det av henne ofta behandlade motivet om lyckan att vara belåten med det ringa — en anekdot, snarlik antikens Diogenes-Alexander. Kungen förvånas över att se den halvnakne »sansculotten» trots kölden så nöjd och glad i sina paltor och begär få veta hans konst att »vara varm i alla väder».

Jo, sade han, min kung, det hela konsten är
att, liksom jag, man dagligt bär
på en gång alla sina kläder. —
Monarkens muntra blick försvann,
han detta svar med stridig känsla hörde;
sorg, ömkan djupt hans hjärta rörde,
han suckade: O Gud! Nej, icke jag, men han
rik och lycksalig nämnas kan:
man tror, att kungars lott all sällhet överväger;
hur gärna bytte jag min prakt, mitt överflöd
mot denne nöjde uslings nöd,
hans ofta fåfängt sökta bröd
och hans osäkra aftonläger,
om jag allenast vann därvid
den skatt monarken sällan äger:
hans glädje och hans sinnesfrid!
Och du, utav vars röst mitt hjärta upplyst blivit,
vars skämt, i jämrens dräkt, så mycken visdom lär,
se där,
tag denna börs, en ringa lön den är
emot den lärdom du mig givit:
ja, ifrån denna dag, min vän,
jag lärt att trotsa livets smärta;
att uti purpurns glans ej söka sällheten,
men öm och mänsklig finna den
uti ett gladt och sorgfritt hjärta.

Stycket har för övrigt en politisk ingress, som tyder på dess tillkomst under skräckregeringstiden:

Det hände i Paris, förstås uti de dar,
då detta land ännu så högst olyckligt var
att äga ordning, kung och mänsklighet och lagar,
och bara *en* Bastille, mat, husfred, samt vad mer
av dylikt lappristyg, som var en lätt av er,
I gode läsare, minns grant, om han behagar.

Vadet (1796), den mycket roliga skälm- och skämtsagan i Wessels stil, har räknats till originaldikterna — så även i fru Lenngrens egen förteckning — men måste tyvärr nedflyttas till efterbildningarnas klass. Jag har nämligen i Jens

Zetlitz' Poesier, utgivna i Köpenhamn 1789, påträffat »en Fortælling», kallad »Veddelöbet», som tydligen legat till grund för fru Lenngrens dikt. Den börjar:

Blandt flere stövlelöse Britter
var en
som tænkte: Vittig Mand bestandig hitter
to Kalveskind til tvende Been.

Så följer historien om, hur engelsmannen gick till skomakaren, fick på sig stövlarne och till stövelfabrikantens förtvivlan sprang ifrån honom utan att bry sig om den gamla seden att betala sina stövlar. Och då skomakaren ropar »tag fast tjuven», svarar fiffikusen:

I maae for Himlens Skyld (hans Ord) ei standse mig,
det er et Veddelöb — jeg vedded med den Mand
at Stövler raskere end Töfler löbe kan.

Fru Lenngrens dikt slutar som bekant vid denna punkt:

Godt folk, vi slagit vad vem fortast löpa kan
med stövlor jag — och han med tofflor!

Men Zetlitz har ett tillägg:

Blandt andet Godt hos Britten er og dette,
han aldrig blander sig i Næstens Trætte
(thi hvad Regjeringen i saa Fald gjör,
Nationen ei tilregnes bör);
bland Sært hos Britten det man seer,
at efter Veddelöb en Gjæk han er.
Af dette heel naturligt flyder,
at Löberne sin fulde Frihed nyder,
af det igjen, at Stövlelöber vandt;
men Töffellöber sig bestjaalet fandt.

Heraf kan drages den Morale:
de Stövler, som du slipper at betale
og faaer fordi Du löb,
dem har du for et Röverkjöb.
Fremdeles kan man lære dette:
man List mod Magt med stor Succes kan sætte.

Denna avslutning är trubbig, och fru Lenngren har gjort rätt i att skära bort den.

I motsats härtill må nämnas, att hela utvikningen om skomakarens titulering såsom »kapten», med dess gyckel, dels mot borgerskapets titelsjuka och dels mot det »valda» poetiska språket, vilken förekommer i fru Lenngrens »Vadet», icke har någon motsvarighet hos Zetlitz.

Styckets värde ligger nog mindre i själva anekdoten med dess mot skälmen en smula gynnsamma uppfattning — ett arv till skämtsagan från Ulspegelberättelserna — än i den äktkomiska berättartonen med dess lustiga utvikningar.

Från betydligt senare tid är en skämtsaga i helt annan stil, *Misstaget* (1814), vilken skildrar en riddare, som råkar vid enlevering av en nunna att i nattens mörker få Clorinda i stället för Sofia, men tycker det är för sent och grymt att göra väsen för ombytet:

Han fick en blond för en brunett —
moralen lär oss, som jag tycker,
att sig en vis man finner lätt
vid ödets nycker.

Det finns även ett par fragment av skämtberättelser. Ett längre sådant är *Undergivenheten under ödets skickelse*, vars livfulla skildringskonst står på höjd med hennes bästa skämtsagor.

Djupt insvept i sitt änkedok
man på en herrgård såg en ung och skön grevinna,
förbleknad under sorgens ok,
med ögat alltid fäst på någon gudlig bok,
förhärdad i beslut att se sitt liv försvinna
i detta sorgeliga skick.
Var dag på samma sätt förgick;
allt sällskap flydde hon som pesten,
och ingen henne nalkas fick,
om ej hans vördighet, den digra sockenprästen;

han vanligt varje afton kom,
att ödmjukt sätta sig vid förmaksdörrn till vänster
och vidt och bredt predika om
hans salig grevlighets höggrevliga förtjänster.
Sen han kaftanens skört i sedig ordning lagt
och tömt den vanligt skänkta bägarn,
blev strax den nu hos Gud högst salig forne ägarn
till lovtal på tapeten bragt.
Den salig höga herrns förträfflighet och makt,
att sätta sockenbor och torpare i klämman,
hans dråpeliga tal vid sista sockenstämman,
det grevliga gehör han alltid tog i akt.
Hans nit att öda skogens harar,
och hans metod vid rapphönsjakt,
som socknens handlingar till denna stund förvarar.
Om detta allt blev mycket sagt,
men sådant väckte föga lindring,
och det var då, som hans högvördighet
gav efter kall och plikt en anderik erindring,
om kristlig undergivenhet.
Ja, undergivenhet för ödets skickelse,
det var den text han alltid förde,
men utan efterföljelse;
ty sorgen alltför ömt grevinnans hjärta rörde
att därpå kunna aktning ge.
(Uti all sorg det plär så ske.)
Men om hon detta råd likväl på hjärtat lade,
är vad man får av sagan se.

Uti sin tjänst grevinnan hade
en flicka ung och smärt och småtäck, som man sade;
för den hon mycken godhet bar,
och denna flicka även var
uti sitt kall att sy tambour med mera,
att kamma, skvallra och garnera
oändligt rar.
Marie, så hette denna sköna,
allt redan då och då fått röna
hur farlig gåva fägring är.
Allt ständigt var det någon kär,
än en lakej, än informatorn,
än kocken och än arrendatorn;

hos alla väckte hon begär.
Det sägs att själv hans nåd i tiden
en afton gav sig nog besvär.
— — — — — — — — — — — —

Här avbrytes dikten.

En annan gång har hon — om jag ej misstar mig — börjat tolka Wessels bekanta mytologiska fabel »Gaffeln»:

En dag om man skall fabeln tro
Zeus, i Olympens gudaro
— en gud har nycker liksom andra —
fick lust att med Merkurius vandra
ned till den värld, som vi bebo.
Han låste åskan i pulpeten,
att Astrild vid frånvarelsen,
ej skulle, yster och förveten,
få komma åt att fingra den.

Den blev icke färdig. Däremot upptog hon ett annat mytologiskt skämtämne, då hon i anakronistisk form behandlade gudasagan om *Kärleken och Dårskapen* (1797), som tillhör hennes mera populära poem.

Sägnen om Dårskapen, som stuckit ut ögonen på sin lille broder och till straff därför får ledsaga honom genom världen, är rätt gammal. I en uppsats i tidskriften Samlaren (IV) har lektor Isak Fehr redogjort för dess franska källor.

Själva ämnet förekommer, såvidt man vet, första gången på 1500-talet i dramatisk form såsom ett slags renässansmoralitet av Louise Labé (»Débat de l'Amour et de la Folie», 1555), och upptogs av Lafontaine till omdiktning i hans fabler (»L'Amour et la Folie»). Det var Lafontaines fabel, som här i Sverige gjorde ämnet bekant. Före fru Lenngren hade det flere gånger behandlats av svenska pennor. Redan 1744 hade i Eklunds »Försök till att lära fransöska språket» upptagits en svensk prosaskildring: »Kärleken och Dårskapen», och i Sahlstedts

Samling av verser på svenska (1752) finnes ett epigram av I. K. »Över den blinde Cupido». Dalin har två gånger begagnat ämnet. Så bl. a. i en liten kuplettserie helt kort och fyndigt:

> Fru Dårskap med en boll så drev
> till Astrild, att hel blind han blev;
> hon dömdes då av Rätten
> allt väl!
> att leda lilla sprätten —
> ni förstår mig väl.

Vidare har Anders Lanærus år 1785 i en fabelsamling upptagit motivet och utfört det rätt ledigt med följande utslag från Jupiter:

> Kärlek skall av Dårskap ledas
> vilket händer än i dag,

och år 1786 meddelades Lafontaines fabel i svensk omskrivning i Stockholms-Posten, liksom det än en gång upptogs i samma blad 1789.

Ämnet var alltså väl bekant. Men vad som är det kännetecknande för fru Lenngrens dikt är den lätta och behagfulla *travesteringen*, i det hon skälmskt målar de olympiske gudarne i sin egen samtids förhållanden, med anakronistisk djärvhet lämpande dagens händelser och seder till Olympens figurer.

Idén härtill hade hon emellertid icke hämtat från någon av de svenska efterbildningarna av den Lafontaineska fabeln, vilka Fehr omnämner, utan från en något otymplig dikt av en ung dansk författare, Niels Weyer (f. 1767), offentliggjord 1787 i tidskriften Minerva. Då denna källa till fru Lenngrens berömda dikt icke varit beaktad må den här anföras. De viktigaste likheterna äro kursiverade.

Amors Blindhed.

At Venus er Gudinde
for Kierlighed
og Amor gaaer i blinde
er noget, hele Verden veed.

Men hvordan Elskovsguden
den Skade leed,
see det, just det er Knuden
som ei den hele Verden veed.

En iskold Vinter Aften
sad Jupiter
og pimped Druesaften
paa Gudeborgens Værelser.

Han eftersaae sin Torden
om den og var
istand at revse Jorden,
naar Mennesket ham holdt for Nar.

Mor Juno stegte Kager
for Aftensmad;
i Stöv og lærde Sager
indhyllet Jomfrue Pallas sad.

Herr Bacchus fyldte Glasse,
og bar dem om;
Vulcan var sat at passe,
at Brænde nok i Ovnen kom.

Krigsguden med Aviser
drev Tiden hen;
Apollo gjorde Viiser,
og skrev dem af til Baggesen.

Frue Venus sy'de hæftig
paa Takkelads,
loe mildt til Mars, geskæftig
skar Flor itu og gjorde Stads.

Kort, hver i Gudeslægten
bestilte sit
selv ledig var ei Knægten,
der saarer Folk saa grumme tit.

End ingen sorgfuld Tanke
ham martrede;
fornöiet red han Ranke
paa gamle Bedstefaders Knæ.

Han Marses Sværd af Skeden
behændig trak,
beloe sin fader, Smeden,
og gjorde Pallas vreed med Snak.

At Venus og er Moder
til Daarlighed,
Herr Amors yngre Broder,
maaske ei hele Verden veed.

Paa Gulvet han allene
gik ledig om;
till Ovnens flade Stene,
hvor Brændet laae, tilsidst han kom.

Der tog han nogle Pinde
op i sin Haand
og hvad han kunde finde
af Splinter og af Hövlespaan.

Nu vilde Amor spöge
med Daarlighed;
de strax en Leeg forsöge;
en Leeg endnu dem giör ei kied.

Et Skrig — og i det samme
er Amor blind;
man Daarlighed ser ramme
hvert af hans Öine med en Pind.

En Stöi der blev i Salen
og alle Mand
hverandre faldt i Talen;
ham spurgte: hvorfor og hvordan?

Hver Christen Siel beklaged'
vor Elskovs Gud,
og Livet vist var taget
af ham, som stak hans Öine ud,

om Jupiter, medliden,
skiöndt ogsaa vreed,
ei havde sagt, hvad siden
al Verden af Erfaring veed!

Han dömte i sin Vrede
en saadan Dom:
thi Daarlighed skal leede
den blinde Amor Verden om.

Det är ju uppenbart att Weyers dikt givit fru Lenngren anledning till den framställning av den Lafontaineska fabeln, på vilken i allt fall hon satt sin egenartade prägel — vare sig man nu anser att den travesterande behandlingen av det fyndiga ordspelet om dårskapen som kärlekens blinde ledare är lika berättigad som den är lustig, eller man med Hjertén vill såsom ett poetiskt missgrepp beteckna att detta stoff med sin filosofiska hållning och djupare syftning inramats i en Olympparodi i motsats till Lafontaines reflexion, som överlämnar åt den älskandes känsla att avgöra om det är en lycka eller olycka att kärleken är blind.

Jag tror att båda behandlingarna ha sitt berättigande, var på sitt sätt. Travestin har i varje fall sällan utförts lyckligare än här, och man kan väl förstå, att fru Lenngren med sin lust för att måla, med sin kärlek till det handgripliga, reala, skulle finna Weyers idé lämpligare för sitt skaldelynne än fabeln i dess olympiska renhet. Att lokalisera Mars till en överste, som fröjdar sig åt Bonapartes segrar, Apollo till en anakreontiker à la Baggesen och Franzén, »gamla fröken med egiden» till en gammal guvernant och Aeskulap till gudomens Acrel, det var något i fru Lenngrens smak. Men

på samma gång vilket ofantligt språng från den Weyerska tröga och torra versbehandlingen och till den på en gång fria och uddiga Lenngrenska dikten.

Tyngdpunkten i fru Lenngrens diktning under glansperioden ligger dels inom den egentliga satiren, dels inom idyllen.

Inom satiren är det karaktärsbilderna som erbjuda största intresset. Jämförelsevis obetydlig är den från år 1793 härrörande Dumbomiaden *Över min pappa*, en avkomling av »Dumboms leverne».

Denna Kellgrens tokroliga dikt, som utgör en imitation efter den gamla franska lustigheten »Monsieur de la Palisse», vilken i Bernard La Monnayes utformning tjänat Kellgren som förebild,[1] avsåg närmast att gyckla med det anspråksfulla framläggandet av godtköpsvisdom och vardagstrivialiteter. I denna anda är ock början hållen, till vilken fru Lenngren medverkat med strofen om kräftorna, men i fortsättningen övergår dikten — såsom Ruben G:son Berg påvisat — till ren upplysningssatir.

Fru Lenngrens avläggare av denna dikt — som själv anger sig såsom Dumboms son — håller sig helt och hållet till den tokroliga truismen:

Se'n jag måst min pappa mista
så har jag också ingen far,
— — — — — — — — —
Var gång jag utan frukost blivit
jag fastande till middan gått o. s. v.

Roligast är väl reflexionen vid faderns begravning:

Nog hade jag fått saffranskringla,
om salig pappa levat då.

[1] Redan på 1760-talet var denna översatt till svenskan av Per Luth.

Anna Maria Lenngren.

Efter Sergels medaljong (1800) och Cardons gravyr.

Desto mera betydande äro några karaktärsbilder från 1795: Biografi, Min salig hustru och Min salig man.

Främst *Biografi,* denna äktkomiska karaktäristik, som ställer för oss en bild, så levande, som såge vi honom än den dag i dag är. Och faktiskt lever han ännu, fastän i andra förhållanden än på fru Lenngrens tid, denne onyttige goddagspilt, som »strax från början törstig var», en vana, som »jämnt hängde i honom sedan», vilken »skreks ut för övermåttan kvick», blev ett lärdomsljus i Uppsala och »slogs med gesällerna besatt», fick kondition och »rang för hans höga nådes drängar», blev tjusad av kammarjungfruns dejlighet och så körd på porten; som sedan tog sig en maka »med näsan av den vassa sort», slog på stort, cederade bonis, och nu efter mångahanda öden är en »lem i Par Brikoll, som nyttjas vid parentationer». Han lär leva än, denne herre, som blev

brännvinsinspektor,
kom dagligt mer och mer i flor,
och satte summor in på banken;
var stinn och dryg och förde stat,
sig höjde över folkets prat,
höll präktigt bord med silverfat
förmedelst sportlarna på dranken.

Och ännu finnas kanske också de, vilka — mutatis mutandis — kunna säga:

Den tid det lönade sin man,
jag statens bästa tog mig an,
skrek starkt på krig — och svenska äran,
var nitisk för fantasters sak,
höll tal på gator, torg och tak,
drack skålar vid kanoners brak,
och ropte hurra, på begäran.

Att fru Lenngren själv synes ha ansett »Biografi» vara i hög grad representativ för sin diktning, såsom den första

fullödiga produkten från hennes bästa tid, torde framgå därav, att hon börjar den efterlämnade förteckningen på sina dikter med detta poem.

Jämte »Biografi» hava vi tvenne andra dyrbara karaktärkomiska figurer från detta år i *Min salig hustru* och *Min salig man.*

Anslaget i den förra är makalöst. Den lycklige änklingen ligger och halvdrömmer:

Det var natt och månan blänkte
på min trasiga tapet;
sömnlös i min enslighet
låg jag makligt och betänkte
denna världs fåfänglighet.

Tänkte på min salig Greta
som, för knappa fjorton dar,
med plöröser bort jag bar,
utan sorg, ty Gud skall veta
vad hon mig i tiden var!

Än bättre är den bedrövade änkans skildring av salig Cornelius, en skildring, vilken kallar honom livslevande upp ur graven. Hur målande är icke teckningen av hans förmiddagsliv:

Satt så *en timma* på sin säng,
förnöjd med strumporna i handen;
var hatare av hast och fläng
och glömde gärna strumpebanden.

Eller följande karaktärsskildring av den saligen hädangångne:

Beständigt var mitt tal så här:
Cornelius, tag dig kommissioner
och skaffa dig en karaktär
och köp dig nya permissioner.

Ja, ja nog finns det sysslor till
och titlar, ämbeten och tjänster;
men mången ej till höger vill,
blott för att krogen är till vänster.

Om han följt goda råd, kanske
att i allt trots för avundsgrinet,
han kunnat bli hovsinkare
för allt det kungliga postlinet.

En jungfru hos en hårfrisör
som plär en kammarfru frisera,
för min skull honom tog sig för
till denna post rekommendera.

Men säkert var han jakobin;
om rangen han sig föga brydde;
drack alltid hellre öl än vin,
och höga areställen skydde.

Det härskar i dessa dikter en utpräglad realism, en realism — i ordets bästa mening — starkare än hos någon annan av våra mera betydande skalder, Bellman icke undantagen.

I viss mån erinra ju dessa karaktärsmålningar om Fredmansdikten, ehuru de genomgående äro mera torroliga och mindre känsliga. Än närmare stå de vissa Holbergs karaktäristiker. Men jämförelser äro här föga på sin plats, det är fru Lenngren — hon och ingen annan — som här framträder i sin fulla ursprunglighet.

Mera älskvärd är karaktärsbilden av *Gubben*, som icke längre kan njuta av bordets eller kärlekens nöjen och som därför, när han måste ansa sin fontanell, »enligt år och plikt» talar om »ungdoms oförsiktigheter», och vid vart anfall utav gikt håller ett lovtal över måttligheten, men som dock förglömmer ålderns tyngd när podagern lämnar hans häl och då finner skäl prisa glädjen med de unga.

En av fru Lenngrens allkända och mest populära dikter är *Porträtterna*, otaliga gånger utförd såsom »rebus en action». Den är från 1796, men redan två år tidigare finna vi i

Stockholms-Posten en icke i hennes Skaldeförsök medtagen förstudie: *Karrikatyr*, så lydande:

Min goda tant, en adlig fru
av gammal börd och gamla giktpassioner,
dum högfärd, stora pretentioner,
vill synas ung och skön; vad tycker du?
Man skulle bara se den skalliga matronan,
jag säger än en gång, man skulle bara se
vad evigt jämk med huvudbonan
och kvittenkärnorne;
och hennes huvudbry att lyckligt under touren
av ungdomens behag jämt träffa rätt naturen,
dess synliga bemödande
vid något större leende,
vid skämtet och skalkaktigheten
att icke dessa märken te
av tiden och av vanskligheten.
(Jag målar något grant kanske,
jag mente kärngens fallna tänder.)
Än vidare du skulle se
de rika diamanterne,
förmängde bland giktknölarne,
på hennes blå, välborna händer;
och sen de äkta pärlorne
förskaffade från Orienten,
av hennes salig man den fromme presidenten,
år sjuttonhundra femtitre.
Du skulle hennes joller höra,
se hennes skrynkliga och grånade behag
Och hennes planer och förslag
att dig förtjusa, att dig röra,
och säg, min vän, vad skulle du väl göra?
Ge kärngen den och den — och skratta — så gör jag.

Fru Lenngren gav likväl icke käringen »den och den», utan upptog henne ännu en gång och lät henne presentera sina anor och sig själv för den stackars enfaldiga Susanna. Med verkligt dramatiskt liv framställes här andrygheten och fåfängan hos den gamla nåden, som glömmer, att tiden gått ifrån henne.

Ypperlig är skildringen av alla anorna — den vidtbereste presidenten, som kände flugors namn på grekiska och latin, fänriken, som var i ställning och i dans ett mönster, och uppfann sju slags stångpiskor, den berömda skönheten, som halp drottning Kirstin kröningsdagen med att häkta upp understubben, onkeln, som en gång spelte schack med ryske tsaren o. s. v. Men dråpligast är slutvändningen, då den gamla skinntorra gumman visar på sitt fagra ungdomsporträtt och får till svar ett:

> Skall *detta* vara hennes nåd?

varefter grevinnans vrede brusar ut:

> Vad! — Skall det vara? Vad!... vad! Slyna!
> Fort ut på dörrn med dig och med din knyppeldyna!
> Vad harm! — men det med rätta sker,
> när man med slika djur i nådigt tal sig ger!

Även andra dikter från dessa år giva till känna att de tillkommit i en tid, då frågan om adelskapets berättigande stod på dagordningen, då man hade skärpt blick för adelns andryghet och krav på företrädesrätt, och i en krets där man sympatiserade med tidens demokratiska idéer, helst husets herre i sin befordran, trots sin duglighet, fått såsom ofrälse stå tillbaka för mindre meriterade ämbetsmän »av börd».

I *Hans nåds morgonsömn* (1796) finna vi sålunda en dräpande satir med social innebörd mot den högvälborna lättjan:

> Tyst, tyst, godt folk — Bathyllus sover.

Och medan han i ejderdun drömmer om gårdagens fina middagar, står utanför hela hopen av fattiga fordringsägare, som få vänta och vänta, till hans nåd sovit »ännu en timma roligt».

Fröken Juliana är liksom »Porträtterna» ett bland fru Lenngrens oftast citerade stycken och blev under de kommande decennierna — ståndsstridernas dagar — mycket modernt. Mången »ofrälse» har med förtjusning citerat de bevingade orden:

Juliana, glöm aldrig din adliga ätt,
lägg bort dina ofrälse miner!
Minns noga de kall, dina fäder beklädt,
minns grevarne, dina kusiner!

Denna skarpa satir mot adelshögfärden och dårskapen att »hellre förtvina och aldrig få man, än nedom sin börd sig förringa», var färdig redan på våren 1798, men har — så vidt jag kunnat finna — icke offentliggjorts under fru Lenngrens livstid.

Poemet utgör en i hög grad målande bild från sin tid och från samhällsförhållanden och ståndsfördomar, som framkallade sådana öden som den stackars onyttiga, på sina anor levande Julianas.

Själva den »händelse», som begagnas såsom ram för satiren på adelshögfärden, har antagligen fru Lenngren hämtat från Lafontaine.

I sjunde boken av hans fabler förekomma nämligen två sammanhörande stycken, n:r 4 och n:r 5, den förra kallad »Le héron», och skildrande, hurusom en häger som ratar alla präktiga fiskar slutligen får nöja sig med en snigel, den andra, »La fille», utgörande fabelns tillämpning på människolivet och framställande en något stolt och granntyckt ung dam, som har så stora anspråk på sina friare, att hon försmår den ena efter den andra av de verkligt behagliga och framstående, sedan, när dessa ej längre göra henne sin kur, ratar mellansorten, och slutligen, när spegeln säger henne, att det är nödvändigt att i hast skaffa sig en man

och att det ej längre duger att vara granntyckt, känner sig lycklig åt att få räcka handen till en krympling.

Grundtanken är densamma, men detta hindrar icke, att »fröken Juliana» är en helt igenom ursprunglig dikt, särskilt med en stark svensk lokalfärg, såsom nästan allt från fru Lenngrens hand.[1]

Av mindre betydelse är ju *Det högtförnäma äkta paret* (från 1800) om »hans nåd», som ständigt bär faderns stolta ättelängd på tungan, och hans maka, som skral och skröplig, förtorkad och förstörd, kräver slavisk vördnad för rang och börd.

Slutstrofen, med dess uppmaning att ömka och beklaga »höga dårens usla ålderdom», verkar något torr.

Helt annat liv får satiren mot den högvälborna dumheten i den klassiska *Grevinnans besök* från samma år — ett av de poem, på vilka man genast tänker, då man hör nämnas fru Lenngrens namn, och otvivelaktigt det mest betydande hon skrivit under de sista tjugu åren av sin levnad. Det är en målning med satirisk anstrykning, som emellertid har sin största betydelse som s e d e s k i l d r i n g. Beröringen mellan det hederliga prästfolket och det högborna herrskapet från herrgården, framkallar å ena sidan ett fjäsk och en ödmjukhet, och å den andra sidan en kylig nedlåtenhet, som verka komiskt. Verkligheten är här så tagen på kornet, att man ej ett ögonblick tvivlar på sanningen av det framställda. Så gick det till — därom är icke tu tal — när omkring år 1800 en grevinna gjorde besök hos sin kyrkoherde och törhända går det mångenstädes så till ännu, törhända stå ännu pastorskan

[1] Hjertén påpekar, att ämnet även finnes i ett av Martialis' epigram (V: 17) och att uppslaget kan ha hämtats direkt härifrån. Detta epigram lyder:

> Dum proavos atavosque refers et nomina magna,
> dum tibi noster eques sordida conditio est,
> dum te posse negas nisi lato, Gellia, clavo
> nubere, nupsisti, Gellia, cistifero.

och dottern och niga »vid trappan, vid porten, vid grinden». Tiderna förändras men vissa mänskliga egendomligheter, däribland nedlåtenheten och det underdåniga fjäsket, förbliva sig lika — och därför blir även »Grevinnans besök» odödligt.

Men även andra tidssvagheter äro föremål för hennes lekfulla satir. Redan som ung flicka hade hon haft ett godt öga till toalettflärden och hon riktade nu sina pilar både mot detta slags flärd och annat överdåd, mot ålderdomens försök att tävla med ungdomen o. s. v.

Så i *Kontrasten* (1796), där den »skeppundsviktiga matronan» trots sin korpulens stånkar med i dansen och tävlar med ungmön i stället för att sänka de breda rona vid ett spelbord. Egendomligt nog funno fosforisterna uttrycket »breda rona» stötande och vittnande om saknad av — kvinnlig finkänsla. I *Toaletten* (1797) möta vi ånyo en bild av en åldrande dam som söker, trots sin förvissnade arm, sina skrynklor och vakanserna i munnen, visa ungdom uppå skinnet. *Fästmön* (1798) ger en satirisk bild av en utstofferad ung dam och hennes smeksamme och jollrande fästman, som sliskigt klemar med fraser »äckliga att höra på», så att matronan utbrister:

Hastig ända
måste hända
på den eld som tänds i krut.

I *Ålderdomströsten* (1798) har fru Lenngren med Hogarthsk skärpa visat frukten av en bortklemande uppfostran; den söta gossen utvecklar sig till en skurk, som blott önskar lura modern och få ut mödernet; det är en besk satir utan försonande löje och man förvånar sig över att Åhlström ansett lämpligt att tonsätta den som visa. I *Mirza* (1797) klagar en äkta man över att den flicka, som före äktenskapet spelade huslig och sparsam, förvandlats till en slösaktig och nöjeslysten hustru:

Ständigt smyckad som till bal,
upp till axeln nakna armar;
vid mitt fogligaste tal:
''Kors, mitt hjärta, vad du larmar!
Just för sparsamhetens skull
nöter jag mitt fina hull.''

Och som final på dylik flärd — den lilla dialogen *Herrns och fruns morgonkonversation*, där herrn förklarar att det blir nödvändigt att göra cession men hustrun tröstar honom:

Bah, det där rusket går förbi;
låt folket ha sin tid att prata.
Tro mina ord,
konkursen gjord,
som förr vi hålla loge och ekipage och bord
och göra fienderna flata. —
Ja, ja, du kan ha rätt, Agata!

Metoden användes 1814, då dikten skrevs — den hade gamla anor och hade redan i Argus gisslats av Dalin och på 1750-talet i Stagnells »Den lyckelige banqueroutieren».

Stundom tar denna satir av flärd och nöjeslystnad karaktären av situationsmålning. Så i den livfulla teckningen av olika lagers icke alltför valgranna rolighet i *Vauxhallen* (1797), med »jämlikhet, kvalm och musik»:

Vauxhall, du liknar vår värld!
Mänskan där fiker
och svettas otroligt,
väsnas och skriker
och tror sig ha roligt.

Starkare är situationsmålningen i den dråpliga framställning av vantrevnaden vid stora gästabud, *Kalaset* (osäkert tillkomstår). Den förmåga av livfull dramatisk skildringskonst, som vi erinra oss från vissa strofer i »Tekonseljen», firar här nya triumfer:

Hälsning och nigning som aldrig ta slut!
Gällt man i dörrarna klappar och smäller,
knärackan skäller,
frun ropar idligt: ''Välkommen!'' — ''Vet hut.''

Liknande situationsmålning, av vilken tyvärr endast början föreligger, ger fru Lenngren i

Salig fruns begravning.

Se den dubbla fackelraden
kring den svarta likpaulun;
hör hur klockorna i staden
pingla efter salig frun.
Drängar och kuskar,
kärngar och sluskar
vimla tätt på denna stråt,
anförvanter utan gråt,
fot för fot i sorglig ståt.

Vakten i en hai rangerad
skyldrar invid templets port,
kistan, i orange brocherad,
vaggas sakta till sin ort.
Nu som en galning
för sin betalning
skrålar kantorn till som bäst,
arvingar med var sin präst —
den där långe ärver mest —

Full är kyrkans gång och bänkar,
mobben packad som en mur,
av min guldked fyra länkar
rycktes från mitt pinsbacksur.
— — — — — — — — —

En dikt av i den satiriska litteraturen mera allmän karaktär är *Testamentet* (1798), som behandlar motivet om huru dumheten gör lycka i världen, under det att det går den kloke illa. Ämnet hade i nordisk litteratur behandlats av Luxdorph

(»Tossernes Lyksalighed»), Trojel (»Ode til Dumhed»), Kellgren (»Min kära gosse, bliv ett fån!») o. fl., men fru Lenngrens närmaste förebild var den under 1700-talet här rätt mycket lästa och efterbildade Gellerts »Der sterbende Vater», som redan 1773 översatts i Hvad Nytt? Hvad Nytt? n:r 86 av »en medlem av Vitterhetssällskapet». Fru Lenngren, har sin vana trogen, utbroderat motivet med en del yttre omständigheter, som förläna dikten en viss bred realism i förhållande till Gellerts korta anekdot.

Slutklämmen i denna:

Für Görgen ist mir gar nicht bange
der kommt durch seine Dummheit fort

går igen i slutraderna:

Din bror är född att göra lycka,
han är en narr . . . farväl . . . nog kommer Lukas fort.

I *Gossen och leksakerna* (1798) gränsar satiren till idyllen. Det tillhör de poem, vilkas träffande vändningar blivit bevingade ord. Det gäller världsklokhetens kalla kritik av de illusioner som skänka glädje:

I överkloke i vår värld!
Hur liten tack den nit är värd
att sanningsglaset för oss hålla,
att gillra med förnuftets garn.
O, lämnen oss — vi äro barn,
och våra lekverk och vårt flarn
lät oss i ostörd ro behålla!

Det är liksom om skaldinnan — trots all sin upplysningsvänlighet — vill giva uttryck åt ett visst vemod över de offer den nyktra kritiken kräver. Och det ligger tillika i denna dikt en ton av saknad, en längtan till barndomens

förlorade paradis, som samtidigt ger sig luft i ett par idylliska dikter.[1]

I *Katten och papegojan* (1798) riktar hon i form av en fabel ett skarpt angrepp på den frihetssträvan, som ej vill veta av lagens helga band. Jakobinen är här katten, som smickrar fågeln i buren och uppmanar den att bryta sina bojor, men papegojan föredrager något tvång framför att råka i de jakobinska klorna. Dikten skrevs medan ännu skräcktidens blodsdåd voro i färskaste minne.

Ett något mustigt gensvar på klandret av satirerna i Stockholms-Posten gav hon i följande bland hennes papper befintliga dikt:

> ''Vad fan är det?'' — skrek pastor Fadd
> och njöt i makligt lugn den läckra morgonkosten,
> i sidennattrock hemmastadd —
> ''vad fan står det för strunt i Posten?
> Har satan åter makt med detta gamla blad?
> Det tycktes på en tid ej arta sig så illa,
> gav bara tidningar åt land och huvudstad,
> malice i ingen enda rad,
> och höll sig fredligt, fromt och stilla.
> Skall ondskan där på nytt sitt huvud resa opp?
> Satiren trodde jag av djävulen uppsluken:
> men se! Står icke jag precis från tå till topp,
> i dag livs levande på duken!
> Belackarn! — Ja, det blir därvid
> skall straffas — flydde han till Shetland, till Minorca,
> jag skriker det så högt som mina lungor orka,
> är det en vers i denna syndatid?
> Är det ett skämt i denna svåra torka?''

Hennes veterligen sista satir är det lilla mästerstycket *Mårten Holk*, som offentliggjordes så sent som 1816. Det ger

[1] Stycket slog särskilt an på Franzén, som i brev till Rutström bad denne tacka fru Lenngren för dikten: »Jag fann det stycket för mig i flera avseenden intressant. Jag tror icke, att alla förstå det stycket så väl som jag. Ungefär samma tid trycktes i Åbo Tidningar en allegori om Floden och Bäcken, vars tanke gick ut på detsamma.» (Sverker Ek: Franzéns Åbodiktning, 1916, s. 232.)

en i all sin korthet sällsynt levande karaktäristik av en uppkomling som, tack vare sin närighet i fältkommissariatet, svingar sig upp till en burgen ställning, »grann rock och ståtligt bord», varefter följer den dråpliga slutklämmen:

Skrattar du, min vän? Å, tig,
drick och rök din pipa
och lär dig en gång av krig
nyttan att begripa.

Stycket ansågs hava en personlig syftning på en av de mest berömde men ock mest klandrade och även förtalade statsmännen under det nya statsskickets första tid, G. F. af Wirsén, som gjort sin bana genom fältkommissariatet.[1] Detta var säkerligen orsaken till att det icke upptogs i Skaldeförsökens första upplaga, men ingalunda de estetiska skäl Hammarsköld söker göra gällande vid sitt fördömande av den roliga visan, vars uteslutande Leopold däremot beklagade.

En del av satirerna äro av litterär art och syfta åt olika avarter av diktning.

Det som framför allt bjuder Anna Maria Lenngren emot är det bålstora och det tillgjorda i poesien.

I *Medicinskt rön* (1796) skämtas med den sjuke, vars feber efter sex veckors obstruktion tar sig uttryck i »en illaartad ode»; i *Berget och poeten* (1797) gycklar hon i anslutning till Phaedrus' fabel om berget och råttan med skalden som svingar sig mot solen opp på vingad fåle för att föda ett verk som skulle skymma alla iliader:

Berget alstrade en råtta
och poeten — en sonett.

[1] I tidens brevväxling omtalas sedan stundom Wirsén såsom »Mårten Holk».

Hon har visserligen antecknat denna bit som original, men den kan emellertid lika väl som mången annan av hennes »imitationer» betecknas såsom efterbildning. Idén återfinnes hos Lafontaine (V: 10), »La montagne qui accouche», där redogörelsen för fabeln om berget och råttan åtföljes av en applikation på författarne, men enligt vad Hjertén anmärkt, är fru Lenngrens närmaste förebild Hagedorns »Der Berg und der Poet», vilken utmynnar i samma parallell som hennes dikt.

Allein, gebt Acht, was kömmt heraus?
Hier ein Sonnet, dort eine Maus.

Snarlik denna är fabeln *Hjorten och kaninen*, vilken senare genom att spetsa öronen söker skaffa sig horn som hjorten, och dess tillämpning på pysslingen, som söker efterapa snillet; — uppslaget kommer till äventyrs från Lafontaines »Les oreilles du lièvre» (Hjertén).

I den lilla roliga dikten *Var och en har sitt privilegium* gycklas först med den egenkäres sätt att överskatta sina egna och misskänna andras snillebragder:

Sig själv gudomlig att betrakta
det är hans privilegium,

därefter följer med snärt mot de högtravande tragedierna:

Låt fritt vår Bavius författa;
att vid hans tragedier skratta —
det är vårt privilegium.

Mycket bekant är hennes satir på den pastorala poesien *Ett sätt att göra herdakväden* (1797), där hon driver gäck med det slags idyll, som är motsatsen till hennes egen, den onaturliga och mjäkiga:

Se det är en idyll som ändtligt man förstår,
så sann och menlös att den bräker.

Hennes avoghet mot det alltför storståtliga och det affekterade »pastorala» har kastat ett kanske icke enbart sympatiskt stänk på de strofer i dikten *Dröm*, i vilka hon berör sin föregångerska fru Nordenflycht — och varom senare mera.

Om hennes skämt med den pastorala dikten redan var något »hors de saison», var åter det gyckel hon bestod skräckballaden »up to date». Hennes mustiga skämtballad *Anders och Köks-Kajsa* (1793) utgör nämligen en ganska djärv parodi på Kellgrens »Fredriks vålnad» från samma år. »Gast- och skrockdikten» hade börjat odlas i Tyskland, England och Danmark. Ett av dess första skott på svensk jordmån var den nämnda Kellgrenska tolkningen av den hemska spök- och älskogsdikten »Ludvigs Gjenfærd» av Baggesen. Onekligen innebar denna i vissa avseenden poetiska dikt tillfällen till skämtsamt gäckeri, allra helst för ett så kritiskt sinne som fru Lenngrens. Vid meddelandet av parodien förklarade hon visserligen, att det icke varit hennes avsikt att förlöjliga balladen, »ett skaldslag vilket, även som alla andra har under en mästares hand sitt värde, men lika med all enfald eller styrka, den egenskap att låna sig snarast åt parodien».

»Anders och Köks-Kajsa» är såsom parodi förträfflig; anslaget är alldeles lika med »Fredriks vålnad», därpå följer skildringen av Kajsas skräck för Anders' vålnad, vilken emellertid visar sig vara ingen annan än baronen, som i föga rättmätiga avsikter smugit sig hän till hennes bädd. Han vinner där sitt syfte, men den bedragne älskaren bevittnar händelsen och hänger sig i sitt strumpeband:

Där hang han både styv och kall;
Katrinas sorg var bitter.
Se så, nu damp han knall och fall —
och gråte den som gitter.

Stycket, som tonsattes med bedrövlig melodi i Åhlströms »Skaldestycken satta i musik», blev mycket populärt, men egendomligt nog lär det på vissa håll tagits på allvar och rent av sjungits som folkvisa.

På grund av sina rättframt vågade uttryck har denna skämtdikt i allmänhet utelämnats ur äldre upplagor av Skaldeförsöken. I sin helhet är den en dråplig, låt vara starkt chargerad litteraturparodi, och den komiska verkan, som åstadkommes just i den ömtåliga sjunde strofen, får ursäkta om fru Lenngren här — för att tala med Atterbom — »sträckt poesiens friheter något för långt över den kvinnliga gränsen».

Rätt lustigt är det att iakttaga det bristande förstående, som denna skämtdikt mötte hos en man av en äldre skola, vilken själv författat en ballad i tidens smak, Erik Brander-Skjöldebrand, som särskilt var avog mot Kellgren, vars hand han spårade i dess offentliggörande.

I sitt presidietal i Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien 1798 »om de så kallade ballader» förklarade han att han ogärna uppehölle sig vid detta »stycke, som möjligen någon god, kvick och beskedlig vitterhetsidkare kunnat på given uppmuntran såsom ett försök uppsätta», men han ansåge, att den som kunde uppmuntra en sådan vitterhet i publique dagblad »gjorde allt vad han kunde för att draga nationen till det osmakligaste espieglerie och begabberi av allt och röjde mera av en skolpojkes kitslighet än av hjärta, känsla och en rättställd smak».[1]

Ett annat skämt med den hemska gastpoesien är *Gengångaren,* »ballad på visst sätt», som låter en föregivet drunknad sjögast uppenbara sig för den älskade, vilken

tyckte som en dunst av svavel
vad som var en dunst av beck.

[1] Jmfr J. V. Johansson: Den förromantiska balladen i Meddelanden från Göteborgs Högskolas litteraturhistoriska seminarium (1912).

Han kommer dock ej såsom en osalig ande från helvetet utan från — »Paradiset, första krogen vid Norrtull». Författarinnan ber läsaren ursäkta »vändningen av min ballad».

Egendomligt var att hon senare själv offrade åt den litteraturart som hon här förlöjligade.

Dilettanteriet i poesi och konst snärtas i *Minnesvården*, ett epigram om »salig greven», över vilken reses en mausolé med Apollo och muserna, därför att — han »skrev charader och blåste falskt på flöjt och gjorde bouts rimés».

Hon har ock skämtat med versifieringarna av prosaiskt torra ämnen och annat torrt detaljgräl, som gjorde anspråk på att gälla såsom »vittert». Det skedde i *Herr Grälberg:*

Herr Grälberg, denne man av grundlig, sträv merit,
som hittills intet gjort för smaken och för snillet,
herr Grälberg, säger jag, han i det stora gillet,
om vilket frågas plär: "Varför kom Grälberg dit?",
han ämnar nu ge ut till vinst för pappersbruken,
till vinst för var och en, som läser i vårt land,
ett dubbelt skaldeverk, ifrån sin lärda hand:
om *ryckbands nytta i peruken*
och *skadan utav mal i gamla folioband.*

»Gräl» får i sammansättningen Grälberg icke fattas i betydelsen ordstrid eller bråk utan, såsom ofta i det äldre språket, av pedanteri, nedgrävande i läsning, grubbel o. d. Epigrammet ansågs — måhända med orätt — åsyfta rektor J. Murberg, svenskakademikern, som i sin ungdom författat skaldestycken och på konungens uppdrag översatt Racines Athalie och som sedan bl. a. gjort sig känd som historiker; han hade dock icke, såsom epigrammet låter förmoda, skrivit några »skaldeverk» över »nyttiga» ämnen men väl specialavhandlingar t. ex. om »krutets ålder och bruk i Sverige» och om »de äldsta gustavianska prinsessornas utstyr och hemgift». I Svenska akademiens ordboksarbete deltog han mycket nitiskt

å bokstäverna *o* och *å*, men väckte någon överraskning i den vittra kretsen, då han upptog ord som »oavbaselig» (incorrigible) och »oavloppad».

Anspelningen på akademien i frågan »Varför kom Grälberg dit?» har väl vållat att epigrammet icke kom med i Skaldeförsöken, vid vars utgivande Rosenstein medverkade.

Epigrammen *Vad gör det dig, vad blomster biet suger?* och *Att vidt och lärt med kritisk recension*, vilket sistnämnda skulle kunna tillämpas på Kellgrens metod att i sina kritiker »fälla tättingar med kanon», äga likaledes litterärsatirisk innebörd.

Bland fru Lenngrens efterlämnade papper ligger en satirisk recension på vers *Den unge filosofen på landsvägen* vilken utgör ett gyckel med Pehr Thams till Dagsnäs kostliga »Anteckningar under och i anledning av en resa ifrån Västergötland till Stockholm», en samling kuriösa notiser och än kuriösare reflexioner, misslyckade försök att vara djupsinnig à la Sterne eller Ehrensvärd. Poemet avser att i versform »sammandraga verket» och parodierar på ett lustigt sätt bokens kuriösa blandning:

i sicksackstil med reflexioner,
med noter och med citationer,
om städer, byar, folk och fän,
milstolpar, köpingar och län.

Till den litterära satiren kan väl i viss mån även räknas den ypperliga fabeln *Björndansen*, som skämtar med den dåliga kritiken och de svaga efterbildarnes bifall.

Man har ett spanskt ordspråk »Si el sabio no aprueba malo! Si el necio aplaude peor». Gellert har i en för övrigt av Bellman översatt fabel »Der Mahler» givit uttryck för samma tanke: en målare har fått besök av en kännare, som klandrat hans Marsbild, men låter sig ej övertyga om dess brister; när däremot en ung narr prisat bilden såsom ett mästerstycke, plånar han ut den:

Wenn deine Kunst dem Kenner nicht gefällt,
dann ist es schon ein böses Zeichen;
doch wenn sie gar des Narren Lob erhält,
dann ist es Zeit sie auszustreichen.[1]

I nummer 26 för 1784 av Stockholms-Posten förekom en liten prosafabel »Björnen, apan och svinet, översatt från spanskan», vars sensmoral framgår av björnens ursäkt till åskådarne:

''När apan klandrade hans dans hade han börjat misstro sin talang, men då svinet berömde honom var han övertygad om att han icke kunde dansa.''

Fabeln slutar ock med följande tillämpning:

''I Auctorer och författare! Gören eder nytta av denna fabel. Det är ett elakt tecken, då folk av merit förkastar, men ännu värre då dumhuvuden berömma.''

Fru Lenngren gjorde sig på annat sätt nytta av fabeln. Halvtannat årtionde efter att hon läst bagatellen i Posten, skrev hon mästerstycket »Björndansen», i vilket hennes fabeldiktning och svensk fabeldikt över huvud kulminera.

Dess slutstrof:

Under smädelsen och grinet,
björnen modet än behöll,
men vid bifall utav svinet —
vem kan undra om det föll!

har övergått till ett bevingat ord.

Mot slutet av sitt liv fann skaldinnan anledning till ännu en litteratursatir. Hon har, som ovan omtalat, för år 1814

[1] Det var denna dikt av Gellert, som skalden uppläste för Fredrik den store 1760, när denne som erövrare kom till Leipzig. Konungen förklarade att han vore »le plus raisonable de tous les savans allemans» och frågade honom av vem han lärt att skriva. Gellert genmälte att han gått i naturens skola, varpå Fredrik anmärkte att han efterbildat Lafontaine. Stolt svarade den tyske diktaren att väl hade han läst denne, men, »Ihro Majestät, ich bin ein Original».

antecknat en dikt *Kråkan*, som likväl varken påträffats i äldre tryck eller bland hennes papper. Ahnfelt har emellertid i excellensen Suchtelens autografsamling i Petersburg funnit denna dikt, vilken han på sin tid meddelade i Ur Dagens Krönika. Den lyder:

Förr, när fåglar kunde språka,
hände, att en myndig kråka
talte så en gång:
hör man på, där opp i alen,
den där spinken, näktergalen,
prisad för sin sång!

Aldrig är han rätt i takten;
likväl mången här i trakten
tycker om hans skrik;
men för mig och för de mina
är hans stämma just en pina,
en fatal musik.

Skogens Karsten, tyst på kvisten,
hörde fjäder-fosforisten
lugn vid dess förtal;
ty vad kråkan helst må klandra,
blir hon kråka — och den andra
alltid näktergal.

Uttrycket »fjäder-fosforisten» visar vartåt hon syftade.

Fru Lenngren var »akademiker». Det finns kanske ingen som så representerar den eftergustavianska akademismens bästa sidor, som just hon. Faktiskt tillhörde hon väl ej de adertons vittra samfund, men det var dock ingen tom fras, att hon var akademiens »osynliga ledamot», och när mot slutet av år 1809 stridigheterna inom den svenska vitterheten togo sin början, var ock hennes ståndpunkt given. Nyheterna i den fosforistiska poesien och estetiken stämde föga med hennes realistiskt anlagda skaplynne, hur många fruntimmer som än eljest »knäböjde för och beundrade» den nyromantiska

poesien. Fosforismens främste man berättar, hurusom fru Lenngren bland annat hade varnat en frände till hennes man, en ung Lehnberg, som besökte hennes »fornakademiska» aftongille, för att i Uppsala slå sig i slang med de förföriske fosforisterna, särskilt borde han taga sig till vara för en viss Atterbom — en förmaning, som hade den vanliga följden: att den unge Lehnberg av nyfikenhet genast uppsökte den farlige fosforisten.

»Kråkan» synes vara framkallad av de angrepp på akademien, särskilt Leopold, som just på våren 1814 började i »Svensk Literatur-Tidning».

Bland de skämtsamma dikterna ha vi väl ock att räkna hennes sällskaps- och dryckesvisor, som under denna period stundom få en ny hållning och upptaga satiriska, berättande, karaktärsskildrande element.

Här är *Vintervisan* från 1793. I dess skildring av vinterns kyla och hemmets värme påträffa vi en målande stil, som är äkta Lenngrensk. Man har väntat främmande till det Lenngrenska hemmet, men det är kallt därute och gästerna ha fått vandra i drivan, som knarrar under skon; snuviga och med frusna öron ha de kommit in i det vänliga hemmet, och där har värdinnan mottagit dem med en god bål och en icke mindre god sång, som skildrar deras belägenhet, men i övrigt låter dem sanna slutstrofen:

Uti glädtigt brödralag
vill jag vinterns makt förglömma,
leva nöjd min korta dag
och buteljen tömma,
köld och drivor trotsar jag,
då de bästa nektarslag
få ur bålen strömma.

Mindre betydande är en annan känd dryckesvisa från detta år, *Tacksägelseskålen*, liksom den efter Baggesen tolkade *Måttlighetens skål* (som saknas i de vanliga upplagorna, men, tonsatt av Åhlström, förekommer i Musikaliskt tidsfördriv). *Törstsläckningen* (1794) är en glad dryckesvisa i de samtida dansk-tyska anakreontikernas smak. En annan visa från detta år — icke intagen i Stockholms-Posten — är den synnerligen lyckade *Bordsvisa för ett gladt lag*, meddelad i »Skaldestycken satta i musik», II, tonsatt av Hæffner, och under titeln »Uppfinnarens skål» i en del visböcker, där det exempelvis heter:

Först drack man vattnet helt enkelt ur floden,
konsternas barndom är simpel och späd;
glas var ej brukligt, ej ens under Oden,
var drack ur handen och öste därmed.
Uppfinnarns skål av den rätta metoden,
granne, tag glaset och klinga och kväd!

Då man i början med vatten sig nöjde,
drack man så sällan och innerligt smått;
ingen sin röst i en visa upphöjde;
om man försökt det, hur skulle det gått?
Arraken kom, och talangen sig röjde;
nu varje broder en stämma har fått.

Höjom då glaset, och sången förenom!
Skålen skall bli för en forntidens vis;
han, som till hugnad för varjom och enom
mäskade till första brygden av ris.
Sjungom hans lov, drickom laget igenom,
givom hans snille beundran och pris!

Nästa år framkallade flere översättningar från danska och tyska anakreontiker.

Så tolkar hon Rahbeks »Hvi rose I saa vore Fædre?» under titel *Göternes utvandring*, en dryckessång med en synnerligen kvick slutvändning om hur göterna först plundrade vinlanden, men nu i stället fingo sig av fransmännen tillsändt det

vin de förtärde; i *Min vilja* efterbildar hon Gleim och uttalar sin avsikt att dricka om bland bröder och förakta lärdom, guld och ära; i *Min levnads mål* ser hon med en annan tysk anakreontiker såsom livets uppgift att dricka och sjunga och söka sin död i Lydias sköt.

Med norrmannen Zetlitz besjunger hon *Sällheten* såsom frukt av kärleken och druvans nektar.

Hennes översättning av den sistnämnda dikten synes mig i vissa avseenden originalet överlägsen. Man döme av de första och sista stroferna:

Vredens Sön Smerte grusomt steg ned og i hvert Hjerte saaede sin Sæd.	Sänd av Jofur, Smärtan steg på jorden ned och i våra hjärtan sina tistlar vred.
— — — —	— — — —
Haabet med Druer spirede frem og Elskovs Luer tændtes ved dem.	Älskog klädde tankan uti blomsterskrud, klasarne i rankan myste glädjens bud.
Daaren begræde livet og sig. Elskov og Glæde vier jeg mig.	Hördes så de orden över skapelsen: ''Sällhet gav jag jorden — mänskor, njuten den.''

Från Zetlitz är ock *Den lärde* (1796), en av tidens bästa anakreontiska dikter, tillika en präktig satir mot pedanteriet, som icke heller förlorat på att gå genom fru Lenngrens händer. Jämförd med originalet visar även denna översättning större ledighet och behag.

Från 1796 eller tidigare är *Gubben Didrik* (detta år avtryckt i Sommarpromenaden), som synes mig beteckna höjdpunkten av hennes sällskapsvisor. Här är det som hon, såsom i föregående kapitel antyddes, kastar av den antagna

masken av subjektiv glädje åt dryckesfröjden och tecknar mera objektivt — på samma gång hon också inlägger komisk kraft i sin dryckesvisa. »Gubben Didrik» blev egendomligt nog icke upptagen i första upplagan av fru Lenngrens dikter. »Didrik» är dock en typ, så sant komisk och av så äkta skrot och korn, att den kräver sin plats bredvid själva hennes »Cornelius» och den »biografierade». Den stackars toffelhjälten, som ger hin politiken och som bara »tiger och dricker» vid alla livets skiften (t. o. m. när hans ogifta dotter får tvillingar vid bordet), som reguljärt tar sig sitt lilla aftonrus vid sextiden på klubben, är en figur som i omedveten humor knappt ger ens Bellmanstyperna efter. Det sparas icke på starka uttryck, vilket förmodligen är orsaken till att visan ej medkommit i 1819 års upplaga. I synnerhet är det väl fjärde strofen som väckt betänkligheter, men det må för visso sägas, att den är något av det lustigaste, låt vara även mustigaste, som flutit ur fru Lenngrens penna sedan »Tekonseljens» dagar. Visan, som tonsatts i en förträfflig melodi av Du Puy, var på sin tid synnerligen populär, och förtjänar att vara det.

I »Musikaliskt tidsfördriv», där »Gubben Didrik» upptogs 1797, meddelades också samma år en bordsvisa:

Sjungen, vänner,
höjen glädjens ljud!
Medan själen lyckligt känner,
lydom nöjets bud!

som utgör en ny, men i formen betydligt elegantare variation av samma tema som hon behandlat vid bålen alltsedan 1780-talets början.

År 1798 antecknas några dryckessånger såsom färdiga.

Bland dem är *Visan om paradiset* (»Alla fäders första far»), en godmodigt burlesk visa med en ton, snarlik det Bellmanska bibelskämtet i »Gubben Noak» och »Joachim»; den skildrar

Adams paradis, för att därefter övergå till en jämförelse med det trevna hemmets paradis, där valda gäster och glada skålar göra laget bra mycket härligare än i det gamla paradiset med sin eviga grönsallat. Så slutar hon ock: »Granne, drick — nu dricker jag!»

Mera målande är hennes dryckesskämt i den genomkomiska bilden *Den välvise* (eller Rådmannen i Askersund). Det är en minnessång över en salig dryckeshjälte, som i avseende på rådmannameriter tyckes ha varit släkt med den Bellmanska »Telgemagistraten»:

Den salige mannen i fråga
teg alltid i sittande rätt;
visst icke i brist av förmåga,
nej, vänner, det var så hans sätt,
att tiga och skruva sin stövelmanschett.

Men ära för rådmannens minne!
Ett råd här i världen han gav;
och märk huru snillet bor inne
hos den som minst skryter därav;
det rådet skall hedra vår vän i hans grav.

Det var just en söndag vid bordet,
då rådman tömt rommen i båln;
den välvise hastigt tog ordet
och rådde oss dricka på kåln.
Fyll glaset, till rådmannens ära går skåln!

— — — — — — — — — —

Se'n höll han om drycker och bålar
ett tal, excellent i sin sort,
tillstyrkte, att fjäset med skålar
som tidspillan borde tas bort:
ty människans livstid är oviss och kort!

Närbesläktad med denna är en annan rådmanssång, *Dialog på källaren* (Rådman Gök), meddelad 1810 i Stockholms-Posten

n:r 26, om en »illiterat», vars åtkomst till rådmansplatsen onekligen liksom Askersundsrådmannens synes stå i paritet med den bekanta »suggans» i Bellmansdikten.

Döden och jag (1798), en särdeles egendomlig, halvt novellistisk visa om Döden, som blir fullsupen och därigenom lurad på sitt byte, är möjligen imitation, såsom en anteckning uppgiver, ehuru en annan anger den såsom original.

Början företer en viss likhet med Lessings »Der Tod» (1747):

Gestern Brüder, könnt' Ihr's glauben?
gestern bei dem Saft der Trauben
(bildet euch mein Schrecken ein!)
kam der Tod zu mir herein.

men slutet i Lessings dikt är helt annat och innebär satir mot läkarne; skalden söker nämligen muta döden med vin, men det lyckas icke, däremot får han slippa lös, när han lovat att bliva medicinare och giva benrangelsmannen hälften av sina sjuka. Ett annat poem med vilket dikten företer någon släktskap är Gleims »Bitte um ein langes Leben». Slutet i fru Lenngrens dikt, där som bevis för dödens dumhet anföres att Trälund lever men »Lehnberg vilar» måste vara tillagt senare, ty när dikten skrevs — den är tillkommen senast 1798 — levde ännu Lehnberg. Kanske det ursprungligen stått Kellgren?

Det finns en dikt vars innebörd varit omstridd, som vanligen uppfattas såsom ren lärodikt, men som är hållen i en så lätt ironiskt satirisk ton, att den närmast bör behandlas i sammanhang med fru Lenngrens skämtsamma diktning. Det är *Några ord till min kära dotter ifall jag hade någon* (1798), som upptogs såsom inledningsdikt i Skaldeförsöken.

»Råden till Betti» voro kända inom den förtrogna akademiska kretsen redan någon månad förr än dikten offentlig-

gjordes. Leopold hade t. ex. läst poemet, såsom framgår av följande brev till honom från fru Lenngren, vilket brev Crusenstolpe meddelat i »Ställningar och förhållanden» 1864:

''Högädle herr kongl. expeditionssekreterare!

Jag tackar ödmjukeligen för det sublima nöjet att få genomläsa herr expeditionssekreterarens tal, vilket jag härmed har den äran återställa. Jag vågar ej en compliment, som visserligen skulle bli manquerad, och ett välment offer av min beundran vore ganska litet tillfredsställande. Vad herr expeditionssekreteraren i sitt brev behagar nämna om fullgörandet av ett löfte, skulle jag lätt kunna lämpa på mig, så framt här ej vore fråga om ett löfte av värde i vitterheten. Herr expeditionssekreteraren finner, att jag ogärna häri vill upptäcka en kanske rättvis satir över min stackars Betti.

Jag har ej vapen att försvara mig, och måste i nödfall påkalla bistånd av herr Magnus Blix,[1] häradshövding. Durencran, vars personliga bekantskap jag nyligen gjort,[2] torde ej heller neka sin beskärmelse,

ty jag bör hoppas ett förbund
med denne gamle skaldebroder,
emedan, som och alldenstund,
att han är far till I n g e m u n d
och jag är Bettis hulda moder.
Men vad för sent nu gör min sorg,
och varom jag i hast ej drömde,
det är, att jag i dopet glömde,
att kalla flickan — I n g e b o r g.

Sådan hon nu är, och med det namn hon en gång fått, skall hon väl innan kort i all blygsamhet framträda i stora världen,

som en tärna gauche och ny,
från provinsen arriverad,
simpelt klädd — med solbränd hy,
menlös uppsyn, tät fichu,

[1] Leopold hade legat i polemik med Blix.

[2] Durencran, ett av Leopold uppfunnet öknamn på J. W. Liliestråle.

fromt och sedigt educerad,
uti sällskap brydd och skrämd,
hastigt första dan lornjerad
och den andra mer ej nämnd.

Mor och dotter recommendera sig i herr expeditionssekreterarens indulgence. Med all högaktning har jag den äran vara

herr expeditionssekreterarens ödmjukaste tjänarinna
A. M. Lenngren.

Stockholm den 22 mars 1798.''

En månad senare, den 25 april 1798, »framträdde dikten i stora världen» d. v. s. i Stockholms-Posten.

Fru Lenngren anspelar i brevet till Leopold på Liliestråles bottentråkiga lärodikt »Fideikommiss till min son Ingemund» och det på ett sätt som tydligen uppenbarar, att hon anser sin dikt utgöra en skämtsam motsats härtill.

John Kruse har antagit att fru Lenngren möjligen hämtat anledning till »Några ord till min dotter» från ett poem av Pavillon — en skald ur m:me Deshoulières krets — vilket översatts av fru Nordenflycht och av henne meddelats redan i »Våra försök» under titel »Visdomsråd för Iris»; han har påpekat några enstaka likheter i de maximer, som meddelas å ömse håll. Men man synes mig icke i något avseende kunna betrakta fru Lenngrens dikt såsom »efterbildning» av Pavillon. Hela tonen och uppfattningen är en annan. Kruse anmärker också själv att Pavillons dikt är mera enbart moraliserande och därför utmärkt av en viss torr allvarlighet, under det fru Lenngren har många såväl realistiskt målande som skämtsamma drag och dessutom uttrycker levnadsreglerna med epigrammatisk korthet.

Ja — det är just detta som är avgörande och som gör skillnaden så stor. Fru Lenngrens poem är i ej ringa mån ironiserande, det meddelar en rad låt vara kloka och

sunda levnadsregler, men gör det i halvt skämtsam form. Det är nog sant att dikten icke ger någon direkt parodi på lärodiktens snusförnuftiga levnadsvisdom, såsom när Leopold, som ju själv predikat:

Det givs ett sätt att mildra livets öden,
gör godt och lit' på mig, det givs ej fler än det!

i sin dumbomiad »Fideikommiss» låter en far giva sin Göran följande visdomsord:

Värm dig, gosse, när du fryser,
ät när du har mat och smak!

eller när i Stockholms-Posten år 1794 (n:r 217) en anonym författare parodierar just »Predikaren» med orden:

Det givs ett sätt att mildra livets öden,
sov bra och lit' på mig, det givs ej fler än det!

Fru Lenngrens många sanningar äro klokhetsrön — men hennes läror äro vidt skilda från den torra levnadsvisdomen hos tidens mer eller mindre tillgjorde stoiker, de ha en icke ringa karaktär av opportunitet och äro här och var bestänkta med ironi. Det är en mycket praktisk och mycket lekfull »världsvishet» som hon bjuder. Uddigt, med slagordets kärnfulla korthet sammanfattar hon sina maximer och alltjämt citeras med fördel sådana rader som den roliga omsägningen av den Leibniz-Popeska världsoptimismen:

Vår värld, min Betti, är ändå
den allra bästa värld man äger — — —

eller maximer som:

Tala, Betti, håll ej tal — — —
man skrattar med en kvick,
men man bär aktning för den goda!

Men så ha vi de strofer, i vilka en åskådning ger sig luft som synes ovänlig mot kvinnans studier, hennes andliga förkovran, hennes intresse för allmänna ärenden, korteligen vad som senare nämnts hennes »emancipation». De måste verka överraskande.

Vi erinra oss Anna Maria Malmstedts satir i »Tekonseljen» åt rakt motsatt håll (1775), och än mer hennes käcka direkta försvar för kvinnans andliga idrotter i tillägnan av »Lucile» (1776), med dess varma vädjan till rättvisan, hennes något vemodsfulla erfarenhetsrön i brevet till Schmiterlöw (1779), slutligen episteln »till mamsell S.» (1783) med den ironiska varningen mot att idka poesi och uppmaningen att hellre taga i hand »en bandsöm än en penna».

Härtill komma nu råden till Betti, vilkas underkännande av kvinnans studier och andliga idrotter tyckes i så hög grad strida mot vad man skulle väntat av ett kvinnligt snille och de där uppenbart tyckas svära mot vad hon så tappert tänkt och uttalat såsom tjugutvåårig ungmö.

Dikten har blivit olika bedömd. Rosenstein omtalar den i korthet sympatiskt närmast som uttryck för »hennes egen levnadsregel». Atterbom, som anser att hon här mer än eljest skattat åt den hyperdidaktiska riktningen, finner poemet vara ett ganska prisvärdt sammandrag av kvinnligt levnadsvett men anser att det skulle varit ännu prisvärdare, om kvinnans känsla blivit lika mycket tagen i anspråk som hennes förstånd; i samma riktning hade redan Hammarsköld uttalat sig, särskilt emedan äktenskapet här »blott framställes som ett moraliskt kontrakt». Flodman riktar invändningar mot hennes uttalanden om att äran att vara kvinna skulle förlora något på att den förenades med en högre bildning och anser att hennes eget snille var den mest levande protest häremot.

Ljunggren åter har tagit varmt till orda för diktens inne-

börd samt sökt försvara och förklara de uttalanden som mest stött. Han anser t. o. m. att detta poem i själva verket innehåller hennes program och att det icke utan skäl ställts i spetsen för hennes skaldeförsök.

Det är mig omöjligt att dela denna uppfattning. Just genom att ställas i spetsen för fru Lenngrens dikter — något som skaldinnan själv *icke* avsett — har detta poem vållat att mången uppfattat henne såsom en kälkborgerlig typ för en stillsam, åsiktsskygg, handlingsrädd kvinnlighet. Man har dock svårt att förstå att den främsta bland våra äldre författarinnor manat sina medsystrar:

Med läsning öd ej tiden bort,
vårt kön så föga det behöver,
och skall du läsa, gör det kort,
att såsen ej må fräsa över.

Det är — skulle man tycka — snarare mottot till en Kajsa Wargs än till en Anna Maria Lenngrens skriftställarskap, och orden skulle ju, om de toges på fullt allvar — innebära en självförnekelse och en smula förräderi mot hennes ungdoms käcka övertygelse. Det vore ju nästan som om den tant i »Tekonseljen» som klagade:

Att vilja med i studier hoppa,
men ej förstå en haversoppa.
— — — — — — — — —
Så får hon smak för vitterleken,
vips ska hon sta och göra rim;
det bär nog märke uppå steken,
när såsen är så seg som lim.

hade stått upp igen i skepnad av Bettis mor.

Jag kan icke — trots allt vad som sagts både av hennes beundrare och hennes motståndare — anse dessa och andra varningar vara uttryck för någon konstituerande åskådning av

hur världen bör vara eller om gränserna för det kvinnliga könet, vilkets snille hon ju icke trodde »vara av en händelse och utan ändamål tillkommet», för att begagna orden ur företalet till »Lucile». Snarast äro de nedskrivna »par dépit» såsom uttryck för vad världsklokheten bjöd, ungefär som när fadern i »Testamentet» yttrar till den kloke sonen att »ett fint och odlat vett plär sin ägare ej göda». Hon hade, såsom ovan är antydt, säkerligen själv skördat en bitter levnadserfarenhet:

En lärd i stubb (det är ett rön)
satirens udd ej undanslipper,
och vitterheten hos vårt kön
bör höra blott till våra nipper.

Man märke motiveringen — »hon undslipper ej satirens udd». En annan sak är att de politiserande damerna under den gustavianska tiden icke tilltalade henne och att enligt Rosenstein »fruntimmer som syntes vilja bilda sig efter det andra könet voro henne motbjudande».

Onekligen har dock fru Lenngren genom sina kvicka, halvt om halvt vemodigt självironiska maximer mot kvinnans lärdom och hennes deltagande i allmänna ärenden lämnat vapen i handom gentemot de Evas döttrar, som velat med värme och övertygelse taga del i tidens frågor och som hyllat den åsikten att, även om »folk och land skötas dem förutan», kunna dock aldrig de goda krafterna varda för många. Därmed skall icke vara sagt, att ej hennes varningar mot »tonen av beläsen» och hennes erinran om värdet av att studera världen, lika väl som böcker, förtjäna behjärtas — ej blott av kvinnor.[1]

[1] Det kan vara skäl att jämföra vissa strofer ur fru Lenngrens »Några ord till min kära dotter» med några verser i Molières »Lärt folk i stubb» som i Strandbergs översättning lyda:

Clitandre: Ni vet en lärd i stubb var aldrig i min smak,
jag medger kvinnan kan se djupt i mången sak,

Vad varningen mot vitterheten angår, bör man med omvändandet av ett ordspråk kunna tänka: gör som jag lever och ej som jag lär.

I övrigt innehåller detta pärlband av epigram mycken sund, låt vara resignerad levnadsvisdom; det är fru Lenngrens praktiska, klara, från all överspändhet och allt pjunk fria förstånd, som här framträder. Men man får naturligtvis läsa ett råd som det om förhållandet i äktenskapet:

> Var huld om han är huldhet värd,
> om ej så var det i förtreten[1]

så som hon har menat det — skämtsamt — och icke med Hammarsköld taga det efter orden. I det hela taget begår man ett misstag när man betonar diktens »hyperdidaktik» och tar den på rama allvaret. Böttiger har säkert rätt när han i sitt poem över fru Lenngren erinrar om

> att skälmska löjen bo där
> och sträva läxan får av dem behag.

Om i »Några ord till min kära dotter» den lättare ironien spelar in i lärodikten så finna vi i *Den lilla tiggarflickan* (från

> men det blir stötande när hon hoverar bara
> och vill stå fram som lärd, om än hon skulle vara.
> För min del menar jag det funnes mycket, som
> en kvinna veta kan, men ej bör låtsa om;
> vad hon av studier lärt bör hon inom sig gömma
> och aldrig ställa sig på öppet torg och döma.
> — — — — — — — — — — — — — — —

> *Chrysale*: Det är ej som sig bör (och det på många grunder),
> att kvinnan lägger sig ombord med lärda värv;
> men hålla sina barn från lättja och fördärv,
> ha ögat på sitt folk och alla deras funder
> samt ställa om sitt hus med nödig sparsamhet
> är den filosofi hon bäst förstår och vet.

[1] A. G. Silverstolpe, som skrivit en eljest skäligen uddlös parodi på dikten, i vilken han låter en flärdfull mor ge sin dotter råd av nog världslig art, har i denna strof lyckligt träffat motsatsen till fru Lenngrens äktenskapslära:

> Var huld om han är huldhet värd,
> och varom icke — tag amanger.

1794) didaktiken färgad av en hos henne ovanlig känslosamhet, parad med rätt bister satir. Här gisslas å ena sidan den gudlighet, som blott har ord och icke gärning att bjuda den hjälplöse, och till vilken de bevingade orden ställas:

(En slant, o kristen, mättar mer
än läxor ur katkesen:
märk det, I andans män, för er
är denna parentesen.)

Å andra sidan går icke heller den tomma världsligheten fri för skott:

''Nå, var man kommer,'' skrek en dam,
''så hör man ungar tjuta!''
Och gick, vid scenen av en dram,
att sina tårar gjuta.

En dam, visst inte gjord av stål,
för denna mänskligheten,
men som ej tiggarungar tål,
blott för malpropreteten.

Och så slutar dikten, efter att ha skildrat en kristmild kvinnas barmhärtighetsgärning, med följande inskärpande av tidens huvuddygd välgörenheten:

Du rike utan mänsklighet,
du borde dig bedröva:
du lycka har — lycksalighet,
blott de, som godhet öva.

Samma tanke som i slutorden av »Predikaren».

Rosalie (1794) har en mindre direkt moraliserande form, ehuru den didaktiska tendensen även här är tydlig. Det är en framställning av de yttre förmåner, som beskäras lastens dotter, i motsats till dygdens, »som i trasor går», och av den fräckhet, varmed den förra jublar på sin »segervagn». Dikten,

för övrigt olik fru Lenngrens övriga skaldskap, bär egendomligt nog samma namn som Kellgren användt i sin sista mera lättfärdiga sång »Till Rosalie» (1789).

Dygden och visheten (1794) betonar nödvändigheten för fäder och ungdomsledare att giva dygderna en behaglig skepnad, om de vilja att läxorna skola lydas, så att man icke ryter in förnuftet, eller framställer visheten som en giktsjuk gubbe och dygden som en snusbeprydd, surögd käring.

Vännen i nöden och *Biet och duvan* (1794) beröra besläktade ämnen: det förra poemet framställer den falska vänskapen, som flyr i nöden, det senare åter den sanna, som just i nöden bistår. Originalet till »Vännen i nöden» påträffas hos den tyske författaren G. C. Pfeffel (»Der Freund in der Noth») och översättningen är tämligen ordagrann. Förebilden till »Biet och duvan» återfinnes däremot i Lafontaines fabler (II: 12) under titeln »La colombe et la fourmi».[1] — För övrigt hade redan G. F. Gyllenborg i »Duvan och biet» behandlat samma ämne.

Rosen utan törnen (1794) skildrar paraboliskt oskuldens fall, då den ej skyddas av — »törnen».

Året 1794 hade varit särskilt rikt på lärodikter. Under det följande året översatte hon *Rågeten och hennes son* från Lichtwer, en fabeldiktare ur Gellerts skola; den tankerika och vackra fabelns tendens är, att man ej bör varna för lasten genom att måla den i vederstyggliga drag, tvärtom är det i lockande skrud som den oftast vinner sin seger. Poemet är besläktat med förra årets »Rosen utan törnen».

En diktart som knappast låg för fru Lenngrens röst men i vilken hon i allt fall försökte sig därför att den var på modet, var den förromantiska balladen. Hon hade ju, som

[1] Fru Lenngrens täcka och fina bearbetning av denna Lafontaineska fabel avtrycktes året efter i den skandinaviska tidskriften »Nordia».

ovan omtalats, 1793 själv parodierat Kellgren-Baggesens »Fredriks vålnad» i »Anders och Köks-Kajsa».

Ett par år senare omdiktade hon likväl en allvarlig spökballad: Rahbeks »Den Dödes Igjenkomst» i *Styvmodern, kväde i gammal smak.* Den tillhör emellertid en sundare riktning än skräckballaden; ämnet är det gamla folkvisemotivet om modern, vilken som vålnad omhuldar sina av styvmodern misshandlade barn och sedan även bestraffar denna. Men slutet med styvmoderns plötsliga omvändelse verkar trivialt.

Ytterligare har fru Lenngren författat två allvarliga ballader. Av dessa är *Grev Bernhards bröllop* (1800, tr. 1802), visserligen icke någon spökdikt; motivet — hunden som för till bruden den mördade brudgummens avhuggna hand — bör likväl vara tillräckligt hemskt. Balladen uppgives i en not vara »grundad på en verklig händelse i Tyskland»; den går kanske tillbaka på någon tysk skräcknovell. Anmärkningsvärdt är att iakttaga, hurusom fru Lenngren här skattar åt den från Ossian härrörande, särskilt av Lidner älskade dystra naturmålningen, t. ex.:

Rysligt vildt en stormvind rasar fram,
ugglan skränar från det öde tornet,
blixten splittrar mången åldrig stam,
vindbron fälls och ängsligt skallar hornet.

Såsom J. Victor Johansson anmärker (i »Den förromantiska balladen», 1912), påminner den om den medvetet parodiska i »Anders och Köks-Kajsa» nio år tidigare:

Och mörk var natten, blåsten röt,
mot väggen luckan smällde;
och katten skrek och hunden tjöt,
och regnet stridt ur rännan flöt,
och syrsorna de gnällde.

Den andra balladen *Varningen* (1809) är underhaltig även inom sin art. Den söker sammanföra en spökscen med en förförelsehistoria, det hela utmynnar i en lycklig upplösning. J. V. Johansson vill anse den påverkad av förförelseballadernas urtyp, Bürgers bekanta »Prästens dotter i Taubenhain», men detta kan ju blott gälla själva uppslaget: adelsmannens försök att vinna prästdottern; stämningen och innebörden äro vidt skiljaktiga. Bürgers dikt är djupt tragisk, förföraren lyckas i sitt förehavande och den övergivna begår till sist barnamord. I »Varningen» går åter förförarens avsikt om intet; han hade planlagt en bedräglig vigsel — ett från de engelska romanerna lånat motiv — men bedrägeriet avslöjas för den unga flickan i god tid av en vålnad — hennes avlidna moder. Någon skräckstämning väcker detta icke, flickan undgår lyckligen faran och blir till råga på allt upptagen som eget barn av en ädel och gudfruktig änka. Men naturligtvis kan man icke räkna på att det alltid går så bra; och därför anser sig skaldinnan böra tillråda unga flickor att ej lita på att vålnader äro till hands:

I värnlösa tärnor, vid slända och söm!
Flyn lismarn, i gillret ej snaven;
må hedern er alltid bli dyrbar och öm,
men vänten ej varning från graven!

En germanism som »klaglig» (kläglich), vilken ju visserligen förekommer hos flere svenske författare före fru Lenngren, t. ex. Triewald, ger oss nästan anledning hoppas att denna dikt — väl den svagaste i hela fru Lenngrens samling — är översättning.

Ett annat litterärt mode — »klosterdikten» — tyckes fru Lenngren hava velat giva sin gärd i »Agnes», ett fragment, som enligt Franzén skulle varit hennes sista ofulländade arbete.

Av helt annat intresse äro de allvarliga dikter från hennes hand, som falla inom idyllens område.

De tillhöra till allra största delen tiden strax före och efter sekelskiftet och hava företrädesvis tagit intryck av den samtida förromantiska tyska poesien, ävensom av Franzén.

Av idyllisk art är den vackra bilden av en värdig gammal kvinna — *Gumman* (1795), en ståtlig motbild till de karikatyrer av flärdfull, pratsjuk, nöjeslysten eller ungdomskoketterande ålderdom varav hennes satir flödar. Den levande modellen var, såsom redan omtalats, farmodern som vistats i barndomshemmet.

Samma nobla ton träder oss till mötes i ett par mera subjektivt hållna poem från samma år, *Källan* och *Lycklig den*, i vilka fru Lenngren biktar sin önskan att få »leva glömd och göra godt» lik källan, vars bölja flyter bortskymd, obemärkt och utan namn, lämnande åt ärelystnaden att blänka i höga lovtal; eller där hon prisar den lyckligast, vars levnad flyter »bäckens lugna bölja lik» och — fast lyckan tryter — »är av egna dygder rik». Den senare av dessa dikter tonsattes omedelbart både av Palm och Gleisman och blev särdeles populär. Från »Lycklig den» bör skiljas den halvt satiriska dikten *Den är lycksalig*, som ursprungligen hade tre strofer men i Carlénska upplagorna blott räknar två.[1]

Året 1796 bringar ett par av hennes yppersta idylliska dikter. Stockholms-Postens första nummer detta år innehöll nämligen *Den glada festen*.

[1] De två första stroferna, som skämta med hustrurnas trätsjuka och döttrarnas flärd, finnas i kvarlåtenskapen. En tredje strof, som tillhörde kapten Hagdahls autografsamling och som behandlade de från lärosätet hemvändande sönernas brist på lärdom såväl som på rock och väst, antogs av mig i förra upplagan tillhöra detta poem, något som bekräftats av att dikten i sin helhet finnes upptagen i Stockholms-Posten 1795 n:r 186 (den saknas i hennes förteckning).

Uppslaget till denna älskvärda prästgårdsidyll hade fru Lenngren säkerligen fått från tysken Voss. Denne är nämligen icke blott författare av det bekanta idylliska hexametereposet »Luise» utan har ock diktat mindre idyller, bland dem »Der siebzigste Geburtstag», ett kväde på omkring 250 hexametrar, som skildrar en gammal organist, skolmästare och klockare, vilken en vinterdag fyller sjuttio år. Han har stilla slumrat in, då han överraskas av sin son — en värdig ung prästman — och dennes hustru, som från den kalla slädfärden söka sig in i stugan, varvid den unga frun på svärmoderns uppmaning kysser den gamle sjuttioåringen vaken.

Franzén hade i Åbo Tidningar (6 okt. 1794) lämnat ett sammandrag av denna dikt på ett 90-tal hexametrar (ganska skiljaktigt från hans senare utvidgade tolkning om 120, vilken är betydligt ledigare och mera lyckad). Den börjar sålunda:

Där han satt vid postillan i stora familjestolen,
djupt i det svallande taglet, sänkt på det mörkbruna juftet,
stal sig en middagssömn på den gamle kristlige Walter.
Gubben var grann i sin strimmiga högtidsjacka av tandtyg,
ty han fyllde i dag sina sjuttio vintrar med heder.

Detta poem avtrycktes den 1 nov. samma år i Stockholms-Posten och var sålunda otvivelaktigt känt av fru Lenngren. Hennes behandling har ju i själva stämningen något likartat med Voss' idyll (dock tillhör huvudpersonen en högre samhällsställning och befinner sig snarare över än under de besökande: klockaren = fadern, kyrkoherden = sonen hos Voss; kyrkoherden = fadern, kaplanen = mågen hos fru Lenngren). I själva utförandet skiljer sig den mera lätta, lediga skildringen i »Den glada festen» från den episkt breda, rätt tunga framställningen i Voss' stycke och detta ger sig ock uttryck i den skiljaktiga metern: i stället för hexameter

femfota trokéer med varannanradsrim, ömsom kvinnliga och manliga.

Vad som är typiskt Lenngrenskt i denna familjeidyll är framför allt den måleriska talangen; därtill ett stänk av skälmskhet, exempelvis vid teckningen av mågens »verspatent», så ett utpräglat sinne för smådetaljernas betydelse för ett fylligt intryck, t. ex. den lilla observationen om prästmor:

fröjdar sig att tårtan velat lyckas,
blir så nöjd, när någon vill ha mer.

Ej minst må anslaget beaktas:

Uti prästgåln slamrades i mortlar,
brådtom hade alla husets hjon;
pigor svängde sig med helgdagskjortlar,
och på spettet satt en gödd kalkon.

Det försätter oss ju genast »midt in i saken». Intet överflödigt prat; med dessa fyra rader är festbrådskan i en hederlig svensk prästgård tecknad.

En annan närsläktad dikt är den under namnet *Eklog* allmännast kända, men som i sin ursprungliga form kallades »*Den 1 november 1796, idyll*» och utgjorde en hyllning till Gustav IV Adolf på hans födelsedag. I motsats till de vanliga kungagratulationerna med deras fjäsk och grannlåt verkar denna naturliga, fridsamma skildring av hurusom i en enkel koja, vars idyll är intagande given, man på denna dagen ber för kungen enkelt och sant:

Kungars kung, som allt förmår,
giv hans ungdom mod och lycka,

börjar den gamle husfadern, och så lägger var och en ett godt ord till, ända tills samtliga sluta med ett:

Gustav Adolf, Sveriges tröst,
styre lyckligt Sveriges länder,
till dess sensta ålders höst!

Önskan gick ju icke i fullbordan, och dikten omarbetades utan nämnande av kunganamnet, men bevarade sin karaktär av okonstlad hyllningsdikt i idyllisk ram.

Eklogen kan för övrigt tjäna som mönster för en tillfällighetsdikt. I tonart erinrar den något om Franzéns tre år äldre »Den gamle knekten», liksom det i allmänhet synes mig otvivelaktigt, att Franzéns ungdomsdiktning haft ett visst inflytande på fru Lenngrens idylliska skaldskap, under det hon även i sin ordning återverkat på hans. Men båda hava givetvis mottagit väckelse från Tyskland.[1]

I *Mor och dotter* finna vi en idyllisk målning av tvenne värdiga kvinnor, vilka båda förstå sin ålders krav, och man skymtar här liksom i »Gumman» bakom den idylliska målningen en tillrättavisning mot dem, vilka vilja leka unga ännu i ålderdomen, sådan hon samtidigt gav i satirisk form i »Kontrasten».

En utmärkt erotisk-idyllisk dikt är *Häckburen* (1796) med framställningen av oskuldens kyska kärlek. Det är en annan erotik än den, som årtiondet förut, under inverkan från Evariste Parny, tonade från hennes lyra. När man påstått att fru Lenngren icke hade öra för kärlekens finare toner, så har man icke erinrat sig denna dikt, som väl icke blir mera prosaisk, därför att den slutar med en antydan om äktenskap.

Närsläktad med »Häckburen» är en ofullbordad dikt som finnes bland hennes skriftliga kvarlåtenskap, *Älskarens besök*, ur vars delvis överstrukna rader man kan läsa fram följande:

Solen uppsteg ur en rosensky,
daggens pärlor glittrade på ängen,

[1] Att släktskapen med den tyska idylldikten tidigt var bemärkt, framgår av Hammarskölds uppsats i den tyska tidskriften »Hermes» (1823) om den svenska litteraturen, där han — som i allmänhet dömer henne rätt omildt — omtalar hennes »drei im Vossischen Geiste gesungene Idyllen» såsom »vortrefflich».

glesa dimman sågs förskingrad fly,
vällukt doftade ur blomstersängen.

Lärkan re'n, på luftens vingar säll,
kvittrade sin glada morgonvisa,
likväl än i prästgålns lugna tjäll
slumrade den älskade Lovisa.

I en ljuv och lycklig morgondröm
hon en vanlig uppgångstimma glömde,
hon var fästmö, älskande och öm,
goda hjärtan — gissen vad hon drömde!

Gamla mamma [......] klädd,
brydd att än dess goda flicka dröjde,
trädde sakta till Lovisas bädd
och den gröna rullgardinen höjde.

Steg till sängen tyst och varsamt fram,
drog ifrån dess glesa [......]hänge
sade med en [......] blick: Fy skam,
att en fästmö sova kan så länge.

Flicka, redan kackla på din gård
dina pärlhöns — duvorna på vinden
kurra efter matmor — lilla mård,
redan utsläppt hoppar ner vid linden.

Från 1793 är en icke i Skaldeförsöken intagen kärleksdikt *Till Sophie* om kyssarnes mångfald som ondska och förtal till slut icke skola kunna räkna; ej ens kärngen ryktet skall kunna säga — »hur många gånger du mig kysst». Poemet är imitation från Baggesens »Kyssene» men idén går tillbaka till Catullus' bekanta dikt.

En något egendomlig erotisk dikt från år 1796 — en översättning som icke fått rum bland Skaldeförsöken — är *Elise till sin älskare*, en bön från en ung flicka till hennes tillbedjare, att han icke må förföra henne, icke nyttja så illa den makt han fått över en värnlös flicka:

Sky ett brott att öva,
just därför att du har makt därtill.

Ämnet är trots sin ömtålighet och sin i grunden föga poetiska innebörd behandlat med finhet i uttryck och känsla; originalet har jag icke lyckats påträffa i tidens diktning.

Pojkarna (1797), den täcka idyllen från barndomstiden, tillhör fru Lenngrens mest allkända stycken. Det är tydligt, att anslaget i någon mån påminner om Baggesens, av Kellgren översatta »Da jeg var lille», men då denna dikt betraktar barndomens paradis övervägande elegiskt, så ger fru Lenngren, efter en målande skildring av ungdomens idylliska lekar och kamratskap, en satirisk vändning åt dikten, pekande på huru som tiden ändrat de forna pojkarne, de där vordit män i staten som kivas och slåss. Här visar sig, om någonsin, idyllens och satirens gemensamma ursprung: saknaden av ett »förlorat paradis», som skalden utmålar. Besläktad med denna är den ovan sid. 30 citerade *De små på landet* (1798), där saknaden uttalar sig alldeles tydligt:

Sälla, korta barndomstid,
stund av menlöshet och frid,
än i åldern öm för minnet,
sorgligt ljuvt du tjusar sinnet,
när min tanke återgår
till din evigt flydda vår!

I en efterlämnad dikt *Saknaden* — vilken till större delen anfördes i början av detta arbete — varierar hon samma vemodsstämning som gripit henne vid ett besök å barndomshemmets förödda tomt. Carlén har meddelat fragmentet i sina upplagor, men egendomligt nog utelämnat de sju ovan anförda slutraderna:

Vid tanken av förflutna tider,
av barndomsårens blomsterked,

mitt öga grät, mitt hjärta sved,
som blott ett känsligt hjärta svider,
då man till fädrens boning förd,
se'n många längtans år omsider
den finner härjad och förstörd.

En anteckning under titeln å denna dikt angiver att den var »skriven i resvagnen», alltså omedelbart efter ett besök i Uppsala.

Buketten (1798—1799) är en liten älskvärd, låt vara en nyans för »söt» teckning av en ung flicka, som bringar en blomsterkvast åt herrgålns gamla Anna.

I *Lycksaligheten* (1798) skildrar skaldinnan jakten efter lyckan, som varken finnes i kungens lysande palats, bland hjältar, plymer, skott och rök, ej heller där lärdomsfacklan brinner eller där Plutus strör sina håvor, långt mindre i Mirzas famn eller i dryckeslagen, utan i hemmet, i hyddans lugna värld.

Se'n så jag flyktigt vankat om,
jag till min hydda återkom,
och den jag sökt så långt och vida,
sökt under trängtan och begär,
stod — märken dödlige — stod här,
helt hemmastadd bredvid min sida.

Hjertén har anmärkt att fru Lenngrens vackra dikt äger beröringspunkter med Voltaires »Thelème et Macare», som tre år tidigare översatts av Leopold i Extra-Posten. Denna dikt är dock en »conte» i bred berättande stil, med en viss allegorisk mening (Thelème betyder begär, Macare nöje, sällhet), under det att fru Lenngrens »Lycksaligheten» är ett lyriskt didaktiskt poem. Men innebörden är densamma.

En likartad tankegång möter oss i det älskvärda poemet *Slottet och kojan*, om lyckan i dalen i motsats till stormen på höjderna. Den tanke som ger sig uttryck i denna dikt är

den samma som genomgår Lafontaines vackra fabel »Le savetier et le financier» och som fått ett så lyckligt uttryck i Hagedorns präktiga versberättelse »Johann der muntre Seifensieder» (Hagedorn har känt till Lafontaine men förblandat savetier med savonnier — skoflickare med såpsjudare).

Samma förnöjsamhet med det ringa, som klingat fram ur dikter sådana som »Källan», »Lycklig den», »Förnöjsamheten», »Lycksaligheten», »Den förnöjde epikurén», finner här sitt kanske skönaste uttryck, slutande i strofen:

Då lyfte sig mitt öga
till den, som delat så:
palatsen åt de höga
och glädjen åt de små!

Bland kvarlåtenskapen befinnes följande, i 1884 års upplaga meddelade fridsdikt, säkert tillkommen under de Napoleonska världskrigens skede:

När skall du komma, sälla tid,
då världen icke mer i strid
för våld och agg och tvedräkt blöder,
när fly de grymma villors här,
som hatets avgrundslåga när
bland jordens åbor, mina bröder?

Du hopp om dessa ljusets dar,
som länge världen gäckat har
med aning om en allmän lycka,
när skall du din fullbordan nå,
när mänskan mod och styrka få
att bindeln från sitt öga rycka?

Diktens titel är svår att tyda, då en del av ordet är bortriven.

Från samma allvarliga skede torde en annan efterlämnad dikt härröra, där hon ställer till tiden ett spörsmål:

Nyss jag i vilans sköte låg,
då till min bädd jag nalkas såg
den stränga makt, som allt betvingar.
Han kom med krämpor, knarr och knot,
podager utan hjälp och bot,
men ett par splitter nya vingar.

Han syntes tung och lutad gå,
den gamla lian i en vrå
han lade från sig matt (?) och varligt,
jag blev förfärad en minut,
men gubben såg så restrött ut
och ej besöket just så farligt.

Jag sporde händelsernas far:
jag gissar nog vad plan du har
vad uppsåt på den nya färden?
Du öppnat tidevarvets port,
säg nu, vad anstalt du har gjort
till bättre skick och gång åt världen?

Året 1797 finna vi från fru Lenngrens lyra klinga toner, som icke försports sedan hon som ung flicka i några gravdikter på 1770-talet gav uttryck åt vissa religiösa stämningar.

Många år hade förflutit sedan vistelsen i det uppsaliensiska herrnhutarhemmet. Fru Lenngrens religiösa åskådningssätt hade undergått en genomgripande förändring; umgänget med maken och Kellgren hade utan tvivel givit en viss Voltaireansk anstrykning åt hennes uppfattning av gudomen. Dock få vi icke förbise Franzéns låt vara mycket reserverade gensaga emot den Hammarsköldska uppfattningen, att fru L. skulle saknat varmare känsla för religionen. Franzén yttrar:

''Endast Gud förnam hennes gudsdyrkan, ävensom hennes människokärlek var känd endast av dess föremål. Bägge voro hos henne oskiljaktige ända från hennes späda ålder. Hennes fader yrkade både i filosofi och religion den grundsats, att kärleken är allt. Också följde han den själv; ävenså

hans maka, vars hela liv var ömsom ett leende av välvilja, ömsom en suck av andakt. Dottren avvek med tiden ifrån deras sätt att yttra sin gudaktighet, men bibehöll dess grund innerst i sitt hjärta, ehuru den icke var synlig för världen i annat än en oförvitlig levnad. Hon ville, att det heliga skulle vara tyst.''

Vi finna hennes tro uttalad i de tre dikterna »Hymn», »Kyrkogården» och »En blick på graven». Per Wieselgren har — vid en för övrigt något oegentlig jämförelse mellan faderns och hennes gravdikter — uttalat, att hennes röst är »skälvande och bruten, emedan hon stirrar mot Gud såsom abstraktionens matematiska punkt, men icke lärt känna honom i trons concreto såsom en vän, den där är människa och Gud». Med andra ord: han synes i fru Lenngrens religiösa diktning vilja se uttryck snarast för en filosofisk »förnuftsreligion», en deism i tidens anda. Franzéns ord strida egentligen icke heller häremot. Dock bör av dem framgå, att hennes deism icke blott var en kylig förståndssak utan en hjärtats angelägenhet.

Vid denna tid synes hon för övrigt haft en särskild anledning att syssla med allvarliga tankar. Efter att under 1780-talet den ena sorgen efter den andra drabbat henne, hade 1790-talet varit gladare, ända till dess hon träffades av olyckan att mista sin högt älskade fosterdotter (brodern Johan Magnus' äldsta dotter) väl icke i dödens, men i sinnessjukdomens välde.

Ljunggren antyder, att denna händelse skulle skett ungefär vid denna tid; jag vågar framkasta den förmodan, att olyckan kan hava haft något samband med de allvarliga dikternas tillkomst.

Så uppstod *Hymnen,* i vilken fru Lenngren lovsjunger Gud såsom världsalltets skapare och såsom allfadern, såsom den, vilken ger sin stämpel åt ekens stam och åt den veka

sippan, såsom den, vars ljus föder samfundsdygderna och vars makt är evigt uppenbar för alla folk och religioner. Detta är hennes tro.

I *Kyrkogården* besjunger hon griftgårdens lugn och ljuva enslighet, där hulda vålnader viskade till henne frid och salighet. Hon hade jordat många kära och hon var icke rädd för döden.

Detta visade ock hennes ädla dikt *En blick på graven*, vars tre sista strofer intogos i svenska kyrkans psalmbok såsom psalmen n:r 449. Det är en bön till Allfadern om barmhärtighet, och det synes som om skaldinnan vid dess diktande hade väntat en snar hädangång. Ännu skulle hon dock leva i tjugu år.

En dikt från 1799, *Adams och Evas första morgonsång*, sluter sig värdigt till de tre religiösa poemen från år 1797 och torde beteckna höjdpunkten av hennes religiösa skaldskap. Paradismyten, som i den komiska »Visan om paradiset» givit anledning till en skämtsam behandling, framkallar här en lovsång, uttryck för ett hjärtas hängivenhet åt Allfadern, alltets skapare; hon ser i naturens liv en lovsång till Herran, åt vilken det tillkom människan såsom den högsta i skapelsen att giva luft i ordet:

> Helig skall vår lovsång vara:
> evigt, evigt god är Gud;
> klipporna och bergen svara:
> evigt, evigt god är Gud.

Själva anledningen till denna dikt — men heller icke mera — har fru Lenngren till äventyrs hämtat från Niels Weyers likanämnda dikt »Adams og Evas Morgensang», intagen i Minerva 1786.

En annan hymnartad dikt av mera profan innebörd tillhör

hennes sista kända dikter och utgör en hyllning till sångens gudamakt.

Det är den ståtliga *Invokation*, som hon själv oriktigt uppger vara tillkommen 1810, men som offentliggjordes redan i november 1809. Här framlägger hon sitt skaldeprogram och karaktäriserar sitt skaldskap.

Hon framställer sig i denna dikt såsom en ivrig försökare i Febus Apollos tjänst och bönfaller honom om att icke ställa henne bortskymd i hopen av den alldagligt honom offrande hären, som han blott beskär »lusten att dikta» och »rimmet», men å andra sidan ber hon ock:

Lär mig att skåda vidt fjärran ifrån
vägen till ryktbarhet brant och besvärlig,
icke mig tro, när jag stiger på tån,
bål och förfärlig.

Hänför min inbillning, elda min blod,
giv mina tankesprång syftning och styrsel;
giv mig eteriska sångarens mod,
icke hans yrsel!

Icke den ton, du åt lycksökarn gav,
skalbaggar lik, som vid jordbrynet surra —
kraften av sången, när skimret drags av,
bara ett hurra...

Icke den bardens, som färdig och snar
sporrar sin vingade fåle till Pinden,
osar och viftar ett rökelsekar,
styr efter vinden!

Giv mig, Apollo, den ädlare lott,
styrka och lenhet i växlande blanning,
tonen egentlig för koja och slott,
klarhet och sanning!

Måtte min sång i vår stojande värld
väcka förfinade känslor för nöjet,
fåfängans, skrytets och höghetens flärd
agas av löjet!

Lär mig att stundom, pindarisk i glans,
alstra ett kväde, som hopen förstummar,
värj dock min skaldmö från skrik utan sans,
intryckta tummar!
— — — — — — — — — — —

Låt av exempel mig aldrig förförd
bryta hos grannen ett ax uppå tegen:
blive en rik eller knappare skörd
alltid min egen!

Febus, det offer, min dyrkan dig bragt,
värdes ej döma som lättsinnig yra!
Bönhör mig, eller, försmådd av din makt,
krossa min lyra!

Febus krossade ej hennes lyra, men hon själv dolde den så väl, att man knappt mera förnam dess klang i nya dikter.

Egendomligt nog framträdde detta skaldestycke samtidigt med nya skolans första angrepp på den gamla, och det kan betraktas såsom uttryck för den Kellgrenska riktningens estetiska uppfattning: betonande klarhetens, sanningens och måttfullhetens värde, varnande för hypersvärmeriet och »eteriska sångarens yrsel» såväl som för »skrik utan sans» och platta lovsånger, men hävdande hänförelsens, inbillningens, sångarmodets betydelse.

Bland fru Lenngrens alster från senare år äro ock några prosaskisser, av betydligt känslosam art.

Redan år 1795 (n:r 288) innehöll Stockholms-Posten vid jultiden följande varmhjärtade upprop till barmhärtigheten, som hon själv antecknat såsom härrörande från hennes hand.

Ett ord för den fattiga.

Hå! hå! sade den fattiga änkan — och kastade en sorgsen blick på det tomma brödspettet i taket. Än en gång rannsakade hon sin kjortelsäck — men den sista penningen var redan förtärd.

Fyra halvnakna små barn tuttrade och kvidde på ett halmbolster i ett hörn av det oeldade rummet. Hon gick till fönstret och tittade ut genom en fläck, som hon flåsade upp på den tjocka isen. Herre Gud, sade hon, jag tror, att elden är lös. Men så såg hon, att det var skenet från fyr- och bakelseugnarne i den rika mannens kök midt över. Hon såg den stora rostbeefen svänga sig framför stenkolsbrasan, den präktiga skinkan, den grillerade bringan; stekarne, som fräste av det rikeligen i elden östa smöret, pastejer, puddingar etc. Hon var så hungrig — och på fyra dar hade hon ej haft en eldgnista i sitt rum. Hon lutade sig av vanmäktighet, och de små ropade från halmbolstret: Mamma, mamma, ge oss bröd!

Välgödda varelse! När vid ditt vardagsbord,
som kräsligheten åt dig dukar,
du kaviarn och karpen slukar —
o, någon gång minns dessa ord:
drick sorglös din tokayernektar,
svälj dina ostron, stinn och fräck —
när du förgås av hull och späck,
din like — hör, o hör med skräck! —
två steg ifrån ditt hus i hungersnöd försmäktar.

Fem år senare meddelades i tidningen (1800, n:r 11) en snarlik, vidlyftigare skiss *Det blev ingen julgröt, men ändå en glad Julafton.* Barnen till en fattig fru Klara fråga julaftonsmorgon modern om de få julgröt såsom alltid under faderns tid. Hon svarar, att hon hoppas kunna skaffa dem det, då hon blir färdig med sin sömnad och får betalt av den rika fru von Agio, men denna avvisar henne skymfande och nedprutar hennes pris från 5 till 2 riksdaler; vad värre är, dessa pengar fråntagas henne av en man, som har en gammal räkning, och som icke vill lyssna till hennes bön om anstånd. Tröstlös återvänder fru Klara till barnen, gråtande över att ej kunna giva dem vad de önska. Dessa söka i sin mån trösta modern, de ha ju ännu bröd kvar och skola spara på det till aftonen. De blicka upp mot himlen med dess vackra stjärnor, där nu pappa bor hos Gud, och

trösta sig med att om de äro goda barn Gud icke skall glömma bort dem. »Detta barnsliga jollrande och de menlösas förtröstan väckte en gnista av hopp hos den bedrövade modern och hennes förhoppning blev icke sviken.» Just då hon satt sig att intaga sin fattiga kvällsvard och sjunga en julpsalm »Av himmels höjd jag kommen är», höres en man ropa: »*Godt bådskap jag till eder bär.*» Det är hennes svåger Adolf, som återvändt från en ostindisk resa med en rikedom av gåvor, kläder, vin och friska pengar. Hastigt skaffades järpar och saffransbullar; julgröt kunde icke fås men saknades icke.

Den lilla familjens glädje var obeskrivlig, dess sällhet tusenfaldt större än den fru von Agio åtnjöt i sitt palats med all sin överdådiga yppighet julafton 1799.

Denna sentimentala, något barnsliga berättelse blev ytterst populär. Den avtrycktes i skillingstryck gång på gång, utkom redan 1800 i separattryck från Gävle och spreds såsom folkskrift samt finnes till och med av P. O. Bäckström upptagen i listan på svenska folkböcker!

Dess tycke med vissa av fru Lenngrens dikter — t. ex. »Den lilla tiggarflickan», »Buketten», »Slottet och kojan», slutet i »Varningen» — är uppenbart, än mera dess snarlikhet med det nyss anförda lilla stycket på versblandad prosa.

Enligt vad docenten Sverker Ek meddelat antog Franzén den genast vara ett alster av fru Lenngren och kände sig livligt berörd av dess naivt känslosamma stämning samt skrev till Rutström:

''Det förträffliga stycket 'Det blev ingen julgröt' är säkert av fru Lenngren. Tacka henne därför på mina och otaliga finnars och finskors vägnar som alla läst det med tårar. O natur! natur! Detta är naivitet, och surprisen sen i 'Godt bådskap jag till eder bär', jag blev så glad och förvånad som om jag själv hört Adolfs röst.''

Väl är det icke absolut bevisande, att Franzén i Åbo antagit dikten vara fru Lenngrens, men allt synes mig tala för riktigheten. Docenten Böök har ock i en uppsats (i Svenska Dagbladet 1916, n:r 64) i enskildheter uppvisat styckets frändskap i stämning och uttryck just med samtida dikter av hennes hand, och i samma riktning går ock en undersökning av lektor Hjelmqvist (i Sydsvenska Dagbladet 1916, n:r 281), som bl. a. påpekat en språklig överensstämmelse i det egenartade begagnandet av ordet »flåsa» upp isen på en ruta, som förekommer både i denna berättelse och i »Ett ord för den fattiga»; detta språkbruk lär icke eljest förekomma bland Svenska akademiens ordboksexcerpter.

Det finns en omständighet som kunde tala emot antagandet, nämligen att berättelsen, enligt en gammal anteckning i Kungl. bibliotekets katalog, upptagen både i Hj. Linnströms Svenskt boklexikon och i Bygdéns Anonymlexikon, skulle vara författad av Carl Envallsson. Enligt min uppfattning beror detta antagande förmodligen helt enkelt på en sammanblandning med treaktsdramen »Julafton eller Den fattiga enkan och dess familie» från 1801 av Envallsson, vilken här dramatiserat den Lenngrenska novellen och ytterligare utvidgat den samt låtit straffdom och hämnd drabba dem som varit obarmhärtiga mot den fattiga änkan. Denna dramatisering är också ett intyg om berättelsens popularitet, men den torde medfört att dramatikerns namn, som stod på titelbladet, kom att överföras på den anonyma berättelsen.[1]

Synnerligt stort värde har denna just icke och det är svårt att dela Franzéns entusiasm. »Det blev ingen julgröt» gör mest intryck av ett visst slags »berättelser för snälla

[1] En språklig detalj, som Hjelmqvist anför, är rätt bevisande. Även hos Envallsson omtalas att barnen åstadkommit titthål i isen på den frusna rutan. Men hos honom är *flåsa* utbytt mot *blåsa*.

barn». Och det är icke utan att orden »menlös att den bräker» rinna läsaren i minnet.

Även en tredje prosaskiss av likartad typ, *Nyårsmorgonen,* föreligger bland fru Lenngrens efterlämnade papper; den skildrar hurusom en gammal gråhårsman på nyårsmorgonen hyllas av sina dotterbarn, som läsa upp små rätt näpna hyllningsverser och till gengäld av honom få var sin nyårsgåva jämte hulda förmaningar och uppmuntrande lovord.

Till sist inskärper gubben barmhärtigheten såsom livets a och o:

''Ja, mina barn,'' fortfor Gubben, ''varen alltid goda och välgörande, så bli Ni älskade av både Gud och människor. Jag är nu gammal, men min blod löper liksom lättare, och det är mig så ljuvt i hjärtat när jag kommer ihåg, att jag gjort någon god gärning, någon fattig som jag hjälpt, någon olycklig som jag tröstat och bistått. Det är denna hågkomst, som ofta tar bort den stora rynkan i min panna, som ni sett, att gikten och ålderdomen ibland tvinga på mig.''

Det visar sig allra bäst vilken skillnad som råder mellan fru Lenngrens stil i vers och i prosa, då man med dessa slutord jämför en liten inlagd näpen, äktbarnslig bit, där lilla Lotta betygar morfadern sin kärlek och visar honom ett halskläde:

Lotta, morfars lilla fjolla,
önskar, morgonstund och kväll,
morfars levnad lång och säll.
Lotta lovar att bli snäll,
fast hon nu kan bara fålla.

Denna och andra av de små versifierade bitarna påminna om de samtida barndikterna, vari företrädesvis svenskfinnar som Franzén, Choræus och Tengström utmärkte sig.

*

I fru Lenngrens kvarlåtenskap finnas en del fragment; flere av dessa hava på sina ställen beaktats i samband med likartade fullbordade dikter. Ytterligare må nämnas en påbörjad skämtsam »Resebeskrivning» om unge Didrik, som beger sig ut »med goda växlar i sin ficka» att hämta visdom uti världen samt en annan snarlik bit om en yngling som tänkt sig ut till främmande land.

Ett litet halvpoetiskt område där fru Lenngren älskade att pröva sin versgåva såsom sällskapstalang var charaden, på vilket fält hon för övrigt fann en medtävlare i Franzén. Ett tjugutal charader av henne äro tryckta i en välgörenhetsbroschyr från 1865 »Axplockning på egen och främmande mark».

Tre av dem må anföras såsom prov på hennes fyndighet och ledighet:

Mel. ur »Kronofogdarne».

Mitt första sägs om all slags plikt.
Mitt andra är ett fall av vikt
för dem, som bräde spela.
Nå väl!
Nu gjorde ni mitt hela. —
Ni förstår mig väl?

(Upplösning: *Bör-jan.*)

Mitt första är ett bud, allsmäktigt från naturen,
till ett ibland de minsta djuren.
Mitt andra hälften är därav —
(av djuret, det förstås, jag är en sannings slav).
Mitt tredje är en sak, som ständigt klippt och skuren
behövs från vaggan till vår grav.
Mitt hela finnes här, det finns vid Hellesponten,
är en fabrik märkvärdig i sitt slag,
som drivs på eget rikt förlag
förutan lån uti diskonten.

(Upplösning: *Spin-del-väv.*)

"Steken mitt första, Mari!
eller du själv det skall bli",
så skrek i söndags en matmor vid Klara;
dubbelt mitt andra Mari hördes svara.
Frun sade: "Stackare du!
därest att såsen blir nu
liksom mitt hela!" — "Nej, nej, kära fru!"
(Upplösning: *Mör-ja.*)

*

Det finnes åtskilliga dikter som tillskrivits fru Lenngren med mer eller mindre orätt. En av dessa har vållat åtskillig förtret.

Bland fru Lenngrens efterlämnade papper ligger ett — så vidt man kan se — med hennes handstil skrivet längre poem *Polyphemus*, vilket av misstag kom att medtagas i 1884 års praktupplaga, ehuru fru Lenngren väl näppeligen med fog kan tillerkännas auktorrätt till poemet. I varje fall beror den av mig i noten till denna upplaga löst framkastade gissningen, att poemet möjligen, utom sitt allmänna försvar för upplysningen, skulle kunna avse att snärta polyfemister och fosforister, på ett misstag, vartill titeln lockat. Poemet är nämligen vida äldre och avser helt andra »akademistormare» än dem från 1810-talet. Det var, så vidt jag vet, ej före 1884 tryckt på svenska, men jag har funnit det vara översatt till danskan av Rahbek redan år 1798 och detta år meddelat i »Minerva» under titeln »Polyphem, et Sandsagn fra Fortiden, efter det Svenske».

Att det ej tycktes här hemma, berodde helt enkelt därpå att det utgjorde en djärv satir mot upplysningens enögde fiender: hertig Karl och Reuterholm.

Det skildras här, hurusom Polyphem, en son av havets drott (hertig Karl), av rädsla att spänna bågen för högt föregav sig vara folkets vän och icke längre kunna se det

lida av att ha bindlar för ögonen, vadan han gav det tillstånd att jämka bindeln något åt sidan, med förbehåll likväl att icke gå för vida:

Ty då regenten själv med ett blott kunde skåda,
så vore det en synd och skam,
om allmänheten såg med båda.

Därefter omtalas, hurusom han blir orolig över resultaten av bindeljämkningen och med hot och andra medel bringar de djärve till tystnad, särskilt förvisar en av de klarsyntaste. Men då berättas, att den älskliga ungdomen församlas vid Minervas tempel (Uppsala), sluter sig tillsammans i förbund och låter sanningen flyta oförställd från sina läppar. Polyphem hade nu visserligen ett hjärta — Naso berättar »hur han för nymfer kunde brinna», därför

Kanske att Polyphem dem lämnat uti frid,
om en centaurus ej som gunstling denna tid
fått över hans förstånd ett gränslöst välde taga;
den där centaurus var ett allt för ledsamt djur,
han gav förordningar, dem ingen tordes klandra,
men sällan hämtades en mening därutur,
den ene stridde mot den andra.

Det är Reuterholm det gäller.

På detta monsters råd låter nu Polyphem en tordönsvigge slungas ner mot ungdomen, som för denna gång låtsades ge vika, för att icke hela världen skulle komma i brand. Dock underläto de ej att predika om nyttan av dagens ljus.

Anledningen till poemet är tydligen Reuterholms oro över studenternas »jakobinism» och hans förbud mot de frisinnade studentkonventen.

K. F. Werner omtalar också i sin sakrika biografi av G. A. Silverstolpe, att mot hösten 1793 spriddes i handskrift i Uppsala ett paskill, »Polyphem», riktat mot hertigen och

Reuterholm, och att justitiekanslern reste dit i slutet av oktober i all tysthet för att upptäcka författaren, vilket dock icke lyckades.

Paskillet är intet annat än det här föreliggande poemet, vars författare det lika litet lyckats oss att finna, som det lyckades justitiekanslern. Omöjligt vore visserligen icke, att det härrörde från fru Lenngren, bland vars papper det, som sagt, påträffats. Stilen är icke olik den hon använder i sådana skämtsagor som de båda från Voltaire översatta: »Det förhastade löftet» och »Andarne» eller i »Äreporten» och »Vadet». Det synes vidare, som om det sätt varpå studenterna omtalas (»älskansvärd», »raske ynglingar» m. m.) snarast tydde på att författaren stode utanför deras krets. Vad fru Lenngren beträffar, var hon genom sin far och dennes vänner ganska förtrogen med Uppsalaförhållanden och om fadern än icke var anhängare av de kantska nyheterna, var han dock en varm vän av ungdomen, som nog snarast sympatiserade med studenterna och deras konvent. Slutligen må det erinras, att fru Lenngren just vid denna tid hade särskild anledning att vara harmsen på de styrande, eftersom samtidigt tryckfrihetsåtalet mot hennes man pågick, inspirerat av Reuterholms avoghet mot Rosenstein.

Men allt stupar på en enda omständighet, som vållar att författaren till »Polyphemus» svårligen är till finnandes i assessor Lenngrens hem. Det är diktens ord att »en av de klarsyntaste, som vågat oförsynt för folket uppenbara, att det kan äga rätt att bliva sällare», blivit landsförvist till Patmos. Ty härmed torde väl ha menats Thorild. Och då kan »Polyphemus» icke gärna härröra från någon penna ur Kellgrens krets.

Jag har tänkt att det möjligen kunnat härröra från den kvicke Rutström, vilken i sin ungdom var en svuren Thorilds-

beundrare, och att det från honom kommit till vännerna i hemmet vid Beridarebansgatan.

Men Rutström vistades vid den tid då dikten tillkom på sin stora utländska resa och tillskrev Thorild från Kiel på nyåret 1793, prisande hans »segerrika kamp» i Stockholm och beklagande att han ej fått vara vittne därtill.

En annan dikt med alldeles samma tendens och mera bekant har också blivit tillskriven fru Lenngren enligt en gammal anteckning i Skara stiftsbibliotek.

Det är den mycket kvicka och livliga:

Det är ju fasligt, skrek herr Carl,
man vågar bror min klandra!
Det är fördömligt, skrek hans jarl,
när sådant sker av andra.

Denna dikts hela syftning liksom dess lediga ton och pikanta vändningar göra den icke ovärdig att ha sitt ursprung hos fru Lenngren, men hon var säkerligen mer än eljest benägen att dölja sin anonymitet om hon ägt någon del däri.

Ett längre poem, som i handskrivna samlingar från denna tid plägar tillskrivas fru Lenngren, är »Kalendarisk anekdot på elva tusen jungfrurs dag», vilket även Hammarsköld dels i »Svenska vitterheten», dels i sin anmälan av »Skaldeförsökens» första upplaga nämner såsom varande hennes — men, liksom Didrik, Mårten Holk och Anders och Köks-Kajsa, »med rätta uteslutet» ur samlingen. Detta poem, som onekligen har månget drag av fru Lenngrens kynne, är emellertid av Axel Gabriel Silverstolpe och finnes intaget i dennes dikter.

I en visbok från 1823 finnes meddelat ett poem kallat »Gamla och nya världen». De första stroferna av detta poem finnas bland fru Lenngrens papper, dock ej med hennes handstil. Dessa strofer lyda:

Gamla världen i all heder,
men visst var den fasligt dum:
intet skick och inga seder
hos det råa publikum.
Man till namnet då knappt kände
bal, spektakel, spel och klubb;
hustrun spann och vävar rände
och var flicka brukte stubb.

Men den nya världen åter
är en riktig snillevärld,
där man educera låter
varje flicka till en lärd;
landsherrns och hans länsmans dotter,
biskopens och hans kaplans
läsa franska, ha kapotter
à la mode som huvudstans.

I ytterligare fem strofer prisas ironiskt den nya tiden, i jämförelse med den gamla, men — heter det slutligen — en merit hade dock denna:

Gamla Göthen alltid sade:
slåss mot tie — drick som sju.

Oaktat poemet har vissa Lenngrenska drag, vågar jag dock icke tillskriva skaldinnan det. Det återfinnes i sin helhet i »Ny visbok», Stockholm 1823, antagligen avtryckt från någon tidning.

Följande poem, som omnämnas i hennes egna förteckningar, hava icke av mig kunnat uppspåras: På Adolfs dag till kapten Karsten, Låt oss dens minne prisa, Värdinnans skål, Här vilar salig herr majorn (Epitaf) samt Konstsinnet.

*

Enligt vad som framgår av ett brevuttalande ifrån Franzén till Rutström (30 april 1801, först uppmärksammat av G. Castrén), har fru Lenngren medarbetat på ett hittills

okänt område i Stockholms-Posten, nämligen såsom metriker. Han skriver nämligen: »Att fru Lenngren skulle skrivit föreläsningen om Alexandrinska versen kunde jag icke tro. Snarare hade jag hållit en Adlerbeth för auctor. Jag tycker om Valerii svar. Däruti äro anda och frihet.»

Den uppsats det gäller är en med signaturen Regelbunden undertecknad anmälan av J. D. Valerius' översättning av de Belloys »Gaston et Bayard», vari hävdas iakttagande av stränga metriska principer. Den läses i Stockholms-Posten 1 april 1801 (n:r 74).

Fru Lenngren erkänner översättningens goda egenskaper: styrka, värdighet och en viss dristighet, men anmärker på fel i behandlingen av alexandrinen, i det att Valerius icke låtit orden få sin rätta betoning. Efter att hava anfört exempel på ord som bilda trokéer (konung) och jamber (begrepp) yttrar hon:

''När dylika ord skola inrymmas i en vers, lärer den lagen böra anses för oryggelig att de därstädes bibehållas vid den tonvikt de äga i vanligt uttal. Brytes denna lag, så är versen verkeligen icke mera vers och svenskan upphör att vara svenska. Väl känner jag att då man icke strängt skanderar versen, vilket framför allt i en teatralisk deklamation vore ett huvudfel, brott emot denna regel kunna döljas genom sättet att säga versen, men då låter den icke som vers utan upplöses till prosa: hela harmonien, detta ändamål av all bunden stil, är förlorad, och varken dess regelmässiga lopp eller rimmen göra då någon verkan. Man hade då gjort rätt så godt att skriva prosa.''

Hon medger frihet undantagsvis för vissa trestaviga daktyliska ord att låta den sista stavelsen i versloppet bli lång, enär eljest sådana ord aldrig skulle kunna brukas i jambisk vers, men denna frihet måste nyttjas med varsamhet och får aldrig sträckas till tvåstavingar.

Vidare påyrkar hon att cesuren alltid må falla efter slutstavelsen i ett ord och ingen paus göras midt i ordet, ej

heller falla efter någon partikel som hör samman med det följande ordet. Hon gör vidare en anmärkning att man icke gärna lägger den förlängda sista stavelsen i något av de förut antydda daktyliska orden, där tonvikten undantagsvis förändrats, i rimmet eller cesuren, emedan därigenom förändringen i uttalet göres än mera märkbar.

''Likväl ursäktas avvikningar från nämnda regel, då de sällan förekomma eller skyddas av någon lycklig och i andra avseenden väl uttryckt tanke. Att vilja upphäva dessa lagar vore att alldeles vilja omskapa svenska poesien. Det vore att jäva alla de efterdömen mästare i konsten hittills givit och försöket vore kanske vådligast av någon ung författare som kunde tros hava vågat det av oförmögenhet att göra goda verser med iakttagande av de strängare reglor som tjänt hans företrädare till efterrättelse.''

Uppsatsen slutar med påpekande av en rad felaktigheter i betoning och cesur som förekomma i översättningen.

Valerius svarade (i Stockholms-Posten 22 april) att han vore långt från kätteri och ej hade mod att förtjäna martyrkronan men ansåg en avvikelse från den stränga renlärigheten kunna vågas och förlåtas.

Han medger att han tagit sig friheten oriktigt accentuera orden, men anser icke nödvändigt att versen överallt framgår i jämn och lugn ordning; örat kan tröttas av monotonien även så mycket som av missljudet. »Snillet begär frihet — och friheten föder dristighet. Berövad denna rätt förbytes poesien till ett vackert poetiskt handtverk.» Valerius anför till sist ett par felaktiga betoningar ur första upplagan av »den sublima tragedien Oden» vilken han anser »helig som en kanonisk bok» och förklarar att om han har orätt vill han gärna ha det med en man som han blott skall hinna med sin beundran.

V.

Fru Lenngrens personlighet och hem. — Hennes eftermäle.

»Den vittra mamsell Malmstedts» namn hade, som vi funnit, varit rätt beaktat. Och länge var detta namn det under vilket skaldinnan alltjämt var känd i litteraturen. Egendomligt nog finner man sålunda i en samling handskrivna poem från 1800 fru Lenngrens svar till Gyllenborg från 1798 undertecknat *Anna Maria Malmstedt.* Betecknande är också, att då J. Kragh Høst år 1794 i Minerva ger ett »Forsög til hurtig Oversigt af de skönne Videnskabers Skæbne i Sverrig», förekommer fru Lenngren blott i en not till omtalandet av fru Nordenflycht: »Sverige har havt adskillige af det andet Kiön som have forsögt sig i de skönne Videnskaber; en *Jomfrue Malmstedt*, siden Frue Lenggen(!), har f. ex. foruden nogle Oversættelser for Skuepladsen heldigen efterlignet Ovid; men Nordenflycht formörker dem alle.» Men fem år senare heter det i samme Høsts »Svenske Blade»: »Fru Lenngren vedbliver af og til at skrive charmante Stykker i Stockholms-Posten.»

Under mellantiden hade också uppmärksamheten fästs vid hennes namn från officiellt håll. Redan i maj 1797 hade — berättar Ljunggren — inom Svenska akademien fråga

väckts om att lämna henne ett offentligt vedermäle av akademiens aktning för hennes »sällsynta snille och lyckliga skrifter, som hedra hennes kön och fädernesland samt beredt henne ett utmärkt rum bland svenska skalder». Man beslöt att förfråga sig hos konungen om rättighet att för detta ändamål använda akademiens medel. Sedan konungen i juni givit sitt bifall, föreslogs bland annat att tillförsäkra henne en pension efter mannens död, men Rosenstein avstyrkte detta, emedan »hon, som är av ett ömt och mycket lättrört sinnelag, ej gärna skulle höra föreställningen av en händelse, som hennes och hennes mans likhet i ålder dessutom gjorde ganska oviss»; han föreslog att giva henne ett exemplar av allt vad akademien lät trycka, dess skådepenning och stora belöningsmedalj i guld. Avgörandet uppsköts. I början av december anmäldes, att man hade »säker anledning, att fru Lenngren för det närvarande önskade att denna akademiens smickrande åsikt måtte vila».

Men vid högtidsdagen 1797 synes Gyllenborg på eget bevåg hava beslutat rycka anonymitetens slöja från den tillbakadragna skaldinnan och uppläste följande Ode till fru Lenngren:

Fåfängt trädens skugga väljes
av en blygsam näktergal;
stämman känns, evar han dväljes,
av de ljuvsta toners val.

Fåfängt sig kring våra säten
tränga skogens sångare;
nejden, döv för deras läten,
prisar den osynlige.

Likså du, vår sånggudinna!
dig förgäves dölja vill;
priset, som du skyr att vinna,
hör dig ej dess mindre till.

Anna Maria Lenngren.

Efter gravyr av A. U. Berndes.

Fåfängt skalden i sin yra
svingar sig i gudars sal:
harmsen fäller han sin lyra
vid ett eko från din dal.

Filosofen i all ära!
Oss ditt skämt bevisar mer,
där du oss en vishetslära
mera sann och mänsklig ger.

Lika fjärran från det låga
som från högmod i din sång,
gracerna i din förmåga
oss besegra utan tvång.

När till evig glömska dömes
veckoskrifters tröga glam,
med vad omsorg bladet gömmes,
där ditt snille ljungar fram!

Och du saknas! och den skara
som på Pinden släpar sig,
tror ännu sig något vara,
vara till förutan dig.

Fru Lenngren besvarade denna hyllning med dikten *Dröm*, som redan den 8 jan. 1798 upplästes i Svenska akademien av Leopold — alltså blott 19 dagar efter Gyllenborgs hyllning. Den trycktes tillsammans med Gyllenborgs dikt i Adlersparres tidskrift »Läsning i blandade ämnen».

Fru Lenngrens »Dröm» utgör, som känt, i viss mån en jämförelse mellan fru Nordenflycht och henne själv, i vilken hon låter fru Nordenflycht framhålla sin större lärdom, sina mera betydande och djupa skaldeskrifter och förebrå sin gamle vän Gyllenborg, att han bringar sin hyllning åt en så svag förtjänst, ett så ringa namn.

Man har i denna jämförelse med fru Nordenflycht, i vilken den skämtsamma tonen helt naturligt medför en och annan lätt ironisk antydan på det, som *då* var föråldrat i fru N:s

diktning, velat se en förhävelse från fru Lenngrens sida. Atterbom uttalar det i den mildare formen, att denna ton av åtminstone skenbar ironi, varmed den svenska Uranie framställes i en tacksång just till Gyllenborg, aldrig förefallit honom rätt passande. Emellertid torde man näppeligen få tilltro fru Lenngren någon taktlöshet, även om man icke känner sig tilltalad av hennes skämt med sin föregångerska. Hennes mening har nog varit, att hon på det hela taget var för litet »skaldinna» — i stor mening — att göra anspråk på hyllningar, och hon har velat smått bry Gyllenborg med erinran om hans gamla väninna, på samma gång hon i sin blygsamhet — och att denna var ärlig, det visar hela hennes liv — ville anvisa sitt sångslag en mera underordnad plats. Mamsell Malmstedts författarskap hade *anspråk*, fru Lenngrens hade icke sådana.

Hon lägger här i fru Nordenflychts mun de orden, att fru Lenngren icke var »van vid muntran och beskydd», och på ett annat ställe:

Jag skrev mitt hela köns försvar,
som alla minnen än förvara,
och hon — törhända nödigt har
att könet henne må försvara.

Franzén har för övrigt (i sin handskrivna självbiografi) såsom prov på hennes skämtsamhet ibland förtrogna vänner berättat, att hon en gång, då talet föll på fru Nordenflycht och någon lät henne förstå huru mycket hon överträffade denna, svarat: »Ack nej, jag har aldrig vågat mig *utomhus*, men se fru Nordenflycht tog sig före att i sin stubb — av rosenkattun till och med — tåga över Bält.» »Därvid» — fortsätter han — »stod hon upp från stolen, bredde ut sin klänning och spatserade över golvet. Hennes min och ställning därvid voro obeskrivligt komiska.»

Det är icke alldeles osannolikt att »den muntran och beskydd» hon åtnjöt från akademiens sida vållat henne en smula förtret.

Hon hade förut fått kännas vid onda ord, småstyng och förargelser, när man dragit fram hennes vittra namn till beskådande, och vi minnas från ett brev till Schmiterlöw, inemot två årtionden tidigare, hurusom hon i ett anfall av missmod beslöt att vända »till sin natur och könets gräns tillbaka».

Den uppmärksamhet från allmänhetens sida, för vilken hon var föremål, var henne i varje fall icke uteslutande angenäm.

Det var icke hyckleri, när hon sjöng:

I stillhet gömd för ödets nycker
jag lever avundsvärda dar.
— — — — — — — — —
Mig ingen hemlig åtrå bränner
att se min ära vida spord.

Det var hennes ärliga mening.

Och det var kanske icke någon tillfällighet, att nyåret 1798 icke endast bragte svaret till Gyllenborg utan ock — »Några ord till min dotter, ifall jag hade någon», med dess något egendomliga avsvärjande av vitterheten.

Gyllenborgs sång till den sig döljande »näktergalen» följdes av andra hyllningar. I Adlersparres »Läsning i blandade ämnen» intogs år 1799 en anonym dikt »Till Fru Lenngren», »Sveriges Sappho», författad av J. G. Oxenstierna. Det heter häri bl. a.:

Rörd av flere Gudars anda,
deras språk du tolka vet
och med Pallas' vishet blanda
Gracernas behaglighet.

Skaldegudens ljuva yrsel
muntrar dina läxors ljud.
Skämtet under dygdens styrsel
leker fram moralens bud.

Vilka tavlor av dig dragas?
Vilken skugga? Vilken dag?
Dårskapen och lasten agas
blott med deras likhets drag.

Men Thalia lik, din syster,
du till harm ej ämne ger.
Själve den du drabbar, lyster
se sin bild och däråt ler.

Filosofen i sin hydda
läser dig med välbehag.
Nöjets barn, med rosor prydda,
sjunga dig i glada lag.

— — — — — — — —

I en huslig sällhets läger
tillhör blott ditt hjärta den,
som med lika dygder äger
rätt av maka och av vän.

Fyllda plikters ljuva börda
dagligt där din glädje när.
Bifallsropen, fjärran hörda,
smickra föga ditt begär.

Så plär solen i det höga
dölja mången dag sitt lopp,
gömd i molnen för det öga,
som likväl hon lyser opp.

Franzén var 1799 eller 1800 sysselsatt med en längre dikt till fru Lenngren. Den blev aldrig offentliggjord av honom men har meddelats ur Choræus' papper i Anna Maria Roos' arbete »Ett gammalt familjearkiv». Det är en något långdragen skildring av en händelse i Olympen med

efterbildning av »Kärleken och Dårskapen», som utmynnar i en hyllning från Apollo och gratierna åt »Bettis mor»: »ej av de aderton, men av de nio en». Franzén förklarade senare i brev till Rutström att dikten blivit »ett missfall», men han bärgade slutpoängen över i den lilla dikten *Den onämnda bilden* i Åbo Tidning 26 juli 1800, så lydande:

I Gratiernas rum uppå agatkaminen
Apollo fann en bild, knappt synlig ur sitt flor;
men snillets gud på minen
straxt kände Bettis mor.
Hans glädje allas känsla väckte;
och själva Juno log åt dessa blyga drag,
där skalken gömde sig bland godhetens behag.
Men namnet saknades: och Gratierna räckte,
på en gång alla tre, ur sömmen i sin hand
en nål åt minnets gud, som skrev på bildens rand:
"Fru L. —: först, en huslig kvinna,
i dödligheten värd att livet lyckligt finna;
nämnd i odödligheten se'n
ej av de aderton, men av de nio en."

En vecka senare — 2 augusti — lästes i bladet följande *Kritik över den onämnda bilden*, signerad Ch, alltså Choræus:

"Fru L. — av de nio en!
Kors, äre vi ej nio re'n?
Det skall ej ske, att en gudinna
skall vika för en dödlig kvinna."
Så hördes svåra klagoljud
ibland de nio sånggudinnor.
"Vi be om ursäkt, minnets Gud!
hörsamma tjänarinnor!"

Men se'n Apollo tagit fram
fru L—s sköna mästerstycken,
och läst, och frågat deras tycken;
då halvt av tjusning, halvt av skam,
de rodnande tillbaka stego
och nego
och tego.

Men ändteligen sade en:
"Jag skriver mig: en av de tio."
"Hon skrive sig: en av de nio"[1] —
Skönt, ropte alla: "Slut på scen."
Apollo viskade åt flera:
"Det bör ej väcka edert knot
att helst ha någon ledamot
som för det sköna vågar mera,
än presidera."

Senare koncentrerade Choræus detta poem i följande sex rader:

"Fru Lenngren en ibland de nio!" —
"Kors," ropte minnets mör, och sågo mulna ut:
"vi äro nio re'n förut." —
"Väl," sade en av dem till slut,
"jag skriver mig: en av de tio."
"Förträffligt," ropte alla nio.

Leopold begagnade en liknande artighet när han vid seklets början sände henne sina då utkommande samlade skrifter och därtill fogade följande epigram:

Euterpe, Polymnia eller Klio,
jag vet ej vilket namn ni bär på Helikon,
med godhet tag emot, av *en bland aderton*
det offer, han bär fram för *en ibland de nio.*

Då Leopold ett par år senare — i februari 1802 — till Lenngren insände en anmälan av A. G. Silverstolpes Skaldestycken att intagas i Stockholms-Posten ledsagade han den med ett brev däri han bad att några ord i uppsatsen om »Den glada festen», »Betti» och »Pojkarna» skulle få stå kvar. Han fruktade nämligen att Lenngren skulle neka att intaga dem. »Men,» skriver han, »jag skulle då bliva rätt missnöjd. Och skall det vara förbudet att göra i detta papper en stor talang den minsta rättvisa därför att införande av sådant kunde fruktas få anseende av självberöm? — — —

[1] Månne tryckfel för tio?

Om så behöves vill jag gärna tillägga en not som ganska påtagligen åtskiljer recensenten från utgivaren av Dagbladet. — — — Sätt mig för kommerserådinnans fötter. Jag nerfaller för ingen med mer livlig känsla av dess rättighet till en sådan vördnadsbetygelse. Om 300 år skola 10 generationer efter varannan hava gjort detsamma som jag.» (Brev i Svenska akademiens arkiv, meddelat med dess tillstånd.)

Någon artighet till de nämnda dikternas författarinna fick dock icke plats i Leopolds artikel. Den skulle eljest tydligen ha inflickats å det ställe där han — på tal om den skämtsamma berättelsen — yttrar:

> "Det gives ett slags fina målningar av världen och de högre sederna, fulla av stickande salt och leende bilder men därjämte av det ädlaste behag utan allt vad som kunde kallas pusserlighet i uttrycket och vari stylen behåller hela sin estetiska värdighet. Sagan *Disa* är ett känt mästerstycke av detta slag. Satiriska stycken av samma rena stil utan karrikatyr fast av olika anda och föremål äro *Satiren över mina vänner, Mina löjen, Posidippi sista svar* och flere andra."[1]

Det anförda visar hur ärad skaldinnans ställning i Sveriges vittra värld var vid sekelskiftet.

Traditionen vill ock veta att hon på allvar varit ifrågasatt till inval i akademien; — Tegnér säger i ett otryckt brev till Atterbom 1841 sig veta detta. I varje fall skulle ett dylikt förslag ha strandat på hennes tillbakadragenhet.

På akademiens förord erhöll hon 1800 en av de »skaldepensioner» som förut utgått till utländska skriftställare;

[1] Grevinnan Charlotte d'Albedyhll, född Wrangel — den vittra dilettanten — bragte henne 1798 en hyllning i ett skaldebrev (tryckt i Crusenstolpes Ställn. och Förh. 1864), på samma gång hon sände henne till granskning en saga, »Jakobinen». Fru Lenngren svarade i ett brev (i Sv. akad. arkiv) och tackade för »en så präktig compliment», varav hon blott önskat sig vara förtjänt. Om hennes små skaldeförsök ägde något slags förtjänst skulle intet smickra henne mer än beröm av hennes eget kön.

år 1801 lämnade den henne näst efter konungahuset och sina donatorer ett exemplar av sina handlingar och lät år 1803 på Axel Gabriel Silverstolpes förslag till henne framföra en artig hemställan, att hon måtte samla och utgiva sina poesier. Fru Lenngren svarade akademiens direktör, excellensen Fleming och dess sekreterare, v. Rosenstein, att hon funne sig smickrad av utmärkelsen och betygade akademien sin erkänsla, och att hon — utan att vilja giva formligt löfte — skulle söka ihopsamla vad hon skrivit och påtänka utgivandet. Redan därförinnan hade hon dock haft detta i tankarne. Jag har redan omtalat den kronologiska förteckning, som synes vara uppgjord år 1798 med tillskrifter för de senare åren. Men utom den har hon — antagligen samtidigt — uppgjort en »Förteckning över mina skaldeförsök», däri poemen äro ordnade vida bättre än i de efter hennes död utgivna samlade »Skaldeförsöken».

Förteckningen börjar med Biografi, Den glada festen, Den 1 november (Eklog), Hymn, Gumman, Gubben, Porträtterna; Några ord till min dotter är först n:r 12 i ordningen. I varje fall kom icke någon samlad upplaga av hennes dikter ut under hennes livstid — och det är knappt troligt att hon avsett att samlingen skulle utkomma förrän efter hennes död. Allmänheten fick nöja sig med samlade nummer ur Stockholms-Posten, med avskrifter eller med avtryck i antologier och visböcker. I antologien »Sommarpromenaden» funnos 1792—1801 upptagna ej färre än 37 stycken av henne, ett vittnesbörd om hennes popularitet.

*

Fru Lenngrens karaktär har av dem som närmare kände henne prisats lika varmt som hennes skaldskap. Franzén vittnar härom i sin minnesteckning året efter hennes död:

»Älskad var hon, innerligt och uppriktigt älskad, såsom en ovärderlig maka, en fullkomlig och oföränderlig vän, en moder snarare än en fru för sitt husfolk, en glädarinna evart hon kom, med sitt skämt i vänners förtroliga krets, med sin tröst och sina välgärningar i sorgens, bekymrens och plågornas boning. Älskad var hon icke endast av dem, som voro henne nära, utan av många på avstånd, av många som hade intet begrepp om hennes vittra förtjänst, utan kände henne endast såsom ett högst aktningsvärdt fruntimmer. Älskad måste hon vara, ty den innerliga godhet, som uttryckte sig i hela hennes väsende, var ej svaghet. Hon förenade med ett ljust förstånd en stark vilja, och med den finaste, den mest lättrörda känsla, de stadigaste grundsatser.»

Även andra, som haft tillfälle att iakttaga Anna Maria Lenngrens levnad, kunna icke glömma hennes välgörenhet, hennes avsky för allt skryt och all slags fåfänga, hennes trofasthet mot vänner och hennes samvetsgrannhet i uppfyllandet av sina plikter.

Var hennes äktenskap än icke — såsom man velat göra gällande — grundat på någon eldigare kärlek och var än Lenngren en något sträv personlighet, så förstod hon i varje fall att göra deras gemensamma hem lyckligt, och hon var honom en god maka.

Förhållandet dem emellan har i övrigt omtalats tämligen olika. Att hon var honom överlägsen på huvudets vägnar liksom i livlighet och behag, därom behöver icke tvistas. Men medan *en* tradition vill göra honom blott och bart till en »kamrerarsjäl», som ej förstod hennes betydelse, ger honom Franzén, visserligen medan han ännu levde, följande vitsord: »Han var Kellgrens förtrognaste vän. Mera behöver icke sägas om det behag, som hennes lyra borde sprida i hans hjärta såsom i hans hus» — och han yttrar även, att

»det nöje hennes dikter vållade *honom*, utgjorde för henne själv det högsta värdet av hennes talang». Från andra håll vitsordas Lenngrens karaktärs värde liksom hans bildning och förmåga.

En ända till karrikatyr driven framställning av förhållandet mellan de båda makarna, som jag endast för kuriositetens skull omnämner, lämnas i den 1847 offentliggjorda underliga uppsatsen i Palmblads »Tiden», kallad »Fru Lenngrens snusdosa».

Författaren, som egentligen synes begagna fru Lenngrens tid och person för att angripa sin egen samtids politiska och samhälleliga förhållanden och »novatoriska anda», säger sig hava erhållit de uppgifter, som röra fru Lenngren, av en hennes släkting, »de hava traditionsvis blivit bevarade inom familjen, och äro här förenade med biomständigheter, som ej göra anspråk på annat än diktens sanning».

I en dylik berättelse är det icke så godt att skilja mellan dikt och verklighet. Själva huvudepisoden, som givit uppsatsen sitt namn, kan väl möjligen vara byggd på någon gammal tradition i familjen.

Lenngren skildras här såsom en »äkta kollegial ämbetsman, sådana dessa danades av frihetstiden».[1] »Huru en sådan kollegikarl var, låter icke lätt beskriva sig, men glädtig, eldig, vek och känslosam var han icke.» Författaren låter vidare påskina, att Lenngren skulle hyst en smula avund över sin hustrus överlägsenhet, och med romantisk uppfattning av en skaldinna låter han henne fördjupa sig i en »drömvärld». I sin sorg över att vara barnlös samt i sina smärtor sökte hon likväl tröst i — *snusdosan*, oaktat hon lovat sin man att

[1] Lenngren kom in i ämbetsverken först 1770 — alltså 2 år före frihetstidens slut, men ändå skulle denna förkättrade tid bära skulden för hans »byråkratiska» sinnelag.

lägga bort den. Detta skulle givit anledning till en äktenskaplig skism, i det att skaldinnan, då hon långfredagen 1791 åhörde »Skapelsen» å Riddarhuset, tappade sin snusdosa, som kommerserådet därefter »med en mörk blick återlämnade åt henne».

''Detta var vändpunkten i fru Lenngrens levnad, sedan dess hade hon knappt någon rätt glad dag, ty hennes man var en av dessa minnesgoda karaktärer, som man kallar långsinta. — — — Han utbröt icke i häftiga ord och åthävor, i bittra förebråelser, men glömde heller icke en förseelse. Genom denna upptäckt var det äktenskapliga lugnet stört, utan att mera kunna återupprättas. Ty har isen en gång blivit bruten i denna riktning, så uppdyka beständigt nya anledningar till kallsinnighet. — — — Outsäglig bitterhet fick fru Lenngren skörda av denna upptäckt, ehuru hon från den dagen gjort ett heligt löfte, vilket hon även *höll,* att aldrig mer förnya bekantskapen med virginiaplantan, en bekantskap — så lätt började, så svårt slutad.''

Det är ju möjligt att någon »spik» legat till grund för den »soppa», som här kokats. Kanske har någon liten scen ägt rum om en »snusning», som maken fann okvinnlig, men då författaren låter denna tvist bliva avgörande för skaldinnans hemliv, och senare t. o. m. påstår, att »efter katastrofen med snusdosan hopade sig olyckor över skaldinnans huvud», så verkar detta uteslutande komiskt.

Jag lämnar emellertid »fru Lenngrens snusdosa» i sitt värde — vilket för resten hennes bouppteckning icke uppgiver.[1]

Rosenstein omtalar att hon i allmänhet icke ägde stort behov att förtro sig åt andra, men att »hennes älskade make var den ende för vilken hon hade intet dolt». Det vill förefalla som förbindelsen dem emellan varit ett lugnt och godt äktenskap mellan tvenne redbara människor, som vardt dem

[1] Bouppteckningen upptager verkligen »dosa av guld», men utan närmare värdeuppgift.

båda till rätt mycken »lycka» i ordets vanliga mening och som knöt dem allt fastare vid varandra såsom trogna kamrater, ända till dess i dödsstunden skaldinnan lät fara över sina läppar de orden, »att kärleken värmer ända in i döden».

Om Lenngrens ställning under de senare åren må i övrigt nämnas att han (vilken som ovan omtalats 1793 blivit assessor), år 1799 befordrades till kommerseråd och åren 1802—1814 tillika var fullmäktig i tullarrendesocieteten. I Stockholms-Posten, vars ensamägare han var efter Kellgrens död, antog han till medarbetare dennes frände Lengblom och sedermera den mångsidigt bildade svenskakademikern Rutström, som blev en av det Lenngrenska hemmets allra intimaste vänner.

År 1814 överlämnade Lenngren Stockholms-Posten till magister Wiborg, innehavare av den Silverstolpeska bokhandeln i Stockholm.

Lenngrens utpräglat radikala åsikter hade gjort honom misstänkt för s. k. »jakobinism». Rosenstein förklarar i sitt bekanta försvarsbrev till hertig Karl i anledning av dessa beskyllningar: »Lenngren känner jag för en hederlig man och vet att han är regeringen tillgiven.»

Efter statsvälvningen 1809 hade han rykte om sig såsom långt gående demokrat. Trolle-Wachtmeister antecknar sålunda den 26 maj, då arbetet på regeringsformen var nära sitt slut: »Det är otvivelaktigt att ett starkt demokratiskt parti finnes midt ibland oss och tillväxer i mörkret. Man känner det föga mer än genom dess verkningar och dess på klubbarna kringstrykande missionärer. Bland dessa senare vill jag nämna en häradshövding Nordell (advokat, inblandad i kungamordet) ett kammarråd Edman, ett kommerseråd Lenngren, en överste Morian, densamme som kommenderade vid Lübeck, då vi förlorade livgrenadjärregementet. Sådana, jämte många flere andra, är det som äro i rörelse från morgonen till aftonen

på klubbarna och om nätterna uppsöka bönderna i deras kvarter. Från deras anhang komma de incendiära skrifter, som dels lämnas allmänheten genom trycket, dels i form av memorialer kastas som eldbränder i stånden.»

I vad mån denna färglagda skildring av Lenngrens »demagogische Umtriebe» stämmer med verkligheten må lämnas därhän. Att han, som i sin befordran fått känna vad det ville säga att vara ofrälse, var ivrig för att få bort adelsprivilegierna — något som för övrigt väl stämde med hela hans upplysningstidsåskådning — håller jag för troligt liksom att Trolle-Wachtmeister icke bedömde denna strävan sympatiskt.

I varje fall bevarade Lenngren förtroendet hos de nya styrande. Han hade anseende om sig att vara en av de finansiellt erfarnaste ämbetsmännen under Karl XIII:s regering.

När år 1816 Wirsén av kronprinsen Karl Johan avlägsnats ur statsrådet och Järta med anledning därav omedelbart avsade sig förordnandet som statssekreterare för finansärenden, mötte det stora svårigheter att finna en ny statssekreterare. Man erbjöd först platsen åt den förra regimens svurne motståndare, ordföranden i särskilda finansutskottet vid 1815 års riksdag, den berömde finansmannen prosten friherre Schwerin, som likväl efter några dagars betänkande avböjde, enär han icke fick vissa villkor uppfyllda. Därefter erbjöds den finansministerbefattning, som Hans Järta nyss lämnat, och för vilken man velat vinna Schwerin, åt den 66-årige Lenngren.

Trolle-Wachtmeister, som omtalar detta, tillägger att »denne gamle man förskräcktes för ett sådant anbud som han hade förstånd nog att bestämt avslå». Då Engeström fann att med honom icke var något att göra ropade han: »Nå, vem i Guds namn skall man då taga?» På Lenngrens förslag

antogs då en hans kamrat som varit sekreterare i 1815 års riksdags särskilda utskott.

År 1805 hade Lenngren invalts i Vetenskapsakademiens ekonomiska klass och var akademiens præses följande år. Han avled i november 1827, tio år efter hustrun, 77 år gammal.

Vad i övrigt skaldinnans ställning såsom maka och husmor vidkommer, så gälla här Snoilskys ord:

Fast hennes sånger över landet gå
Carl Peter Lenngren lider ej därpå.

Den, som på förmiddagen sökte kommerserådet Lenngren, kunde lätt nog taga det fruntimmer i köksdräkt, som öppnade och tog emot besked till kommerserådet, för en »herrskapets hushållerska»; men återkom den sökande på aftonen, presenterade Lenngren den förmenta hushållerskan såsom »fru kommerserådinnan», vilken märkande den besökandes förlägenhet med skälmsk min inföll: »Åh, vi känna varandra förut!»[1] Lyckades man besegra det »noli me tangere», som hon någon gång, och detta icke sällan, kunde ikläda sig mot dem, vilka hon misstänkte för att vilja leta reda på »den vittra fru Lenngren», så fann man i henne den älskvärdaste värdinna. Liksom i den danska huvudstaden Knud Lyhne Rahbeks maka, den mångprisade Kamma Rahbek samlade i Bakkehuset vad Köpenhamn ägde av »Skjönaander», så var det Lenngrenska hemmet i n:r 21 vid Beridarebansgatan i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet en trevlig härd för de Stockholmska vitterlekare, som icke stodo i opposition mot akademien eller ej tillhörde en umgängeskrets med friare vanor.

Rosenstein, Adlerbeth, Lehnberg, Leopold, Blom, Rutström, A. G. Silverstolpe, Bergström samt understundom —

[1] Jmfr Wallmarks självbiografi.

vid hans besök i Stockholm — Franzén och många flere samlades gärna kring hennes bord, och till den rikedom av kvicka infall, fina och träffande anmärkningar, som gjorde deras kotteri så angenämt, skattade även hon och skattade »ymnigt» (Wallmark).[1]

Choræus, som 1802 vistades i Stockholm, skriver till Franzén om Lenngrenska hemmet:

''Vi voro i söndags på besök hos Lenngrens och blevo kvarbjudna till aftonen. Det är visst att fru Lenngren i sitt hus väcker lika mycken vördnad, som hennes skaldestycken beundran. Man måste bli kär i detta enkla, anspråkslösa och goda väsende, i denna ädla varsamhet, i denna okonstlade hövlighet, som upplyfter en syndare ur stoftet till höjden av hennes egen tron. Aldrig minns jag mig ha överlevat en redbarare afton, sedan jag i gamla Karleby gjorde bekantskap med en man, vars namn här icke får av mig upprepas. Sedan ett par timmar gått fram, blev den visa kvinnan mera öppen och fri. Då visade hon mig Kellgrens porträtt och målade själv ansiktet av hans karaktär såsom vän och människa; då beskrev hon Leopold, huru det gnistrar kring honom när han är vid sitt goda lynne, huru han är tråkig däremellan, då talade hon om Åbo tidning och dess älskvärda utgivare; då återkallade hon minnet av Tengström och Porthan och även Bonsdorff, huru denne sistnämnde sagt om Tengström, sedan han skrivit sin visa här i Stockholm: 'det var jag som slog upp ådern på honom', ett infall, som hon tyckte mycket om, då, med ett ord, var hon så intressant, att min aftonsömn försvann, min huvudvärk (stark den dagen) minskades och min munterhet återkom.''

I ett annat brev heter det:

''. . . I går voro vi hos Lenngrens, jag frambar din hälsning och sade, att den utgjordes av tre rader, vartill fru Lenngren

[1] Även vittra danskar, som besökte Stockholm, synas där ha umgåtts. Den bekante litteraturhistorikern Rasmus Nyerup mottager sålunda i brev från Sverige hälsningar från Lenngrens, som han gästat på sina resor i Sverige; så skriver bl. a. Arvid August Afzelius år 1816: »Även fru Lenngren, den älskvärda, tackar för presenten och hälsar.» — Då den bekante »förskandinaven» Jens Kragh Høst i juli 1810 var i Sverige skriver han till Nyerup: »Franzén og Lenngrens var jeg vel saa heldig at stöde sammen med i Onsdags, men de reiste til sammen herfra i Gaar ad Nerike til» (Nyerups brevväxling å Köpenhamns universitetsbibliotek).

svarade just med dessa orden: 'Om det blott varit tre ord, så är det oändligen smickrande när det kommer från prof. Franzén, jag ber om min respekt tillbaka'."

Franzén fick själv tillfälle att kasta en blick in i detta hem där han blev en förtrogen vän och han skrev därom:

"I detta hus, dit hon var kommen med ingen annan hemgift än mödernedygder, tarvlighet och snällhet, ersatte hon genom dem, vad som brast av lyckans yttre förmåner. Men även av dessa tillföll henne med tiden all den lott hon kunde önska sig i det medelstånd, dit hon hörde, och med hennes tänkesätt, som var höjt över all fåfänga, all åtrå att synas i världen och där behaga eller lysa."

Hennes hus var ordningen själv. Ett fruntimmer, som i sin ungdom vistades där, har yttrat att hon aldrig sett ett hem, där en större ordning varit rådande än i fru Lenngrens:

"Varje möbel var så väl torkad och gniden, att den tindrade, ej ett dammkorn skulle man kunna se på någon bordskiva och aldrig glömmer jag hur inbjudande hennes tebord tog sig ut, vältorkat och blankt som det var och anordnat med små koppar."

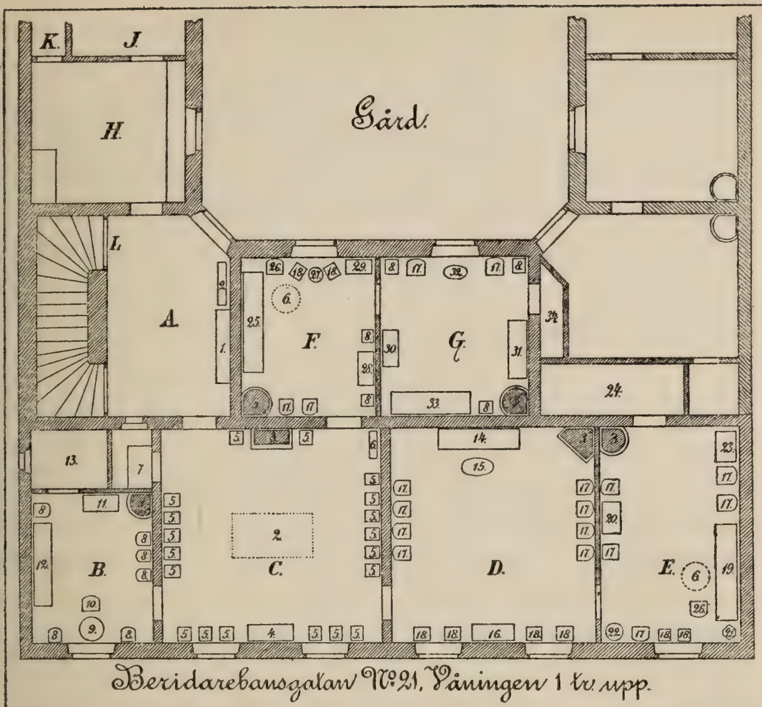
Hennes linneskåp har i fyra rader karaktäriserats av Leopold, i det han nyttjade det som modell för »Eglé och Annette».

"Ett fullträngt linneskåp från golvet opp till tak
med allt vad man till helg som vardan nånsin brukar,
nu damaster, nu dräll, här lakan och där dukar
till finhet och fason i tusenfaldig smak."

Låtom oss kasta en blick in i detta hem.[1]

Från gatan för oss en hög och rymlig portgång in på gården; vid det avfasade hörnet äro några trappsteg till en

[1] För denna skildring äro begagnade planteckningar, uppgjorda av framlidna fröken Andriette Frigell, en gammal planritning, som tillhört husvärden, uppgifter av fröken Augusta Liwendal, samt bouppteckningen efter fru Lenngren.

1. Rödmålat säte i tamburen.
2. Stort bord, som, när det var främmande, inflyttades i salen och vid större bjudningar sammanfogades med det mindre till ett enda bord.
3. Kakelugnar.
4. Matbord, att fälla ihop, användt i vardagslag.
5. Matsalsstolar med svart tagel.
6. Tebord, vanligen i salen, men ambulatoriskt, flyttades till vardagsrummet kl. 6, eller till inre förmaket, när det var större bjudning.
7. Skänk.
8. Ryggstolar.
9. Rund, med många lådor försedd skrivpulpet, som gick att vrida rundt.
10. Skrivstol med svart tageltyg.
11. Chiffonjé.
12. Soffa.
13. Garderob, å ena väggen försedd med bokhyllor.
14. Soffa.
15. Divansbord.
16. Förgyllt pelarbord.
17. Fåtöljer.
18. Kullerstolar.
19. Divan.
20. Mahognybyrå.
21. Sexkantigt sybord.
22. Schackbord.
23. Fyrkantigt mindre bord.
24. Garderob.
25. Divan.
26. Fru Lenngrens fåtölj.
27. Fru Lenngrens sybord.
28. Mahognybord.
29. Spelbord.
30. Mahognybyrå.
31. Divan.
32. Alrotsbord.
33. Säng.
34. Väggskåp med fru Lenngrens böcker.

A. Tambur.
B. Kommerserådet Lenngrens rum.
C. Sal.
D. Förmak.
E. D:o.
F. Vardagsförmak.
G. Sängkammare.
H. Kök.
J. Jungfrukammare.
K. Skafferi.
L. Uppgång till vinden.

rymlig förstuga, från vilken en trappa leder direkt in i tamburen. Från denna går en dörr dels till *köket*, dels till en stor *matsal* med två fönster åt gatan. Möblemanget här utgöres av tageltygsklädda stolar, ett litet matbord, som brukas i vardagslag, ett tebord samt ett större matbord, som när det väntas främmande inflyttas från tamburen. Mellan fönstren en större spegellampett med ljushållare. Från salen för en dörr till höger in i *kommerserådets rum*, där på ena väggen står en tagelklädd liggsoffa, framför fönstret en rund skrivpulpet av sockerkist med skrivstol. En mahognychiffonjé fullbordar möblemanget i kommerserådets rum. Hans böcker påträffas å ena väggen i den rymliga garderoben. På andra sidan om salen ligga de båda förmak, som nyttjas då det är främmande. Det stora *yttre förmaket* är möblerat med röda damastmöbler, en soffa med åtta fåtöljer och fyra kullerstolar (taburetter). Framför soffan ett avlångt divansbord och där midt emot, mellan fönstren, ett förgyllt pelarbord med vit marmorskiva, pendyl, urnor och ljusstakar av porfyr med förgyllda bronsbeslag. *Inre eller »blåa förmaket»* var tebordsrum, när många främmande väntades. Då ditflyttades kl. 6 av betjänten Söderman det stora tebordet, som eljest hade sin huvudstation i matsalen, men om vardagseftermiddagarne placerades i vardagsrummet. Inre förmaket är elegant möblerat i grönt siden och päronfärgat trä, en divan med grönt täcke med frans samt vackra kuddar i lilas och grönt med vita, äggformade ornament, 6 länstolar och 2 kullerstolar. Rundt omkring väggarna i detta inre förmak hänga oljefärgstavlor dels av Hillerström, dels av den unge Härstedt, fru Lenngrens systerson.[1] I övrigt finnes i detta rum en mahognybyrå med marmorskiva och därå pendyl och marmorljus-

[1] Synnerligen högt värderade man den tiden icke konstverk. I bouppteckningen äro 10 oljefärgstavlor upptagna till värde av 20 riksdaler banko.

stakar, ytterligare ett litet schackbord, ett litet sexkantigt sybord, med dyna i locket och en grön taftspåse hängande inunder, och ett mindre tebord, liksom ock antagligen den Voltairebyst av fint Sèvresporslin, som fanns i Lenngrenska hemmet, hade sin plats här eller i yttre förmaket. De båda fina förmaken nyttjades blott, när storfrämmande kommo.

I vardagslag eller då endast några få av de vittra herrarne äro på besök, håller man till i en annan del av våningen. Å den vägg i matsalen, som är midt emot fönstren, för en dörr till *vardagsförmaket*, ett litet trevligt rum med fönster åt gården. Det är det »allra heligaste» vid de intima samkvämen. En lång soffa med kattunsdynor fyller långväggen och där framför placeras då det ambulanta tebordet, som omgives av fåtöljer och taburetter. I soffhörnet närmast kakelugnen sitter kommerserådet. Ett spelbord av mahogny samt det välkända, å Nationalmuseum förvarade sybordet med mässingsornament och några pärlfärgade stolar fullborda möbleringen.

Innanför vardagsförmaket låg fru Lenngrens *sängkammare*, med säng av pärlfärgat trä, mahognybyrå, en soffa med klädestäcke och ett litet förgyllt toalettbord med alrotsskiva. Längst inne i ett väggskåp hade fru Lenngren *sina* böcker. Linneskåpet — av ek — var placerat på vinden. Egendomligt nog saknades i det musikaliska hemmet piano eller klaver. Först efter fru Lenngrens död anskaffades ett piano, som då fick sin plats vid ena salsväggen. Fru Lenngren torde hava ackompanjerat sig med något av de den tiden så vanliga instrumenten: cittra eller gitarr.

Motsvarande det eleganta möblemanget var husgerådet. Bouppteckningen efter fru Lenngren bildar en egendomlig kontrast till faderns torftiga bouppteckning 19 år förut. Här funnos, utom en mängd guldsaker (dyrbara briljantringar,

halsband, guldur,[1] sax av guld, nyckelring av guld o. s. v.), silver i mängd till trettiosex kuvert, ett rikt förråd av linne, ebenholtsskaftade knivar med silverbeslag, plateau med spegelglas och tillhörande grupp av Sèvresporslin, en vacker blåvit ostindisk bordservis, en dessertservis samt — icke att glömma — två präktiga punschbålar. Korteligen — det hela gör intryck av välmåga, av gedigen lyx, åtminstone efter den tidens uppfattning.[2]

Den person, som var detta hems goda ande och trogna vårdarinna, var så godt som alltid hemma. De ord hon nyttjat om sitt skaldskap »nästan aldrig borta» passade även på hennes person. Man kunde vara viss att varje afton finna henne på sin plats i fåtöljen bredvid tebordet. Hennes dräkt var enkel men utmärkt vårdad. Nästan alltid bar hon den halsduk, som vi känna från hennes flesta porträtt. (I vardagslag bestod den av mörkare duk, men då främmande väntades, hade hon en av tunt tyg, bländande vit, alltid liggande i jämna släta veck utan en skrynkla.) När klockan slog sju i Klara kyrktorn, kom »medicinalrådet» Rutström, vitterhetsakademiens och landtbruksakademiens sekreterare, son till hennes fars trosfrände (själv allt annat än sekterist eller religiös grubblare), Lenngrens medredaktör efter Kellgrens död. Denne det Lenngrenska hemmets trognaste gäst — ursprungligen Thorildian — gömde bakom sin sträva, buttra och kantiga yta den flärdfriaste karaktär och ett präktigt hjärta. Han var det Lenngrenska lagets livligaste dialektiker.

[1] Månne det ur hon fått som ung flicka av hertiginnan Hedvig Charlotta såsom erkänsla för tillägnan av Lucile?

[2] Ekonomien i huset var också särdeles god. Husets bouppteckning efter fru Lenngrens död uppgick i slutsumman till 34,181 rdr 6 skilling banko, vilket i vårt mynt efter 1817 års medelkurs (109 sk.) väl skulle utgöra omkring 60,000 kronor, givetvis motsvarande med nutida värden det flerdubbla beloppet.

Huvud, som med Mimers lika,
svar på alla frågor fann!
Hjärta! Ej i stånd att svika
någon sak det trodde sann

sjöng Franzén om honom vid hans död; Tegnér betecknade honom som »en självständig, frisinnad, rikt utbildad natur, vars enda fel var det sällsynta att veta för mycket och verka åt för många håll». Spetsig, kvick och roande sig med att genom nyckfullhet stöta folk för huvudet, var han alltid färdig att medelst paradoxer och sofismer ge diskussionen liv och fart. Eld lyste ock ur hans svarta öga, ömsom flöt hans tal i strömforsar, ömsom kort, buttert, fåordigt. Fru Lenngrens hem var hans tillflykt under vilans timmar. — I äldre dagar hade Kellgren och Kraus varit gäster i detta hem, där poesi och musik flitigt dyrkades. Även den poetiske och musikaliske amatören Wellander besökte under första tiden ofta hennes hem och sjöng sånger, i vilka »han göt själ och hjärta, behag, ömhet och len känsla». Fru Lenngren ägde, som känt, själv sångens gåva.

Musikaliska sympatier hade hon gemensamma med svågern Olof Åhlström, som tonsatte så många av hennes dikter. Det berättas, att när han första gången sjöng Mårten Holk för henne, hon utbrast: »Här är musiken kvickare än orden.»

Till det närmare umgänget hörde ock Rutströms syster, fru Weltzin, och hennes dotter Carolina Weltzin, som blev skaldinnans ömma vårdarinna. Fru Weltzin var icke blott den sublima uppoffrande trösterska, som stannade kvar »i plågans sällskap», vilken Leopold besjungit i sin dikt till henne (»Vid fru Westbergs likkista»); hon var tillika en kvinna med sällsynta historiska insikter och i den kantat som avsjöngs till hennes hågkomst i Sällskapet Nytta och Nöje 1813 (jmfr Stockholms-Posten n:r 13) omtalas hurusom världen

speglades i hennes rika minne. Denna fru Lenngrens intimaste väninna hade icke heller tillämpat råden till Betti att icke öda tiden bort med läsning, men hon sörjde dock — i sin egenskap av kokboksförfattarinna — för att såsen icke fräste över.

I den Lenngrenska kretsen rörde sig samtalet både om allvarliga och skämtsamma materier. Då Rosenstein i sin inledning till hennes Skaldeförsök utreder vad med en klassisk författare bör förstås, säger han att han härvid erfarit nöjet att återkallas till betraktelser och frågor, vilka så ofta utgjorde ämnet för samtal i fru Lenngrens umgänge, om vilket hennes vänner kunde säga med Gyllenborg: »I stunder av mitt liv, då ledsnad okänd var».

Han tillägger att då han och andra sökte bevisa, ivrade och stundom kunde förbittras, avgjorde hon frågan utan att synas vilja det genom ett kort uttryck, som fälldes med hennes vanliga modesti, ehuru det ej sällan åtföljdes av satirens udd. När hon klandrades som författare var hennes enda vapen, hennes enda hämnd ett fint skämt och ett småleende, och hennes ögon hade då — yttrar Rosenstein — ett uttryck som ingen kan glömma som sett det, men vid minsta tecken av bifall nedslogos dessa ögon och hon tycktes liksom vilja säga: »Har jag sagt något som förtjänte beröm?» Hennes hus, tillägger han, kunde kallas en fristad för den goda smaken.

Tonen, som rådde i sällskapskretsen vid det Lenngrenska tebordet, var alltså den allra angenämaste och mest spirituella.[1] Samspråket var livligt, »vettigt» som man den tiden sade; man var fyndig i svaren, gick rätt ofta ut på hal is, snuddade vid det »ekivoka», något som efter den tidens sed herrarne gärna brukade (isynnerhet Rosenstein,

[1] Om tonen i de gustavianska kretsarne jmfr Beskows Lefnadsminnen, sid. 19—20.

som kunde vara rätt plump). Dock tilläts man ej att gå för nära, ty värdinnan, som gärna tålde ett vågat uttryck, när det bars av kvickhet, kunde ge ordentlig näpst, om det rodde fram plumpt och okvickt. Hon behärskade samkvämet, utan att låta någon känna det. Hennes obeskrivligt hastiga, fina munvighet, glada, lugna, moderligt värdiga väsende verkade förtjusande på den krets som samlades kring henne. Hände det att man vid bordet gjorde någon näsvis anmärkning, så vände hon bort den med stor présence d'esprit. Vad Lenngren vidkom, var den högväxte, tämligen korpulente mannen välvillig, redbar, men just icke rolig. Han gick tyst upp och ned på golvet med händerna i fickan och skramlade alltid med sina nycklar, vilket verkade tröttsamt i längden.

I dessa aftonsamkväm roade man sig ofta med charader, vari både fru Lenngren och de Rutströmska syskonen excellerade. Ovan anfördes prov på fru Lenngrens försök i denna »diktart». Med en av hennes charader är en liten anekdot förknippad. Leopold var särskilt en stor vän av slika gåtor, och man lade an på att göra dem så invecklade och svåra som möjligt för honom. Just detta kan förklara, att Leopold, som annars var en mästare i konsten att gissa dem, omöjligt kunde finna uttydningen vid ett tillfälle, då man tycker, att den skulle legat så nära till hands.

Det var en afton vid supén. Man hade kort förut roat sig med att gissa åtskilliga svåra charader. Leopold bad värdinnan nu vid bordet, att även hon denna afton måtte bidraga med en. Fru Lenngren urskuldade sig med, att hon icke kunde tänka ut någon. Men då Leopold fortfor att vara enträgen, lovade hon till sist att giva honom en att gissa, men som hon ville förbereda honom på vore så svår, att han säkert icke kunde uttyda den. Charaden lydde:

"Mitt första är kort, mitt andra är lätt, mitt hela är en smaklig rätt."

Leopold upprepade charaden för sig själv gång på gång, han funderade och funderade, men utbrast slutligen otåligt: »Nej, min bästa kommerserådinna, den är då alldeles omöjlig att gissa, där är ju ingenting som man kan haka sig fast vid!»

»Men så kan man haka det fast vid gaffeln», inföll fru Lenngren, i det hon från sin tallrik tog ett stycke »kort-lätt» på gaffeln.

Fru Lenngren — själv »kommerserådinna» — hade en stark avsmak för alla titlar och all rangsjuka. Hennes svägerska, som var gift med tonsättaren Åhlström, var mycket glad över att mannen fått titel av krigsråd och väntade sig av fru Lenngren en gratulation av denna anledning. Men fru Lenngren låtsade intet därom. Den nya krigsrådinnan sökte gång på gång leda samtalet in på sin mans utnämning, men förgäves. Slutligen sade hon: »Nå, svägerskan kommer väl och besöker mig i mitt nya stånd?» — »Kors, får jag fråga, kära Hedvig Charlotta, var är det beläget?»[1]

En afton, då man i sällskapskretsen hos fru Lenngren omtalade en viss herre av deras bekanta, som genom sina mäktiga relationer nyss blivit upphöjd i en högre ämbetsställning, och någon i sällskapet yttrade, att han sålt sitt gamla salongsmöblemang och köpt sig ett nytt och modernare, ty han tyckte hans förra möbler voro så låga, inföll fru Lenngren hastigt: »Det är ett misstag, det är icke möblerna som blivit för låga för honom, men det är han som blivit för hög för möblerna.»

En herre, som gärna skröt med, att han umgicks med många vittra personer och snillen, hade ändtligen lyckats bli presenterad för fru Lenngren och infann sig en dag objuden på hennes visittimme. Fru Lenngren, alltid taktfull värdinna,

[1] Friherrinnan Knorring tillskriver av misstag fru Schröderheim detta bon mot (Skisser I, 205).

mottog honom hövligt, men bad honom icke stanna kvar till supén. I hopp om att hövligheten skulle tvinga henne härtill, nalkades han henne med hatten i hand, då hon vid ett tillfälle befann sig ensam i salen, och sade i viskande ton: »Nu smyger jag mig bort.» — »Och jag skall låtsa som jag inte märkte det!» blev fru Lenngrens mördande replik.

Dylika bitande svar visa, att hon icke endast gömde satiren för sina dikter.[1]

Stundom kunde hon vara skälmskt pojkaktig. Franzén berättar i sin handskrivna självbiografi som prov på hennes skalkaktighet följande drag: »Tvenne av husets vänner hade den ovanan att under sitt livliga, ofta stridiga samtal rycka på sin stol fram och tillbaka. För att förekomma detta, varav golvmattan icke for särdeles väl, band hon ihop bägge stolarna. Nästa gång, då den ene ryckte stolen tillbaka, följde den andre med och så tvärtom, utan att de i början själva under sin iver märkte det löjliga i detta upptåg.»

Fru Lenngren var minst av allt mån om att i sällskapslivet lysa med sin vittra talang.

Franzén yttrar:

»I umgänget ville hon vara endast fruntimmer, icke auktor. I sällskap med sitt eget kön underhöll hon samtal om dess allmännaste föremål, antingen de hörde till barnkammaren eller möbelboden, till operan eller köket. I hennes boningsrum syntes aldrig en bok, aldrig ett skrivtyg, knappt av dem, som hörde till hennes hus, träffades hon med pennan

[1] Meddelandena om fru Lenngrens hem och anekdoterna därifrån äro grundade på muntliga traditioner i första och andra hand, som kommit mig till godo vid utarbetandet av levnadsteckningens första upplaga, dels direkt av fröken Augusta Liwendal, själv i sin barndom omhuldad av skaldinnan och senare nära bekant med hennes intima väninna Carolina Weltzin, dels genom fröken Ida Nilsson och professorskan Anna Hierta-Retzius, som båda erfarit åtskilligt om fru Lenngren av fröken Andriette Frigell, vilken i ungdomen ofta vistades i hennes hem.

i handen.[1] Merendels visste icke hennes man, när hon kastat på papperet sina verser, som stundom föddes i hennes huvud, medan hon gick i sitt hushåll.» Hon talade med nöje om hushållssaker; »ej nog» — säger Atterbom — »att hon gärna inbjöd till ett läckert bord gäster, som enkom förstodo värdera detta, med dylika kännare blevo kokkonstens hemligheter och upptäckter grundligt avhandlade.» När man läser berättelsen om hur hon med spänd uppmärksamhet avhörde en komministerfrus berättelse om sin älsklingskalvs levnadsöden, under det att fru Franzén på andra sidan förgäves sökte få henne att lyssna på ett mindre prosaiskt samtalsämne, så frestas man att tro, att hon halvt på trots iklädde sig den husmoderliga skrud, som hon en gång belett i »Tekonseljen» med orden:

Var min ett olikt köksgrepp röjer,
och varje ord ett skafferi,
sitt hushållsvett hon grundligt visar
och räknar upp båd svin och grisar
uti en nätt ekonomi.

Detta hände i synnerhet, om hon var bjuden för att vara »vitter» och »intressant». Då kunde hon bliva rent omöjlig, såsom fallet var när Franzén ställt till ett samkväm för Amalia v. Helvig, vid vilket tillfälle nästan alla de inbjudna snillena voro stela och ordnjugga, men fru Lenngren värst av alla.[2]

Psykologiskt synes mig detta drag hos fru Lenngren kunna jämföras med den skildring Molière lämnar av sig själv såsom Damon i »Critique de l'école des femmes»:

[1] Ja — det var på 1800-talet, då Franzén företrädesvis gästade henne. Men då skrev hon ock bra litet vers. Under 1790-talet hade man kanske riskerat att träffa henne rätt ofta vid skrivbordet.

[2] Atterbom meddelar utdrag ur ett brev från fru v. Helvig, som innehåller en ganska skarp dom över fru Lenngrens kylighet.

”Jag glömmer aldrig den kvällen, då Climène hade fått lust att göra Damons bekantskap på grund av hans litterära rykte. Du känner mannen och hans lättja, när det gäller om att vara tvungen att konversera. Han hade gjort sällskap för honom och han tog sig ut som en dummerjöns bland ett halvt tjog personer, som voro inbjudna på hans genialitet och stirrade på honom som ett vidunder, som omöjligen kunde vara skapad som annat folk. De trodde naturligtvis alla, att han bara var kommen för att roa dem, att vart ord han sade skulle vara utomordentligt, att han hade impromtun på lager vid allt, som bragtes å bane och att han ej kunde begära ett glas vin annat än med en madrigal. Han gäckade dem med besked.”

Vad Molière här yttrar om sig själv, det gäller också om fru Lenngren. På beställning var hon varken kvick eller konversabel och kunde rent av affektera bristande intressen.

Fru Lenngrens hjärta tävlade med hennes snille. Hennes stora välvilja mot fattiga och behövande har från många håll vitsordats. Själv fostrad i en fattig familj, hade hon hunnit till god bärgning, ja, till välstånd, och minnandes sin egen torftiga ungdom, vardt hon »de fattigas vän».[1]

Ett vackert drag av hennes människokärlek har berättats mig av föremålet därför.[2] Det bodde i samma hus som Lenn-

[1] Några brevlappar från 1799 och 1813, befintliga å Kungl. biblioteket visa hennes välvilja mot svägerskan och brorsbarnen i Uppsala. Dessa hade det särskilt efter hennes död mycket smått. I Delagardieska archivet, del XX, förekommer utdrag ur ett brev av 1830, i vilket prof. Sjöbring bönfaller hos de kungliga om hjälp åt fru Lenngrens »moder och systrar». Detta är naturligtvis misskrivning för »svägerska och brorsbarn». Även J. H. Schröder vädjar för dem hos Fleming år 1830; han kallar dem likaledes »fru Lenngrens mor och syster»; de ägde icke mer än en nedrutten gård och 120 rdr som anvisats dem av Lenngrens arvingar. En månad senare skriver han: »Mamsell Malmstedt emottog med mycken rörelse tidningen om eders excellens' henne tillagda pension av Nolckenska medlen. När hennes öga blir skumt och hennes hand trött att arbeta på de finare sömnader, varmed hon hittills underhållit mor och syster, så behöver hon ej frukta att numera lida nöd.»

I Sv. akad:s arkiv finnas brev i välgörenhetsangelägenheter från skalden Lindegrens mor till fru Lenngren (jmfr Ljunggren: En tidsbild från seklets början).

[2] Fröken Augusta Liwendal, som ännu levde då jag utarbetade första upplagan av denna bok.

grens på nedre botten en familj Liwendal, vars lilla dotter Augusta var skaldinnans fröjd på hennes sista dagar, en av dem, vars kärlek gjorde henne mest glädje. Fru Lenngren var — skriver Franzén — fäst vid detta barn med en moders känslor, sysselsättande sig med själsdaningen hos flickan, som vistades hos henne från morgon till kväll, uppmärksam på hennes ögonkast och ord, och på det högsta förnöjd åt de lärorika berättelser, som hon då och då fick höra av henne. Ännu vid hennes sjuksäng var detta barn hennes sällskap och tröst, och hon skildes vid det, såsom skulle hon varit dess verkliga moder.

En dag erfor fru Lenngren, att det skulle repareras i den Liwendalska våningen. »Inte går det an», utbrast hon, »att de bo kvar under reparationen där, fukten kan ju skada barnen!» Och så ställde hon i ordning ett rum i sin egen våning för Augusta och hennes syskon. Samma dag iakttog fru Liwendal, att flere läkare höllo utanför porten och kommo upp till fru Lenngren. Det var denna dag hon skulle undergå den smärtsamma, men tyvärr fruktlösa operationen för kräftan, vilken frätte hennes inre. I själva plågans ögonblick tänkte hon på andra.

Om det hjältemod och den tystnad, med vilka hon bar sitt lidande, berättar Franzén i sina handskrivna anteckningar:

''Efter min flyttning till Sverige hade jag den glädjen att i Kumla prästgård få såsom vittnen till den lycka, jag genom denna flyttning vunnit, mottaga henne och hennes aktningsvärde man, som varit Kellgrens förtrogne vän och efter hans död utgav Stockholms-Posten. Redan då märkte jag, att hon i vissa stunder, då hon trodde sig obemärkt, tog sig om bröstet med uttryck av lidande, som jag ej kunde förklara, då jag ansåg henne i alla avseenden lycklig. Orsaken därtill fick jag veta först när jag 1816 var i Stockholm och vid en måltid hos Lenngrens märkte en ovanlig dysterhet såväl hos gästerna som hos

värden och värdinnan. Ibland de förra voro flere läkare. En av dem, som var min granne vid bordet, viskade mig i örat, att fru Lenngren skulle samma dag undergå operation för kräftan i bröstet. Ytterst förskräckt såg jag på henne med den ängslan, som denna underrättelse naturligtvis borde väcka hos mig. Utan tvivel blev hon varse min oro, ty hon mötte mina ögon med en blick av sorglig undergivenhet. Om jag ej bedrar mig, uttryckte den tillika, att hon rördes av det deltagande, som min uppsyn röjde. Detta kunde jag även efter måltiden ej med ord uttrycka utan tog ett stumt farväl."

I sin minnesteckning tolkar Franzén detta tysta farväl och denna själfulla blick med orden: »Jag är icke rädd för döden ty jag är icke rädd för Gud.»

Därefter fortsätter Franzén:

"Det var sista gången jag såg henne. Hon levde väl ett år efter den fruktlösa operationen, men ville ej i det plågsamma tillstånd, vari hon befann sig, ses av någon annan än sin man och ett fruntimmer, som hon kallade sin ängel för den ömma vård hon bar om henne dag och natt."

I de drägliga stunderna lät fru Lenngren den lilla Augusta komma till sig. Hon fick då sitta på hennes säng, och fru Lenngren roade henne med fabler och historier, gärna med någon sedelärande tendens.

Den 8 mars hade dödsarbetet börjat. En stund kom Lenngren in och då klarnade hennes anlete och hon räckte sin hand till Carolina Weltzin, sägande: »Känner du, Carolina, huru kärleken värmer ända in i döden?» Någon stund senare var det slut. Fru Lenngren var vid sin död nära 63 år. Jordfästningen skedde i Klara kyrka, där C. P. Hagberg talade vid hennes bår.

Kistan flyttades ner i källaren under gravkoret. Egendomligt nog brydde man sig ej om att begrava stoftet, och Lenngrens eget lik lär hava bisatts på samma sätt. Presidenten Rosén påstås emellertid hava eftersökt skaldinnans jordiska

kvarlevor och låtit jorda dem på själva kyrkogården, där Svenska akademien rest hennes minnesstod. Var hennes stoft vilar, är emellertid en likgiltig sak. Hennes ande bevaras i de dikter hon skänkt Sverige, och som ännu ett sekel efter hennes död tillhöra den litteratur som lever.

*

Saknaden efter fru Lenngren var stor och det icke blott i den närmaste kretsen. Hon var borta,

— — skaldinnan, den för ryktet blyga,
som gömde lagern i sin hushållskorg.

Men liksom hon själv levat tillbakadraget och stilla, så höll sig ock sorgen över hennes bortgång länge i det tysta. Intet offentligt uttryck spordes under den första månaden.

I Stockholms Dagligt Allehanda lästes väl torsdagen *den 13 mars* midt mellan en kungörelse om aktieägares slututdelning i Ostindiska kompaniet och »Dagens spektakler» en liten kort annons, så lydande:

»*Att kommerserådet C. Lenngrens kära hustru, Anna Maria Malmstedt, avled den 8 i denna månad i sitt 63:dje år, varder härmed vänner och anhöriga tillkännagivet.*»

Men Stockholms-Posten — den tidning, vars blad hon riktat med sina bästa dikter — nämner till en början icke med ett ord hennes bortgång. Tisdagen den 22 april annonseras likväl hennes porträtt à 1 rdr banko från Wiborgs bokhandel, och två dagar senare, halvannan månad efter hennes död, läses där en dikt:

Fru Lenngrens skugga till forna vänner.

Invidiaque major
Urbes relinquam.
Horatius.

Är jag då glömd? Skall ingen harpa klinga,
i vindens fläkt, på griften, som mig gömt?
Och skall jag ingen vänlig hälsning bringa
till Elisén från dem mig förr berömt?

Jag, även jag, mig trodde vänner äga
bland dem, som snillets lager länge krönt,
och ingen ett farväl mig velat säga —
jag, även jag har glömskans otack rönt.

Dock, redan ömt försystrad med de sälla,
med Greklands Sappho, Sverges Uranie,
i palmers skygd, odödlighetens källa
mig göra skall från jordisk saknad fri.

Där vill jag forna vänner lugnt förbida;
jag skall dem åter sluta i min famn.
Med Daphnes, Hilmas skalder vid min sida
ej Lethens bölja plånar ut mitt namn.

Författaren till detta poem var Johan Magnus Stjernstolpe, humoristen, översättaren av Wieland, Blumauer, Pope, själv i sin diktning påverkad av fru Lenngren.

Den 7 maj lästes svaret. Det kom från Franzén och löd:

Till fru Lenngrens skugga!

Är det du, som denna klagan höjer
på den tysta graven? Är det du?
Nej; om än din skugga bland oss dröjer,
ville du blott trösta oss ännu.

Dig förgäta skulle dina vänner!
Den det tror, ej kände dig som vän.
Han blott glansen av ditt snille känner,
ej den dygd, sig gömde bakom den.

Han ej såg dig småle åt din ära,
blott för vänners glädje nöjd däråt;
han ej såg dig dödens smärtor bära
ensam, för att spara vänners gråt.

Kan en dikt, en sång, ett infall glömmas,
som din stämpel, strax igenkänd, bar?
Dina blad, behövde de väl gömmas?
Står din vers ej som ett ordspråk kvar?

Och du själv behövde i en urna
ställas fram för att ej glömmas bort?
Du behövde blommor, lättsint burna
på var grav, att vissna innan kort?

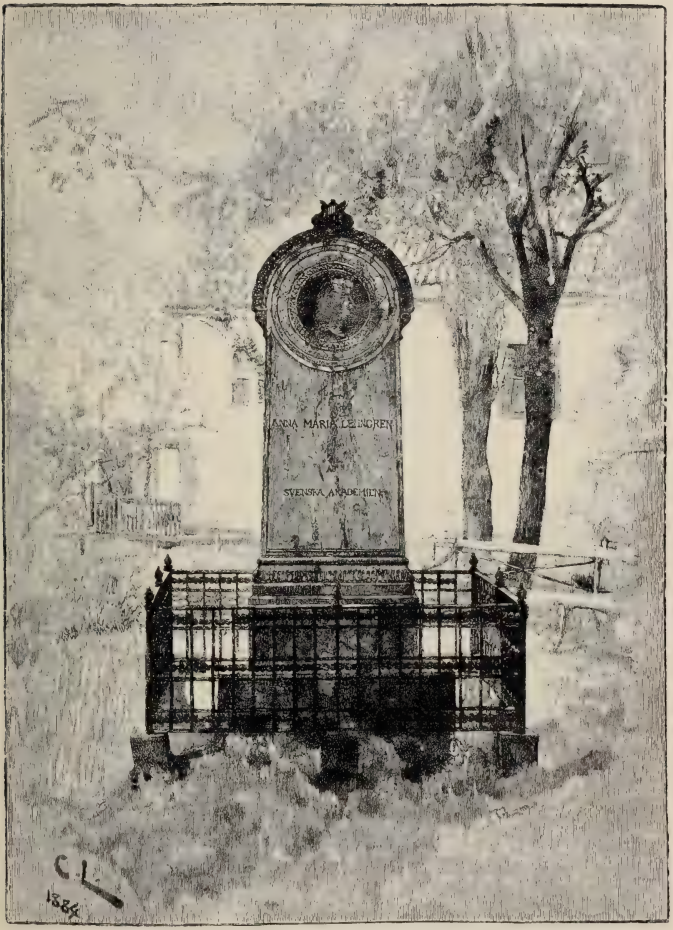
Du behövde vänner att bevaka
nu ditt minne, då ej längre du
tillhör dem blott, ej ditt hus, din maka,
då du hela Sverge tillhör nu?

Vill du höra, du åt ljuset flydda!
här en harpa, som din rätt dig ger!
Hör din egen i palats och hydda,
och med Kellgren le ännu hit ner.

Vill en hälsning du åt honom bära
från en saknande och trogen vän?
Tag den av det folk, som vid hans ära
ställer din, i kön blott skild från den.

Franzén inskränkte sig emellertid icke till denna poetiska minnesgärd.

När Svenska akademien år 1818 firade sin högtidsfest, meddelade direktören, greve Fleming, att då akademiens stadgar fordrade en hyllningsgärd åt någon utmärkt förtjänst denna plikt nu skulle uppfyllas mot fru Lenngren, »ett snille, som av akademien högt skattades och hos de fleste av hennes ledamöter väckte så många rörande minnen av de överträffande behag hennes kön i förening med hennes egenskaper skänkte åt vänskapen och umgängeslivet».

A. M. Lenngrens gravvård å Klara kyrkogård.

Teckning av Carl Larsson.

Det vardt Franzén förunnat att till den medalj, som slogs över hans bortgångna väninna av Svenska akademien, få teckna hennes minne — en uppgift, som han uppfyllde i ordets fulla mening »con amore».

Han framhåller först, att endast könet och hennes egen blygsamhet hindrat fru Lenngren att intaga en plats i den akademi, till vars osynliga ledamot redan hans föregångare kreerade henne. Därefter följer den teckning av fru Lenngrens personlighet och skriftställarskap, som legat till grund för senare biografier.

Vid karaktäristiken av hennes skaldskap betonar Franzén särskilt, att hon »nästan aldrig är borta» och att hennes sångmö lika litet som hon själv älskar ceremoni och ståt; »utan att vara klädd, bär hon alltid det som klär». Ett annat drag i hennes skaldelynne, som Franzén framhåller, är svenskheten, »såvida» — säger han — »ett godt skämt i förening med ett godt vett hör till svenska nationens karaktär», och han påpekar i sammanhang härmed detta drag av nationens lekande lynne hos Stiernhielm, Dalin, Oxenstierna och Kellgren.

Han yttrar slutligen: »Vad hon var som skaldinna, skall då först fullkomligt skattas, när hon i sina samlade verk, som snart skola uppfylla allmänhetens otåliga väntan, framträder på en gång med hela sin rikedom.»

Det var år 1819, som fru Lenngrens »Skaldeförsök» utkommo samlade. Urvalet var företaget av Lenngren och von Rosenstein; den senare skrev företalet. Först torde Blom hava varit påtänkt, åtminstone att döma av ett brev från A. Wiborg till Tegnér. »Lyckligtvis blev icke Blom hennes företalare.»

Rosensteins företal lämnar dels några biografiska uppgifter om skaldinnan, med särskilt framhållande av hennes

karaktärsegenskaper, och sluter sig härutinnan nära till Franzéns skildring, dels en utredning av villkoren för att en författare skall kunna sägas vara klassisk — fullkomlighet i föreningen av snille och smak, en egenskap som Rosenstein tillerkänner fru Lenngren, vilken han i övrigt tillmäter en plats såsom en av Sveriges förträffligaste författare vid sidan av Gyllenborg, Kellgren och — Lehnberg.

Framför Rosensteins företal lämnar Lenngren såsom utgivare följande »Underrättelse»:

''De skaldestycken, som nu samlade meddelas allmänheten, voro för flera år sedan som anonyma strödda i ett dagblad, utom några, som hitintills ej varit tryckta. Författarinnan ville aldrig samtycka, att en sådan samling skulle utgivas i hennes livstid: hon överlämnade till efterlevande att bedöma, om hennes poetiska tidsfördriv förtjänte att förvaras från glömskan, och önskade, att de i sådant fall ej måtte synas under annan titel än Skaldeförsök. Efter hennes död har den utmärkta hedersbevisning, som Svenska akademien ägnat hennes minne, medfört förbindelse till deras utgivande, vartill man även blivit uppfordrad av personer, som ägt rättighet till avseende, och bland vilka, vid detta tillfälle, bör med tacksamhet nämnas den vördnadsvärde man, som själv benäget erbjudit sitt biträde igenom ett Företal. Samlingen är inskränkt. Vid dess bestämmande har man följt åtskilliga av författarinnan själv givna anledningar, och, när sådana saknats, sökt med valet förena en viss syftning att, efter omständigheterna, tillfredsställa olika läsares skiljaktiga tycke. Vad angår ordningen, har man funnit svårighet vid någon särskild fördelning eller klassifikation av skaldestycken, som, utom några få, alla äro av en egen blandad allvarsam och skämtsam genre, eller ock av denna sistnämnda allena. Det enda, man därvid iakttagit, är att först anföra originalstycken, därnäst kända imitationer och översättningar samt till slut några småvers, och att, då ordningen icke, såsom i de flesta fall, funnits likgiltig, sammanställa dem, som i något avseende gränsade i art till varandra. Att anmärkningar vid redakionen kunna göras, även med skäl, är visserligen möjligt; och man vill i förhand gärna medge, att den kunnat vara bättre.''

Onekligen »kunde redaktionen varit bättre». Urvalet var alltför snävt och ordnandet tämligen planlöst — desto egendomligare som fru Lenngren, såsom nämnt, själv efterlämnat en vida mera planmässigt uppgjord förteckning, och genom att samlingen inleddes med »Några ord till min kära dotter», har denna dikt fått en alltför mycket framskjuten plats i skaldinnans diktning.

Fru Lenngrens mening var, att samlingen skulle inledas med »Biografi». Än bättre hade, som Leopold senare anmärkte, varit att inleda den med »Invokation».

I en mycket artig form framställde nämligen Leopold till Lenngren några anmärkningar mot redaktionen. Det skedde då 1825 andra upplagan utkommit, vilken — utom de i första upplagan intagna dikterna — meddelade »Den förnöjde epikurén», »Mårten Holk», »Den mödosamma världen», »Vid tillfället av den bedrövliga händelsen» och översättningen »Den danska sånggudinnan till den svenska».

Leopold — som, enligt vad Adlersparre just detta år skriver till Tegnér, hade förklarat, att Sverige blott ägde tre poetiska snillen: Kellgren, fru Lenngren och Tegnér — bragte då Lenngren ett tack för gåvan i följande brev, som finnes i Svenska akademiens arkiv (förut i huvudsak meddelat av Ljunggren):

''Lördagen den 21 januari 1826.

Högtärade käraste broder!

Emottag mitt sena, men varma tackoffer för presenten av den andra upplagan. Allt vad som upplivar eller blott angår minnet av den stora, bortgångna skaldinnan rör mig livligen. Jag finner med nöje några tillagda nya stycken, och däribland mästerbiten *Mårten Holk*. Min önskan vore, att ännu tvenne andra hade kunnat tilläggas. Men det skall ske, det skall ske en dag i framtiden. Varken den andra eller den tjugonde upplagan skall bliva den sista av dessa förträffliga skaldestycken.

Låt mig dock säga med uppriktighet, att jag sett med missnöje det illa passande ordet *Skaldeförsök* ännu behållas på titelbladet. När modestien går över sin gräns, förlorar den sin effekt, och får anseende av affektation. Vad som genom egenheten av slag och förträffligheten däri icke finner sin like någonstädes kan ej rimligen bära namn av försök. Så gärna måtte man kalla Eneiden *försök till episkt poem,* och Napoleons kampanjer för hans *försök i krigskonsten.* Även blygsamheten hos den närmaste av anhöriga rättfärdigar ej ett sådant förringande. Ogilla, om bror så tycker, mitt omdöme, men förlåt uppriktigheten därav.

Icke nog! jag behöver förlåtelse för ännu mera; ty även själva redaktionen synes mig ej sådan den borde vara. Mig har väl blivit sagt, att någon princip därtill vore svår att finna; men jag tror det icke. Fru Lenngren har skänkt oss poemer av ett visst allvarsamt slag, vari hon kanske blott är jämförlig med de största skalder hos oss, eller åtminstone mindre synbart överträffar dem. Sådana äro till exempel: *En blick på graven, Hymnen, Adams och Evas morgonsång* m. fl. Men samma mästerhand har ock tecknat en mängd större och smärre tavlor av satirisk natur, eller levande naiv skönhet, varmed i hela Europas litteratur ingenting finnes eller kanske någonsin skall finnas jämförligt. Jag ville, att samlingen begynt med dessa sistnämnda och varit, såsom en senare avdelning åtföljd av de förra. Framför bägge skulle jag hava satt den odödliga *Invokationen,* både såsom ett slags föresprak och såsom en skaldelära av det yppersta värde. Ännu en gång, ogilla min fritalighet, men förlåt den för det nit, varifrån den härleder sig.

När Ludvig XIV frågade Boileau, vem han ansåg för det största bland då levande snillen i Frankrike, svarade han, som bror påminner sig, utan ett ögonblicks besinnande Molière. Om någon gjorde mig samma fråga, skulle jag svara: Kellgren, fru Lenngren och Tegnér äro Sveriges största skalder, men vem av dem må böra hållas för störst, det må Apollo själv säga, jag vågar det icke. Vad jag vet, är blott, att alla våra övriga stora skalder finna hos andra nationer åtminstone sina likar, om ej sina mästare, då fru Lenngren ensam säkerligen ej funnit eller kanske skall finna någondera.

Farväl, gamle hedersvän. Lev ännu länge sund och lycklig, respekterad för egna förtjänster och överstrålad av en makas odödlighet, vars beröm skall fortfara och tillväxa så länge svenskt språk talas och skrives eller blott läses och förstås. Amen.

Tro att det är med den största högaktning och den sannaste tillgivenhet jag har den äran att alltid vara min högtärade k. Brors ödmjukaste tjänare

Leopold."[1]

Sådant var en gammal akademikers entusiastiska votum om fru Lenngren — låt vara att man här, som oftast hos Leopold, får skriva något på artighetens räkning.

I den akademien nära stående Allmänna Journalen prisades fru Lenngrens skaldskap i varma ordalag, då Skaldeförsöken där anmäldes den 3 mars 1820. Wallmark begagnade härvid tillfället att upphöja den gångna tidens vittra betydelse i motsats till dagens »armod», över vilket svenska vitterheten finge trösta sig, genom att lik en »pauvre honteuse» syna sina gömmor och betrakta sin sista familjeklenod. I berömmet av fru Lenngren inblandar han alltså polemik mot den nya tiden. Hon hade, säger han, en särskild fullkomlighet att sätta emot varje brist hos den vittra samtiden: enkelhet, naturlighet, klarhet och lättfattlighet mot platthet, onatur, oreda och obegriplighet, sann ingivelse mot krystning, självständig lyftning mot uppstyltning, jämn kraft mot konvulsivisk ryckning, friskhetens fullhet mot vattensotens eller bombastens stinnhet, godt skämt mot elakt, bildernas sanning och träffande behörighet mot deras falskhet och hårdragenhet, tankens förhöjande eller försinnligande genom dem mot dess bortgömmande eller förkvävande under dem, språkets och stilens egentlighet, renhet och skönhet mot bådas oegentlighet och barbari. Han förklarade, att från barnet som nyss lärt läsa till den åldrige som läte sig föreläsas, från lägsta tjänstehjon till högsta herrskap, från den mest bildade till den minst upplyste, med ett ord vid alla gradationer av ålder och bildning, stånd och villkor, ingen funnes som ej gräte över

[1] Endast namnet av hans hand, det övriga dikterat.

Tiggarflickan, ej skrattade över Grevinnans besök; ingen läsare skulle behöva göra en kurs i dagens filosofiska eller estetiska system för att begripa och njuta dessa skönheter, o. s. v.

Om sålunda från akademiskt håll — både äldre och yngre — fru Lenngrens skaldskap vann det rikaste erkännande, visade man sig å det fosforistiska desto mera återhållsam, stundom klandrande. Den fosforistiska kritiken »trampade Franzén i hälarne», för att begagna Ljunggrens uttryck.

Redan i Hammarskölds mot Wallmark riktade, mer än lovligt cyniska smädeskrift »Allmänna Journalistens hederskrans» (1819), kunde ett utfall mot fru Lenngren spåras. Där uppträder nämligen i processionen bland journalistens anhängare (omkring hans av en mycket oren materia uppförda bildstod) en fru ** i skepnad av en kråka, ledsagad av »den i Tyskbagarbergen grasserande Satan». S. Ödmann skriver till Wallmark, att »man gissar på fru Lenngren», såsom den fru **, som anför processionen, och att man så velat hämnas den heder hon fått av Svenska akademien att medaljeras.[1] Då man hågkommer, att fru Lenngren mot fosforisterna riktat satiren »Kråkan», som, om än ej offentliggjord, antagligen cirkulerat i handskrift, förefaller gissningen sannolik.

I »Svenska vitterheten» (1819) omtalade Hammarsköld hennes diktning likväl jämförelsevis välvilligt. Han fann i hennes karrikatyrpoesi ledighet och kvickhet men saknade exempelvis i »Anders och Köks-Kajsa» och i »De elva tusen jungfrur» — som emellertid alls icke är av fru Lenngren utan av Silverstolpe — »den kvinnliga finkänsla, som man så gärna vill anse för det skönaste draget i varje fruntimmersprodukt»; desto mästerligare anser han henne vara i poem

[1] Ödmann tillägger: »Skamlösare kunde aldrig tänkas. Hennes oefterhärmligt täcka husliga teckningar skola i alla tider läsas med högsta bifall.» (Elof Tegnér: Samuel Ödmann och Nya Skolan, Samlaren 1883.)

hörande till den idylliska arten; »man skall förtjusas över den mimiska sanningen i teckningarna, den lediga naturligheten i framställningen, den livlighetens gratie som stämplar det hela och den pikanta halvironiska kärlek och tillgivenhet med vilken författarinnan omfattat och målat dessa landtliga husligheterscener». Även flere intagande och naiva visor — till vilka han underligt nog räknar »Råd till min dotter» — berömmas och han uttalar till sist önskan att skaldinnans efterlevande make gjorde hennes minne rättvisan att utgiva hennes poesier.

När emellertid kort därefter dessa Skaldeförsök utkommit och i akademisternas organ lovordats i samband med spetsigheter mot Nya Skolan, meddelade Svensk Literatur-Tidning en längre kritik (n:r 11 och 13 för 1820), i vilken en vida mera oblid uppfattning på vissa punkter kom till uttryck och som nog delvis torde varit skriven såsom ett genmäle på Wallmarks försök att utnyttja fru Lenngren mot den nya litteraturen. Denna kritik härrör från Hammarsköld, ehuru på vissa håll Palmblad antogs vara författaren eller i varje fall meddelaktig.

Recensenten börjar med att erkänna, att allmänheten med fägnad och erkänsla mottager en samling av dessa poem, som, fastän anonymt meddelade, dock beredt sin författare ett berömt namn och som blivit lärda utantill och införlivats med allmänna bildningen och spridt sig bland alla samhällets klasser mer än någon annan svensk skalds utom Franzéns. Men efter att därpå hava kritiserat Rosensteins företal, förklarar han — vid en jämförelse mellan fru Lenngren och fru Nordenflycht — att den förra synes ha varit kall för känslornas varmaste rörelse, för kärlekens hänförande, att hon i »Några ord till min kära dotter» blott målar kärleken av plikt, att överallt framställes den föreställningen, att kärleken är blott

sinnlig, »en blott kättja», liksom hon ock framställer dårskapen som »kärlekens bror». Fru Lenngrens förakt för kvinnans egentliga genialitet, kärleken, har även medfört saknad av all varm känsla för religionen, kvinnans enda sanna filosofi: i hennes religiösa poem finner Hammarsköld blott en teofilantropisk naturreligion. Vidare saknar han i hennes målningar kvinnlig finkänsla, denna medvetslösa (omedvetna?) takt för det skickliga, som annars plägar åtfölja gracernas kön, i det hon utmålar vissa föremål med alltför livlig grad av fysisk styggelse.

Han söker därefter närmare beteckna hennes komiska målningssätt som han jämför med Hogarths. Det saknar, menar Hammarsköld, »det milda välgörande, halvt tårblandade löje som framkallas av en äkta komik», det är mera »det gälla, skärande bittra åtlöje som beredes av en kvickt anlagd och raskt utförd karrikatyr». Han anmärker dock, att tre dikter: Den glada festen, Eklog och Grevinnans besök äga ett eget idylliskt behag, som höjer dem över karrikatyren. I hennes fabler och sagor finner Hammarsköld ett »jakobinskt lynne», i det de mest drabba de upphöjdare klasserna i staten, antydande, att nästan varje greve är en odugling, var grevinna en högdragen gås. Slutligen inlägger han en reservation mot att Rosenstein betecknat hennes skriftställeri som »klassiskt».

Denna anmälan väckte rätt mycken harm i skilda kretsar. Bland annat skrev Tegnér till Rosenstein därom med förbittring.[1] Man var ock angelägen att få inlagd gensaga från mindre partifärgat håll än Wallmark.

Skaldeförsökens förläggare, Wiborg, som nu övertagit

[1] »Hade Hammarsköld inga andra litterära synder än sina yttranden över herr landshövdingen och nu senast över fru Lenngren, så vore det tillräckligt för varje ädel man att gå på skall efter ett dylikt litterärt skadedjur.»

Stockholms-Posten, hade redan före den Hammarsköldska kritiken frågat Franzén om denne icke i hans tidning skulle vilja lämna ett sammandrag av sitt äreminne; det beröm Journalen givit fru Lenngren vore för mycket uppspädt av den vanliga surdegen, som alltid inblandades när det gällde förr och nu.

Franzén dröjde emellertid. Då ingrep Rutström. Efter att Uppsalatidningens recension (som han för övrigt trodde vara skriven av Palmblad) sett dagen, skrev denne till sin gamle Åbovän, som nu bodde i Kumla:

''Underligt vore väl, om i det blad, där fru Lenngren själv i livstiden gjort sina apparitioner, intet ord skulle finnas om deras (Skaldeförsökens) värde, nu sedan bladet kommit i en annans hand. — — — En persifflage över Uppsalarecensionen, likasom det minsta ord om både den och Wallmarks recension, skulle visst icke vara på sin plats. Det värsta är att denna rättelse kommer något sent, men jag har bjudit till att övertyga Lenngren både genom grundsats och exempel, att en recension ännu icke och nästan aldrig kan kallas för sen. Det förekommer mig som det nu vore rätta tiden att göra slut i saken, sedan 2:ne poeter hava sagt sina tankar. Man behöver därför icke nämna poeterna. Eljest tycker jag mig i hela denna fråga, hela detta buller, se frågan om en kanonisationsakt, med dess föregående process mellan himmelens och helvetets fullmäktige. Frågan är ju, om personen skall bli ett klassiskt helgon, d. ä. upptagas in Albo Classicorum i stället för Albo Sanctorum eller icke. Hon är redan beatificerad av svenska litteraturens påve Rosenstein i företalet till hennes arbeten. Nu gör Palmblad på Hin Håles vägnar sina protester mot kanoniseringen; och Wallmark på Vår Herres, på grund av hennes mirakler i poesi, hennes många vittra goda gärningar. Nu fordras blott en kardinaldom, en prövning av bägges anföranden, anklagningar och försvar, för att stadfästa hennes rätt till ett poetiskt helgonskap och rättfärdiga den föregångna beatifikationen. Du kan omöjligen undandraga dig denna skyldighet av ett påveligt protonotarieskap, då det gåve dig ett godt tillfälle att säga Hans Helighet någon artig komplimang över denna hans till äventyrs sista kanonisation. Kom ihåg din egen Rättfärdighetsväg till samma Hederskrona. Jag vill för allting,

att alla misstankar om räddhåga hos dig att motsäga eller misshaga Uppsalienses måtte utrotas, ävensom jag är övertygad om dina självständiga tänkesätt i allting.''[1]

I Stockholms-Posten kom dock icke någon kritik av Franzén, helst Wiborg i brev av 27 juli förklarat att en recension väl egentligen vore mindre behövlig, då fru Lenngrens skrifttalang vore så allmänt känd, och den för resten komme nog sent, eftersom första upplagan vore nära utsåld; den kunde kanske sparas till en ny, tillökad upplaga.

Emellertid hade Svensk Literatur-Tidnings redaktion — midt under stridshettan 1820 — i en uppsats om »Markalls sömnlösa nätter» i förbigående rent av åberopat sin kritik av fru Lenngrens Skaldeförsök, jämförd med Journalens anmälan av Poetisk kalender, såsom bevis på Nya Skolans opartiskhet i motsats till akademikernas väld.

''Recensenten'' — hette det — ''är övertygad, att om den ädla skaldinna som även av den yngre vitterhetsskolan högaktas, fastän icke förgudas, ännu levde ibland oss, skulle hon ej beklaga sig över den recension, som för några månader sedan i närvarande tidning bedömde hennes arbeten. Kunde hon skärskåda denna granskning med sina egna ögon, och oberoende av vissa vänners ingivelser, skulle hon förmodligen icke anse dess författare för en fiende eller för en hätsk, uppsåtligt förtydande och efter fel jagande tadlare; hon funne blott att han vore en man, som till en betydlig del betraktade poesien, kärleken, kvinnligheten o. s. v. ur andra synpunkter än hon, men som i denna meningarnas och känslans skiljaktighet icke såge något skäl att överhölja henne med skymford och smädelser.''

Detta uttalande, jämte ett mycket omildt omdöme om vännen Rutströms inträdestal i en anmälan av akademiens handlingar, synes hava kommit Franzéns tålamod att brista. Han hade även några ord obytta med anledning av en kritik av hans förord till Adlerbeths Ovidiusöversättning, och samlade

[1] Meddelat av Anna M. Roos i »Ett gammalt familjearkiv».

vad han hade på hjärtat i en längre uppsats i Bihang till Svensk Literatur-Tidning (augusti).

Efter några sakliga uttalanden i de andra spörsmålen gav han här uttryck åt den harm och förödmjukelse han livligt och bittert känt att mer än en gång finna sitt namn med ett otidigt beröm utan anledning framställt, då i de mest förolämpande uttryck skugga blivit kastad dels på Svenska akademien, dels på personer, vilka han av hela sitt hjärta högaktade och värderade, och det missödet hade ock träffat honom i recensionen av fru Lenngren, vilken dock oavsett detta skulle väckt hans förtrytelse genom det sätt varpå icke så mycket hennes skrifter som hennes person där blivit bedömd. Med mycken värme gendrev han beskyllningarna mot henne för det lägsta och grövsta begrepp om kärleken och äktenskapet, bland annat med användande av »ett ord, som ingen med uppfostran tillåter sig i umgänget», för saknad av all varm känsla för religionen och för brist på den grannlagenhet, den känsla för det skickliga, som tillhör könet, och slutade, efter att ha uttalat den förmodan, att två olika pennor skrivit recensionen, med följande ord:

''Det är fåfängt, att redaktionen tryggar sig vid den anmärkningen, att fru Lenngren själv, om hon levde, ej skulle beklaga sig över denna granskning. Det är sant, hon skulle ej beklaga sig, i det avseendet hava de visserligen träffat ett karaktärsdrag av detta förträffliga fruntimmer. Men varken med hennes tankesätt för övrigt eller med könets i allmänhet äro de bekante, om de tro, att hon ej, såsom kvinna, skulle känt sig sårad, djupt sårad, av en sådan karaktärisering. I allt fall beklaga sig däröver icke blott vissa vänner, vilkas högt uttalade missnöje tyckes hava kommit till red: s kunskap, utan hela den allmänhet, vars oföränderliga högaktning och odelade bifall hon ägt snart i ett halvt sekel, både som ett mönster för sitt kön och en av våra yppersta skalder.''

I sitt svar anförde Literatur-Tidningens redaktion — här är det möjligen Palmblad som fört pennan i samråd med

Atterbom — att det i en litterär tidning icke kunde bli fråga om en annan personlighet än den, som stode att läsa i de offentliggjorda skrifterna, och att ej recensenten åsyftat någon annan. Recensenten hade ej till föremål för sin granskning haft fruntimret, som han ej personligen kände, utan skalden. Härefter ingick redaktionen i ett detaljerat försvar för sina uttalanden och sammanfattade sitt totalomdöme över fru Lenngren sålunda:

I sin diktning upphämtade och återgåve hon kvintessensen av det huvudstadsliv i vilket hon utgjorde en medlem; musten av detta livs begrepp, favoritämnen och åsikter, sammandestillerad med en lätt och ovanlig talang, här och där en smula idealiserad, men dock icke mer än att var och en som själv i sitt väsende är en integrerande del av denna societetsvärld, överallt vid läsningen av hennes poemer med bekvämlighet och nöje igenkände sig, de sina eller sina grannar. Det vore åtminstone i förhållande till närvarande tid och umgängesbildning, den elegantaste konversationspoesi, som vore möjlig. — — — Icke förringades Teniers, ypperlig målare av nederländska folkscener, därigenom att konstkännare fäste större och långvarigare uppmärksamhet vid Raphael, likaså ej fru Lenngren därigenom att man icke kunde tillerkänna henne alla de predikat med vilka man i en kritik skulle kunna karaktärisera en Sappho, en fru Staël, en fru Helvig.[1]

[1] I den fosforistiska stridsdikten »Markalls sömnlösa nätter», som utkom samma år, gavs för övrigt på sätt och vis åt skaldinnan en hedersplats. I drabbningens hetta har den gamle Posthumius Priscus (en personifikation av Stockholms-Posten) blivit hårdt ansatt av Thorild, och det heter härefter:

Säkert Posthumius nu det hotande ödet ej undflytt,
om ej i samma stund sångnymfen Annamaria,
som i en lund, bland himmelska bi och susande popplar,
satt vid Corinnas sida och Sapphos, förnöjande båda,
då hon vid harpan besjöng landtbygdens glädtiga fester,
skyndat sig ned och lossat de band, som fästade hjälmen.
Sedan hon omkringgöt med ett moln sin famnade gunstling
och med den bävande flög i en hast ur den mordiska striden.
Men då bland trossens skräp hon den gamle skyddande nedsatt,
talte hon till den förskräckte på sätt, som följer i orden:
»Arme Posthumius, du väl förtjänt det öde dig hotat:
ty du förfallit i jämmerligt skick! Andfattig och kraftlös,
sällan du väcks ur din sömn av de teckenförbidande neutrer,
då de med uppspänt näv och koxande blick anskria

Det kan för övrigt förtjäna nämnas, att Hammarsköld i sin uppsats om svenska litteraturen i den tyska tidskriften Hermes (1823) visserligen betecknar fru Lenngrens tre i Vossisk anda skrivna idyller såsom förträffliga samt erkänner den lekande kvickheten och det mustiga skämtet i hennes satiriskt komiska dikter, men tillägger: »Uebrigens vermisst man hier alles was man weibliches Zartgefühl nennt, höheren Sinn der Versification, jeden Schatten von poetischer, religiöser oder sittlicher Begeisterung und jede erhebende Ansicht des Lebens, weshalb auch ihre Romanzen, Psalmen, kurz alle Versuche einer höheren Dichtung ganz und gar misglückt sind.»[1]

Kort därefter upptog även Atterbom frågan om fru Lenngrens ställning särskilt i jämförelse med de »romantiska» skaldinnorna.

Han hade redan i ett brev från Tyskland 1818 fällt ett försmädligt omdöme, då han omtalar Therese Huber, redaktris av Das Morgenblatt i Stuttgart, »en icke dum men helt och hållet fransosierad pulverhäxa», som han anser skulle vara ett kostligt fynd åt hrr Leopold, Rosenstein, Blom och advokatfiskalen Bergström, ifall hon kunde komma till Stockholm, där genom fru Lenngrens död en stor tepresidentskas plats blivit ledig!

I sin anmälan av Euphrosynes dikter i 1823 års Svensk Literatur-Tidning karaktäriserar han hennes föregångerskor och söker anvisa fru Lenngren en vida mera blygsam plats

en nyvingad svan eller ock en strålande stjärna.
Dock emedan i fordoma dar min galant du har varit,
och jag din vävnad har skött och delat ditt nattliga läger,
har jag försökt att dig rädda. Betänk dig då noga härefter:
vishet är mannens dygd och pryder de grånade lockar!
stanna nu här: jag söker dig ut en vän till din frälsning.»

[1] I ett interfolierat exemplar av »Svenska vitterheten», som tillhört P. A. Sondén (numera i förf:s ägo) och vari denne infört anteckningar och tillägg för den av honom besörjda andra upplagan, har han avskrivit detta uttalande ur Hermes men tillagt: »Ett obilligt omdöme!»

än hennes beundrare tillerkänt henne, i det han förmenar att hon blivit upphöjd vida över sin förtjänst.

''Fru Lenngrens talent är, inom sin omkrets, sann och glänsande; men denna omkrets är icke vidsträckt, och riktningen av hennes snille ganska ensidig. Följden av hennes mera välmenta, än insiktsfulla beundrares utmaningar kunde bli den, att man satte henne i något jämförande förhållande till fru Stael-Holstein, till fru Cottin, till fru Helvig, till författarinnorna av de klassiska romanerna Gabriele [Johanna Schopenhauer] och Florentin [Dorothea Schlegel, född Mendelssohn], kort sagt, till de kvinnliga snillen av första och andra ordningen, som i ett oändligt rikare mått tagit både fantasiens och reflexionens värld i besittning. Men varje sådan jämförelse vore orättvis, ja otacksam; och Sveriges vitterhet är henne så varmt förbunden för det som hon verkligen var, att den icke behöver pådikta henne skenet av att hava varit någonting mera. Karaktären av denna skaldinnas poesi är för övrigt lika lätt att beskriva, som att uppfatta. Fordrar man framför allt känsla, och en av känslan behärskad inbillningskraft till könbeteckning av sann kvinnlighet, i poesien liksom i naturen: så var fru Lenngren (nämligen i sin egenskap av författarinna) snarare ett slags väsende av manligt kön. På alla bladen i hennes skrifter tilltalar oss en ande, som är långt mera förståndig än känslofull. Utan att påstå, det kvinnan bör vara oförståndig, tillstår dock recensenten uppriktigt, att han hos detta kön älskar se hellre hjärtats än hjärnans övervikt. — — — — Hennes kvickhet, den sammanfattande medelpunkten för alla hennes själsanlag, sprider livliga och lekande blixtar: men de spela nästan överallt på ytan av en kall, vid livets och tingens karrikatyrsida stannande reflexion. Mot själva kvickheten, i och för sig själv, och dess rättighet att värderas såsom ett av poesiens väsentliga elementer, har visserligen ej recensenten något att invända. — — — — Men poetisk, i namnets högre, strängare bemärkelse, är egentligen blott den kvickhet, som är på ett stort sätt kvick: det vill säga, en humoristisk — — —. Det kvinnliga könet mäktar desto mindre producera något i humoristisk bemärkelse kvickt, ju bestämdare detta (jämväl vid sina konkretaste tillämpningar) är ett ideellt i sin natur, och i följe därav sådant, att det av kvinnor — även de mest genialiska — icke ens förstås, eller åtminstone aldrig helt och hållet; de äro därtill för mycket barnsliga, sangviniska och godsinta. — — — All kvickhet,

som är blott och bart förståndighetens, även framställd i ett elegant språk och nätta verser, är prosaisk, och står i ett ytterst avlägset sammanhang med poesien; nämligen endast i den mening, som var och en skepnad av liv kan sägas vara på något vis med poesien sammanhängande. Men en sådan, en prosaisk kvickhet är — till det mesta — den, som stämplar fru Lenngrens efterlämnade skrifter — — — visserligen träffar man däribland undantag, som intyga att hon någon gång hade befunnit sig på den egentliga poesiens ståndpunkt eller kanske ännu stundom, liksom händelsevis, befann sig där. — — — Olyckligtvis äro icke undantagen många. — — — Hade hennes öde tillåtit att fortfara i den riktning vi nämnt, hade hon överlämnat sig åt utbildningen av de ingivelser, som troligtvis voro åminnelser från hennes första ungdom, vilka härliga nationalidyller skulle hon ej då kunnat skänka oss! Ty därtill var det mått av poetisk talent, som naturen förlänt henne, ifrån begynnelsen ämnat. Dock, vad hon blev, ej vad hon hade kunnat bli, är det som bestämmer kritikens omdöme över det hela av hennes skaldestycken. Karaktären av detta hela har redan en gång förr i vår tidning blivit kallad en täck konversationspoesi, till större delen gällande blott under förutsättning av en viss temporär societetsforms bestånd. Recensenten finner inga skäl att ändra detta uttryck."

De fosforistiska anmärkningarna mot fru Lenngrens skaldskap gälla, som man finner, bl. a. att detta på grund av sin förståndsmässighet ej skulle motsvara hennes köns naturell. Onekligen förefaller en dylik beskyllning något egendomlig i samma uppsats, som prisar t. ex. m:me de Staël. Den vilar ytterst på den uppfattningen, att känslan skulle vara kvinnans psykologiska huvudförmåga, och att därför icke en högre och självständigare utveckling av det rent intellektuella, »hjärnans övervikt» skulle harmoniera med hennes kön. Men en dylik uppfattning beror — såsom Höffding uppvisar i sin Etik — på en opsykologisk motsats mellan känsla och förstånd, den enas utveckling hindrar naturligtvis alls icke den andras, förståndsskärpa utesluter icke känslorikedom, för så

vidt man icke anser den känsla, som har innerlighetens, men ej våldsamhetens karaktär, mindre sann än den häftiga affekten. Att det skulle finnas någon konstituerande skillnad mellan manligt och kvinnligt skaldskap, är också omtvistligt.

För övrigt synda Hammarskölds och Atterboms anmärkningar, vilka här blott meddelats i ett snävt utdrag, i icke ringa mån mot Thorilds sats, att allt skall dömas efter sin art och sitt slag. Att förebrå fru Lenngrens poesi dess vardagliga ämnen, dess realism och bristande »idealitet» — det är liksom om någon förebrådde Jan Steen, Teniers, Terburgh och de andra nederländarne, att de målat sina genrer ur vardagslivet i stället för att måla tavlor som Rafael eller Rubens.

Vad Atterbom vidkommer, justerade han senare i viss mån sin karaktäristik av fru Lenngren. Han återkom nämligen till ämnet då han i »Siare och skalder» skulle teckna hennes bild (VI:e delen, II, postumt utgiven 1855). Som fallet är i hela detta galleri bemödar han sig gärna att se modellen i fördelaktig dager och skildringen är avgjort hållen i blidare ton än den bistra kritiken från 1823. Bl. a. förklarar han att med undantag av Bellman ingen av våra äldre skalder i ton och ämnen torde vara svenskare än hon för så vidt som till folkets ursprungslynne hör en oskiljaktig förening av godt modervett och godt skämt — samma uttryck som redan Franzén användt — och att så länge ett Sverige finnes det skall minnas henne med tacksam stolthet. I övrigt sluter sig Atterbom även på flere andra punkter till Franzéns minnesteckning, så att man t. o. m. på icke alldeles få ställen finner rena avskrivningar av detta minnestal. Dock påträffar man i hans karaktäristik drag, som på samma gång de skilja hans framställning från Franzéns, återkalla i minnet klandret från ungdomstiden.

Då han skall förklara hennes nästan ensamt stående popularitet, söker han nämligen uppvisa, att denna utom på sina verkliga förtjänster beror på en begränsning. Han yttrar:

''Det svenska sällskapsliv, som i dessa teckningar behandlas och igenkänner sig, är icke blott än i dag tämligen sig likt; det skall ock — i allt det huvudsakliga av later och olater — fortsätta att vara det, så länge den medelsort av människor och bildning, som här utgör det allmänna innehållet, förbliver, i genomskärning betraktad, densamma. För hela den dithörande mängden lämpa sig dessa dikter på yppersta vis till en societets- och konversationspoesi, som till sina läsare och läsarinnor har det lyckliga dubbelförhållande, att den i sitt slag är beundransvärd även för dem, vilka eljest hos skaldekonsten söka och älska någonting vida högre, men likafullt aldrig uppsvävar till en rymd så lyftad över bemälta medelsort, att icke denna kan när som helst makligt medfölja på hennes uppfärd. Varken inbillningen eller känslan, eller tanken, eller kvickheten uppfordras här någonsin till en grad, som kunde giva minsta sken till beskyllning för överdrift. Man föres aldrig så långt ut på poesiens hav, att man förlorar prosans landkänning, eller tappar ur sikte den för varjom och enom alldagsbekanta kust, på vilken här komikens lusteldar spela. — — — Med få ord: i fru Lenngrens diktkonst är en måtta, aldrig nog inskränkt att förefalla (egentligt) poetiska läsare trång och platt, men också aldrig nog rymlig att förefalla prosaiska läsare såsom en gränslös vidd, i vilken de svindla och borttappa sig. — Ej sällan sker, att kritiken, vid betraktandet av stora författare, med en suck tänker sig möjligheten, huru de hade kunnat bli ännu större. Vi kunna ej hindra, att en dylik suck blir hörbar även från den vördnad, som på dessa blad velat framräcka sin krans åt den ädla skaldinnans bild. Men därvid glömmes icke, huru den sällskapsluft, som i allmänhet närmast omgav henne, var, med alla sina beståndsdelar av fryntlig hemtrevnad och valt umgänge, ändock föga gynnsam för poesiens friaste och högsta uppflykter. — — — — — — — — — — — —

Det nu sagda må tillika göra begripligt, varföre under den s. k. 'fosforismens' period, en och annan yngre granskare tycktes anse den ambrosia och nektar, som i dessa dikter iskänkes vara nog mycket tarvlig husmanskost. Man hade däruti orätt. För det första utmärkes Fru Lenngren tvivelsutan genom den ära att i det slags vitterhet, som består i

talentfull återspegling av det inom skaldens personliga synkrets förekommande alldagslivet, hava frambragt det fullkomligaste; som Sveriges tungomål hittills har att uppvisa. Men — hon har icke stannat vid blotta avspeglandet av detta liv. Hon har även upplyftat sina spegelbilder till den verkliga Konstens område; och därigenom över huvud åt dessa bilder (även de lägre) givit en poetisk adel, som vid noggrant påseende ej bör kunna misskännas. Av sin samtida sällskapsvärld har hon sålunda förevigat, ej blott det genom hennes löje skirade osköna, utan även vad den ägde skönt, ja, skönast; vilket på hennes tavlor glänser oss till mötes i hela älskligheten av målarinnans leende godmodighet."

Emellan tidpunkterna för Atterboms båda uttalanden om fru Lenngren faller en karaktäristik som en annan betydande diktare ägnat henne. Den lästes i Hälsingfors Morgonblad år 1832 och hade till författare ingen ringare än Johan Ludvig Runeberg. Det är av intresse att iakttaga huru den inbrytande realismens målsman, en mästare i idylldikt och med sinne för komisk karaktäristik även han, bedömer den av fosforismen något nedlåtet betraktade skaldinnan.

Runeberg framhåller först hennes släktskap med och beroende av samtidens åsikter och finner där — jämte drag av menligt inflytande — tillika en välgörande inverkan i en säkert beräknad plan, korrekthet i teckningen och bestämdhet i tanken. Även han fyller en del av sin uppsats — liksom Rosenstein och Atterbom — med ett försök att utreda kvinnokönets förhållande till konsten och litteraturen. I avseende på andan och formen i fru Lenngrens dikter framhåller han det samfödda mellan idén och dess iklädnad:

"Hennes stycken likna i detta avseende de talande anleten, där varje tanke och känsla ögonblickligt avspeglas i naiva, levande drag. Hennes sånger äga intet av denna klangfulla, en yttre sinnlighet fångande diktion, som förskaffat några senare författares så kallade praktvers popularitet; men de äro dock i hög grad melodiska. Varje ord av henne smyger sig

till den mening, som skall uttryckas, med en ledighet, egentlighet och mjukhet, som gör det på en gång harmoniskt med den stämning, i vilken läsaren är försatt, och helt och hållet oersättligt av varje annat. Enkelheten i hennes språk är i följd härav så stor, att envar, som icke prövat sin förmåga, kunde tycka sig och varje annan böra vara i stånd att skriva något dylikt; såvida det ju alltid borde falla sig så, och icke annorlunda."

Det förtjänar särskilt betonas, att den skald, vars styrka det just varit att träffa idyllpoesiens hjärtpunkt genom klarheten, enkelheten, naiveteten i sin diktning, i detta fall framställer fru Lenngren som sin läromästare.

Och i motsats till Atterboms påstående från 1823, att fru Lenngren ställts för högt, förklarar Runeberg:

"Med allt skattande åt dagens opinion, vågar man både hysa och yttra den övertygelse, att åt fru Lenngren i en framtid skall tilldömas en rang bland svenska författare, vida över den, hon nu i allmänna tonen komparativt innehar. Det är åtminstone säkert, att svenska litteraturen icke kan uppvisa någon så verkligt originell och poetisk natur, som hon, om man undantager de båda oefterhärmliga genierna Franzén och Bellman. Och då skönheter, som äro foster av sin tid och blott av den förstås, med årens och kulturens växling vissna och förskjutas, kvarbliva i oförvanskelig ungdom dessa ur naturens djup framsprungna skapelser, som tyckas födda för ingen tid och för all tid, och hyllas med så mycket oinskränktare dyrkan, ju flera efemära koryféers fall de överlevat."

Även realisterna på denna sidan Bottenhavet skattade henne högt. Sturzen-Becker (Orvar Odd) förklarar i sina sex föreläsningar om den svenska skönlitteraturen (1845) fru Lenngren vara ett av de snillrikaste fruntimmer som någonsin fört pennan, ehuru det vore naturligt nog, att tidens smak även på henne utövat något inflytande, så att det vore litet puder även i hennes lockar, isynnerhet när hon i moraliserande dikter ville visa sig som värdig syster till de akademiska perukerna. Han tillägger för övrigt följande:

''Med den finaste blick visste hon alltid att träffa huvudet på spiken, och hela världen förstod henne därför så väl, så utan alla kommentarier. Hennes popularitet var omätlig, och ännu i dag har varken 'Frithiofs saga' eller mamsell Bremers romaner kunnat helt och hållet uttränga henne från herrgårdarne och prästboställena på landet, där hon sedan förra seklet varit lika oumbärlig som granriset på golvet och blåklinten på kakelugnskarmen. Fru Lenngrens poesi är själv granris och blåklint, den doftar, den fägnar ögat, men den även — sticks.''

En annan fyrtiotalsrealist, Strandberg (Talis Qualis), har vid flere tillfällen betygat sin sympati för fru Lenngren.

På gamla dagar — år 1876 — uttalar han i ett brev till sin ungdomsvän Ljunggren, som då tecknat hennes bild, att han alltsedan sina tidigaste ungdomsår beundrat och älskat fru Lenngren för knappheten och åskådligheten av hennes yttre detaljskildring, det ärligt rättframma och dock försynta i sympatier och antipatier, det kärnsunda, själfulla, stickande skalkaktiga i hennes uppfattning av personer och förhållanden, för hennes tekniska överlägsenhet, en bekymmerslöshet parad med en underbar säkerhet i versbehandlingen, en egentlighet och precision i uttrycket som göra henne till mönster i svensk framställning.

Och i »Tack för god vakt» nämner han som de tre nyare svenska skalder vilka han är tack skyldig: Kellgren, Lenngren och Tegnér — samma treklöver som Leopold prisade.

Även Crusenstolpe har uttalat sig med mycket eftertryck om hennes styrka i det naiva, det natursanna, det objektiva, i sprittande liv och blixtrande kvickhet och ansett att hon härutinnan står främst bland svenska författare av båda könen:

''Tankarne, klara som kristall, och språket målande, men flärdfritt, lämna uppmärksamheten intet ögonblick sysslolös, under det hon leder den genaste vägen till föresatt mål. Ordprål och konstlade eller hopstaplade bilder träffar man ingenstädes i hennes skaldestycken.''

Bland senare uttalanden om skaldinnan märkes Anders Flodmans mycket sympatiska karaktäristik i hans 1872 utgivna »Kritiska studier», som inledes med orden, att fru Lenngren bland den gustavianska periodens författare är en av de mest verkligt klassiska, ifall det att vara klassisk betyder att hava nått ett sådant mästerskap på sitt område, att man icke kan glömmas. Han kännetecknar i det hela sundt och träffande hennes olika dikter såväl som hennes samlade skaldskap.

Viktigare är naturligtvis Gustaf Ljunggrens innehållsrika, i hög grad beundrande skildring av fru Lenngren i andra delen av »Svenska vitterhetens hävder» (1877), där han förklarar, att »tiden, den väldigaste kritikern av alla, har till hennes förmån avgivit sitt utlåtande och från dess domstol gives intet vad». Ljunggren söker förklaringen till hennes diktning främst i hennes liv som människa; hon kände djupt »äran av att vara kvinna», och den högre, harmoniska livsbild, som bör ligga till grund för satiren, var hos henne familjens, huslighetens idealitet. Detta medgivet synes han dock, såsom ovan antydt, lägga för stark tonvikt vid råden till Betti, då han i dem så till sägandes ser själva centrum i hennes diktverksamhet. Av särskilt intresse är Ljunggrens karaktäristik av hennes komik och gendrivandet av fosforisternas kritik av denna såsom blott förståndskvickhet, i det han påvisar att hon just ägde den äkta komikens fria, skapande kraft.

''Saken är'' — skriver han — ''att hos fosforisterna fick ingen annan komik gälla än humorn. De bedrevo med den ett formligt avguderi. 'Den äkta komiken,' säger någonstädes Hammarsköld, 'är den som framkallar det milda, välgörande, halvt tårblandade löjet.' Denna tårblandning finnes verkligen icke hos fru Lenngren. Men det torde dock böra anmärkas, att liksom vi här och där i hennes idylliska och därmed besläktade

dikter tycka oss varsebliva en förstucken ironi, så märka vi tvärtom i de satiriska dikterna och karrikatyrerna en under komiken dunkelt arbetande medkänsla, beroende såväl av godlyntheten i skaldinnans löje, som ock därav, att hon ingalunda alltid stått utanför sina figurer och skrattat åt dem, utan lika ofta levat sig in uti dem, dit indragen av det komiskas egen magnetiska kraft."

Han betonar ock den mera plastiska karaktären av fru Lenngrens poesi och tillägger: »Den som sätter poesiens väsende förnämligast i dunkla känslor skall helt naturligt i fru Lenngrens stycken icke finna 'mycken poesi'. Annorlunda dömer den, som förstår uppskatta förtjänsten av en rent objektiv framställning.»

Även i versifierad form har hennes bild tecknats. Svenska akademien utsatte 1855 såsom ämne för tävlan »sång över fru Lenngren» och prisbelönte år 1856 med andra priset ett poem av bokhandlaren C. F. A. Holmström († 1858), vars dikt, upptagen i hans 1859 postumt utgivna Skaldeförsök, närmast är en versifierad omskrivning av Franzéns levnadsteckning. Akademien lät tävlingsämnet kvarstå, men uppdrog 1859 (då ämnet stått i fyra år) åt C. V. Böttiger att behandla det, och i en vältalig, praktfull och på en fin uppfattning byggd sång, hållen i samma stil som Tegnérs stora akademikväde, bragte han den stora skaldinnan sin hyllning. Emellertid inkom vid nästa tävlan — fastän ämnet utgått — en konstrik dikt över fru Lenngren, som (då stora priset utdelades åt en annan tävlingsskrift) belönades med ett hedersaccessit, dess författare var Elis Vilhelm Lindblad († 1878).

År 1886 blev fru Lenngren föremål för ännu en alldeles särskild hyllning från Svenska akademien:

> Den ädla taffelrund som hon höll kär
> förgäter henne ej vid sekelfesten.

Det var Carl Snoilsky, som blev akademiens tolk, då han tecknade en ypperlig tidsbild från akademiens suspensionstid i *En afton hos fru Lenngren*, en dikt i tvenne sånger, som lät åhöraren ägna en blick åt Beridarebansgatan 21, där den vittra assessorsfrun residerade och där midt under den mörka tiden det fanns »en värld för sig, en fristad för satirens, skämtets vänner, den krets som slog ett slag för sundt förnuft».

Förträffligt kännetecknas här hennes diktning, liksom den personlighet, som skapat den, men som höll sig dold och »unnade världen sina sånger blott».

Snoilskys beundran för fru Lenngren var för visso äkta. Liksom de andra realistiska skalderna hade han lärt icke litet av henne. Det framgår bl. a. av följande rader i ett brev, som han sände mig 1887, då första upplagan av denna bok utkommit, och vari han efter några vänliga ord om frändskap i smak och studier fortsatte:

»Den beundran och kärlek som vi båda hysa för sångmön Anna Maria danar oss emellan ett alldeles särskilt frimureri. De Lenngrenska dikterna hava troget följt mig allt-sedan barnkammaren, där jag hörde min sköterska föreläsa dem ur ett söndertrasat exemplar av originalupplagan. Jag kunde dem utantill, innan jag visste att det var poesi. Sedan jag började befatta mig med att för egna tankar och känslor söka skaffa mig en språklig uttrycksform, var fru Lenngrens stil ofta den ledstjärna jag, till att börja med rent omedvetet, följde. Under loppet av min utveckling har inflytelsen från henne förmält sig med så disparata beståndsdelar som Goethe och Heine, Béranger och Byron, men jag tror nog, att en kännare som ni skall igenkänna något drag av henne i den diktion som jag så småningom lyckats få fram. Kanske

skall det heta, då bägaren väl är färdigsmidd, hava druvorna upphört att giva.»

*

Ovan omtalades, att andra upplagan av Skaldeförsöken utkom 1825, tillökad med fem poem. Tolv år senare, 1837, utgavs tredje upplagan, sedan förlagsrätten övergått till Adolf Bonnier. Den fjärde upplagan, 1846, var tillökad med Döden och jag, Intet ord i laget, Över min pappa, Zemire och Azor och Tekonseljen. År 1852 utgavs femte upplagan illustrerad av Dardel (utan Zemire och Azor, som ej heller upptogs i de senare). En ny betydligt ökad upplaga, likaledes illustrerad och ombesörjd av J. G. Carlén, som därvid hade tillgång till fru Lenngrens, i förläggarens ägo befintliga, efterlämnade papper, utgavs 1856—1857 och meddelade en del okända Lenngreniana (mest från 1783—1793). Så upptogos här:

Årstiderna, Saknaden, Vintervisa, Förnöjsamheten, Till mamsell S., Bröststycke, Mamsell Lisa, Den är lycksalig, Hjorten och kaninen, Gubben Didrik, Visa om paradiset, Anders och Köks-Kajsa, Bacchus på riksdagen, Lovsång till Bacchus, Min sällhet, Klagan och tröst, Till ungdomen, Tacksägelseskål, Dygden och visheten, Över sagan om byxorna, Skuggorna, Agnes, Var ålder har sitt skick, Till Isabelle, Vers funnen på en sovstol, Till Lise, Gunilds glasögon, Livets korthet, Ändå någon, Fosterfadern, Oförtänkt, Notifikation, Samtal, Den lille ljugaren, Förr och nu, Till en astronom, Till fru * * *, Över ett monument, Epigrammer, Skepparen och skeppsredaren, Min levnads mål, Strutsen, En mans grav, Den kurerade, Lyckan råkar man och Dido till Æneas.

Denna upplaga var därjämte försedd med musikbilagor, upptagande musiken till en mängd av skaldeförsöken, ordnad av J. A. Josephson, samt med ordförklaringar. Samma redaktion — med uteslutande av »Anders och Köks-Kajsa» — följdes i sjunde upplagan 1864, åttonde upplagan 1865

samt nionde och tionde upplagorna (stereotyperade, 1876) de båda senare med samma musikbilagor som till 6:te upplagan. Elfte upplagan utgavs 1884 såsom praktupplaga med teckningar av Carl Larsson och försedd med en kort levnadsteckning av detta arbetes författare. I praktupplagan intogos också tre epigram (Probatum est, Salestus prydd med band och stjärna, I morgons av en händelse), vidare Till * * den 10 juli, Det förflugna ordet, Jo, jo, det går så, En sann historia, När, De tre novitierna, Quid levius pluma och Den glade sansculotten (samt den tvivelaktiga Polyphemus). Dessutom återupptogs Anders och Köks-Kajsa, varemot översättningen Dido till Æneas uteslöts.

I denna levnadstecknings första upplaga (1887) meddelades såsom ett slags supplement till hennes »Skaldeförsök» samtliga dikter och diktfragment som icke varit upptagna i upplagorna före 1884.

Senare hava 1890—1913 ytterligare utkommit tolfte till femtonde upplagorna med samma innehåll som den elfte, av vilka trettonde upplagan meddelade de Larssonska illustrationerna i förminskad skala, ävensom en »rosenupplaga» 1913. Nu senast — 1916 — har Svenska vitterhetssamfundet börjat under redaktion av Theodor Hjelmqvist och Karl Warburg utgiva en fullständig kritisk upplaga, avsedd att följas av litteraturhistoriska och språkliga kommentarier.[1]

Såsom förut är omtalat, blevo enstaka av fru Lenngrens dikter översatta i danska tidskrifter i slutet av 1700-talet. En samlad tysk översättning av hennes Skaldeförsök utkom år 1857 i Bückeburg under titeln »Poetische Versuche von Anna Maria Lenngren, aus dem Schwedischen übersetzt von Gustave Woldstedt, geborene Struve». Översättarinnan, som

[1] Enstaka dikter av fru Lenngren hava utgivits som »småtryck» och »visor» (jmfr Linnströms boklexikon).

dagtecknat sitt förord från Hälsingfors, där hon var gift med astronomie professorn Fredrik Woldstedt, var bördig från Flensburg och avled i Lausanne 1887, vid 70 års ålder. Hon har endast uteslutit ett tiotal av de poem, som äro samlade i andra upplagan. (Bland de uteslutna, som översättarinnan ej trott sig kunna återgiva med full originalitet, äro »Min salig hustru» och »Min salig man».) Däremot har hon gjort sig onödigt besvär att översätta »Rågeten och hennes son», som ju är imitation från Lichtwers tyska original. Hennes tolkningar äro i allmänhet ganska lyckade, men understundom — som i slutet av »Björndansen» — avtrubbade.

Fru Lenngren har lockat flere illustratörer att i bild återgiva karaktärer och situationer ur hennes dikter. Den tidigaste var Pehr Nordqvist, en begåvad tecknare (född 1770, död 1805), som utförde teckningar till »Den förnöjde epikurén» (»Du, som i höghet tror sällheten vinnas») vilka år 1817 utgåvos i gravyr; han tecknade också ett dussin bilder till satiren »Till en girig» (»När sänkta rullgardin»), av vilka hälften meddelades i första årgången av Boyes Konst- och Nyhets-Magasin (1819); bland dessa märkas särskilt bilden av de glupska arvingarna, men framför allt den makabra slutbilden av Döden, som bär bort den girige under det denne med längtansfulla blickar betraktar den nyckel till kassaskrinet han nödgas lämna kvar.

I nästa årgång av samma tidskrift (1820) meddelades de första Lenngrensbilderna av en annan Lenngrenstecknare, den berömde Skaraborgsagronomen Lars Vilhelm Kyhlberg (född 1798, död 1865), nämligen två gravyrer: »Äreporten» — själva färden under galgen-äreporten — och »Min salig man», båda av komisk styrka, den förra starkt karrikerad och ej alldeles felfri i teckningen, den senare utmärkt träffande situationen, där den skildrar mannen sittande

på sängen med strumpa i hand; den har sedan ingått i 1856 års upplaga.

Av samma hand meddelades i andra serien av tidskriften »Magasin för Konst, Nyheter och Moder», årgångarne 1828—1830 (V—VII) nya bilder till »Fröken Juliana», »Äreporten» (där Mäster Snitt inför de rådplägande borgarne demonstrerar teckningen av äreporten), »Grevinnans besök» där prosten skär steken; »Det högtförnäma äkta paret», en som lavering utförd förträfflig bild av »två mumier uti granna klutar», »Min salig hustru» (en grotesk lavyr av den grälande käringen) samt »Porträtterna», en mycket karaktäristisk scen, vilken sedan återupptogs i de illustrerade upplagorna på 1850-talet.

I »Konst- och Nyhets-Magasin» för 1820 förekommer ock en starkt karrikerad illustration till »Stockholmsvåren» av märket W—g, antagligen A. Wetterling.

År 1852 utkom en upplaga av Skaldeförsök, i vilken förekommo illustrationer i träsnitt till följande stycken: Några ord, Pojkarna, Den lilla tiggarflickan, Buketten, Gossen och leksakerna, Katten och papegojan, Grevinnans besök (två olika bilder), Det högtförnäma äkta paret, Min salig man, Fröken Juliana, Kontrasten, Toaletten, Porträtterna, Vadet, Äreporten och Över min pappa. Av dessa är bilden till Porträtterna den Kyhlbergska från 1830. De övriga härröra från den skicklige karrikatyrtecknaren Fritz von Dardel och röja, såsom gärna hans arbeten, ett godt humör och skärpa i den komiska karaktäristiken, exempelvis i bilderna till Fröken Juliana, Toaletten, Kontrasten och Grevinnans besök. År 1856 utkom en ny upplaga som upptog tio av bilderna i den förra, vartill fogades två nya av Dardel: »Den glada festen» och den mycket roliga »Kalaset»; under det att »Min salig man» fick vika för den Kyhlbergska bilden från 1820. Några enstaka Dardelska teckningar (i bokförläggaren

Isidor A. Bonniers ägo) hava ej reproducerats. Dardel fortfor att intressera sig för fru Lenngren och utförde ytterligare 24 albumblad med Lenngrensämnen, som befinna sig i släktens ägo, och av vilka särskilt en ny typ av Min salig man — i full stass — är anmärkningsvärd. Han har även utfört några större akvareller med motiv ur fru Lenngrens skrifter (nu å Sinclairsholm).

År 1855 utgav major A. Kullberg i stentryck åtta bilder i tvärfolio, burleskt hållna, något tafatta i kompositionen, vartill det olyckliga formatet bidrog; bäst är den ganska roliga bilden där Juliana presenterar sin fästman, ätten till fasa.

Verkligt konstnärliga illustrationer, värdiga den klassiska texten, lämnade Carl Larsson för 1884 års praktupplaga. Hans ymniga fantasi och konstnärliga pensel och ritstift funno en mängd tacksamma uppgifter, av vilka de flesta löstes förträffligt. Sådana akvarellbilder som de till Häckburen, Björndansen, Kärleken och Dårskapen, Fröken Juliana, Den lärde, Den glada festen, Porträtterna, Gumman, Skepparen och skeppsredaren och andra stå på höjd med texten och tillhöra det bästa i svensk illustrationskonst. Det är en med skaldinnan verkligt kongenial konstnär som här samverkat med henne och givit sin tolkning av hennes dikt, tilllika skapande ypperliga tidsbilder.

*

Till ett stort antal av fru Lenngrens dikter är musik komponerad. Hon är rikt representerad i sångböcker och vissamlingar. Svågern Åhlström är den, som härvidlag lämnat de flesta melodierna.

Följande förteckning må meddelas, utan anspråk på full-

ständighet. De med stjärna betecknade förekomma i musikbilagor i 1856—1857 års upplaga.

(M. T. betyder Musikaliskt tidsfördriv; Sk. s. m. Skaldestycken satta i musik.)

Låtom bekymret försvinna	M. T. 1789. (Italiensk melodi.)
Klagan och tröst	M. T. 1789.
*Till ungdomen	M. T. 1789 av Åhlström. Sk. s. m. III.
*Lovsång till Bacchus	M. T. 1790 av Kraus, M. T. 1791 av Carl Stenborg och av en musikälskare, M. T. 1797 av Åhlström, samt Sk. s. m. VI av Du Puy.
Den förnöjde epikurén	M. T. 1790 av Åhlström.
Förnöjsamheten	M. T. 1790 av Åhlström, 1791 av Karsten.
Kom, låt oss livets vällust smaka	M. T. 1790 av Åhlström.
Min sällhet	M. T. 1790.
Visa i anakreontisk stil	M. T. 1791 av Palm.
Mannens fyra åldrar	M. T. 1792 av Åhlström.
Trädgårdsbalen	M. T. 1793 av Palm.
Måttlighetens skål	M. T. 1793 av Åhlström.
*Anders och Köks-Kajsa	Sk. s. m. I av Hæffner.
*Till en ung flicka på hennes födelsedag	Sk. s. m. I av Palm.
*Fröken Lise	Sk. s. m. II av Åhlström samt på 1880-talet av J. Dente.
Bordvisa för ett gladt lag	Sk. s. m. II av Hæffner.
*Vintervisa	Sk. s. m. III av Åhlström.
*Sällheten	Sk. s. m. IV av Åhlström.
Styvmodern	Sk. s. m. IV av Gleisman.
Göternas utvandring	Sk. s. m. IV av Gleisman.
Min vilja	Sk. s. m. IV av Wikmansson.
*Lycklig den	Sk. s. m. IV av Palm, M. T. 1796 av Gleisman.
*Gumman	Sk. s. m. IV av Åhlström.
Andra tyger, andra seder	M. T. 1796.
*Min salig man	Sk. s. m. V av ''Trasten''.
*Den lilla tiggarflickan	Sk. s. m. V av Åhlström.

*Min salig hustru	Sk. s. m. V av Åhlström.
*Kontrasten	Sk. s. m. V av Palm.
*Gubben	Sk. s. m. V av Åhlström.
*Den lärde	Sk. s. m. V av Åhlström.
*Häckburen	Sk. s. m. V av Palm.
*Till en girig	Sk. s. m. V av Åhlström.
*Min levnads mål	Sk. s. m. V av "Trasten".
Elise till sin älskare	Sk. s. m. VI av Du Puy.
*Kyrkogården	Sk. s. m. VI av Åhlström.
*Vauxhallen	Sk. s. m. VI av Åhlström.
*Gamle Didrik	M. T. 1797 av Du Puy.
Bordvisa (Sjungen, vänner)	M. T. 1797.
*Fästmön	Sk. s. m. VII av Åhlström.
*Toaletten	Sk. s. m. VII av Åhlström.
*Mirza	Sk. s. m. VII av Åhlström.
*Den välvise	Sk. s. m. VII av Åhlström och XVIII av den samme.
Hymn	Sk. s. m. VII av Muller, M. T. 1801 av Palm.
*Ålderdomströsten	Sk. s. m. VII av Åhlström.
*Gossen och leksakerna	Sk. s. m. VIII av Åhlström.
*En blick på graven	Sk. s. m. VIII samt i Magasin för Konst, Nyheter och Moder VIII (1831) av B. Benckemeyer.
*Grev Bernhards bröllop	Sk. s. m. XI av Åhlström.
Mårten Holk	M. T. 1816 av Åhlström.
*Dansen	Sk. s. m. XVII av Åhlström.
*Kalaset	tonsatt av Åhlström (se de senare upplagorna av Skaldeförsöken).
*Pojkarne	sjöngs till melodi av Gluck.
*Dialog på källaren	av Åhlström (se de senare upplagorna av Skaldeförsöken).[1]

*

De porträtt, som finnas av fru Lenngren, kunna återföras till tre grundtyper. Av dessa har Sergels medaljongporträtt (utfört i basrelief 1800 och sedan bäst graverat av Cardon) oftast reproducerats, bl. a. å hennes gravvård, och

[1] Justitierådet B. Wedberg har meddelat mig melodien till »Den glada festen», sådan den i hans familj traditionellt bevarats.

det ligger till grund för de vanliga profilporträtten[1] samt Svenska akademiens minnespenning. Det synes dock vara »antikiserat» och »idealiserat», såsom fallet stundom var med Sergels skulpturporträtt, och flere skäl göra antagligt att det icke är likt.

En annan porträttyp en face förekommer i tre variationer, graverade av Berndes. De äro från 1801. Den ena var lagerkrönt (med »spenat i huvudet», som fru Lenngren skämtsamt uttryckte sig). Plåten omgraverades för avtryck i sepia och vann betydligt härpå. En avbild härav meddelas såsom titelplansch till detta arbete. En tredje enfacegravyr av Berndes utan lagerprydnad, av enkelt och husligt tycke, återgives likaledes här.

En tredje porträttyp (i profil), av okänd mästare, är en i Nationalmuseum befintlig miniatyr, som dit inköptes efter änkefru Hilma Egge, född af Lehnberg, vars morfar varit gift med en syster till Lenngren. Porträttet hade tillhört fru Lenngren själv. Det är ett karaktäristiskt, icke vackert, men uttrycksfullt ansikte, i vilket man spårar tankeklarhet och viljekraft. Det är återgivet å omslaget.

*

För att finna de huvudsakligaste egenskaperna i fru Lenngrens diktning har man att utgå från två uttalanden av henne själv.

Det ena finna vi i poemet »Dröm», däri hon, vid en jämförelse med fru Nordenflycht, framhåller såsom för sig själv egendomligt, att hon nästan aldrig är borta.

Det andra är hennes i »Invokation» uttalade önskan att nå i sin diktning klarhet och sanning.

[1] Bland andra ett litet akvarellporträtt, av okänd konstnär, som tillhör fru Olof Wijk.

Med andra ord: hon är av realistiskt skaplynne och hon tillhör förståndsupplysningens tid; sant och klart söker hennes skaldskap skildra den henne närmast omgivande världen. Hon är alltså en upplysningstidens dotter. Men denna tid företedde i det senare skede, varunder hennes verksamhet föll, tvenne varandra ganska olika strömningar: den ena, den Voltaireanska, den egentliga förståndsupplysningsriktningen, den andra, den Rousseauanska, känsloförgudande, natursvärmande. Fru Lenngren tillhörde avgjort den förra riktningen, även om man i hennes prisande av lyckan i det stilla, obemärkta kan finna en genklang av den från Rousseau utgångna idylliska tidsstämningen. Med skäl har Böttiger sagt om hennes tavlor, att de

så troget måla mindre vad vi känne
än vad vi äro i vårt vardagslag.

Men jämte det skarpa förstånd, det i ordets bästa mening »sunda förnuft», vars målsman hon, vid sidan av Kellgren, är i vår svenska diktning, äger Anna Maria Lenngren dock en fin, för sinnets ädlare skiftningar mottaglig känsla, framför allt en varm medkänsla för de små och förtryckta.

Men denna känsla yttrar sig aldrig översvallande eller med pretention; hon blir sällan känslosam,[1] och Werthertiden, som ju även i Sverige hade sina representanter, främst Lidner, går henne spårlöst förbi. — Hon representerar upplysningstidens bästa sidor: klarhet och vett, parade med ett muntert lynne och ett känsligt hjärtelag.

Den fosforistiska beskyllningen för bristande känsla kan sålunda icke godtagas, även om hennes känslighet aldrig blev svärmisk. Snarare kan man då ifrågasätta hennes fantasi;

[1] Undantag bilda enstaka dikter, där hon lagt an på det rörande, såsom »Den lilla tiggarflickan», och prosaskisserna.

Anna Maria Lenngren.

Efter lavering av Carl Larsson.

hon ägde dock en frodig komisk inbillningskraft såsom exempelvis »Biografi», »Min salig man», »Min salig hustru» vittna, men på det allvarligare området brast stundom fantasien såsom fallet var i hennes ballader.

I främsta rummet är hon, såväl i sin tidigaste alstring som under glansperioden efter 1792, skildrare, hon ser skarpt, hon målar ypperligt. Hennes skildringskonst är, som ovan antydt, av utpräglat realistiskt kynne, ja, ingen av 1700-talets svenska skalder — Bellman ej undantagen — är i ordets fulla mening så realistisk som fru Lenngren. Bellman är visserligen i sin skildring av de lägre folkklassernas krogliv och naturglädje drastisk och verklighetsmålande i hög grad, men vad uttrycken beträffar, är han »idealiserande», grova laster omskrivas med förskönande ord, och den olympiska kostym hans diktning understundom anlägger står i bjärt motsats till de naturalistiska figurerna och ger åt hans skaldskap en viss prägel av overklighet. Karon, Febus, Neptun, Pafos, tritoner, delfiner m. fl., äro allt namn, som näppeligen nyttjats i den Fredman-Ulla Winbladska kretsen, ja, som väl ej ens begripits där utan en vidlyftig förklaring.

Fru Lenngren träffar i sin skildring av den högre medelklassens liv vida mera verkligheten på pricken. Och så allmänt mänskligt sann är hennes framställning, att på samma gång hon bevarar sin tids lokalfärg, gäller skildringen för alla tider. Det språk hon använder äger ej en tillstymmelse till onatur.

Fru Lenngrens diktning omfattar företrädesvis poem, som äro att räkna till idyllens och satirens område, och ofta förmäler sig hennes satiriska kvickhet med en idyllisk ton av oförliknelig fägring. Hon har visserligen, som vi funnit, även strövat ut på dryckesvisans, lärodiktens, parodiens och någon enstaka gång även på balladens område, men inom satir (i

vidsträcktaste mening) och idyll är fru Lenngren dock mest fru Lenngren. Hennes skaplynne lutar avgjort åt komiken, hon ler gärna åt de motsatser mellan synas och vara, som förekomma här i världen. Dessa bliva föremål för hennes satir och så gisslar hon ålderdomens försök att synas ung och skön, andrygheten och den misslyckade förnämheten, de dåliga äktenskapen, flärdfullheten och yppigheten, lärdomshögfärden, kryperiet för de förnäma, behagsjukan, o. s. v.

I en del av fru Lenngrens skaldestycken är satiren så till sägandes mera »bunden», och den rent komiska underström, som vi återfinna i de allra flesta av hennes dikter, väller här fram med större kraft. I poem som »Biografi», »Min salig man», »Min salig hustru» och andra, påträffa vi sålunda en stark framträdande karaktärskomik.

Hon är en överlägsen karaktärstecknare, en träffsäker psykolog. Böök har ock påpekat den känsla för den psykologiska dagern, för lynnets obeskrivliga växlingar som möter i vissa hennes karaktäristiker.

Så småningom utvecklar sig hos henne vid sidan av satiren en skärpt hörsel för de idylliska toner, som dallra bakom världens löjligheter, småaktigheter och svek. Så flyta ofta nog dessa båda arter samman i hennes diktning, och det kan mången gång vara svårt nog att draga gränserna mellan hennes idyller och satirer; satiriska tillsatser giva understundom en pikant spets åt hennes idyller, medan å andra sidan hennes bästa satirer mildras av en liten idyllisk tillsats — såsom fallet är t. ex. i »Grevinnans besök».

Fru Lenngrens idyller äro allt annat än pastorala. Det hade ju varit modernt att från hovkretsarnes luft, mängd av puder och smink, flykta bort till en diktad herdevärld, vilken icke var annat än en kostymerad återspegling av den krets, i vilken man eljest rörde sig; herdekappan mäktade icke

dölja hovkostymen och bakom den frygiska herdemössan tittade den pudrade peruken fram. »I Alcides och Chloe» hade mamsell Malmstedt odlat denna smak. Men av denna art voro ej fru Lenngrens idyller, i vilka »det icke fanns ett får». Hennes herdedikt är ej »så menlös att den bräker». Hon väljer till besjungande i sin idylldikt barndomens paradis — oskulden, bekymmerslösheten under barnaåren — eller hon älskar att flytta sin sångmö bort till livets tysta, obemärkta vrår och besjunga lyckan i dalen i motsats till stormen på höjderna, eller hon prisar den ädla ålderdomens ljuva frid efter ett liv av verksamhet och heder.

Hennes idyller äro alltså, även de, realistiska, i motsats ej blott till den äldre pastoralen à la Creutz utan ock till Bellmans rokokoförskönande av kroglivsidyllen.

Fru Lenngrens poetiska stil uppfyller i hög grad det Lessingska kravet att skildra figurerna, icke genom vidlyftiga beskrivningar utan antydningsvis genom deras handlingar. I få träffande ord mäktar hon ge en situation, en personlighet och det så kraftigt och klart, att skepnaderna framträda för vår inre blick med samma tydlighet, som om vi såge en Hogarthsk satirtavla eller en hemlivsbild av Greuze eller Chardin. När hon någon gång tillåter sig en detaljmålning, är den alltid levande, aldrig tröttande, så exempelvis Cornelius Tratts porträtt i »Min salig man», den bråda ivern i »Grevinnans besök» eller den lugna glädjen i »Den glada festen».

Hennes poetiska stil äger vidare den förträffliga egenskapen att verka med små medel. En halvt komiskt verkande knapphet i uttryckssättet är sålunda en av hennes mest använda effekter och är en bidragande orsak till att hennes vers — som Franzén sagt — »står som ett ordspråk kvar». Denna hennes förkärlek för det korta, koncisa uttrycket föranleder henne också till att anlita ett dramatiskt

framställningssätt, som verkar livfullt och träffande, exempelvis i »Porträtterna».

Ett annat effektrikt medel äro de förklarande, ofta genom sin putslustiga obetydlighet komiska parenteserna. Detta är ett drag, som hon har gemensamt med Wessel och törhända lärt av honom. Hon vet använda dem ypperligt. T. ex. i »Reflexion»:

Cornelius Tratt är död — en liten rödlätt man,
gick gärna i syrtut — i går begravdes han.

Eller än bättre i »Biografi»:

Nu gör hon risgrynskorv, gunås —
god och välsmaklig, det förstås —
såväl att genom hämtning fås
som till att äta uppå stället.

Starka uttryck skyr hon icke, och hennes sångmö var icke pryd. Redan i »Tekonseljen» sjöng hon:

Till självsvåld har satiren rätt,
du bör hans ystra lynne tåla.

Flere av hennes poem äro vågade efter våra dagars sätt att se. Det ömtåliga stället i »Anders och Köks-Kajsa», som vållat denna dikts uteslutande ur de flesta upplagorna av hennes dikter, är ett bevis på hennes frihet. I »Gubben Didrik» förekommer likaledes såsom nämnt några djärva uttryck; nämligen i den dråpligt kvicka fjärde strofen. Men dessa kraftiga uttryck höra ju dock till den komiskt burleska stilen, och alldeles orimligt var det att fosforisterna kunda taga anstöt av sådana uttryck som »utdunstning», »breda rona», o. s. v.

Hennes behandling av versen visar sig ha genomgått en utveckling från den Dalinska genom den Creutziska till den Kellgren-Leopoldska stilen. I allmänhet korrekt, kan

den väl icke rent prosodiskt taget sägas vara originell. Då Snoilsky säger: »Hur varje ord i minnet fastna vill, den är som kardborrn, denna kvicka meter», så avser han utan tvivel det koncisa, naggiga, bitande språkuttrycket, snarare än egentligen diktens rent metriska egenskaper.

Av hennes uppsats i metrik med anledning av Valerius' översättning av »Gaston och Bayard» framgår, att hon här hyllade de stränga betoningsgrundsatser, som särskilt genom Creutz fått hävd i behandlingen av svensk vers. Här och var förekomma dock enstaka avvikelser. När i »Kärleken och Dårskapen» hon har en vers som

Stod med eldtången i hand

så har hon icke blott anlitat den av henne medgivna utvägen (vid daktyliska ord) att låta obetonad stavelse få tonvikt, utan även fråntagit en betonad stavelse accent. Liknande fel förekommer i »Misstagets» slutstrof:

Att sig en vis man finner lätt.

Stundom torde dock en för oss överraskande accentuering bero på förändrat uttal. I dikten »Till ** den 10 juli 1799» läses t. ex.:

Din lekamen så tunn som stickan,

varigenom betoningen blir lékamen, oaktat den nuvarande accentueringen är lekàmen. Emellertid framgår det, såsom Lidforss anmärkt, av Westes svensk-franska ordbok (1807), att båda uttalen voro brukliga och det förra har ock sin etymologiska raison d'être (lik-ham = kroppslig skepnad).

Anna Maria Lenngren är icke blott ett namn, vilket, såsom så många andra, nämnes då det gäller att uppräkna storheterna från förgångna dagar, utan hennes dikter äro,

ännu ett århundrade efter hennes död, alltjämt populära och hava trängt ner i ganska djupa lager. Få alster inom vår äldre diktning äro därför i verkligheten så folkkära som hennes. »Fru Lenngrens skaldeförsök» äro lästa och förstådda i vidsträckta kretsar, de hava bevarat en livskraft och en ungdom, som mången gång låter oss glömma att mer än ett sekel ligger mellan deras och vår tid. Men detta är lärorikt. En ögonblicklig popularitet kan vinnas genom mångahanda medel, genom prål, sentimentalitet och tillgjordhet; men för att bevara den kräves något annat och mera. Det kräves framför allt: äkthet.

Fru Lenngrens dikt är sann, hennes skildring närmar sig i hög grad det verkliga livet, skildrar detta i en stil som är i hög grad enkel, och huru än tiderna skifta blir liv dock alltid likt liv, medan åter den poesi, som alltför mycket fjärmar sig från livet, lätt nog äventyrar att förefalla en kommande tid främmande. Fru Lenngrens skaldelynne var fjärran från all »eterisk yrsel», från allt »bålt och förfärligt stigande på tån».

Hon bad skaldeguden bevara sig från slikt, och hon tillade:

Giv mig, Apollo, den ädlare lott:
styrka och lenhet i växlande blandning,
tonen egentlig för koja och slott,
klarhet och sanning.

— — — — — — — — — — —

Låt av exemplet mig aldrig förförd
bryta hos grannen ett ax uppå tegen,
blive en rik eller knappare skörd
alltid min egen!

Tonen egentlig för koja och slott — den mäktade hon anslå.

Därför äro hennes dikter överallt hemma.

Den skörd, som hon inbärgade, var i sällsynt hög grad hennes egen — därför har hon ock sin egen plats i vår vitterhetshistoria, därför är hennes diktning, hur mycket hon än lärt av andra mästare, hur ofta hon än lånat »uppfinningen» — såsom fallet i alla tider varit med skämtdiktarne — i stort sett fru Lenngrens och ingen annans.

Anna Maria Lenngrens bläckhorn.

Tillägg.

Från Anna Maria Malmstedts tid.

Efter det redan de första arken av minnesteckningen gått i press, ha bland Kungliga bibliotekets strödda autografer påträffats trenne brev från Anna Maria Malmstedt till hennes ungdomslärare, sedermera kyrkoherden och prosten i Kila i Karlstads stift Jonas Ifvarsson.[1]

De lämna några rätt intressanta meddelanden från hennes ungdomstid.

Jonas Ifvarsson var bondson från Svanskog, född 1739, blev student i Uppsala 1760 och prästvigd 1763. År 1766 kom han likväl åter till Uppsala och under de följande åren torde hans informatorsverksamhet i det Malmstedtska hemmet ha fallit. Anna Maria Malmstedt bevarade en varm tacksamhet för hans handledning.

När hon i februari 1777 sänder honom sin översättning av Lucile — »förstlingen av hennes ringa vitterhet» — låter hon den åtföljas av ett brev — här återgivet i faksimile — i vilket hon förklarar att hon påminner sig sin »farbrors» varelse i Uppsala och de glada stunder alla ägde i hans sällskap:

[1] Breven ha förärats biblioteket för ett antal år sedan av adressatens dotterdöttrar överstinnan Helin, född Löwenhielm, och doktorinnan Danielsson, född Löwenhielm.

»Jag var då» — fortsätter hon — »för mycket barn att kunna känna rätt min farbrors värde, men med flere år är min aktning för min k. farbror både ökad och stadgad. Min farbrors benägenhet att meddela mig smak för bokliga nöjen är även första grunden till den åhåga jag fått att roa mig med sådana tidsfördriv.»

I ett postskriptum till samma brev meddelar hon att hertiginnan i anledning av hennes dedikation själv överlämnade henne »ett preciöst guldur» och konungen benådat henne med en guldmedalj.

Av större intresse är ett längre brev å ett folioark som hon tillskrev honom den 7 juni 1777, samtidigt med att hon sände honom *Tekonseljen*, som då utkommit i sin senare redaktion.

Hon tackar honom först för ett brev, i vilket hon igenkänner sin »söta farbrors vänfasta hjärta och muntra sinne», och för det beröm han tillägnat henne samt fortsätter:

»Nu får jag åter den fägnaden att sända en liten piece som jag länge sedan skrivit men ej förrän nyligen låtit trycka, sedan jag ej längre kunnat motstå några vänners påyrkande därom. Satiren är den branche av vitterheten som roar mig mycket. Det första ämnet jag valt i den vägen är ock det jag bäst känner. Jag har velat måla fruntimrens svagheter och små fel i allmänhet, men får med skäl vid detta företagande lämpa till mig själv den så lydande Horatii vers

Fungar vice cotis, acutum
Reddere quae ferrum valet exsors ipsa secandi.[1]

[1] Stället förekommer i Ars poetica 304—305 och lyder i Adlerbeths översättning:

»Jag hellre liknar en brynsten,
skärpande järnets egg, fast själv ej mäktig att skära.»

Min mening är ej att skära alla över en kam och min farbror finner bäst själv att mina små moraler allenast stanna vid de fjolliga av mitt kön vilka gärna må bli förargade över mina målningar. Om nu detta lilla poem kan roa min farbror en stund, blir det mig en oändelig fägnad.

Törhända jag snart får det nöjet att meddela ett arbete av annan art. Änkedrott(ningen) har nådigst pålagt mig att översätta något av Ovidius och som jag själv mest tyckt om *Didos brev till Aeneas* har jag ock fått frihet att välja detta skaldestycket som snarligen kommer att tryckas. Jag skall då visst icke uppskjuta att lämna min farbror ett exemplar därav efter jag tror det roar min söta farbror att läsa mina små övningar.»

När hon i mars 1778 mottagit ett brev från sin lärare vari denne komplimenterat henne för hennes vittra skrifter, svarar hon:

»Den oändeliga hövlighet min farbror behagar bifoga sina vänskapsbetygelser gör mig villrådig på vad sätt jag skall tacka därföre, och jag fruktar att min farbror gör sig alltför stort begrepp om en så liten obetydlig flicka som jag är. Likväl skall min söta farbrors godhet att berömma mig långt ifrån att göra mig egenkär endast giva mig en dubbel håg att söka vinna de insikter min farbror behagar tro mig redan äga. Jag ville önska att detta lilla arbete som jag nu sänder min farbror kunde roa något.[1] — — —

Jag är nu sysselsatt med ett arbete som är tämligen vidlyftigt. Så snart det blir tryckt skall jag ha den fägnaden att därav meddela min söta farbror ett exemplar.»[2]

Jonas Ifvarsson, den aktade prosten — »en stilla och

[1] Det var antagligen »Dido till Æneas» det gällde.

[2] Åsyftar väl »Zemire och Azor».

from man», såsom han nämnes i herdaminnet — fick ett sorgligt slut, då han som stiftets senior led döden av olyckshändelse. Genom en rusig informators oförsiktighet råkade år 1816 hans hem i ljusan låga och han själv blev innebränd, då han icke kunde rädda sig ur övre våningen. Informatorn blev dömd till döden, benådades men dränkte sig själv i förtvivlan.

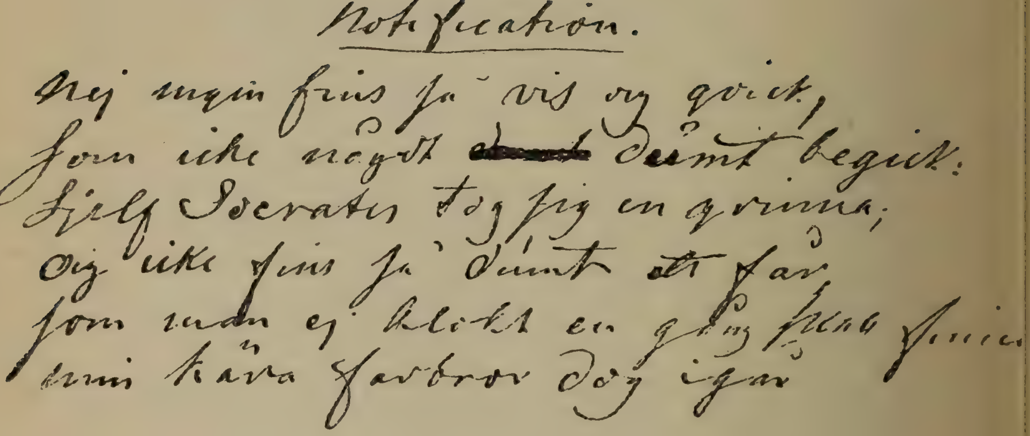
Anna Maria Lenngren upplevde alltså året före sin död, då hon själv var lidande, den olyckshändelse som bragte hennes ungdoms lärare om livet.

*

Till sid. 224. Adams och Evas första morgonsång går säkerligen ytterst tillbaka till Miltons härliga femte sång i »Paradise lost» vare sig omedelbart eller medelbart. Det inflytande, som i övrigt skulle kunna härledas från engelsk diktning på fru Lenngrens idylliska poesi, torde snarast kommit henne till godo medelbart genom tyska skalder (Göttingerskolan), Baggesen och svenska diktare, närmast Franzén. — En annan fråga är i vad mån engelsk borgerlig prosa kan hava påverkat hennes komik och satir.

Anna Maria Malmstedts sigill.

Notification.

Nej ingen finns så vis och qvick,
som icke något dumt begick:
Sjelf Socrates tog sig en qvinna;
Och icke finns så dumt ett får
som man ej klokt en gång skall finna.
min kära farbror dog igår

Autograf av Anna Maria Lenngren.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

ILLUSTRATIONER.

Pris 14 kronor.